8590
C84

INSTITUTUL DE ISTORIE ȘI TEORIE LITERARĂ
„GEORGE CĂLINESCU"

CRESTOMAȚIE DE LITERATURĂ ROMÂNĂ VECHE

* *

EDITURA DACIA

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
INSTITUTUL DE ISTORIE ȘI TEORIE LITERARĂ
„G. CĂLINESCU"

Colectivul de redactare:

Liliana Botez, V. Cândea, Gh. Ceaușescu, I. C. Chițimia, Nedret Mamut, Mihai Moraru, Stela Toma, Cătălina Velculescu

859.0
C84

CRESTOMAȚIE
de
LITERATURĂ ROMÂNĂ VECHE

Vol. II

coordonatori
I. C. Chițimia, Stela Toma

EDITURA DACIA
CLUJ-NAPOCA, 1989

859.0-822
859.0.09"...1830"
BIBLIOTECA MUNICIPALĂ
M. EMINESCU
Inventar nr. 422903
D
1

Coperta de: IOAN HORVAT BUGNARIU

Lector: VIRGIL BULAT
Tehnoredactor: L. HLAVATHY

Apărut: 1989. Bun de tipar: 23.03.1989. Comanda nr.: 2777. Coli de tipar: 13,75. Hîrtie: velină 70 g/mp. Format: 61×86/16.

Tiparul executat sub comanda nr. 582
la ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ
Municipiul Cluj-Napoca
B-dul Lenin nr. 146.
Republica Socialistă România

ISBN 973—35—0035—6

ABREVIERI

An. Acad. Rom.	„Analele Academiei Române", București, 1879 ș.u.
An. Inst. Ist. Cluj	„Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", 1958 ș.u.
An. Univ. Buc.	„Analele Universității București", 1964 ș.u.
Arh. Olt.	„Arhivele Olteniei", Craiova, 1922 ș.u.
Arh. St. B.	Arhivele Statului București.
Arh. St. Br.	Arhivele Statului Brașov.
Arh. St. Cl-N.	Arhivele Statului Cluj-Napoca.
BAR	Biblioteca Academiei Române
BOR	„Biserica Ortodoxă Română", București, 1874 ș.u.
BRV	*Bibliografia românească veche*, 1508—1830, I—IV, Ioan Bianu, Nerva Hodoș și Dan Simonescu, București, 1903—1944.
Bul.Com.mon.ist.	„Buletinul comisiunii monumentelor istorice", Vălenii de Munte, 1908 ș.u.
Cercet. ist.	„Cercetări istorice", Iași, 1925 ș.u.
Cercet. lit.	„Cercetări literare", București, 1934 ș.u.
CRV	*Carte românească veche*
DR	„Dacoromania", Cluj, București, 1920 ș.u.
Gl. Bis.	„Glasul bisericii", București, 1944 ș.u.
LL	„Limbă și literatură", București, 1955 ș.u.
LR	„Limba română", București, 1952 ș.u.
Mitr. Ard.	„Mitropolia Ardealului", Sibiu, 1956 ș.u.
Mitr. Ban.	„Mitropolia Banatului", Timișoara, 1951 ș.u.
Mitr. Mold.	„Mitropolia Moldovei", Iași, 1925 ș.u.
Mitr. Olt.	„Mitropolia Olteniei", Rîmnicu Vîlcea, 1950 ș.u.
RESEE	„Revue des études sud-est européennes" București, 1963 ș.u.
Rev. bibl.	„Revista bibliotecilor", București, 1966 ș.u.
Rev. ist.	„Revista istorică", Vălenii de Munte, București, Iași, 1915 ș.u.
Rev. ist. rom.	„Revista istorică română", București, 1931 ș.u.
RIAF	„Revista pentru istorie, arheologie și filologie", București, 1882 ș.u.
RITL	„Revista de istorie și teorie literară", București, 1964 ș.u.
RRH	„Revue roumaine d'histoire", București, 1960 ș.u.
Rsl	„Romanoslavica", București, 1958 ș.u.
SCB	„Studii și cercetări de bibliologie", București, 1955 ș.u.
SCIA	„Studii și cercetări de istoria artei", București, 1954 ș.u.
SCILF	„Studii și cercetări de istorie literară și folclor", București, 1952—1963.
SCL	„Studii și cercetări lingvistice", București, 1950 ș.u.
SLLF	„Studii de limbă literară și filologie", I—III, București, 1969—1974.

I. LITERATURĂ ISTORIOGRAFICĂ

GR. URECHE, LETOPISEȚUL ȚĂRII MOLDOVEI

sec. XVII **Moldova**

Gr. Ureche este primul dintre marii noștri istoriografi care a scris o cronică despre evenimente românești în limba română. S-a considerat în mod greșit, dintr-o interpretare neîntemeiată, că înaintea lui ar fi scris o asemenea cronică Eustratie Logofătul. Apoi Mihail Moxa a întocmit un *Cronograf* universal (1620), dar acesta este un alt tip de istoriografie.

Născut prin 1595 și stins din viață în 1647, Gr. Ureche a studiat în tinerețe în școlile din Polonia, unde se găsea împreună cu tatăl său, Nestor Ureche, în refugiu. Și-a făcut acolo o bună pregătire de clasicist și de umanist. A ocupat posturi însemnate de dregător în țară pînă la cel de vornic.

Observînd că Moldova nu avea o istoriografie așa cum întîlnise în Polonia, Ureche s-a apucat, în baza unor izvoare diverse în limbile slavonă, latină și polonă, să scrie *Letopisețul Țării Moldovei,* cu o știință care era numai a lui la vremea respectivă.

Scrierea concepută era una dintre cele mai grele, pentru că era vorba de începuturile istoriei poporului român, ale formării lui și a limbii sale. Gr. Ureche a îndeplinit cu bună reușită ceea ce și-a propus, vorbind de aceste începuturi, de fondul limbii române, de primele evenimente de istorie moldovenească și de altele în veacuri lungi, pînă a ajunge la cele din vremurile apropiate vieții lui.

Cronica sa, în forma păstrată, se încheie cu un titlu de capitol, fără conținutul acestuia: *Cînd au venit Lobodă cu oaste căzăcească și au gonit pe Aron Vodă den scaun, 7103* [1595], — nimic mai mult —, fiindcă cel mai probabil copistul cronicii pe curat, un Simion Dascălul, care s-a și amestecat cu unele adaosuri, n-a apucat să copieze întreg originalul lui Gr. Ureche.

Scrierea lui Ureche surprinde nu numai prin știința lui de istoric, filolog și geograf-etnograf, ci și prin expresia literară nesilită și plină de culoare și de prospețimea limbajului timpului, după cum vom vedea.

Gr. Ureche a deschis porțile istoriografiei românești cu trudă și pricepere deosebită, pentru o epocă veche care intrase în negură. Lui Miron Costin i-a venit mai ușor să-l urmeze și să continue relatarea evenimentelor, despre care izvoarele vorbeau mai mult și mai clar, la unele din ele participînd personal.

Dar însemnătatea cronicii constă mult în arta și stilul literar propriu, în care exprimarea de tradiție populară de veacuri este marcată vizibil de simplitate și expresivitate vie, autorul necăutînd cu dinadinsul expresia, ci avînd-o la îndemînă, îngrijindu-se numai să se exprime clar. Nimerește astfel ușor frumusețea scrisului, în tonuri personale, devenind impuls pentru urmași și pentru noi tonalități literare.

PENTRU DISCĂLICATUL ȚĂRII AL DOILEA RÎND

După răsipa[1] țării dintâi[2], cum spune mai sus că s-au pustiit de nevoia oștilor lui Flac hatmanul rîmlenescu, mai apoi, după multă vreme [...], cîndu păstorii din munți ungurești[3] pogorîndu după vînat au nemerit la apa Moldovei, locuri desfătate cu cîmpi deschiși, cu ape curătoare[4], cu păduri dease, și îndrăgind locul, au tras pre ai săi de la Maramoroș și pre alții au îndemnat, de au discălicat întâi supt munte, mai apoi adăogîndu-să și crescîndu înainte, nu numai apa Moldovei, ce nici Sireatul nu i-au hotărît[5], ce s-au întinsu pănă la Nistru și pănă la mare. Nici războaie mai făcea ca să-și apere țara și pămîntul său de cătră știti și gotthi și di cătră alți vecini și limbi[6] ce era pinprejur. Ce avăndu purtătoriu[7] domnii lor carii rădicasă dentru sine, în Țara Leșască de multe ori au intrat și multă pradă și izbîndă au făcut; din cîmpi tătarii i-au scos. Așijdirea și munteanilor nu numai nevoie și groază le făciia, ce și domniile schimba și pre cine vrea ei primiia; pre ardealeni nu-i lăsa să să odihnească, ci pururea le făcea nevoie și cetăți căteva le luasă și le lipiia cătră țara Moldovei, carile toate mai înainte la locurile sale să vor arăta. Mai apoi și [cu] turcii carii să vedea că ca o negură toată lumea acoperea, războaie minunate au făcut de multe ori i-au și biruit, mai apoi de o au și supus [Moldova] supt giugul lor, de multe ori i-au asudat[8], rocoșindu-se[9] și nu fără multă moarte și pagubă în oameni, pănă o așăza[10].

Ediția P. P. Panaitescu (1958), p. 69—70

[1] *Răsipă* = dezorganizare, stricare; [2] *țara dintâi* = Dacia; [3] *munții ungurești* = Carpații orientali (dinspre Ardeal); [4] *a cura* = a curge; [5] *a hotărî* = a opri, a pune hotar; [6] *limbă* = neam; [7] *purtătoriu* = conducător; [8] *a asuda* (pe cineva) = a face să-l treacă apele; [9] *a se rocoși* = a se răscula; [10] *a așăza* = a organiza, a întări.

Într-un capitol (exemplar de succint și esențial) Ureche prezintă panorama introductivă a întemeierii statului moldovean, cu dezvoltare „pînă la Nistru și pînă la mare", relațiile acestui stat cu vecinii, suzeranitatea turcilor care „ca o negură toată lumea acoperea" și pe care însă „de multe ori voievozii i-au și biruit", impunîndu-le respect față de un stat mic, care a fost în stare să poarte „războaie minunate".

Descălecarea Moldovei de către păstorii din Maramureș, după o veche legendă, este perfect plauzibilă cu viața și rezistența populației românești în munții și codrii țării de nepătruns de către invadatori. Acești oieri veneau din zona foștilor daci liberi, care își cunoșteau țara și pămîntul de sub picioare și-l simțeau al lor de multe veacuri.

Descrierea descălecării, sub conducerea unui comandant, peste toată Moldova veche, luptele cu „sciții", „goții" și „tătarii", de asemenea cu vecinii de mai tîrziu, nu sînt scene de poem inventat, ci reminiscențe ale realității istorice, narate cumpănit și poetic (dacă se citește atent expunerea), în limbajul vremii, dar și particular al lui Ureche, prin anumite expresii: „răsipa țării dentăi", „locuri desfătate cu cîmpi deschișĭ", „nici Siretul nu i-au hotărît [oprit]", „de multe ori i-au asudat" (au făcut să-i treacă apele) etc.

Condeiul lui Ureche scrie fără nici o siluire, într-o limbă care era a tuturor românilor, dar în sintagmele ei distinse, întrebuințate magistral de autor.

DOMNIIA LUI PĂTRU VODĂ, PE CARILE L-AU PORECLIT ARON

Vă leatul 6963 [1455], după doi ani a domniei lui Bogdan Vodă, scrie letopisețul cel moldovenescu c-au venitu fără de veaste Pătru Vodă ce l-au poreclitu Aron și au aflatu pre Bogdan Vodă la satul Răuseanii, din jos de tîrgul Sucavii, și l-au lovitu, vineri în răvărsatul zorilor, octomvrie 16. Și acolo i-au tăiatu capul lui Bogdan Vodă. Deacii au stătut la domnie **Aron Vodă [...].**

DOMNIIA LUI ȘTEFAN VODĂ, CE-I ZIC CEL BUN, FICIORUL LUI BOGDAN VODĂ ȘI DE MULTE RĂZBOAIE MINUNATE CE AU FACUT. CÎNDU S-AU DOMNITU, FOST-AU CURSUL ANILOR 6965 [1457] APRILIE 12, JOI

Acest domn, Ștefan Vodă, după doi ani a domnii lui Pătru Vodă Aron, ridicatu-s-au de la Țara Muntenească cu multă mulțime de oaste muntenească și din țară adunați și au intrat în țară. Și silind spre scaunul Sucavii, i-au ieșitu înainte Pătru Vodă Aron pe Sireatiu, la Doljăști, la tină, și s-au lovitu în zioa de joi mari, aprilie 12, și înfrînse Ștefan Vodă pe Aron. Ci Aron Vodă nu să lăsă cu atîta, ci de iznoavă[1] s-au bulucitu[2] și al doilea rîndu să lovi la Orbic și iară birui Ștefan Vodă. Și-l prinse pe Pătru Vodă Aron și-i tăie capul, de-și răsplăti moartea tătîne-său, lui Bogdan Vodă.

CÎNDU S-AU STRÎNSU ȚARA LA DIREPTATE

Deaciia Ștefan Vodă strîns-au boiarii țării, și mari și mici, și altă curte măruntă, dimpreună cu mitropolitul Theoctistu și cu mulți călugări, la locul ce să chiamă Direptatea și i-au întrebatu pre toți:

iaste-le cu voie tuturor să le fie domnu? Ei cu toții au strigat într-un glas: „În mulți ani de la Dumnezeu să domnești". Și deacii cu toții l-au rădicatu domnu și l-au pomăzuitu[3] spre domnie mitropolitul Theoctistu. Și de acolea luo Ștefan Vodă steagul țării Moldovei și să duse la scaunul Suceavii [...].

Ibidem, p. 89—91.

[1] *De iznoavă* = repede; [2] *a se buluci* = a se pregăti; [3] *a pomăzui* = a unge.

Ștefan cel Mare a dominat istoria Moldovei și a rămas simbolul înțelepciunii și al vitejiei românești sub conduceri lucide. Letopisețul domniei lui, pus la cale de voievod însuși, conținea date precise și Ureche știe să le exploateze în vorbă bună, accesibilă pentru toate veacurile, în legătură cu urcarea domnului pe tron.

Pe deasupra, ceea ce interesează în primul rînd este simplitatea și tradiția îndelungată a exprimării vii, precum și evitarea barbarismelor, fapt care dă farmec literar scrisului: „strîns-au boiarii țării, și mari și mici, și altă curte măruntă [...] și i-au întrebatu pre toți: iaste-le cu voie tuturor să le fie domnu? Ei cu toții au strigat într-un glas: «În mulți ani de la Dumnezeu să domnești!» Și deacii cu toții l-au rădicatu domnu".

Gr. Ureche nu vrea să facă literatură, dar ea iese de la sine, din ceea ce era limba înțelept purtată a întregului popor. Trebuia numai să știe să aleagă și să folosească ce era mai expresiv. Și această calitate o posedă, după cum se vede, din plin.

CÎNDU AU LUAT ȘTEFAN VODĂ CHILIIA ȘI CETATEA ALBA DE LA PĂGÎNI

Vă leatul 6973 [1465] meseța ghenarie 23, adunîndu Ștefan Vodă multă oaste de țară vrîndu să răscumpere cetățile carile le luase păgînii de la alți domni, pogorît-au cu toată putearea sa spre cetatea Chiliei. Și sosindu la cetate miercuri spre joi, la miazănoapte, au încunjurat cetatea. Însă joi nu s-au apucat de harțu, iară vineri dins-de-dimineață au început a bate cetatea și așa toată zioa s-au hărțuit pănă în seară. Iară sîmbătă să închinară cei din cetate și întră Ștefan Vodă în cetatea Chiliei. Și acolo petrecîndu trei zile veselindu-să, lăudîndu pre Dumnezeu, îmblînzia[1] oamenii în cetate. Deacia și la Cetatea Albă au tras și multă năvală făcîndu, dobîndi și Cetatea Albă. Și așa amîndoao cetățile, cu multă moarte și perire de ai săi, le dobîndi, carile întărindu-le cu bucate și cu slujitori, au lăsat pre Isaiia și pre Buhtea pîrcălabi, ca să le grijească, iară el s-au întorsu la scaunul său la Suceava.

Iară în al zeacilea an a domnii sale, în anii 6974 [1466], iulie 10, au început a zidi mănăstirea Putna, spre slava lui Dumnezeu și a Preacuratii Maicii Fecioarii Mariei.

Ibidem, p. 92

[1] *A îmblînzi* = a îmbuna, a cîștiga încrederea.

De la stilul liber și sfătos, între oameni care așează lucrurile țării, din fragmentul precedent, de data aceasta se folosește stilul energic, de acțiune și luptă epopeică dusă cu turcii din cetățile Chilia și Cetatea Albă, în consonanță cu actul de „a bate toată ziua cetatea Chiliei", pînă la predarea celor din ea, a avea după aceea un respiro, „a face apoi năvală" și la Cetatea Albă, cucerită „cu multă moarte și perire de ai săi", la urmă lăsînd cetățile în grija unor pîrcălabi și întorcîndu-se la Suceava.

Urmărind în cronică evenimentele în sine, nu se bagă de seamă că autorul adaptează stilul și expresia la desfășurarea și caracterul faptelor, calitate de luat mereu în considerație, pentru a-i aprecia valoarea literară.

DE MOARTEA LUI ȘTEFAN VODĂ CELUI BUN, VĂ LEATO 7012 [1504]

Nu multă vreme, dacă s-au întorsu Ștefan Vodă de la Pocutiia la scaunul său, la Suceava, fiindu bolnav și slabu de ani, ca un om ce era într-atîtea războaie și osteneală și neodihnă, în 47 de ani, în toate părțile să bătea cu toții și după multe războaie cu noroc ce au făcut, cu mare laudă au muritu, marți, iulie 2 zile.

Fost-au acestu Ștefan Vodă om nu mare de statu, mînios și de grab vărsătoriu de sînge nevinovat; de multe ori la ospeațe omoriia fără județ. Amintrilea era om întreg la fire, neleanești, și lucrul său îl știia a-l acoperi și unde nu gîndiiai, acolo îl aflai. La lucruri de războaie meșter, unde era nevoie însuși să vîrîia, ca văzîndu-l ai săi, să nu să îndărăpteaze[1] și pentru aceaia raru războiu de nu biruia. Și unde-l biruia alții, nu pierdea nădeajdea, că știindu-să căzut jos, să rădica deasupra biruitorilor. Mai apoi, după moartea lui și ficiorul său, Bogdan Vodă, urma lui luasă, de lucruri vitejești, cum să tîmplă din pom bun, roadă bună iase.

Iară pre Ștefan Vodă l-au îngropat țara cu multă jale și plîngere în mănăstire în Putna, care era zidită de dînsul. Atîta jale era, de plîngea toți ca după un părinte al său, că cunoștiia toți că s-au scăpatu[2] de mult bine și de multă apărătură. Ce după moartea lui, pănă astăzi îi zicu sveti Ștefan Vodă, nu pentru sufletu, ce iaste

în mîna lui Dumnezeu, că el încă au fostu om cu păcate, ci pentru că lucrurile lui ceale vitejești, carile niminea din domni, nici mai nainte, nici după aceaia l-au ajunsu [. . .].

Ibidem, p. 120—121.

[1] *A îndărăpta* = a îndepărta, a fugi; [2] *a se scăpa* = a se lipsi, a pierde.

Din întreg capitolul privind moartea lui Ștefan cel Mare, în glorie și în dragostea poporului, se desprinde portretul magistral, fizic și în trăsături caracterologice, pe care i-l face autorul voievodului.

Portretizările în cronici se întîlnesc frecvent, însă ceea ce realizează Ureche este un lucru excepțional, prin liniile pline de realism ale omului care nu era lipsit de păcate omenești, de multe ori fiind crud și „fără județ", dar recunoscîndu-i-se calitățile de domn viteaz, „meșter" la războaie, care nu se lăsa învins, fiindcă „și unde-l biruia alții, nu pierdea nădeajdea, căci știindu-se căzut jos, să rădica deasupra biruitorilor".

Gr. Ureche îi simte și îi prezintă puterea de luptător-erou și prin jalea mulțimilor care l-au însoțit la moarte: „Atîta jale era, de plîngea toți ca după un părinte al său, că cunoștiia toți că s-au scăpat [s-au lipsit] de mult bine și de multă apărătură", jale prinsă, după cum se vede, nu numai în sentimente, ci și în vorbă populară. Și mai adaugă Ureche, pentru completarea portretului, că i s-a spus sfîntul Ștefan Vodă, „nu pentru sufletu [. . .], ci pentru lucrurile lui ceale vitejești, carile nimenea din domni, nici mai nainte, nici după aceaia l-au ajunsu".

Autorul îl creionează viu, ca în portretul din *Evangheliarul* (1473) de la Humor, pe care probabil nu l-a cunoscut pe atunci.

În orice caz, se poate observa că de fiecare dată vorbele îndătinate se armonizează cu evenimentele narate. Și astfel, de la stilul poematic întrebuințat în „descălecatul al doilea", se trece la unul de oratoriu pentru urcarea pe tron a lui Ștefan cel Mare, pentru ca la moartea voievodului scrisul să capete tonuri de recviem.

CÎNDU AU PRIBEGIT PĂTRU VODĂ DE MULTE NEVOI ÎN TRANSILVANIA

Văzîndu Pătru Vodă că-l împresoară vrăjmașii săi de toate părțile și ai săi l-au părăsit toți, lăsat-au scaunul și s-au dat spre munți, unde cunoscîndu că nici acolo nu să va putea amistui[1], au gînditu să treacă la Țara Ungurească[2]. Și așa aflîndu-și calea deschisă pin tîrgu, prin Piatră, au trecut pre lîngă mănăstirea Bistrița. Și să lăsă ca să poată ceva odihni, deasupra mănăstirii în munte. Văzu unde[3] ca un roiu di pretitinderile încunjurară mănăstirea, ca să-l poată prinde. El cunoscîndu aceastea, au încălicat de sîrgu pre cal și singur au fugit să hălăduiască, în 18 zile ale lui septevrie. Și

întrîndu în munte, într-adîncu, fără drum, fără povață, au dat la strimtori ca acealea de nu era nici de cal, nici de pedestru, ci i-au căutat a lăsa calul. Și așa 6 zile învăluindu-să prin munte, flămîndu și truditu, au nemerit la un rîu ce cura spre săcui. Și mergîndu pre părîu în jos, au datu priste niște păscari, carii daca i-au luat sama, cu dragoste l-au priimit. Iară Pătru Vodă înfricoșindu-să de dînșii, s-au speriiatu. Iară ei cu jurămîntu s-au jurat înaintea lui, cumu-i vor fi cu direptate și nimica să nu să teamă. Iară el le-au dat lor 70 de galbeni și daca au văzut ei galbenii, cu bucurie l-au priimitu și l-au dus la otacul[4] lor, de l-au ospătat cu pîine și cu peaște friptu, ospățu păscărescu, de ce au avut și ei. Și daca au înserat, l-au îmbrăcat cu haine proaste de a lor și cu comănac în cap și deacii l-au scos la Ardeal. Și fiindu oastea ungurească tocmită de strajă, la margine, i-au întrebatu pre dînșii: „Ce oameni sînteți?" Ei au zis: „Sîntem păscari". Și așa au trecut prin straja ungurească și niminea nu l-au cunoscut.

Deacii păscarii l-au dus la casa unui boiarin ungurescu, carile au fostu avîndu priiteșug mare cu Pătru Vodă, ci pre domnu nu l-au aflatu acasă, numai pre jupîneasa lui și pre tainâ i-au spus ei de Pătru Vodă. Înțelegîndu de Pătru Vodă, cu dragoste l-au priimit la casa sa și i-au făcut ospățu. Și un voinic[5] oarecarele, ce fusease aprod la Pătru Vodă, prilejindu-se întru acel sat, fiindu scăpatu și el dintru aceale răotăți, îi spuseră lui de păscarii ceia ce venise din munte. Și știindu el că Pătru Vodă iaste în munți întrat și nimica de dînsul nu să știe și cugetîndu întru inima sa ca doară va putea ști ceva de domnu său, au mersu la păscari, ca să poată înțeleage ceva, vreun cuvîntu dintru dînșii. Și daca i-au văzut, îndată au cunoscut pre domnu-său, Pătru Vodă, și au căzut de i-au sărutat picioarile. Văzîndu Pătru Vodă pre credincioasă sluga sa, multu s-au bucurat și s-au mîngîiatu și multe cuvinte de tainâ au lăsat către dînsul. Și îmblînzindu-i-să inima, au adormit puținel. Nici zăbavă multă n-au făcut, că pănă a odihni Pătru Vodă, iară acea jupînească au gătit leagăn[6] cu cai și 12 voinici într-armați. Și daca l-au deșteptat, au șăzut în leagăn, numai cu aprodul și au mersu pre locuri fără drum, pănă au sosit la casa altui boiarin ungurescu, ce și acela era priiaten lui Pătru Vodă, carile dacă l-au văzut, cu dragoste l-au priimitu și l-au ospătatu. Și îndată i-au gătitu leagănu cu 6 cai, că loc de a zăbovi nu era, că dindărătu dupre urmă prinsease de veaste oastea de la straja ungurească, cum Pătru Vodă au trecut pintre dînșii și nu l-au cunoscut. Și deacii s-au pornitu după dînsul, a-l cerca, ca să-l poată ajunge undeva. Ci Dumnezeu cela ce-i otcîrmuitoriu tuturor celora ce i să roagă cu credință, au acoperitu pe Pătru Vodă și i-au datu cale deschisă. Și mergîndu cu nevoință, au sosit la Ciceu și sîmbătă în răsărita soarelui, septevrie 28 de zile, au întratu Pătru Vodă în cetatea Ciceului și au închis

porțile. Iară aceia ce-l goniia dindărătu, văzîndu că au hălăduit[7] Pătru Vodă denaintea lor, s-au întorsu înapoi.

Acolo multă plingere și tînguire era de doamnă-sa Elena și de fiii săi, de Iliiașu și de Ștefan și de fiică-sa, Roxanda, și de alți căsași, pentru multă scîrbă și nevoie ce le venise asupră, știindu din cîtă mărire au căzut la atîta pedeapsă. Deacii Pătru Vodă au întrat în biserică, de s-au închinat, mulțămindu lui Dumnezeu că l-au izbăvitu din mînule vrăjmașilor săi.

Iară Suleiman împăratul turcescu cu oștile sale în urma lui Pătru Vodă, la Moldova, multă pradă și scădeare făcîndu țării și călcîndu țara, au ajunsu pănă la Suceava.

Ibidem, 154—156.

[1] *A se amistui* = a se ascunde; [2] *Țara Ungurească* = Ardeal, țara stăpînită de unguri; [3] *unde* = de aci; [4] *otac* = colibă; [5] *voinic* = ostaș; [6] *leagăn* = trăsură ușoară; [7] *a hălădui* = a scăpa.

Relatările de mai sus privind peripețiile lui Petru Rareș, în fuga lui spre cetatea Ciceului din Transilvania, din cauza asaltului conjugat al unor oști vrăjmașe, turcești, tătare și poloneze, sînt o pagină de adevărat roman istoric.

Încercarea dușmanilor de a-l încercui, fuga cu calul peste munte, părăsirea calului și cățărarea pe stînci, rătăcirea în multe zile, nemîncat și nedormit, întîlnirea pescarilor, care-l omenesc și care îl trec prin straja ungurească în haine proaste, sprijinul primit de la o familie de cunoscuți devotați lui, întîlnirea unui ostaș de al său care-i sărută picioarele de bucurie, intrarea în cetatea Ciceului, unde își regăsește familia și scapă de urmăritori, toate acestea sînt momente impresionante, dar ele capătă viață și dau emoție în vorba scriitorului, ca, de exemplu, despre slujitorul care își caută domnul în munți și dă de el întîmplător la pescari: „și cugetîndu întru inima sa că doară va putea ști ceva de domnul său, au mersu la păscari, ca să poată înțeleage ceva, vreun cuvînt dintru dînșii. Și daca i-au văzut, îndată au cunoscut pre domnu-său [deghizat] Pătru Vodă și au căzut de i-au sărutat picioarile".

Țara a rezistat, pentru că domnul, supușii și pămîntul românesc au făcut un tot indisolubil și semnele devotamentului, surprinse de Gr. Ureche, nu lasă rece pe nimeni la lectură.

De fapt, paginile de adevărat roman istoric continuă și în capitolele următoare, cu călătoria lui Petru Rareș la Țarigrad, recîștigarea domniei pentru a doua oară, revenirea în țară și readucerea familiei de la Ciceu la Suceava.

În aceste pagini, deasupra evenimentelor dramatice, se ridică și trăiesc sentimentele și psihologia personajelor, zugrăvite cu talent de autor.

DE O SECITĂ MARE CE AU FOSTU ÎN ZILILE ACESTUI PĂTRU VODĂ, DE AU PERIT TOATĂ ROADA, VA LEATO 7093 [1585]

Domnindu Pătru Vodă [Șchiopul] țara Moldovei, mare secită s-au tîmplatu în țară, de au secat toate izvoarăle, văile, bălțile și unde mai nainte prindea pește, acolo ara. Și piatră prin multe locuri au căzut, copacii au secatu de [secăciune], dobitoacile n-au fostu avîndu ce paște vara, ci le-au fostu dărămînd frunză. Și atîta prafu au fostu, cîndu să scorniia vîntu, cît s-au fostu strîngîndu troieni la garduri și la gropi de pulbere ca de omăt. Iar dispre toamnă deaca s-au pornitu ploi, au apucat de au crescut mohoară și cu acealea ș-au fostu oprind sărăcimea foamea, că-i coprinsease pretitinderea foametea.

Ibidem, 216.

În acest ultim fragment din *Letopisețul Țării Moldovei* al lui Gr. Ureche, cronicarul realizează un tablou de mare artă literară al secetei teribile abătută în 1585 peste Moldova, împreună cu alte cataclisme.

Prin zugrăvirea imaginilor, cu pulberea „adunată la garduri și la gropi în troiene ca de omăt", cu uscarea copacilor de secetă și dispariția ierbii, încît vitele erau hrănite cu bruma de frunză rămasă, cu căderi apoi de grindină devastatoare, cu ploi după care a apărut mohorul, sărăcimea potolindu-și cu el foamea, acest tablou nu are egal în literatură. Nu se găsesc niciunde imaginile plastice de aci.

Este cert însă că Ureche le folosește în bună parte din limbajul și amintirile celor mulți, pe lîngă inventivitatea sa, mai ales că foarte probabil el nu se născuse cînd a avut loc seceta.

Așadar, în totalitate luînd scrisul lui Ureche, el nu este sec și simplist, ci variat și plin de culoare literară, potrivită cu faptele narate sau descrise. Ureche este nu numai un învățat, ci și un bun literat.

TEXTE: Letopisețul Țării Moldovei pînă la Aron Vodă (1359—1595), întocmit după Gr. Ureche, Istratie Logofătul și alții de Simion Dascălul, ediție critică de **C. Giurescu**, București, 1916; *Letopisețul Țării Moldovei*, întocmit de **Gr. Ureche Vornicul** și Simion Dascălul, ediție C. C. Giurescu, Craiova, 1934; Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediția a II-a, de P. P. Panaitescu, București, 1958; Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, texte stabilite de Liviu Onu, București, 1967.

STUDII: I. C. Chițimia, *Probleme de bază*, p. 197—271; E. Negrici, *Narațiunea în cronicile lui Gr. Ureche și Miron Costin*, București, 1972; Ion Rotaru, *Valori expresive în literatura română veche*, București, 1976, p. 56—147; Dumitru Velciu, *Grigore Ureche*, București, 1979; Dragoș Moldovanu, *Etapele diferențierii stilistice în proza românească veche*, în „Limbă și literatură", 3/1981, p. 197—271.

MIRON COSTIN
(1633—1691)

A doua mare personalitate a literaturii române din secolul al XVII-lea (pe care îl putem considera ca un „secol de aur" al culturii române vechi) este Miron Costin.

Deși Miron Costin este tratat de obicei ca un cronicar, el s-a ridicat prin scrisul său — și a țintit acest lucru — la arta literară. Și el și antecesorul său, Gr. Ureche, ar fi putut să compună opere literare, după modelele pe care le-au avut la îndemînă în Polonia, dar și unul și altul au socotit că întîia cerință era întocmirea unei istorii a Moldovei în limba română. Se rămăsese la stadiul analelor în limba slavonă, care conțineau multe lacune, de completat cu noi știri din izvoare necunoscute pînă la ei.

Atunci instinctiv au turnat știința istorică în vorbă vibrant românească, cel puțin acolo unde evenimentele și faptele de viață se pretau la așa ceva, scrisul românesc devenind o „încîntare" pentru sufletul lor încărcat de un cald patriotism.

Viața toată a lui Miron Costin s-a desfășurat și a sfîrșit în zbuciumul istoriei. Născut în 1633, copil fiind, apucă drumul refugiului spre Polonia, în 1634, împreună cu tatăl său, marele hatman Iancu Costin, care (trecut și el prin momente dramatice pînă aci, ca filopolon) nici n-a mai ajuns să-și revadă țara, stingîndu-se pe pămînt străin în 1650. Dar a fost bine primit și în 1638 i s-a acordat cetățenia și titlul de nobil polon, lui și celor trei fiii ai săi: Alexandru, Miron și Potomir (a mai avut după aceea încă alți opt). Moșia de la Nowosilka Nowa, de lîngă Bar, primită în arendă de la statul polon, a rămas în seama lui Miron Costin, care între timp și-a făcut studiile la colegiul iezuit de la Bar, unde învățătura era predată în limba latină.

Fiind nobil polon, avea obligația, prin rosturile polone de stat, să participe la expedițiile militare și în acest sens, cînd nu avea decît optsprezece ani, în 1651, a luat parte la lupta de la Beresteczko împotriva cazacilor, introducînd în cronica sa mai tîrziu amănunte care nu se află în alte izvoare (de altfel, știri noi și despre alte evenimente). Însă, prin 1652—1653, s-a întors în Moldova împreună cu frații săi. Era spre sfîrșitul domniei dintîi a lui Vasile Lupu (1634—1653), intrat în conflict cu Gheorghe Ștefan, următorul domn al Moldovei (1653—1658), și lui Miron Costin i-a trebuit un tact deosebit ca să treacă din grația primului, pe care l-a slujit cu devotament, în grația celuilalt, care l-a prețuit. Căsătorit cu Ileana Movilă, a intrat în relații de familie dinastică, întărite și prin căsătoria fratelui mai mic Velișcu Costin cu Catrina, fiica marelui vornic Toma Cantacuzino, influent și de os domnesc, fratele marelui spătar Iordache Cantacuzino, ocrotitorul lui Miron Costin.

Miron Costin a fost numit în numeroase dregătorii, de la cea de sluger (1654) pînă la cea mai înaltă de mare logofăt de la sfîrșitul vieții, cu anumite întreruperi (din cauza instalării de domnii diverse) între 1676—1691. Între timp însă a luat parte la diferite expediții militare și a îndeplinit, de asemenea, o serie de misiuni diplomatice, pentru care era cel mai indicat. Astfel, ca diplomat, îndeplinește, de exemplu, misiuni în Polonia în numele lui Vasile Lupu (1653) sau în numele lui Dumitrașcu Cantacuzino, pe lîngă marele hatman Jan Sobieski (1674), de asemenea la Constantinopol. Deprins cu „cavalerismul" din oastea polonă în care slujise, Miron Costin se înrolează și în expediții de oaste moldoveană, precum cea din 1658 (avea 25 de ani), în care, împreună cu alte armate, a intrat din Muntenia în Transilvania, pe la Brașov și l-au asediat pe Rákóczi, silindu-l să părăsească scaunul Ardealului. Atunci a cunoscut el de aproape pe ardeleni. În 1662 îl însoțește pe Dabija Vodă spre Uivar (Neuhäusel), din Banat, în războiul turcilor cu nemții și are prilejul să cunoască alte meleaguri ale țării românești, iar între altele se minunează, în drum, de picioarele podului lui Traian de la Turnu Severin. Iată-l și în războiul turco-polon, în ciocnirile de la Camenița (1672) și Hotin (1673), de partea polonă la început, alături de Petriceicu Vodă, părăsindu-l însă și întorcîndu-se la ai săi în Moldova, stăpînită încă de turci (deși aceștia fuseseră înfrînți de poloni, sub comanda lui Jan Sobieski la Hotin). Îl găsim încă pe Miron Costin, împotriva inimii lui, de partea turcilor împreună cu Duca-Vodă, la asediul Vienei, în 1683, despresurată totuși de regele polon Jan Sobieski, spre bucuria tăinuită a scriitorului (era în bune relații mai demult cu regele, chiar în corespondență).

Ștefan Petriceicu pîndea din Polonia încă din 1674 și s-a și instalat la domnie cu oaste polonă, la sfîrșitul anului 1683, în locul lui Gheorghe Duca, luat în captivitate, împreună (de formă!) cu Miron Costin și alți boieri adversari. Duca a rămas captiv, iar lui Miron Costin regele i-a făcut loc în castelul regal de la Daszów, unde de altfel a scris (1684), în onoarea regelui, poemul *Historia polskimi rytmami* (Istorie în versuri polone). Urcîndu-se pe tron Constantin Cantemir (1685), îl cheamă pe Miron Costin înapoi în țară, prin fratele său Velișcu Costin. În urma lui însă intra în țară (1686) însuși Sobieski, în fruntea unei oști (fusese și solicitat chiar de Miron Costin și de alți boieri filopoloni), fiind întîmpinat cu onoruri la Iași de mitropolitul Dosoftei. Se spera într-o dezrobire de sub turci. Voievodul Cantemir îl trimisese pe Miron Costin ca staroste la Putna, în Vrancea, iar acum se retrăsese din calea invadatorului spre sud. Din expediția polonă n-a ieșit nimic. Regele polon a plecat spre țara sa și cu el însuși Dosoftei care se vedea vinovat de prea mult zel arătat polonilor. Boierimea luase ascendent în conducere și Costinii își permit să-i reproșeze lui Cantemir nechibzuință în treburile de stat. Un complot, pus la cale (totuși) contra lui Cantemir de Costini și divulgat de unii boieri lași, s-a încheiat cu un deznodămînt tragic: voievodul a pus să li se taie capetele celor doi frați, în decembrie 1691.

Așadar, este întru totul adevărat că viața lui Miron Costin s-a scurs într-un continuu și dramatic zbucium istoric.

LETOPISEȚUL ȚĂRII MOLDOVEI

1675 **Moldova**

Miron Costin a avut de gînd să realizeze o lucrare pornind din nou de la formarea poporului român, peste care Gr. Ureche trecuse mai repede, din graba de a intra mai îndată în istoria propriu-zisă a Moldovei, care îi cerea osteneală și timp. De fapt, însuși Miron Costin a încercat același sentiment, căci a renunțat la prima sa intenție, continuînd pe Ureche și lăsînd începuturile pentru mai tîrziu: „Fost-au gîndul mieu, iubite cititoriule, să fac letopisețul Țării noastre Moldovei din descălecatul ei cel dintîi, carele au fostu de Traian împăratul. Și urdzisăm și începătura letopisețului, ce sosiră asupra noastră cumplite aceste vremi de acmu, de nu stăm de scrisori [scrieri], ce de griji și suspinuri. Și la acestu fel de scrisoare gîndu slobod și fără valuri trebuiește, iară noi prăvim [privim] cumplite vremi și cumpănă mare pămîntului nostru și nouă. Deci priimește, în ceastă dată, atîta din truda noastră, cît să nu să uite lucrurile și cursul [istoria] țării, de unde au părăsit a scrie răpăosatul Ureche vornicul [...], cu această făgăduință că și letopiseț întreg să aștepți de la noi, de om avea dzile".

Spunea acestea în predoslovie, scrisă după încheierea primei părți a letopisețului și trecerea acesteia pe curat, avînd de gînd, după cum se vede, să continue, pentru care lucru însă „n-a mai avut zile".

Tragedia vremurilor în care trăia se vede de la primele rînduri. Miron Costin l-a continuat pe Ureche de la 1595 pînă la 1661, rămînîndu-i încă de completat narațiunea pe o perioadă de treizeci de ani pentru evenimente cunoscute personal. Deja după 1648 prezentase fapte din propria-i memorie. A folosit și o serie de izvoare, mai ales pe Pavel Piasecki, *Chronicon gestorum in Europa singularium*, apărută la Cracovia în trei ediții (1645, 1646, 1648) și Amsterdam, 1649, de asemenea opera lui Aleksander Gwagnin (cu numele originar Alexandro Guagnino), *Sarmatiae Europeae descriptio*, Cracovia, 1578, în traducerea lui Martin Paszkowski, *Kronika Sarmacjej europejskiej*, Cracovia, 1611, precum și poemul istoric al lui Samuel Twardowski, *Wojna domowa z Kozaki i Tatary, z Moskwa*, Kalisz, 1681 (pînă aci editat fragmentar), pentru evenimentele dintre 1648—

422903

1660. Alte izvoare citate: Dio Cassius, Antonio Bonfini, Jan Długosz, Martin Kromer, Laurențiu Toppeltin se refereau la letopisețul întreg, pe care n-a mai apucat să-l scrie. Trecută pe curat în 1675, înseamnă că opera realizată a fost scrisă înainte de această dată. Tiparul care se reinstituise era afectat în special instituției religioase și operele istoriografice nu s-au tipărit spre paguba culturii române. Dar *Letopisețul Țării Moldovei* s-a multiplicat prin copii manuscrise, în număr de peste cincizeci. Cu toate opiniile contrare, este aproape sigur că versiunea latină a letopisețului, păstrată în ms. 1398 din Muzeul Czartoryski de la Cracovia și publicată de Eugeniu Barwiński (vezi bibliografia), a fost făcută de însuși Miron Costin, care ținea să-i informeze pe poloni, cum a procedat și prin alte scrieri ale sale: *Kronika Ziem Moldawskich i Multańskich* (Cronica Țărilor Moldovei și Munteniei) sau *Historia polskimi rytmami* (Istorie în versuri polone).

În relatările sale din *Letopiseț*, respectînd adevărul istoric, Miron Costin introduce adeseori expresia literară în narațiunea faptelor, în prezentarea caracterologică a unor figuri istorice, în psihologia altora sau în filozofarea sa asupra firii oamenilor și asupra cursului istoriei, încît opera lui capătă din plin trăsăturile de roman istoric.

[DE DOMNIA LUI VASILIE VODĂ LUPU]

Fericită domniia lui Vasilie Vodă, în care, de au fostu cîndva această țară în tot binele și bivșug[1] și plină de avuție, cu mare fericiie[2] și trăgănată[3] pănă la 19 ani, în dzilele aceștii domnii au fostu. În anii dentîiu cu prepusuri[4] de nepace iară între leși și între turci, iară apoi, după trei-patru ai[5], deschidzîndu-și calea Împărăției Turcului asupra persului cu soltan Murat pentru Vavilonul, aicea aceste părți la mare păci și liniști și mare fericii era [. . .].

Dacă au luat domniia, nevrîndu să hie nemulțemitoriu lui Moisei Vodă, pentru binele lui, ce făcuse casei lui, neamestecîndu-se nice cu un rău asupra casăi lui, au scris carte la Moiseiu Vodă, cu mare mulțemită pentru oamenii săi, căci n-au avut nice o nevoie și lăsîndu-l în voie, unde ari vrea să margă, ori spre ce parte volnic, fără nici o grije să fie, și sfătuindu-l să nu vie la Țarigrad, pentru multe dătorii ce avea Moisei Vodă în Țarigrad [. . .].

O! nesățioasă hirea domnilor spre lățire și avuție oarbă. Pre cît să mai adaoge pre atîta rîhnește[6]. Poftile a domnilor și a împăraților n-au hotar. Avîndu multu, cum n-ari avea nemică le pare. Pre cîtu îi dă Dumnedzău, nu să satură. Avîndu domnie, cinste și mai mari și mai late țări poftescu. Avîndu țară, și țara altuia a cuprinde cască și așea lăcomindu la altuia, sosescu de pierdu și al său. Multe împărății în lume, vrîndu să ia alte țări, s-au stînsu pre sine. Așea s-au stînsu împărățiia lui Darie împăratu de Alexandru Machidon; vrîndu să supuie țările grecești și toată Machidoniia Darie, au stîrnsu împărățiia sa, de au căzdut pre mînule lui Alexandru Machidon. Așea împărățiia Cartaghinii vrîndu să supuie Rîmul, au căzdut la robiia rîmlenilor. Așea Piru împăratu vrîndu să ia Italiia, au pierdut țările sale. Așea și Mihai Vodă, vrîndu să hie crai la unguri, au pierdutu și domniia Țării Muntenești.

Așea și Vasilie Vodă, avîndu fericite vremi la domniie în pace den toate părțile, că și țara nu era nici cu o datorie îngreuiată, fără nice o dodeială[7] despre turci, carii avea începută sfadă cu perșii și într-acele părți sta cu valuri[8], au început svadă cu Matei Vodă domnul muntenescu, pentru domniia acei țări, ori că nu-l încăpea Moldova, ca pre un om cu hire înaltă și împărătească, mai multu decît domnească, ori că siliia să vadză pre fecioru-său, Ion Vodă, la domnie, care hire au părinții spre feciorii săi, să-i vadză în viața lor ieșiți la cinste. Domnii la domnii pre feciorii săi poftescu să-i vadză ieșiți, boierii la boierii, slujtoriul să bucură să-și vadă pre feciorul său harnic, pementeanul[9] de hrana pămîntului pre feciorul său destoinic poftește să-l vadză. Ori că l-au îndemnatu pre Vasilie Vodă mare netocmală[10] și nepriietenșug ce avea mai de demultu, încă den boieriia sa. Scoasesă domniia Țării Muntenești de la împărățiie, pre mijlocul[11] lui cîzlar agga[12] și pașii de Silistria, fecioru-lui său, lui Ion Vodă.

Prostatec[13] îl ținea Vasilie Vodă pre Matei Vodă. Deci, avîndu și pre veziriul în partea sa, au făcut oști de țară și au purces în Țara Muntenească asupra lui Matei Vodă, lăsindu în scaun pre fecioru-său, pre Ion Vodă. Iară singur au întrat cu oști în Țara Muntenească, cu știrea veziriului și a pașii de Silistria. Oști avea cîteva, iară tot de țară și lefecii și céialaltă oaste, fără puținei sîrbi, ce avea în leafă, călări.

Iară și Matei Vodă, domnul Țării Muntenești, nu dormiia, ce apărîndu al său, avea oști și streine și de țara sa, ales pedestrime, hie cîndu[14] avea pănă la o mie în leafă, fără dărăbanții[15] de țară și călări de ai noștri moldoveni, acolo merși în leafă, cărora numele era livinții, și leși călări ținea pururea cîte 200 și de osebi[16] unguri călări. Și dideasă știre și la arcalele[17] sale, ce avea la împărățiie, de silă ce-i făcea Vasilie Vodă. Deci, cu mijlocele[18] lui silihtar-pașa[19], bine n-au întrat Vasilie Vodă în Țara Muntenească, la o vale care să chiamă Rîbna, l-au tîmpinatu un ceaușu de la împărățiie cu poruncă, numai să să întoarcă Vasilie Vodă îndărăptu. Și în urma ceaușului au sositu și o samă de oști a lui Matei Vodă.

Numai ce au căutat lui Vasilie Vodă a să întoarce înapoi, vădzîndu cartea împărătească și cine era soltan Murat împăratul, nu era de-a șuguire[20] cu dînsul. Deci purcegîndu îndărăptu Vasilie Vodă, să simețisă muntenii și în chipul goanei, să gonească pre oștile lui Vasilie Vodă, lovisă la coada oștii. Ce, s-au întorsu apoi oștile de țară și singur Vasilie Vodă și au înfrîntu pe munténi și au prinsu cîțva vii și au și peritu den munténi cîțva. Vasilie Vodă apoi, după

aceea au ieșit îndată den Țara Muntenească, plinindu porunca împărăției și ședzindu cîteva dzile la Ploscuțeni, la Putna, de acolo au pornitu pre ceaușul cel împărătescu, iară singur s-au întorsu și au venit în scaunu.

Era pre acele vremi veziriul Tabani Buiuc, carile ținea cu Vasilie Vodă și pașea de Silistria, iară așea și numai să scoață pre Matei Vodă să pusesă cu toată voia. Și fără știrea împărătească ieșiia de la veziriul isprăvi[21] de domnia Țării Muntenești lui Ion Vodă, feciorului lui Vasilie Vodă. Cum și atuncea, dacă au vădzut veziriul împiedecate isprăvile dentii de silihtariul, au făcut altele, la singur pașea de Silistria, să ducă el singur pre feciorul lui Vasilie Vodă în scaunul Țării Muntenești, care lucruri apoi au mîncatu capul veziriului, oblicindu împărăția pen silihtariul războaiele și vărsările de sînge între domni, de unde să pogoară. Nice te mira, cum de au putut domnii a îmbla în zarve, fără știrea împărăției și ales la un împărat leu ca acela. Deci, să știi că țările pre atunce acestea nu era așea supuse, ce într-altă voie veghiată și să temea turcii să nu se dea țara Moldovei în partea leșilor, carii era pre acele vremi foarte tare [...].

Iară nici cu atita nu s-au lăsat Vasilie Vodă, ce îndemnatu și de veziriul și ca o nemică socotindu a călca pre Matei Vodă, iară au strînsu oști și cu mai bună gătire, cu pedestrime, cu pușci, și iară au purces în Țara Muntenească asupra lui Matei Vodă și cu aceea nebăgare în samă de Matei Vodă, cît aicea [în Moldova] în locul său pusesă domnu pre fecioru-său Ion Vodă, în scaunul țării, cu boieri, cu ispravnici, cu domniie deplină, țiindu ca-n palmă[22] domniia Țării Muntenești. Iară lunecoasă sintu lucrurile războaielor și în puterea lui Dumnedzău mai multu stau. Nice un nepriietin, cît de slabu hie, cum să nu-l țiie nimea, nece-l ținu oștenii cei direpți. Și bine au dzis unul: „Bella momentis constant", adecă „Războaiele în clipala ochiului stau". Că atîta era numai să ie acela războiu Vasilie Vodă și să să aședze în domniia Țării Muntenești. Iară roata lumii nu așea cum gîndește omul, ce în cursul său să întoarce.

De care silă n-au mai putut nici silihtariul a-i trimite alte isprăvi lui Matei Vodă, să nu să detot descopere cu îmbletele împotriva veziriului, să-i răsaie[23] ceva împărăției cu scîrbă în partea sa, că, ales la turci, foarte cu siială sîntu toate și cu mare meșterșug și taină strică unul altuia, cîndu va[24] unul pre altul să-l surupe. Că să pîrască a vedere[25], șie strică, cine începe pîra. De multe ori cu laudă pre nepriietinul său mai curundu coboară și ales supt împărăția lui soltan Murat cu mare siială era toți. Iară totdeauna trimitè silihtariul pre taină la Matei Vodă, îmbărbătîndu-l să stea împotriva lui Vasilie Vodă, să-l bată, iară despre scîrba împărătească să nu poarte grije, că iaste grija lui. Deci, și Matei Vodă ș-au strînsu oastea toată și vădzindu că Vasilie Vodă trage cu oștile sale spre București, nu spre Tîrgoviște, au coborîtu și elu spre București cu oști.

Vasilie Vodă, dacă au sositu la Praova[26], la sat anume Ojogenii, știindu din limbi[27] de gătirea lui Matei Vodă împotriva sa și cu oști cîteva și streine și de țară, au făcutu sfat acolea la Ojogeni, socotindu și trecătorile apelor și locuri închise de păduri de pen toate părțile și de bîhnișuri[28], înțelegîndu pre Matei Vodă că anume locuri ca acelea poftește să dea războiu, fiindu oștile mai tare hiecare la locul său și la strîmtori, împotriva oștilor celor streine hie cîndu cei de loc sintu mai tari, au ales cu sfatul să nu treacă Praova, ce să stea acolea la cîmpu, să tragă pre Matei Vodă, să iasă cu oștile sale la cîmpu. Și alegîndu-se sfatul, au purces toate oștile lui Vasilie Vodă în jacuri în podgorii, pe supt munți, încotro să bejenise toată Țara Muntenească, de pen toate acele olate[29], pănă în Praova.

Și așea cu acela sfat — ce svetnici or hi fostu așea de buni de războaie pre atunci! — răschirată oastea pe la jacuri, în loc[30] au priceput Matei Vodă lucrul și îndată au purces spre Praova. Și direptu în prejma Ojogenilor, unde era Vasilie Vodă cu corturi, au stătut la trecătoare, dîndu știre den cîteva pușci ce avea cu sine și îndată au început a trece oastea în vad. Tot călărețul au trecut cîte un pedestraș după sine și au stătut în tocmală cu oștile, dencoace de Praova, tocmindu oastea pedeastră cu focul și cu pușcile între oastea călăreață și au purces cu toată oastea stolită[31] asupra taberii lui Vasilie Vodă.

Nu avea de ce să apuca Vasilie Vodă cu oastea răschirată în toate părțile și așea venirea-i asupră degrabă a lui Matei Vodă și întemeiată[32]. Că oștenii lui Vasilie Vodă, unii veniia cu plean[33] îngreuiați, neștiindu lucrul ce este, alții spăimați de sosirea oștilor așea degrabă, mai multu de gătire la fuga îndată au stătut, nu de războiu. Și așea șpîrcuită[34] oastea și fără nice o tocmală, au plecat și Vasilie Vodă fuga și toată oastea, cită nu era dusă în pradă, lăsîndu și corturile și pușcile și pedestrimea toată pre mîna lui Matei Vodă. Și de grijea gonașilor, Vasilie Vodă au lăsat drumul pe care venisă, ce de-a direptul au năzuit la Brăila.

La Brăila zăbăvindu Vasilie Vodă cîteva dzile și Matei Vodă dedesă știre de olac[35] la pașea îndată de izbînda sa asupra lui Vasilie Vodă. Așea de sîrgu lucrul, ori cu știrea pașii, ori dentru sine, agii de Brăila și de Mecinu [Măcin] sfătuiia să prindze pre Vasilie Vodă, să-l trimiță la pașea. Și să nu hie dat știre Stamatie, ce au căduzutu apoi stolnic la Vasilie Vodă și la alte domnii pre urmă, și postelnic mare, ar fi încăput Vasilie Vodă la prinsoare. Ce ședzîndu sara la masă, i-au dat știre și de la bucate s-au sculatu, pentr-o[36] grădină, peste un gardu, suindu de pe spinarea unuia din slujitori și acolo i-au scos calul și au ieșit cu fuga din Brăila la Galați, lăsîndu toate în Brăila, cîte nu rămăsesă la Ojogeni.

Înțelegîndu Ion Vodă, feciorul lui Vasilie Vodă, poticala[37] tătîne-său în Țara Muntenească, au strînsu boierii ce era puși la boierii pe lîngă sine și le-au dzis, cum el, nefiindu de domnie, pentru

slabă sănătate ce avea (că era Ion Vodă om slabu și deznodatu[38] și de mîni și de picioare, cum n-ar hi fostu feciorul lui Vasilie Vodă, care era ca un leu și la hire și la trup), iară tătîne-său lasă scaunul domniei. Și au venit Vasilie Vodă iară în scaun [...].

M. Costin, *Opere*, ediția P. P. Panaitescu (1958), p. 108, 113—114, 115—117; comparație cu P. P. Panaitescu (1944).

[1] *Bivșug* = belșug; [2] *fericiie* = fericire; [3] *trăgănață* = prelungită; [4] *prepusuri* = gînduri, intenții; [5] *ai* = ani; [6] *rîhnește* = rîvnește; [7] *dodeială* = supărare; [8] *valuri* = neajunsuri; [9] *pementean* = pămîntean, țăran; [10] *neiocmală* = neînțelegere; [11] *pre mijlocul* = prin intermediul; [12] *cizlar-agga* = dregător turc; [13] *prostatec* = neinițiat, naiv; [14] *hie cîndu* = oricînd, mereu; [15] *dărăbanți* = dorobanți; [16] *de osebi* = separat; [17] *arcale* = sprijinitori; [18] *cu mijloacele* = cu sprijinul; [19] *silihtar-pașea* = spătar (dregător turc); [20] *de-a șuguire* = de glumit; [21] *isprăvi* = decrete; [22] *ca-n palmă* = ca sigură; [23] *să-i răsaie* = să-i năzare; [24] *va* = vrea; [25] *a vedere* = deschis; [26] *Praova* = Prahova; [27] *limbi* = informatori; [28] *bîhnișuri* = locuri mlăștinoase; [29] *olate* = ținuturi; [30] *în loc* = pe loc, îndată; [31] *stolită* = adunată (de luptă); [32] *întemeiată* = temeinică, puternică; [33] *plean* = pradă; [34] *șpîrcuită* = risipită; [35] *de olac* = în grabă prin olac (curier); [36] *pentr-o* = printr-o; [37] *poticala* = poticnirea, pățania; [38] *deznodat* = deșirat, rahitic.

Din întreaga desfășurare a conflictului lui Vasile Lupu cu Matei Basarab, într-un complex de evenimente în răsăritul Europei și în Orientul Apropiat, am reprodus numai unele fragmente pentru a vedea cît de iscusit, din punct de vedere literar, prinde Miron Costin firea celor doi domni, apoi atitudinea lui obiectivă și corectă față de voievodul Moldovei, din cauza căruia tatăl său, Iancu Costin, se refugiase cu familia în Polonia. Vede în el pe om, dar și pe un ambițios, îl laudă și îl critică, nu trece cu vederea purtarea lui umană față de Moise Movilă, pe care l-a scos din domnie (cu sprijinul Porții Otomane), dar pe care l-a luat sub ocrotire, dîndu-i „carte" scrisă „și lăsîndu-l în voie, unde ar vrea să meargă, fără nici o grije să fie", și sfătuindu-l să nu vie la Țarigrad (îi scria chiar de acolo), „pentru multe dătorii ce avea Moise Vodă în Țarigrad". Moise Movilă a trecut însă în Polonia împreună cu hatmanul Iancu Costin și cu alți boieri.

Ca un preambul la uneltirile lui Vasile Lupu împotriva lui Matei Basarab căruia voia să-i ia tronul și să-l instaleze domn în Moldova pe fiul său, Miron Costin scrie pagini de poem în proză împotriva războinicilor și cuceritorilor de țări străine: „O! nesățioasă hirea domnilor spre lățire și avuție oarbă! Pre cît să mai adaoge, pre atîta rîvnește. Poftile a domnilor și a împăraților n-au hotar [...]. Avîndu țară, și țara altuia a cuprinde cască [deschide gura s-o înghită] și așea lăcomindu la altuia, sosescu de pierdu și al său. Multe împărății în lume, vrîndu să ia alte țări, s-au stînsu pre sine etc." Și Miron Costin citează asemenea acte nesăbuite, fără să

știe că ideile lui vor fi confirmate, pînă în zilele noastre, de cazuri și mai reprobabile în istorie. Dar Miron Costin, ca un mereu gînditor nu uită să avertizeze, mai pe urmă, că „lucrurile războaielor sînt lunecoasă". „Și bine au dzis unul (adaugă el): «*Bella momentis constant*», adecă «Războaiele în clipala ochiului stau»" (în traducerea lui de maestru-poet), sfîrșind cu ceea ce s-a adeverit de atîtea ori că „roata lumii, nu așea cum gîndește omul, ce în cursul său să întoarce". Cuvîntul cade sub pana lui M. Costin cu percuția necesară locului și momentului. Matei Basarab este un înțelept al lumii, care nu se lasă surprins de nici un fel de uneltire. Matei Vodă nu era chiar „prostatec", avea și el susținător la Poartă, pe silihtar-pașa (dregătoria de spătar la turci), care îl apără și dă de veste împărăției de uneltirile lui Vasile Lupu în înțelegere cu vizirul Tabani Buiuk, care, peste capul sultanului Murad IV, îi acordase decret de înlocuire a voievodului muntean, încît vizirul „și-a mîncat singur capul", din asemenea fapte repetate, iar Vasile Lupu a trebuit să asculte de porunca Porții și să se întoarcă în Moldova.

Însă Vasile Lupu nu renunță la ideea de a ocupa tronul Munteniei și, instalînd pe fiu-său Ion Vodă Lupu în scaunul Moldovei, a pornit din nou în fruntea unei oștiri, ajungînd tocmai în Prahova, unde Matei Basarab, pregătind bine o stratagemă (fusese îndemnat și de omul său, silihtar-pașa), l-a atacat pe Vasile Lupu, cînd ostașii lui se risipiseră după pradă („răschirată oastea îi era pe la jacuri"). Și cu oastea „șpîrcuită" [destrămată], neostoitul voievod a părăsit tot în grabă, nimerind în goană tocmai la Brăila. Aci urmează o scenă de aventură picarescă, pe care scriitorul o prezintă cu deosebit talent. Pe cînd lua masa, mulțumit că scăpase, i-a dat de știre un credincios al său că Matei Basarab sosise să-l înhațe. Și atunci a sărit ca ars de la masă, a luat-o la fugă prin grădină, a trecut gardul de pe spinarea unui slujitor, i s-a adus calul și, în goană nebună, a lăsat tot ce mai avea cu el la Brăila, îndreptîndu-se spre Galați. Fiu-său, aflînd de cele întîmplate, a chemat pe boieri și le-a declarat că el nu este „de domnie, pentru slabă sănătate ce avea" (era „deznodat — zice M. Costin — și de mîini și de picioare").

Vasile Lupu și-a reluat scaunul cumințit, căzînd la pace pentru o vreme cu Matei Basarab. Necazurile i-au venit mai tîrziu de la ai săi, din Moldova.

[DE NUNTA FIICEI LUI VASILE LUPU]

În anul 7153 [1645] au făcutu și nunta fiicăi sale Vasilie Vodă, ceii mai mari, doamnei Mariei, după cneadzul Ragivil[1], om de casă mare, den cnedzii Litfei[2]. Numai, cu ce inimă și sfat au făcut aceea casă după om de lege calvinească, care lege este scornită de un mi-

tropolit de Fiandra[3] de supt ascultarea papei de Rîm, peste legăturile săboarelor[4] cu multe dumnezăiresti minuni legate. Iară calvinul numai pre singure pohtele sale trupești, osebite de sfînta săbornică[5] beserecă au scornitu aceea lege, la care, ca la o lege slobodă, în puțină vreme au cursu toată Fiandra și Englitera. De mirat au rămas vacurilor această casă, cum au putut suferi inima lui Vasilie Vodă să să facă. Și multă vreme s-au frămîntatu acestui lucru în sfat și cîțva boieri pre atunci apăra acest lucru, să nu hie, ales Toma vornicul și Iordachie visternicul, care capete deabea de au avut cîndva această țară, sau de va mai avea. Ei dzicè lui Vasilie Vodă și pentru legea rătăcită și un lucru nu fără grije despre Împărățiia Turcului. Iară Toderașco logofătul și Ureche vornicul sta asupra aceștii nunte să să facă.

Avea Vasilie Vodă pozvolenie[6] de la turci, ce era aceea voie din bani, nu din inima turcilor. Și așea s-au făcut nunta aicea, în Iași, la care cîțva domni den Țara Leșască, singuri cu chipurile[7] sale au fostu, cu curțile lor, și Pătrașco Moghila[8], feciorul lui Simion Vodă, mitropolitul de Chiev. Iară soli trimiși era de la Racoți, cneadzul Ardealului, Chimini Ianăș, cu daruri și de la Matei Vodă domnul muntenescu, singur[9] Ștefan mitropolitul Țării Muntenești, și Radu logofătul, și Diicul spătariul, că să împăcase amu domnii între sine.

N-au lipsitu nemică den toate podoabe, cîte trebuia la veselie[10] ca aceea, cu atîtè domni și oameni mari den țări streine. Meșteri de bucate, aduși dintr-alte țări, dzicături, giocuri și de țară și streine. Curtea podobită toată și strînși boierii și căpeteniile țării, feciori de boieri, oameni tineri la alaiuri pe cai turcești, cu podoabe și cu peține[11] la șlice[12]. Și așea cu petrecănii trăgănîndu-se[13] veseliia căteva săptămîni, au purces cneadzul Ragivil cu doamna sa în Țara Leșască, cu dzestre foarte bogate.

La anul simțindu-se crăiia leșască în vîrtute [putere], îndemnat de papa de Rîmu și de venețiiani, carii avea dodiială de la turci la ostrovul Critului[14], au făcut sfat cu senatorii craiul Vladislav[15], numai să înceapă sfadă cu turcii, adecă cu împărățiia lor [...]. Iară soli trimițindu la toți craii creștinești craiul leșescu, aice la Vasilie Vodă pre cneadzul Ragivil au lăsat soliia cu această treabă, fiindu viitor[16] Ragivil, la anul după nuntă, la socru-său, aicea în țară [...].

Cneadzul Ragivil, după zăbava sa peste cîteva săptămîni în Suceava, la socru-său, la Vasilie Vodă, pre doamnă-sa au pornitu pe la Sneatin[17] spre țara sa, iară el singur au lovitu[18] pen Ardeal, pe la Racoți cneadzul de Ardeal, tot cu acele trebi, pentru rădicarea lor asupra Împărăției Turcului [...].

Și cu vremile pănă aice istovim o parte de domnie a lui Vasilie Vodă, că pănă aice pre cît au fostu fericită domniia aceasta, cu atîta mai cumplite vremi s-au început de atunce, den care au purces den scădere în scădere această țară pănă astădzi.

Ibidem, p. 120—121, 123

[1] *Ragivil* = Janusz Radziwiłł, mare nobil polon; [2] *Litfa* = Lituania; [3] *Fiandra* = Flandra; [4] *săboare* = soboare, adunări ecumenice; [5] *săbornică* = sobornică, ecumenică; [6] *pozvolenie* = învoire; [7] *singuri cu chipurile* = în persoană; [8] *Pătrașco Moghila* = Petru Movilă; [9] *singur* = însuși; [10] *veselie* (< pol. *wesele*) = *nuntă;* [11] *peține* (sg. pețiană) = pană; [12] *șlice* = căciuli (boierești); [13] *a se trăgăna* = a dura; [14] *ostrovul Critului* = insula Creta; [15] *craiul Vladislav* = regele polon Władysław IV (1632—1648); [16] *fiindu viitor* = venind; [17] *Sneatin* = Sniatyn, localitate la granița veche moldo-polonă, pe malul stîng al Prutului, actualmente Sneatîn în Ucraina; [18] *au lovitu* = au apucat, s-au abătut.

Este un capitol de viață civică care își reclamă o anumită căldură intimă, dar care a fost înfundată într-o largă panoramă de rigidități istorice și de interese politice.

Fetele lui Vasile Lupu, Maria și Ruxandra, au fost de o rară frumusețe și li s-a cerut mîna pătimaș de bărbați influenți, rezultînd însă căsătorii care nu le-au făcut fericite. Celebrele nunți vechi, de săptămîni întregi, au fost imortalizate de Ion Neculce și se vede că nici Miron Costin nu le-a neglijat, dar nu pentru plăcerea vieții, ci pentru dramele cîte se pot ivi sub lustrul fastului și al reprezentanțelor cu blazon. La nunta Mariei, fiicei celei mari, cu principele Janusz Radziwiłł, dintr-o familie de magnați poloni, nunta desfășurată în Moldova, nu la castelul ginerelui în Polonia, participă figuri ilustre din lumea mare și largă, cu ceremonii și distracții amestecate, pe gustul amestecului de limbi, ceea ce Miron Costin nu uită să consemneze. „Teatrul" nunții este de înălțime, dar ea avea loc după dezbateri aprinse în privința lui Janusz Radziwiłł, pe care unii dintre moldoveni îl agreau, alții nu, știindu-l reformat calvin. Iar nunta nu putea să șteargă dintr-o dată adversitățile și nici fața adevărată a lucrurilor.

Vasile Vodă voia să-și întărească relațiile cu Polonia, ceea ce turcii simțiseră, încît se și opuseseră. Voievodul a trebuit să le cîștige învoirea cu bani grei. După un an însă jocul politic a început. Janusz Radziwiłł a sosit la socru-său (era cu el și Maria) ca sol al regelui polon în vederea unei expediții împotriva turcilor. Aventura îl tentează pe voievod, gata să oprească și birul datorat Porții Otomane. S-a răzgîndit însă la timp, spre binele lui.

Dar ce se întîmplă cu fată măritată? Pesemne că, deși frumoasă, ea nu fusese bine primită între snobii poloni, socotită ca o piesă de schimb. Voievodul a prins de veste și a vrut s-o oprească la Suceava, însă ea nu l-a ascultat: „Înțeles-am — zice Miron Costin

— din boieri bătrîni, cum să hie vrînd Vasilie Vodă, la Suceava, să-ș desparță fata de domnu-său Ragivil, ce n-au priimit ea, doamna Maria, fata sa, dzicîndu tătîne-său să fie socotit întîi lucrul, nu mai pre urmă". A fost o replică teribil de dureroasă pentru părinte și pentru socotelile lui. Cea mai mică, Ruxandra, smulsă cu sila de Timuș Hmielnițki, a fost și mai nefericită cu bărbatu-său (aci descrie nunta făcută cu alte ceremonii și tabieturi).

Miron Costin nu scrie simple note de istorie, ci captează mereu drame de viață omenească în cursul istoriei și le punctează des cu expresii de limbaj inspirat.

Pe deasupra *Letopisețul* lui Miron Costin (în manuscris) era plin de știri rare, privind evenimente și personalități istorice de care știa numai el, fiind dispus să le aducă la cunoștința polonilor. De aceea, putem spune încă o dată aici că traducerea în limba latină, descoperită în arhive polone, nu putea să fie intenționată și realizată de altcineva afară de el.

[EROI DE DRAMĂ ȘI COMEDIE SAU ÎNLOCUIREA LUI VASILE LUPU LA DOMNIE]

Precum munții cei înalți și malurile cele înalte, cîndu să năruiescu de vreo parte, pre cît sintu mai înalți, pre atîta și durăt[1] facu mai mare, cînd să pornescu, și copacii cei înalți mai mare sunet fac, cîndu să oboară[2], așea și casele cele înalte și întemeiate cu îndelungate vremi, cu mare răzsipă purcegu la căderе, cîndu cad. Într-acela chip și casa lui Vasilie Vodă, de atîtea ai întemeiată, cu mare căderе și răzsipă și apoi și la deplină stîngere au purces de atuncea.

Ștefan Gheorghie logofătul, care era logofăt mare la Vasilie Vodă, după moartea lui Toderașco logofătul, știindu Vasilie Vodă pre tată-său, Dumitrașco logofătul, la atîte domnii boieriu vestitu cu ocine[3] întemeiate, care nici o casă aicea în țară moșii ca acele, ocine, sate, curți n-au avut. După ce ș-au gătit lucrurile spre domnie [...], la Racoții și la Matei Vodă, au legatu voroava și cu o samă de boieri în țară, cu Ciogoleștii anume și cu Ștefan sărdariul, cuprinzîndu-i[4] cu giurămîntu să ție taina. Au ales cu sfatul lor, numai să aducă oști ungurești și muntenești asupra lui Vasilie Vodă.

Sunase[5] amu den la cîtva la urechile lui Vasilie Vodă acestea și întîiu de la un turcu la Focșeani și de la munteni încă au scris, ce n-au credzut Vasilie Vodă [...].

Își trimisese Ștefan Gheorghie logofătul giupîneasa la țară, în pilda[6] că o trimite pentru trebile casei. Iară singur, tocma în dzua cîndu cîntă beserica canonul sfîntului Andrei de la Crit, la 8 ceasuri de noapte, gătindu-se Vasilie Vodă de beserică, încă nime nu venise den boieri la curte, au mînecat [s-au sculat devreme] să-și ia dzua bună, dîndu-i știre de acasă că-i iaste giupîneasa spre moarte, cu

hîrtiie scornită. Și întrebîndu Vasilie Vodă de postelnici cine din boieri este afară, au spus postelnicii că iaste logofătul cel mare, dvorește[7] să-și ia dzua bună, că i-au venit veste de boală foarte grea giupînesăi. Să hie dzis Vasilie Vodă: „Ce om fără cale[8], logofătul! Știindu-și giupîneasa boleacă și nu o ține aicea cu sine". Și i-au dzis să între, să-și ia dzua bună. Au întrat Ștefan Gheorghie logofătul, cu fața scornită[9] de mare mîhniciune, și ș-au luat voie să margă spre case-și. Spun să hie dzis Vasilie Vodă: „Să afle lucrul pre voia sa". Neștiutoriu gîndul omului spre ce menește! [...].

Ciogoleștii cuprinși și lăsați de logofătul, cu care își știia voroava, au stătut la grije ca aceea, cît pri păsitul lor și pre căutătură, cine le-ar hi luat sama le-ar hi cunoscut îndată vina. Ce, mirindu-se, cum or face, să fugă, să-și lase casele, carii era cu totul aicea în Iași, greu și a doa moarte este, și dzilele lor fîrșite poate hi; cum să dzice, s-au apucat de altă îndireptătură[10], scriindu un răvaș Ciogolea spătariul la Vasilie Vodă într-acesta chip:

„Milostive doamne. Eu, unul den slujitorii cei streini, mîncîndu pîinea și sarea măriei tale dentr-atîtea ai, ferindu-mă de osîndă, să nu-mi vie asupră, pentru pîinea și sarea măriei tale, îți fac știre pentru Ștefan logofătul cel mare, că-ți este adevărat hiclean[11] și s-au agiunsu cu Racoții și cu domnul muntenescu și sintu gata oștile, și a lui Racoții și a lui Matei Vodă, să vie asupra mării tale. De care lucru adevărat, adevărat să credzi, măria ta, că nu este într-altu chip".

Și dacă au scris răvașul într-acesta chip Ciogolea spătariul, au chemat la sine pre egumenul de Aron vodă[12], anume Ioasaf, care era pe acele vremi pe la toți boierii duhovnic, și, cu ispovedanie giurîndu pre egumenul [să aducă epistola și] să nu-l vădească cine este [totuși pînă la urmă s-a aflat].

Și îndată chemîndu Vasilie Vodă pre Ciogolea spătariul, i-au spus acesta toate de-amănuntul și cum iaste și Ștefan sărdariul tot într-acela sfat.

Cu puține cuvinte i-au mustrat Vasilie Vodă pre amîndoi Ciogoleștii, ce ei amîndoi să apăra tare, că i-au fostu tot cu credință și n-au priimit acestea și de i-ar trimite unul măcară dentru dînșii, să aducă de grumadzi pre Ștefan Gheorghie logofătul. Să hie dzis Vasilie Vodă: „În zedar această slujbă acmu; să-mi hie spus acestea, pănă era în Iași logofătul". Deci, pre Ciogolești i-au pus la închisoare [...]. Însă la mai mare grije au stătut Vasilie Vodă de serdariul, fiindu atîtea oști pre aceea vreme și marginea toată pre sama lui. Ce îndată au scris cărți și la serdariul Ștefan, să vie cum mai de sirgu la curte [...].

Vasilie Vodă, cum au înțeles de serdariul c-au venit la curte, nu s-au încredzut deodată, ce în dooă-trei rînduri au trimis să vadză, adevărat au sosit? Ce, dacă au știut că este în divan adevărat, îndată au ieșit în spătărie și l-au chematu la sine, la adunare [...].

L-au întrebatu [. . .] de lucrurile ce să vădescu despre unguri, cu amestecăturile lui Ştefan Gheorghie logofătul, ştie ceva, au ba? Tare s-au apucat serdariul că nu ştie nemică, cu mare giurămînturi. Şi cum să hie el amestec la unile ca acelea, spre răul giupînului său, dzicîndu cu glas: „Cine au fostu, doamne, mai credzut la măriia ta şi cinstit ca mine? Şi m-ai scos den obiele şi den sărac m-ai îmbogăţit". I-au dzis Vasilie Vodă: „Aşea ştiu şi eu". Şi i-au dzis să margă, să grăiască cu Ciogolea, să audze ce spune Ciogolea spătariul [. . .].

Ibidem, p. 135—139.

[1] *Durăt* = duruit, huruit; [2] *oboară* = doboară, se taie; [3] *ocină* = moşie moştenită; [4] *cuprinzîndu-i* = legîndu-i; [5] *sunase* = se zvonise; [6] *în pilda* = cu vorba; [7] *dvoreşte* = cere; [8] *fără cale* = fără judecată; [9] *scornită* = prefăcută; [10] *îndireptătură* = direcţie, acţiune; [11] *hiclean* = trădător; [12] de *Aron Vodă* = mănăstirea Aron Vodă.

Şi de această dată Miron Costin se arată inventiv din punct de vedere stilistic. În scrisul său nu există un anumit discurs stereotip şi uniform. Stilul său se armonizează perfect cu evenimentele narate, fiind cînd grav şi meditativ pînă la filosofare, cînd anecdotic şi burlesc, cînd de caracterologie a personajelor ce intră pe scena istoriei, ca în cazul celor care participă la detronarea lui Vasile Lupu în 1653. Miron Costin este şi un bun psiholog şi le pătrunde în suflet prin propria lor vorbă. Logofătul Gheorghe Ştefan este un şiret de mare clasă, care ştie să inducă în eroare şi să pregătească lovitura de trădător, în schimb Ciogoleştii, partenerii lui, nici nu cred în reuşita pregătirilor tainice şi le iau în derîdere public. Cînd văd însă că se îngroaşă gluma, nu divulgă complotul pentru că se trezesc sincer la credinţă faţă de domnitor, ci pentru că nu ştiu cum să-şi apere pielea şi să-şi scoată capul din laţul în care şi-l băgaseră singuri. Se simţeau vinovaţi („pri păşitul lor şi pre căutătură, cine le-ar hi luat sama — zice M. Costin — le-ar hi cunoscut îndată vina"). Gheorghe Ştefan a urcat pe tron, iar ei şi-au pierdut capul (deşi li s-a luat, oarecum pe bună dreptate, apărarea ca naivi). La fel cu serdarul Ştefan, care, neştiind că s-a descoperit complotul, perorează cu îndrăzneală înaintea domnului că nu ştie nimic: „Cine au fostu, doamne, mai credzut la măriia ta şi cinstit ca mine? Şi m-ai scos den obiele şi den sărac m-ai îmbogăţit" (o fi spus, n-o fi spus aşa, dar stilul lui M. Costin este magistral). I-au dzis Vasilie Vodă: „Aşea ştiu şi eu". Şi i-au dzis să margă, să grăiască cu Ciogolea [care spusese tot], să audze ce spune Ciogolea spătariul". Moment de înlemnire pentru serdar! De altfel, spre deosebire de complotişti, care se precipită în a se apăra cu cuvinte mari şi multe, Vasile Lupu dă dovadă de un calm extraordinar. Ascultă cu răbdare tot ce i se spune (deşi situaţia lui era gravă şi putea

să dea doar poruncă să fie ucişi) şi la urmă „îi execută" pe fiecare cu o scurtă propoziţie. Cînd Ciogoleştii, după o lungă apărare cer voie să i-l aducă de grumaz pe Gheorghe Ştefan, el le spune scurt: „În zadar această slujbă acmu, să-m fi spus acestea, pănă era în Iaşi logofătul"! Jocul de situaţii nu este de cronică din secolul al XVII-lea, ci de literatură de inspiraţie modernă. Acest lucru se vede şi din parantezele pe care le face tot timpul pentru compararea şi explicitarea multor întîmplări şi personaje cu fapte similare din istoria altor popoare sau pentru legarea anumitor fapte de antecedente istorice interne. Expunerea conţinutului nu este deci plată şi lineară, ci cu meandre de complexitate a vieţii şi istoriei. Miron Costin este un scriitor, nu un simplu cronicar.

[PSIHOLOGIE ŞI ISTORIE]

Den cinci simţiri ce are omul, anume vederea, audzul, mirosul, gustul şi pipăitul, mai adevăratu de toate simţiri ieste vederea. Că pren audz, cîte aude omul, nu se poate aşedza deplin gîndul, este aşea ce să aude, au nu este, căci nu toate sintu adevărate, căte vin pren audzul nostru. Aşea şi mirosul de multe ori înşală, fiindu multe mirodenii dentîiu grele, iară apoi mare şi iscusit miros facu. Gustul încă este aşea, că multe ne par că sintu dulci, apoi simţim amărăciune şi, împotrivă, multe amare că sintu ne par şi sintu dulci. Pipăitul, iară şi multe pipăim în chip de une şi sîntu altele şi nu le putem a le cunoaşte cu singur pipăitul, fără vedere. Iară vederea singură den toate aşadză în-adevăr gîndul nostru şi ce să vede cu ochii, nu încape să hie îndoială în cunoştinţă.

Aşea şi noao, iubite cetitoriule, cu multu mai pre lesne a ne scrie de aceste vremi, în care mai la toate ne-am prilejit singuri şi pentru lungimea capetelor ce s-au scris den îndelungată domniia lui Vasilie Vodă mai sus, den ieşitul cel dentîi den scaunul ţării a lui Vasilie Vodă, începem a scrie de domniia lui Gheorghie Ştefan Vodă, care ori cu direaptă cale, ori cu nedirepte mijloace (rădicîndu-se asupra domnului său), au luatu domniia [. . .].

Ştiia şi Vasilie Vodă de toate ce să lucra în Iaşi pre urma lui şi trimisă şi al doilea rîndu de la Hotin sol la cuscru-său, Hmil hatmanul căzăcescu şi la ginire-său, Timuş, cerîndu agiutoriu cum mai de sirgu[1].

La leşi încă m-au trimis pre mine, la starostele de Cameniţă, la Pătru Potoţchii, feciorul hatmanului Potoţchii, la ieşitul căruia den robia Crîmului mare agiutoriu îi dideşă Vasilie Vodă cu banii săi. Acestea aducîndu-i aminte, îl poftiia să să afle la primejdiia lui. Şi cu aceea solie aflîndu-l pre starostele, cale de trei dzile mai sus de Cameniţă, la nişte ocine a lui, îndată au lăsat toate trebile sale şi au purces spre Cameniţă [. . .].

Nu pociu tăcea aice pentru cetatea Hotinului, ce nesocoteală a o lăsa îndată pre mîna altuia, de nu de altă nedejde, pentru trecătoarea, în care să hie fără grije, s-au cuvinit să să puie oameni sineţaşi[2]. Şi ce oameni? 30 de nemţi să hie pus, să o ţie despre[3] oastea Moldovei şi despre unguri cu aii[4]. Au n-au fostu hrană? Pîinea a unui satu de la Hotin ar hi putut a ţinea un anu, sau cîtă era numai în tîrgu. Şi aceea cetate, oricine va vrea să socotească, va afla că au fostu a răsipei casei lui Vasilie Vodă pricina. Şi de mi-i întreba, îţi răspundz, că de ar hi fostu doamna lui Vasilie Vodă în cetatea Hotinului, nu la Suceava, n-au fostu[5] în puterea lui Ştefan Vodă a bate cetatea Hotinului, cum au bătut fără grije cetatea Sucevei [...].

Pentru cetate, tumpinîndu-mă în cale cu Cotnarschii, credincios pisariul lui Vasilie Vodă (că el veniia de la crai trimis pănă la răscoale[6] de Vasilie Vodă şi eu mergeam în sus, la starostele de Cameniţă), m-au întrebat, ca un om deplin ce era: „Grijit-au bine cetatea Hotinului Vasilie Vodă? Pus-au oamenii săi şi puşcile, au ba?" Am răspunsu că nice un semnu, la purcesul mieu, să să grijască cetatea, n-am vădzut. Au suspinat Cotnarschii, cum ar hi ştiut că să va lăsa nesocotită cetatea aceea [...].

Ibidem, p. 142—143, 144.

[1] *De sîrgu* = degrabă; [2] *sineţaş* = puşcaş; [3] *despre* = împotriva (oastei lui Gheorghe Ştefan); [4] *ai* = ani; [5] *n-au fostu* = n-ar fi fost; [6] *răscoale* = revolte populare petrecute în Polonia sub Jan II Kazimierz (1648—1668).

Miron Costin este un gînditor, mereu meditează şi face consideraţii de tot felul. Analiza celor cinci simţuri ale omului: văz, auz, miros, gust şi pipăit, de care ştie ca un bun fiziolog (ordinea tratării lor este grăitoare), pentru a argumenta superioritatea văzului în percepţia realităţilor istorice este magistrală şi unică într-o lucrare de istoriografie, în care se urmăreşte adevărul. Într-adevăr, istoriceşte, auzul poate să înregistreze simple zvonuri neîntemeiate, mirosul, deşi nu este aplicabil la istorie, dar pentru demonstraţii înşală şi el, gustul amestecă dulcele cu amărăciunea, pipăitul nu dă singur cunoaşterea exactă fără văz, numai „vederea singură den toate [simţurile] aşadză în adevăr gîndul nostru şi ce să vede cu ochii nu încape să hie îndoială în cunoştinţă", zice Miron Costin, ca un savant, într-o formulare exemplară de ştiinţă modernă.

El filozofează şi spune toate acestea pentru a arăta că se încrede în primul rînd în ceea ce a cunoscut direct şi a văzut cu ochii lui (scrierea lui fiind în bună parte un memorial), noi înţelegînd totodată că, teoretizînd adevărul istoric, el a ţinut să fie obiectiv în

ceea ce a aşezat pe hîrtie, aşa cum şi apare scrierea lui în toată întinderea ei. În jocul situaţiilor nefericite, el nu s-a înscris expres în nici o tabără, a acceptat starea de lucruri într-o atitudine loială, departe de orice ranchiună personală. De aceea a fost preţuit şi de un domn şi de altul. A fost un caracter. Iar cînd critică o face tot din judecata obiectivă a actelor, ca în cazul cetăţii Hotinului, care, dacă nu era cedată prea uşor, ar fi putut schimba soarta conflictului dintre Gheorghe Ştefan şi Vasile Lupu: „Nu pociu tăcea aice pentru cetatea Hotinului, ce nesocoteală a o lăsa pre mîna altuia, de nu de altă nedejde, pentru trecătoarea [peste Nistru], în care să fie fără grije, s-au cuvinit [s-ar fi cuvenit] să să puie oameni sineţaşi". Şi Miron Costin argumentează posibilitatea de a fi păstrat cetatea şi a o face inexpugnabilă.

[INVAZIA LĂCUSTELOR]

Cu un an mainte de ce s-au rădicat Hmil hatmanul căzăcescu asupra leşilor, [1647], aproape de secere, eram pre atuncea la şcoală la Bar, în Podoliia, pre cale fiind de la sat spre oraş. Numai ce vădzum[1] despre amiadzădzi un nuor, cum să rădică deoparte de ceriu, un nuor sau o negură. Ne-am gîndit că vine o furtună cu ploaie, deodată; pănă ne-am timpinat[2] cu nuorul cel de lăcuste, cum vine o oaste stol. În loc[3] ni s-au luat soarele de desimea muştelor[4]. Cele ce zbura mai sus, ca de trei sau patru sulişe nu era mai sus, iară carile era mai gios, de un stat de om şi mai gios, zbura de la pămîntu[5]. Urlet, întunecare, asupra omului sosindu, să rădica oarece[6] mai sus, iară multe zbura alăturea cu omul, fără sială[7] de sunet, de ceva. Să rădica în sus de la om o bucată mare de ceea poiadă[8] şi aşea mergea pe deasupra pămîntului, ca de doi coţi, pănă în trei sulişe în sus, tot într-o desime şi într-un chip. Un stol ţinea un ceas bun şi dacă trecea acela stol, la un ceas şi giumătate sosiia altul şi aşea, stol după stol, cît ţinea de la aprîndzu[9], pănă îndesară. Unde cădea la mas[10], ca albinele de gros dzăcea; nice cădea stol preste stol, ce trecea stol de stol şi nu să porniia, pănă nu să încăldziia bine soarele spre aprîndzu şi călătoriia pănă îndesară şi pănă la căderea de mas. Cădea şi la popasuri, însă unde mînea[11], rămînea pămîntul negru, împuţit. Nice frundze, nice pai, ori de iarbă, ori de sămănătură, nu rămînea. Şi să cunoaşte şi unde poposiia, că era locul nu aşea negru la popas, ca la masul aceii mîniei a lui Dumnedzău. Cîteva dzile au fostu aceia urgie; den părţile de gios în sus mergea. Şi tot atuncea au fostu şi aicea în ţară lăcuste şi după acela an şi la al doilea, însă mai puţine. Şi apoi şi în dzilile a lui Ştefan

Vodă[12], au fostu lăcuste, însă pre une locuri și nu ca aceea desime, ca în cela an, de care s-au scris. Iarna să găsiia în pămîntu îngropate pre multe locuri.

Ibidem, p. 166.

[1] *Vădzum* = văzurăm; [2] *ne-am timpinat* = ne-am întîlnit; [3] *în loc* = pe loc; [4] *muște* = insecte, lăcuste; [5] *de la pămîntu* = lîngă pămînt; [6] *oarece* = ceva, puțin; [7] *sială* = frică; [8] *poiadă* = roi, șuvoi, mulțime; [9] *aprîndzu* = prînz, amiază; [10] *mas* = popas (de noapte); [11] *mînea* = poposea (noaptea); [12] *Ștefan Vodă* = Gheorghe Ștefan (1653—1658).

Dotat cu un acut spirit de observație, ceea ce l-a făcut să vorbească și despre importanța văzului între celelalte simțuri ale omului, Miron Costin are în *Letopisețul* său interesante portretizări sau descrieri de lupte ori de fenomene ale naturii.

Invazii de lăcuste au fost consemnate în multe scrieri vechi și de mai tîrziu, dar nu se va găsi niciunde un tablou de exactitatea, noutatea și expresivitatea celui al mișcărilor pe care le execută un nor de lăcuste în zborul lor razant cu pămîntul și în mare viteză, cînd, întîlnind în goană pe Miron Costin, acesta a observat că nu se izbeau și nu se atingeau de el, ci întregul șuvoi aerian făcea un ocol sau un salt ondulator pe lîngă și peste el și, lăsîndu-se dincolo mai jos, își continua zborul compact: „Urlet, întunecare, asupra omului sosindu, să rădica oarece mai sus, iară multe zbura alăturea cu omul, fără sială [sfială] de sunet, de ceva. Să rădica în sus de la om o bucată mare de ceea poiadă și așa mergea pe deasupra pămîntului, ca de doi coți".

Nu oricine a întîlnit în cîmp și a observat din interior o invazie de lăcuste. Putem spune însă că descrierea și observațiile lui M. Costin sînt de mare importanță științifică, pentru că el este probabil primul care a consemnat *de visu* și practic fenomenul fizic al ultrasunetelor care intervine în orientarea anumitor zburătoare, putînd evita ciocnirea cu un obstacol chiar pe întuneric, fenomen descoperit și fundamentat științific de-abia în epoca modernă.

Dar literar interesează culorile tabloului dinamic, apariția la orizont a unei neguri, care întunecă lumina soarelui, se apropie ca o furtună grozavă și se dovedește totuși un nor de lăcuste, care zboară rapid în stoluri, stol după stol, cu popasuri de zi și de noapte. Ziua se așeza pe pămînt, pentru popas, întîi primul stol, apoi cel ce urma se așeza după primul și tot așa, pe rînd, încît înșirarea așezării era plină de ordine, stolul de la urmă devenind de frunte. Nu se poate spune că scriitorul nu are spirit de observație. Unde se așezau lăcustele „nice frundze, nice pai, ori de iarbă, ori de sămănătură, nu rămînea". Totuși la popasul de zi pămîntul nu rămînea „așa negru", ca la popasul de noapte, cînd toată vegetația era distrusă complet, gîngăniile ținînd probabil să ia o cină bogată.

Descrierea invaziei lăcustelor este inegalabilă în literatura universală.

DE NEAMUL MOLDOVENILOR

1686—1691 **Moldova**

După ce între timp a redactat pentru poloni *Kronika Ziem Mołdawskich i Multańskich* (1677) și *Historia polskimi rytmami* (1684) (în ultima se dovedește și poet în limba polonă) Miron Costin s-a întors spre sfîrșitul vieții (1686—1691) la „urdzitura" letopisețului, cu care își începuse scrisul, și, fără să se mai gîndească la un letopiseț întreg, reușește să prezinte însuflețitor formarea poporului român și începuturile lui istorice, precum și să combată convingător aberanta „basnă" a slabului de știință și de minte Simion Dascălul, despre originea românilor din tîlharii de la Roma, scribul simplu și incult amestecînd epocile, ceea ce Miron nu pierde din vedere să combată.

Izvorul principal a fost Laurențiu Toppeltin (din Mediaș), *Origines et occasus Transylvanorum*, Lyon, 1667, celelalte izvoare citate fiind auxiliare. Unele dintre pagini au caracter de poem în proză, altele de diatribă retorică împotriva defăimătorilor neamului românesc. Argumentarea în privința aceasta se bazează nu numai pe informații documentare, ci și pe o solidă logică.

Interesează însă în primul rînd paginile de artă literară.

CĂTRE CETITORIU

Începutul țărilor acestora și neamului moldovenesc și muntenesc și cîți sînt și în țările ungurești cu acest nume, români și pînă astăzi, de unde sînt și de ce săminție, de cînd și cum au dăscălecat[1] aceste părți de pămînt, a scrie, multe vreme la cumpănă au stătut cugetul nostru. Să încep osteneala aceasta, după atîtea vacuri[2] de la discălecatul țărîlor cel dintăi de Traian împăratul Rîmului, cu cîteva sute de ani peste mie trecute, să sparie gîndul. A lăsa iarăș nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o samă de scriitori, iaste inimii durere. Biruit-au gîndul să mă apuc de această trudă, să scoț lumii la vedere feliul neamului, din ce izvor și săminție sîntu lăcuitorii țării noastre, Moldovei și Țării Muntenești, și românii din țările ungurești, cum s-au pomenit mai sus, că tot un neam și o dată discălecați sînt, de unde sînt veniți strămoșii lor pre aceste locuri,

supt ce nume au fost întîi la discălecatul lor și de cînd s-au osăbit și au luat numele cest de acmu, moldovan și muntean, în ce parte de lume iaste Moldova, hotarăle ei până unde au fostu întîi, ce limbă țin[3] și pînă acmu, cine au lăcuit mai nainte de noi pe acest pămînt și supt ce nume, — scot la știrea tuturoru, carii voru vrea să știe neamul țărilor acestora.

Dzice-va neștine: „Prea tîrziu iaste! După sutele de ani, cum să vor putea ști poveștile[4] adevărate, de atîtea vacuri?" Răspunz: „Lăsat-au puternicul Dumnezeu iscusită oglindă minții omenești, scrisoarea, dintru care, daca va nevoi[5] omul, cele trecute cu multe vremi le va putea ști și oblici[6]. Și nu numai lucrurile[7] lumii, staturile[8] și-ncepăturile țărîlor lumii, ce și singură lumea, ceriul și pămîntul" [...].

Îndemnatu-m-au mai mult lipsa de știința începutului acestii țări, de descălicatul ei cel dintîi, toate alte țări știind începuturile sale. Laud osîrdiia răpăosatului Urechie vornicul, carile au făcut de dragostea țării letopisețul său, însă acela de la Dragoș Vodă, de discălicatul cel al doilea al țării acestiia din Maramorăș scrie. Iară de discălicatul cel dintâi cu romani, adecă cu rîmleni, nimică nu pomenește, numai amelițã[9] la un loc, cum că au mai fost țara o dată discălicată și s-au pustiit de tătari. Ori că n-au avut cărți, ori că i-au fostu destul a scrie de mai scurte vacuri, destul de dînsul și atîta, cît poate să zică fieștecine că numai lui de această țară i-au fost milă, să nu rămîie întru întunerecul neștiinței, că celelalte ce mai sînt scrisă, adăosături de un Simeon Dascalul și al doilea, un Misail Călugărul, nu letopiseță, ce ocări sînt [...].

Daca n-au fost dară dintîi scrisoare în țară și nici streinii n-au știut și nimica n-au scris, de unde sînt aceste basne, cum ca să fie fost moșii țării acestiia din temnițile Rîmului, dați întru ajutoriul lui Laslău craiul unguresc? Și românii acum era în Maramorăș în zilele acelui craiu, cești dincoace, de unde iaste acum Moldova, iară cei dincolo, unde iaste acum Țara Muntenească, iară în munți, pre Olt, unde și acum să pomenește Țara Oltului și rîmlenii cei discălicați de Traian în Ardeal, acum era în Ardeal.

Eu, iubite cetitoriule, nicăirea n-am aflat nici la un istoric, nici latîn, nici leah, nici ungur, și viiața mea, Dumnezeu știe, cu ce dragoste pururea la istorii, iată și până la această vîrstă, acum și slăbită.

De aceste basne să dea samă ei, și de această ocară. Nici iaste șagă[10] a scrie ocară vecinică unui neam, că scrisoarea iaste un lucru vecinic. Cînd ocărăsc într-o zi pre cineva, iaste greu a răbda; dară în veci? Eu voi da samă de ale mele, cîte scriu [...].

Puternicul Dumnezeu, cinstite, iubite cetitoriule, să-ți dăruiască, după aceste cumplite vremi anilor noștri[11], cîndva și mai slobode vacuri, întru care, pe lîngă alte trebi, să aibi vreme și cu cetitul

cărților a face iscusită[12] zăbavă, că nu iaste alta și mai frumoasă și mai de folos în toată viiața omului zăbavă, decît cetitul cărților [...].

Ibidem, p. 241—244; comparație cu ediția C. Giurescu (1914).

[1] *Au dăscălecat* = au ajuns (în); [2] *vacuri* = veacuri; [3] *țin* = vorbesc; [4] *poveste* = istorie; [5] *va nevoi* = se va strădui; [6] *oblici* = a afla, a lămuri; [7] *lucruri* = fapte, evenimente; [8] *staturi* = stările; [9] *amelițã* = menționează; [10] *șagă* = glumă; [11] *anilor noștri* = ale anilor noștri; [12] *iscusită* = plăcută.

Predoslovia lui Miron Costin la *De neamul moldovenilor* este o capodoperă din punctul de vedere al structurii stilistice. El pornește la scris cu perioade lungi și tărăgănate de exprimare și destăinuiri personale, care traduc excelent îndoielile și greutățile pe care le presupunea realizarea unei opere de prestigiu, privind începuturile vieții și istoriei poporului român. Gînduri și alternanțe de meditație se așează la sfîrșitul frazei în propoziții regente, după cele subordonate, ca niște păsări obosite în zborul lor pe vreme nefavorabilă: „multă vreme la cumpănă au stătut cugetul nostru", „să sparie gîndul" sau „iaste inimii durere". Și dintr-o dată, ca un sunet grav din instrument de percuție, regenta se așează imediat și viguros în fruntea frazei următoare și antrenează după ea întreaga orchestră a exprimării posibilelor, chiar singurelor împliniri ale țelului propus: „Biruit-au gîndul să mă apuc de această trudă, să scoț lumii la vedere feliul neamului din ce izvor și săminție sînt lăcuitorii țării noastre, Moldovei și Țării Românești și românii din țările ungurești etc. etc." Iar de aci înainte toate afirmațiile poartă timbrul verbului înaripat pentru dovedirea adevărului istoric și neadevărului că românii s-ar trage din niște tîlhari romani. Mai pe urmă, în capitolul al patrulea, *De Traian împăratul*, Miron Costin vine cu temeinice argumente logice și se întreabă: „Din temnițe cu sutele de mii de oameni cum s-ar afla?". Și în continuare: „cît vac [timp] iaste de cînd au venit Traian pre aicea și cînd s-au bătut Laslo craiul unguresc cu tătarii?", pentru că într-adevăr între expedițiile lui Traian și respectiva invazie a tătarilor în Ungaria, în care intervine, într-o legendă miraculoasă, și Ludovic cel Sfînt (1077—1095), trecuseră mai bine de nouă secole (scriitorul vorbește, la știința de atunci, de 800 de ani), ceea ce, la neștiința nefericitului copist impostor, n-avea cum să bată la ochi.

Revenind la predoslovie, Miron Costin arată că în vremea cînd un „Lăslău" ar fi primit ajutor de la Roma, românii erau constituiți de multe veacuri în popor distinct, cu viața lor proprie și existență în Moldova, în Muntenia, Transilvania și în alte provincii („Maramorăș" etc.).

Și pentru că el era un om de carte, iar cartea și scrisul erau temeiul științei, nu uită să dorească cititorului, cu o vorbă care a devenit celebră și rămîne de valoare universală, „să aibă vreme și cu cetitul cărților a face iscusită zăbavă, că nu iaste alta și mai frumoasă și mai de folos în toată viața omului zăbavă, decît cetitul cărților".

Miron Costin exprima, la vremea lui, înțelepciune și gîndire românească în strălucită vorbă literară.

DE ITALIA

Iaste țara Italiei plină, cum să zice, ca o rodie, de cetăți și oraș iscusite[1], mulțime și desime[2] de oameni, tîrguri vestite, pline de toate bivșuguri[3] și pentru mare iscusenii[4] și frumusețuri a pămîntului aceluia, i-au zis raiul pămîntului, a căruia pămînt, orașăle, grădinile, tocmelile[5] la casăle lor cu mare desfătăciune[6] traiului omenesc, nu are toată lumea, supt ceriu blîndu, voios și sănătos, nici cu căldură prea mare, nici ierni grele. De grîu, vinuri dulci și ușoare, untudelemn, mare bivșug și de poame de tot feliul: chitre[7] năramze[8], lămii și zahăr. Și oameni iscusiți, la cuvînt stătători[9], peste toate neamurile, neamăgei[10], blînzi, cu oamenii streini dintr-alte țări nemăreți, îndată tovarăși, cum ar fi cu ai săi, cu mare omenie, supțiri[11], pentru aceea le zic gentiloni[12], cum zic grecii: celebii[13], și la războaie neînfrînți într-o vreme, cum vei afla la Istoriile Rîmului, de vei ceti de dînșii.

Aceea țară iaste acum scaunul și cuibul a toată dăscăliia și învățătura, cum era într-o vreme la greci Athina, acum Padova la Italia, și de alte iscusite și trufașă[14] meșterșuguri[15] [...].

Multe obiceiuri într-acest neam trăiesc, a italiianilor, pănă astăzi: așa de oaspeți la casăle lor, nemăreți, voioși și libovnici[16] (nu știu din ce muntenii, o samă, s-au abătut puțintel den aceasta hire[17]), așa la petrecănii[18], la întrebare unul pre altul de viiață, firea, clătirea[19]. Cine au fost la Italia, să vază pre italiani, să ia aminte, nu-i va trebui mai mare dovadă, să crează că un neam sînt cu moldovenii [...].

Ibidem, p. 246—247.

[1] *Iscusite* = frumoase; [2] *desime* = densitate; [3] *bivșuguri* = belșuguri; [4] *iscusenii* = plăsmuiri; [5] *tocmală* = rînduială; [6] *desfătăciune* = desfătare; [7] *chitre* = citrice; [8] *năramze* = portocale; [9] *stătători* = statornici (de cuvînt); [10] *neamăgei* = neamăgitori; [11] *supțiri* = plini de finețe; [12] *gentiloni* = gentilomi (< ital. *gentilomini);* [13] *celebii* = cilibii, nobili (< turc. *çelebi*, deci nu din greacă); [14] *trufașă* (pl.) = mărețe, superbe; [15] *meșterșuguri* = arte; [16] *libovnici* = iubitori (îndrăgostiți); [17] *hire* = mod de a fi; [18] *petrecănii* = petreceri; [19] *clătirea* = înclinarea, dispoziția.

Lectura pasajelor reproduse lasă impresia descrierii dintr-o călătorie personală și cunoaștere directă a pămîntului Italiei și a oamenilor ei. Dar Miron Costin n-a ajuns în Italia și ceea ce spune o face după cărți, însă o spune atît de bine și frumos, încît peisajul este o repictare, în alte culori (datorite limbii) a frumuseților naturale italiene, mai calde și mai grăitoare, decît în limba cărții de informare (de pildă, Toppeltin). Este arta cuvîntului bine găsit și bine plasat, baza creației literare.

Comparația cu izvoarele (lucru nenecesr aici) îl înalță pe Miron Costin ca scriitor.

VIAȚA LUMII

1671—1673 **Moldova**

A lumii cîntu cu jale cumplită viiața,
Cu griji și primejdii, cum iaste și ața
Prea supțire și-n scurtă vreme trăitoare.
O, lume hicleană, lume înșălătoare,
Trec zilele ca umbra, ca umbra de vară;
Cele ce trec nu mai vin, nici să-ntorcu iară.
Trece veacul desfrînat, trec ani cu roată,
Fug vremile ca umbra și nici o poartă
A le opri nu poate. Trec toate prăvălite
Lucrurile lumii și mai mult cumplite.
Și ca apa în cursul său cum nu să oprește,
Așa cursul al lumii nu să contenește.
Fum și umbră sînt toate, visuri și părere.
Ce nu petrece lumea și-n ce nu-i cădere[1]? [...].
Vremea petrece toate; nici o împărăție
Să stea în veci nu-o lasă, nici o avuție
A trăi mult nu poate. Unde-s cei din lume
Mari împărați și vestiți? Acu de-abiia nume
Le-au rămas de poveste[2]. Ei sînt cu primejdii
Trecuți. Cine ai lumii să lasă nădejdii?
Unde-s ai lumii împărați, unde iaste Xerxes,
Alixandru Machidon, unde-i Artaxerxes[3],
Avgust[4], Pompeiu și Chesar? Ei au luat lume[5],
Pre toți i-au stins cu vremea, ca pre niște spume.
Fost-au Țiros[6] împărat, vestit cu războaie,
Cu avere preste toți. Și multă nevoie
Au tras hîndii[7] și tătarii și Asiia toată.
Caută la ce l-au adus înșelătoarea roată:

Prinsu-l-au o fămee[8], i-au pus capul în sînge.
„Satură-te de moarte, Țiros, și te stinge
De vărsarea sîngelui, o, oame[9] înfocate,
Că de vrăjmășia ta nici Ganghes[10] poate
Cursul său să-l păzească". Așa jocurește[11]
Împărățiile lumii, așa prăvălește.
Nici voi, lumii înțelepții[12], cu filosofia
Hălăduiți[13] de lume, nici theologhia
V-au scutit de primejdii, sfinți părinți ai lumii,
Ce v-au adus la moarte amară pre unii [. . .].
Moartea, vrăjmașa, într-un chip calcă toate casă,
Domnești și-mpărătești, pre nime nu lasă,
Pre bogați și săraci, cei frumoși și tare.
O, vrăjmașă, priiatin ea pre nimeni n-are.
Naștem, murim, odată cu cei ce să trece[14],
Cum n-ar fi fostu în veci, daca[15] să petrece.
Painjini sîntu anii și zilele noastre [. . .].
Ia aminte dară, o, oame, cine ești pe lume,
Ca o spumă plutitoare rămîi fără nume.
Una fapta, ce-ți rămîne, buna[16], te lățește[17],
În ceriu cu fericie în veci te mărește.

Ibidem, p. 319—323.

[1] *Cădere* = pieire; [2] *de poveste* = în istorie (politică); [3] copiat greșit *Artaxers* = Antaxerses, rege persan (464—425), fiul lui Xerxes (485—465); [4] *Avgust* = August, propriu-zis Caius Octavianus (63—14), primul împărat roman; [5] *au luat lume* = au cucerit lumea; [6] *Țiros* = Cirus, rege persan (558—529); [7] *hîndii* = indienii; [8] *fămee* = femeie (legendă că ar fi fost omorît de o femeie; a pierit într-o luptă); [9] *oame* = omule; [10] *Ganghes* = Gangele; [11] *jocurește* = joacă; [12] *lumii înțelepții* = ai lumii înțelepți; [13] *nici hălăduiți* = nu scăpați; [14] *să trece* = trec; [15] *daca* = dacă; [16] *buna* = fapta bună; [17] *te lățește* = te înalță.

Calitatea de literat creator a lui Miron Costin este dovedită și de operele sale în versuri, între care, în limba română, se distinge poemul *Viața lumii*, ca idee și tehnică versificatoare.

Creația este realizată pe tema universală, cunoscută sub numele de *fortuna labilis* (destinul schimbător), tratată de Horațiu, Ovidiu (de care a avut idee Miron Costin) și de alții, care apare în evul mediu sub redundantul „ubi sunt?": „Ubi Plato, ubi Porphirius, / Ubi Tullius aut Virgilius [. . .], / Alexander ubi rex maximus?" etc., ceea ce se înscrie și în poemul lui Miron Costin: „Unde-s ai lumii împărați, unde iaste Xerxes, / Alixandru Machidon, unde-i Artaxerxes", motiv imprimat de François Villon în *Balade des dames du temps jadis*, cu acel splendid refren „mais où sont les neiges d'antan!" și reluat de asemenea de G. Călinescu în versurile sale.

Miron Costin cîntă soarta nestatornică și nesigură a lucrurilor în lume, în ton elegiac. Dacă Dosoftei, în ce are mai frumos și viu, a apelat la versul popular alert, Miron Costin creează frumoase imagini în maiestoase versuri de treisprezece silabe: „Fum și umbră sînt toate, visuri și părere, / Ce nu petrece lumea și-n ce nu-i cădere [pieire]?" („Pulvis et umbra sumus" zicea Horațiu) sau „Painjini sînt anii și zilele noastre" (în sensul pînzei de paianjen), M. Costin reluînd o imagine din cărțile populare.

Trebuie să înțelegem că Miron Costin nu este un pesimist, el filozofează cu seninătate și calm, vorbind, în legea trecerii, și de pieirea astrelor („Și voi lumini de aur, soarele și luna, / Întunecaveți lumini, veți da jos cununa"). Dacă ar fi fost pesimist, punea jos condeiul și nu mai scria nimic, mai ales prin cîte încercări a trecut personal. S-ar fi ocupat poate numai de viața civică și politică, așa cum au făcut atîția alții din vremea sa.

Miron Costin însoțește poemul și de bune idei teoretice, privind construcția versurilor, precum și de explicația unor nume proprii, ceea ce dovedește cunoștințele lui complexe.

În general judecînd lucrurile, Miron Costin este un creator de literatură, inventiv și nou, nu un simplu cronicar (de aceea am și evitat acest termen în legătură cu el). El a avut chemare și inspirație literară (o arată și operele în limba polonă), care i-au pus pana în mînă și l-au stimulat să scrie, învingînd „cumplitele vremi" prin care a trecut, lăsînd în urma sa realizări monumentale.

TEXTE: Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, în M. Kogălniceanu, *Letopisețele Țării Moldovei*, vol. I, Iași, 1845, p. 211—348 (cu litere chirilice); ediția a II-a cu titlul nou *Cronicele României sau Letopisețul Moldaviei și Valahiei*, vol. I, Iași, 1872, p. 243—373 (cu litere latine); ediția Ioan St. Petre, București, Editura Cugetarea — Georgescu Delafras, București, 1943; ediția P. P. Panaitescu, București, Editura Fundațiilor, 1944; Miron Costin, *Opere*, ediție critică de P. P. Panaitescu, București, Ed. de stat pentru literatură și artă, 1958 (conține întreaga operă); idem, ediția a II-a, 2 vol., București, 1965; Miron Costin, *Opere alese*, ediție de Liviu Onu, București, Editura științifică, 1967; Miron Costin, *De neamul moldovenilor*, ediție de C. Giurescu, București, 1914 (prima ediție critică); *Mironis Costini Chronicon Terrae Moldavicae*, ediție de E. Barwiński, București, 1912.

STUDII: P. P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea lui Grigore Ureche și Miron Costin*, București, 1925, p. 83—133; Ramiro Ortiz, *Fortuna labilis. Storia di un motivo poetico da Ovidio al Leopardi*, București, Cultura Națională, 1927; G. Pascu, *Cronicarii moldoveni Gligorie Ureche și Miron Costin*, Iași, 1936, p. 30—119; I. C. Chițimia, *Probleme*, p. 273—297; Dumitru Velciu, *Miron Costin*, București, 1973; Puiu Enache, *Viața și opera lui Miron Costin*, București, 1975; Dan Horia Mazilu, *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea*, București, 1976, p. 190—282; Ion Rotaru, *Valori expresive*, p. 147—192; Eugen Negrici, *Narațiunea în cronicile lui Gr. Ureche și Miron Costin*, București, 1972, p. 151—327.

LETOPISEȚUL CANTACUZINESC

[Sec. XVI—XVII] Țara Românească

Corpusul de cronici cunoscut azi sub numele de *Letopisețul cantacuzinesc* poartă, în manuscrisele vechi, titlul de *Istoria Țării Românești de cînd au descălecat pravoslavnicii creștini.* Autorii și datele alcătuirii acestei *Istorii,* precum și numărul și întinderea unităților componente sînt încă greu de precizat, îndoielile decurgînd din lipsa unor indicații precise, contemporane, asupra fiecărei etape de redactare. Principalele unități componente ar fi următoarele: *Analele* redactate în slavonă (în care unii cercetători disting și o *Cronică a lui Radu de la Afumați), Istoria lui Mihai Viteazul* (scrisă inițial în slavonă sau în română), *Cronica lui Matei Basarab* și partea finală, de la răscoala seimenilor și dorobanților pînă la 1690, unde de asemeni s-ar discerne, după unele păreri, mai multe scrieri independente.

Probabil că încă din secolul al XVI-lea se strînseseră la un loc diferitele fragmente cu caracter istoriografic ce preced *Istoria lui Mihai Viteazul,* alcătuindu-se astfel corpusul preluat prin intermediar grecesc în traducerea arabă a lui Macarie Zaim, făcută la mijlocul secolului XVII. La curtea lui Matei Basarab s-au alăturat însă cronicilor interne, transpuse acum în românește și aduse la zi, alte trei importante izvoare, scrise tot în țara noastră, dar aparținînd totodată și altor orizonturi literare: *Viața lui Nifon,* redactată în greacă-bizantină, după 1517, de Gavril Protul; *Vitejiile prea piosului și prea viteazului Mihai voievod,* poemul neogrec al lui Stavrinos, scris îndată după uciderea voievodului; *Istoria* în versuri grecești a lui Matei al Mirelor. La integrarea lor în *Letopisețul* intern, traducerile românești din aceste izvoare au trecut prin transformări impuse de schimbarea funcției lor, ca și de necesitatea de a se conforma unei anumite mentalități și unui stil istoriografic propriu.

Se înțelege că, datorită unei compoziții atît de variate, se întîlnesc în *Letopisețul cantacuzinesc* diverse modalități de expresie. De la începutul probabil al *Analelor* în slavonă pînă la partea finală, atribuită (integral sau parțial) lui Stoica Ludescu, „slugă bătrînă" a Cantacuzinilor, s-au scurs peste 100 de ani, timp în care s-au schimbat nu numai autorii, ci însuși rolul atribuit istoriografiei în complexul culturii scrise și al acesteia din urmă în întregul culturii românești.

Letopisețul cantacuzinesc a cărui parte de început s-a redactat inițial în slavonă, a fost tradus (fragmentar sau în întregime) în greacă, arabă, latină, germană. Folosind materia narativă a acestui *Letopiseț,* cronicarul Bălenilor, partidă boierească adversară Cantacuzinilor, a scris *Istoriile domnilor Țării Românești;* Axinte Uricariu

a alcătuit *Istoria paralelă,* Mihai Cantacuzino o altă *Istorie a Țării Românești.*

Asemeni celor mai multe scrieri din literatura noastră veche, *Letopisețul cantacuzinesc* se păstrează numai în copii tîrzii, din care și reproducem fragmentele prezentate în continuare.

[VLĂDUȚ ȘI NEAGOE BASARAB]

[Analele în slavonă]. Decii fiind Pîrvulești zavidiți[1] la Vlăduț vodă de oarecari pizmași și ascultînd minciunile lor, cerca vreme să-i dobîndească; iar nevrînd Dumnezeu, ei însă au prinsu de veste și au fugit peste Dunăre, rădicînd domnu pre Neagoe voievod Basarabu. Și strînsără cîteva semi[2] de oaste, luîndu într-ajutor pre Mahmet bei, ce-i zicea Mihaioglu. Viind cu toată oastea lui la București, au făcut cu Vlăduț vodă război mare. Iar niște boieri ai lui l-au viclenit [pe Vlăduț], de i-au tăiat capul.

Let. cant., p. 205

[Viața lui Nifon]. Iar de Vladul vodă ieși veste mare pretutindenea pentru război și pentru noroc bun pînă cînd au ținut sfatul acelui neam ales de Dumnezeu, al Băsărăbeștilor. Iar deaca lepădă sfatul acelui neam și primi al altora, ca Avesalom, feciorul lui David, cînd s-au sculat asupra tătîne-său, așa și Vladul au priimit sfatul fărdelegiuitorului Bogdan și sări asupra acelui fericit de Dumnezeu neam. Atuncea pogorî și pre dînsul mîniia lui Dumnezeu. Că deaca să iuți Vlad vodă și să ațință foarte cu mînie mare asupra acelui neam drept, care tocmise și ijderise[3] Bogdan cel făr de lege, pre care-l afurisise fericitul Nifon și l-au lepădat de sfinta biserică pentru preacurviia lui, cum s-au spus în cuvîntul mai dentîi, grăia minciuni către domn pentru tînărul Neagoe, zicînd așa:

— Doamne, eu am înțeles cu adevărat că Neagoe va să te scoață den scaun. Iar tu nevoiaște să-i sfărîmi capul, sau să-i tai nasul, sau să-i scoți un ochiu.

Deci domnul foarte priimi sfatul lui, părîndu-i că iaste adevărat, și să ispiti să facă acest lucru și trimise să aducă dentru acel neam drept pre iubitul Neagoe la dînsul. Iar alți boieri deaca înțeleseră, ziseră domnului:

— Doamne, părăsește-te de aceasta, nu asculta cuvintele lui Bogdan, că Neagoe iaste cu adevărat fecior al nostru și nu are întru sine hicleșug, cum știu toți boiarii Țării Muntenești cu toată adeverința.

Iar domnul zise:

— Deaca iaste așa, voi îl aduceți și jurați pentru dînsul.

Iar ei să nevoia să-l împreune să stea cu Bogdan de față. Ci el, călcătoriul și afurisitul, totdeauna sfătuia pre domn pre uciderea lui Neagoe și a neamului lui. Așa totdeauna îndemnînd Bogdan pre

domn, să aprinse cu mînie spre uciderea lor, și vrea să nu știe nimeni de aceasta. Și de n-ar fi trimis Dumnezeu pre un călugăr de le-au spus, pre toți i-ar fi pierdut. Ci cu ajutoriul lui Dumnezeu și pentru rugăciunea sfîntului Nifon să mîntuiră de mîniia și de moartea cea năpraznică și au scăpat la un ostrov, den care au trecut Dunărea, ca Isus Navii Iordanul. Și merseră iar la Mehmet pașa și-i spuseră toate patemiile cîte li s-au întîmplat de la Vlad vodă. Iar pașa să aprinse cu dumneziire spre răscumpărarea acelui neam (măcar deși era păgîn) și strînse oaste mare și trecu Dunărea dimpreună cu dînșii și făcu război lîngă orașul București și birui prea oastea Vladului vodă. Iar el văzînd oastea lui biruită și căzută, vru să fugă, iar, cu împiedecarea lui Dumnezeu, fu prins de oastea lui Mehmet pașa și-l duseră în București la pașa legat. Iar deaca-l văzu pașa, zise-i cu ocară:

— O, călcător de jurămînt, iată, să-ți fie după cuvîntul jurămîntului tău și să taie sabiia mea capul tău.

Cum să și umplu, că însuș pașa cu mîna lui i-au tăiat capul în oraș în București, supt un păr, ca și pre Avesalom cînd îl săgetă Ioav, fiind el încurcat de păr de ramura unui stejariu, în lunca Efremului. Și să umplu judecata și răscumpărarea lui Dumnezeu, cea dreaptă. Și-i luară trupul de-l duseră la mănăstirea din Deal, care o făcuse frate-său Radu vodă, de-l îngropară.

Let. cant., p. 21—23.

[1] *A zavidi* = a pîrî; [2] *seamă*, pl. *semi* = număr, cantitate, sumă; [3] *a ijderi* = a da naștere, a scorni.

Cele două fragmente relatează aceleași evenimente istorice: neînțelegerile dintre Vlăduț vodă (fiul lui Vlad Călugărul, frate cu Radu cel Mare, descendent al Mirceștilor) și Pîrvulești (familie de boieri olteni cunoscuți și puternici), precum și venirea la domnie a lui Neagoe (fiul nelegitim al lui Țepeluș vodă, deci descendent al Dăneștilor, aparținînd în același timp și familiei Pîrvuleștilor).

În timp ce primul fragment aparține vechiului letopiseț intern, scris în secolul XVI, cel de-al doilea derivă din *Viața lui Nifon*, integrată în *Istoria Țării Românești* (prin eliminarea pasajelor exclusiv hagiografice) abia în secolul XVII. În rîndurile din letopisețul intern, narațiunea concisă are ca scop notarea cîtorva puncte de reper pentru fixarea în memorie a unei relatări orale cu mult mai dezvoltate. Existența acestei relatări se reflectă chiar în fragmentul din *Viața lui Nifon*, scriere alcătuită de Gavril Protul, prin prelucrarea mărturiilor culese în mediul curții domnești a lui Neagoe Basarab îndată după sfințirea mînăstirii de la Curtea de Argeș. Povestirea evenimentelor se cristalizează în jurul unui raport typos-antitypos, specific istoriografiei medievale. Basarabeștilor și lui Vlăduț, aproape contemporani autorului, li se identifică în Antichitate

typosul adecvat: Isus Navi și Avesalom, feciorul lui David, cînd „s-au sculat asupra tătîne-său", iar momentele narațiunii se succed conform modelului antic. Comparația cu modelul (Iosua 3; Samuel 2, 16—19) evidențiază însă diferențe hotărîtoare. Gavril Protul nu copiază, ci surprinde alți oameni și alt moment istoric. Stilul scrierii sale nu corespundea însă funcției îndeplinite de istoriografie în cultura românilor din secolul XVI, de aceea intercalarea în letopiseț se face abia către mijlocul secolului următor, cînd se produce o deplasare vizibilă în funcția și mijloacele de expresie ale acestei istoriografii. Dibăcia insinuării, tehnica intercalării vorbirii directe, referirea la un model celebru, prezente la Gavril Protul, revin frecvent și în paginile ultimei părți a letopisețului.

Referirile la Avesalom ocupă un loc de seamă în *Învățăturile* scrise de Neagoe Basarab într-un timp apropiat de cel al redactării *Vieții lui Nifon*. Alături de necruțătoarele asemuiri ale celor care-și trădau voievozii cu „Iuda care au vîndut pre domnul său", trimiterile la „Avesalom, feciorul lui David" ne dezvăluie existența încă unui topos aparținînd culturii medievale, care își găsise o formă mentală și o expresie lingvistică românească.

„SĂ RIDICE DOMN, CĂ PIIARE ȚARA DE TURCI!"

[Radu de la Afumați]. Într-aceia vreme și pre Theodosie l-au ajuns moartea la Țarigrad.

Iar după aceea, Mehmet beiu au cerșut domniia de la împăratul aici în Țara Românească, zicînd că-l pohtește țara să fie el domn. Drept aceea împăratul crezu pre Mehmet bei și i-au dat domniia în Țara Rumânească. Iar Stoica logofătul, fiind într-acea vreme la Poartă în Țarigrad, curînd au trimis aice în Țara Românească, la toți boiarii, ca să rădice domn cum mai curînd pre Radul vodă din Afumați, pentru că piiare țara de turci. Într-aceea curînd s-au adunat boiarii toți și mari și mici și toată curtea și au rădicat domn pre Radul vodă din Afumați, ginerile lui Băsărab vodă, la leatul 7030 [1522]. Și au venit Mehmet bei cu steag de la Poartă, cu mulțime de turci și au intrat în țară. Iar Radul vodă cel Tînăr s-au gătit și au ieșit înaintea lui cu oaste, și au făcut război la sat la Glubavi, și au biruit Radul vodă pre Mehmet bei și au fugit Mehmet bei, de s-au mai gătit încă de război.

Let. cant., p. 43—44

[Costandin Cantacuzino postelnicul]. Atunce, pre acea vreme, era împărăția lui Odriiu. Și s-au întîmplat de au fost acolo și Costandin Cantacuzino postelnicul, însă chemat de vizirul, ca să-l întrebe de zabava haraciului, cum au fost. Și-l pedepsea[1], zicînd că au făcut Ghica vodă și rumânii rușine împăratului

de n-au adus haraciul la vreme; și cum împăratul biruiaște de la răsărit pîn la apus, și nu iaste altă țară mai rea decît Țara Rumânească, că nu apucă o nebunie să să potolească, alta rădică. Atuncea Chiupriuliul vezirazimul foarte rău s-au mîniiat, poruncind gineri-său, lui Mustafa pașa, să vie aicea în țară el domn (adecă pașă). Și rîndui 4.000 de turci să vie cu dînsul. Și au poruncit să omoare pre Ghica vodă.

Iar Costandin postelnicul, bunul creștin și vrednic de slujbă, el deaca înțelese de aceasta, mult plînse și să văieta pentru săraca de țară, cum să-și piarză legea, și sfintele biserici să să facă meceturi turcești. Și-și căuta ajutor într-o parte și-ntr-alta, și pre nimenea nu-și găsia, făr'cît pre cel mare, puternicul Domnul și Dumnezeul nostru Isus Hristos, carele au izbăvit pre izrailteni din mîna lui faraon, și pre Noe din potop, și pre Lot din Sodom, și pre David din mîinile lui Saul, și pre tot neamul omenesc i-au răscumpărat cu sîngele lui și i-au scos din mîna diavolului. Așadar întări și inima robului său Costandin postelnicul și vitejaște cuteză de întră tocma la viziriul. Și cu mare groază deșchise buzele lui, și cu multe lacrămi i să ruga ca să să milostivească încă o dată pre Țara Rumânească, să le iarte greșalele, prinzîndu-se tare că nu vor mai face ce au făcut, ci va da haraciul împăratului la vremea lui și ce-i va fi porunca vor face. Și multe ca acestea zicea. Și-i aducea aminte în tot chipul.

Atunce dede Dumnezeu de-și conteni viziriul mîniia și îndată opri pre gineri-său, Mustafa pașa, să nu vie aicea. Și pentru voia lui Costandin postelnicul, au iertat pre Ghica vodă de moarte și pre Țara Rumânească de a lor greșală. Că pre acel Costandin foarte-l avea Chiupriuliul iubit, căci îl aflase că grăiaște drept și ține cu raiaoa împăratului și pohtește binele săracilor. Avut-au săraca de țară noroc pentru acel om bun, carele sta în toată vremea pentru binele ei și-l durea inima de creștinătate și de pămîntul țării, ca să nu-l piiarză. Că și el era moșnean într-însa, cu case și cu olate, ca și alți boiari. O mare ciudă[2] făcu Dumnezeu cu Țara Rumânească, că o scoase din mîinile păgînilor și bisericile le mîntui de legea lui Mehmet, și-i trimise mare bucurie. Lăudat să fie numele lui în véci!

Let. cant., p. 144—146.

[1] *A pedepsi* = a certa; [2] *ciudă* = minune.

Primul dintre fragmentele citate aparține *Analelor* în slavonă și este posibil să fi fost redactat chiar în vremea furtunoaselor domnii ale lui Radu de la Afumați. Întreaga lui construcție stă sub semnul strigătului de deznădejde: „piiare țara de turci", care-l apropie de *Cronica lui Ștefan cel Mare* sau de inscripția de la Războieni. Concizia propozițiilor și predominarea coordonării în fraze transmit mersul precipitat al evenimentelor. Primejdia iminentă a transformării țării în pașalîc se impune în prim plan prin cele două verbe la

prezent ce se diferențiază clar de ansamblul relatării la trecut: „zicînd că-l *pohtește* țara să fie el domn", și „*piiare* țara". Simplitatea exprimării își capătă adevărata ei valoare, dacă o alăturăm picturii contemporane de la bolnița Coziei sau celei de la Curtea de Argeș, mărturiile unui rafinament artistic păstrat intact într-o vreme de războaie aproape fără răgaz. Scrise la puțină vreme după încheierea *Învățăturilor lui Neagoe Basarab* sau a *Vieții lui Nifon* de Gavril Protul, paginile cronicii își au propriul lor stil, clar definit în raport cu al acelora. Scopul cronicarului nu stă în notarea unei mulțimi de fapte sau de date exacte, ci în fixarea cîtorva repere esențiale în legătură cu o singură direcție a evenimentelor, considerată decisivă pentru istorie: luptele cu turcii.

După mai bine de un secol și jumătate, s-a scris partea de cronică ce avea menirea să reabiliteze memoria postelnicului Constantin Cantacuzino. Autorul — Stoica Ludescu, probabil — a reconstruit literar chipul celui ucis, folosind modelul uman oferit de cronicile anterioare. De aceea în caracterizarea lui sînt reluate și adaptate formulări rostite altă dată în legătură cu Neagoe sau Matei Basarab. Reactualizarea scenei din *Cronica lui Radu de la Afumați* se face preluîndu-i-se chiar și strigătul de alarmă: „săraca de țară, cum să-și piarză legea și sfintele biserici să să facă meceturi!" Dar s-au schimbat și condițiile istorice și stilul cronicilor. Spre deosebire de Radu de la Afumați, Constantin postelnicul nu mai poate ieși înaintea invadatorilor cu oaste, ca „să facă război" și să-i biruiască. Acum abia dacă „vitejaște cuteză de întră tocma la vizirul. Și cu mare groază deșchise buzele lui și cu multe lacrămi i să ruga". Cronicarul ar părea total împăcat cu împrejurările umilitoare în care se făcea alegerea domnitorului țării, dacă nu am citi printre rînduri sensul acelei comparații, pline de revoltă și amărăciune, a imperiului otoman cu puterea „lui faraon" și „a diavolului", cu Sodoma și cu potopul, termeni cărora li se atribuia o putere de damnare nimicitoare.

Înmulțirea determinărilor în propoziții ca și amplificarea și complicarea subordonării în frază diferențiază clar al doilea fragment citat de cel dintîi și amintesc în bună măsură acea irumpere a formelor decorative specifice epocii.

„ȘI AȘA FĂRĂ VESTE I-AU TĂIAT PRE TOȚI"

[M i r c e a C i o b a n u]. Mircea vodă iar au venit domn al treilea rînd. Și au trimis la boiarii carii era pribegi în Țara Ungurească, de i-au chemat, făcînd mare jurămînt. Deci ei crezîndu-l, s-au sculat de au venit, Stănilă vornicul și toți boiarii și cu toată curtea, de s-au închinat la Mircea vodă, de credință și legătură ce-au făcut. Iar cînd au fost la martie 3 deni, cu meșteșug mare au chemat pre Stănilă vornicul și pre toți boiarii și pre amîndoi episcopii și toți egumenii cu mulțime de călugări, în cetate în București. Și așa fără veste au

năpustit într-înșii pre beșliii[1] lui și pre mulți turci, de i-au tăiat pre toți, vărsîndu-se mult sînge nevinovat. Da-va seama înaintea lui Dumnezeu! Și au domnit Mircea vodă 5 ani și 8 luni, murind în scaun. Îngropatu-s-au în biserica domnească, în București, septemvrie 21 deni, 7068 [1560].

Let. cant., p. 50.

[M i h n e a a l I I I - l e a]. După aceasta, trecînd puțină vreme, Mihnea vodă fiind îndemnat de dracul, ca să să ridice cu sabie asupra turcilor, tare s-au turburat[2] asupra boierilor, zicînd că nu vor să stea cu el și pentru dînșii nu să poate scula asupra turcilor; iar ei ticăloșii nimic nu știia gîndul lui cel viclean, ci făr de veste i-au chemat într-o noapte să-i ospeteze în casele domnești. Deci începu a-i sili cu vinul și cu băutura și care cum ieșiia la primblare, oamenii Mihnii vodă îi sugruma într-altă casă. Iar celor de la masă le părea, ticăloșii, că cei ce ies afară scapă de băutură și să duc pre la casele lor, de să vor fi odihnind. Și așa să trăgea tot unul cîte unul, pre rînd, ca să iasă afară, să scape; și care cum ieșiia îl sugruma. Și zicea în surle și în trîmbițe și bătea în tobe ca să nu-i audă nimenea răcnind și nu lăsa nici o slugă boierească să între în divan să priceapă. Însă boierii pre carii i-au omorît aceștia au fost: Radul Cîndescul vel vornec cu 2 frați ai lui anume: Negoiță și Moise vel logofăt; Udrișteș vel spătar, și Diicul Buicescul vel cluciar, Radul Fărcășanul vel stolnic și Danciul Pîriianul vel postelnic și Preda logofăt fii-său, și Badea Comăneanul vel comis, și Stroe Bîrsescul clucer, și Vasilie Cîmpineanul vel armaș și Mihai de la Pătroaie vel căpitan za roșii și pre alți mulți boieri, aruncîndu-i jos pă ferestri din casele domnești, cu ștreangurile în grumazi. Iar dorobanții să bucura, și-i călca cu picioarele și-ș bătea joc de trupurile lor. Și nici la biserică nu-i lăsa să-i îngroape ca pe creștini, ci afară prin gunoaie.

Iar pre jupănesele lor le năcăja în tot feliul și le lua toată agoniseala lor. Au doar făcea acestea Mihnea vodă de ucidea boierii că era ceva vinovați, ce numai de pizma cea rea ce era plămădită în inima lui, ca să să ridice asupra turcilor cu războiu. Deci știind că nu-i vor pristăni[3] boierii, i-au omorît. Și nimic n-au folosit. Numai ce va da seamă înaintea lui Dumnezeu la înfricoșatul județ!

BAR, ms. rom. 4649, f. 256—256^{v}.

[1] *Beșliu* = călăreț tătar de gardă; [2] *a se turbura* = a se neliniști, a se supăra; [3] *a pristăni* = a fi de acord, a încuviința.

În literatura română a dobîndit o faimă deosebită scena uciderii boierilor din porunca voievodului Alexandru Lăpușneanu, așa cum a transmis-o *Letopisețul* lui Grigore Ureche și a prelucrat-o apoi, în spiritul secolului XIX, Costache Negruzzi. Dar mai știm — din alte

surse — că într-un chip similar a reușit să scape Mihai Viteazul de cămătarii ce încercau să se infiltreze în conducerea țării. Faptul că Mircea Ciobanul și Mihnea III Radu (fragmentele citate aici) folosesc același procedeu demonstrează că avem în față ceva mai mult decît un motiv literar comun mai multor scrieri. Aici, ca și în alte locuri, ne întîmpină unul din acele modele de a acționa în anumite situații, modele a căror preluare nu implica o anulare a personalității protagoniștilor, ci o continuă reactualizare a modelului însuși.

Alexandru Odobescu a folosit pentru elaborarea nuvelei *Mihnea cel Rău* paginile similare ale lui Costache Negruzzi, ceea ce ne întărește convingerea că în secolul XIX se mai păstra încă posibilitatea de a recepta tipologic, nu doar cronologic, faptele reținute de vechea noastră istoriografie.

Mulțimea de amănunte din cel de al doilea fragment (de la numele boierilor uciși, la menționarea ritmului obsedant al trîmbițelor și tobelor), așezată alături de relatarea concisă din primul, caracterizează încă o dată evoluția *Letopisețului Cantacuzinesc:* de la simplitatea și lapidarul notării cîtorva noțiuni considerate definitorii, spre acumularea de detalii specifică celei de a doua jumătăți a secolului XVII, acumulare în care se pierde uneori însuși miezul narațiunii. Variantele de cronici pline de amănunte și episoade colaterale, de intervenții ale autorului care își expune explicit (și nu o dată declamator) propriul punct de vedere, nu reprezintă formele inițiale, „complete", care ar fi evoluat în timp spre simplificare, prin pierderea detaliilor. Dimpotrivă, acele stufoase variante reprezintă un stadiu tîrziu, ce s-ar putea numi „baroc", al istoriografiei.

„RĂZBOI MARE, DE DIMINEAȚA PÎN-ÎN SEARĂ"

[L u p t a d e l a C ă l u g ă r e n i]. Iar pîn vru a veni ajutoriul de la Batîr, turcii trecură Dunărea și începură a robi și a prăda. Și-și puseră tabăra la sat la Călugăreni. Iar Mihai vodă deaca văzu că i să zăbovește ajutoriul, el își strînse oastea cîtă avu și pripi de să loviră cu turcii de față, în apa Neajlovului, în vadul Călugărenilor. Și fu război foarte mare, **la avgust 13 deni,** de dimineața pîn-în seară; și mult sînge se vărsă, **cît și** apa era amestecată cu sînge. **Atuncea Sinan pașa, văzînd că nu-i sporește,** înturnatu-s-au cu ru**șine. Deci el strînse toți pașii și toate căpeteniile oștilor și făcură** năvală mare asupra lui Mihai vodă, **ca să izbîndească într-un chip, și luară cîteva tunuri. Atunci Mihai vodă văzînd atita hrăborie mare, el încă își strînse toți boiarii și toți căpitanii și ieșiră** întru întîmpinarea lor de față. **Și aciși Mihai vodă,** cu mîna lui, **tăie pre Caraiman pașa și înfrînseră pre turci înapoi. Iar boiarii și căpitanii, pre**

capete, năvăliră asupra turcilor, de-i tăia și-i îneca în tină. Deci cu cîtă hvală venea Sinan pașa la acel război, mai cu multă rușine să întoarse. Și luo Mihai vodă toate înapoi și multe steaguri turcești.

Let. cant., p. 61.

[Radu Șerban]. Și cînd fu a treia zi, trecu munții. Iar deaca înțelese Sechil Moș, el începu a să lăuda zicînd:

— Ia să vedeți acum acel rumîn gros ce va să pață; numai să-mi întinz aripa ciastă dreaptă, numaidecît îl voi birui.

Iar Șărban vodă rugă pe Dumnezeu și-și rîndui oștile și repede să porniră asupra ungurilor. Și de toate părțile fură ocoliți, și așa le dede o sabie și-i afundară la o tină mare, omorîndu-i și înecîndu-i acolo foarte rău, cît nu scăpară mai nimenea. Atunce la acel război află-să ucis și acel Sechil Moș crai, pentru nebuniia lui, și-și pierdu toată oastea, și-și pierdu și capul. Iar Șărban făcu mulțămită mare lui Dumnezeu și să întoarse iar înapoi de veni la scaunul lui în Tîrgoviște [...].

Și toți [...] ieșiră în tîmpinarea lui Șărban vodă. Și numaidecît trecură muntele, tăbărîndu-se în luncile Brașovului. Și dederă război mare în zioua lui sfeti Petru. Și aciiși dede Dumnezeu de birui pre văjmașul lui, pre Batîr Gabăr. Și multe trupuri fură tăiate de oastea lui, făcîndu-se de dînșii o movilă mare în lunca Brașovului. Iar Batîr Gabăr fugind, i-au căzut gujma din cap, și ca un cîine s-au ascuns și de-abiia au scăpat, cu mare rușine. Și nu-i folosiră nimic penele cele multe ce purta, pîn au scăpat de s-au închis la Sibiiu, că de la singur Dumnezeu au luat acea plată. Atuncea Șărban vodă dede mare mulțumită lui Dumnezeu și cu izbîndă mare purceseră de acolo să vie aici în țară.

Let. cant., p. 86, 88.

[Lupta de la Plumbuita]. Fost-au război mare, de dimineața pînă seara. Făcut-au tătarii mare năvală în multe rînduri, cît să amesteca unii cu alții, bătîndu-se tot cu sabiile goale. Și nimic nu putură folosi. Ci cînd fu în deseară, au dat Dumnezeu de au fost izbînda lui Matei vodă, iar Radul vodă au dat dosul, fugînd cu mare spaimă și cu capul gol. Și multe trupuri au căzut jos de sabie /.../ Făcutu-s-au de trupurile acelora o movilă mare în marginea orașului, dăspre Dudești, ca să să pomenească. Iar Matei vodă încă s-au întors în oraș, la scaunul lui, dînd laudă mare lui Dumnezeu pentru că l-au izbăvit de vrăjmașii și ai lui, și ai țării.

Let. cant., p. 102—103.

[Lupta de la Finta]. Iar Matei vodă deaca înțelése așa, foarte să îngrijă tare și [...] tăbărîtu-s-au la sat la Finta, pre apa Ialomiții [...] învățînd pre toți:

— Feții miei voinici viteji, rugați pre Dumnezeu și vă îmbărbătați, ca să stați toți gata de război. Că iată, vrăjmașul nostru Vasilie vodă sosește acum. Să nu care cumva să fie vreunul cu gîndul îndoit, ci cu credință și cu bărbăție, cu arme goale și să le stați împotrivă, precum ați fost și mai nainte. Să nu care cumva numele vostru cel bun să să surpe jos, că nu ne va fi de nici un folos /.../

Deci așa, pentru cuvintele lui cele dulci și bune, foarte să îmbărbătară și da război tare, bătîndu-se toată ziua în pușci și în tunuri, în săgeți, în sabie, față cu față. Mai vîrtos boiarii cei mari și al doilea cu coconii lor, cu slugile lor, tot cu sabiile goale întra într-înșii de-i gonea și-i răspîndea în toate părțile. Atuncea și Matei vodă cu toți împreună năvăli asupra vrăjmașilor foarte tare, cît îl și rănira cu un glonț la piciorul stîng, den josul genunchiului.

Iar cînd fu în deseară, făcu Dumnezeu o minune mare, că trimise lui Matei vodă un nor ploios, care să ivi dăspre austru, fiind ceriul prea seninat. Și venea asupra taberilor prea iute, cu un vînt foarte viforos. Și așa trecu preste tabăra lui Matei vodă. Iar cînd sosi la tabăra lui Vasilie vodă, acolo-și năpusti toată apa, ca cum ar cură un rîu prea iute. Și picăturile era groase și vîrtoase ca o piatră. Unde-i loviia, ticăloșii îndată cădea dupre cai jos. Și să făcu în tabăra lor apă multă, ca o baltă tinoasă.

Și așa fiind, îndată să năpusti toată tabăra lui Matei vodă și întrară pren mijlocul lor făr de nici o frică, tăindu-i foarte rău /.../

Strîns-au trupuri căzute în război /.../ de au făcut o movilă mare la Finta. Înfipt-au acolo și o cruce mare. Făcut-au și altă movilă, din jos de Tîrgoviște, lîngă drumul cel mare.

Let. cant., p. 110—111

Descrierilor de bătălii reproduse mai sus li se pot adăuga altele asemănătoare: lupta între Andrei Bathory și Mihai Viteazul, presupusa luptă de la Mirăslău, înfruntarea dintre Leon vodă și Matei Basarab la București, „deasupra viilor din jos de mînăstirea lui Mihai vodă", luptele lui Constantin Șerban (*Let. Cant.* p. 74—75, 80, 97—98, 140, 141) etc. Folosind expresiile subliniate, se poate reconstitui o schemă literară comună, impusă desigur și de similitudinile existente în viața reală. „Fost-au război mare, de dimineața pînă seara" ne amintește formula din balade sau basme: „și se luptară, se luptară, zi de vară pînă-n seară". Bătăliile au loc în preajma unui „sat", pe malul unei ape, în „luncile" pline de „o tină mare" unde nu o dată „apa era amestecată cu sînge". Dușmanii vin cu „hvală mare" dar se întorc „mai cu multă rușine", „fugind cu mare spaimă și cu capul gol" (acceptarea umilinței capului descoperit indică puterea ani-

hilatoare a sentimentului de groază). Războinicii se bat în „năvală mare", „de față", cu „sabiile goale". Din trupurile rămase pe locul bătăliei se face o „movilă mare", „ca să se pomenească" evenimentul. Frecvența adjectivului „mare" dezvăluie dimensiunile reale ale emoției celui care povestește aflat adeseori sub impresia participării directe la evenimente. Deși utilizează o schemă comună, fiecare din cronicari are un fel al său propriu de a povesti (Astfel de scheme repetabile mai sînt „codrii Cosminului", „cetatea asediată" etc.).

În descrierea bătăliei de la Călugăreni — fragment din *Istoria lui Mihai Viteazul* — se reține mai multe amănunte decît în enunțarea simplă din *Cronica lui Radu de la Afumați:* „și au făcut războiu [...] și au biruit Radul vodă [...] și au fugit Mehmet bei". Dar pagina despre Călugăreni (repovestită cu amplificarea detaliilor de Radu Popescu, adusă în literatura modernă de Nicolae Bălcescu) apare ca o simplă schiță în raport cu mulțimea informațiilor ce alcătuiesc descrierea bătăliei de la Finta. Pentru prima dată în istoriografia munteană (probabil prin similitudine cu *Viața lui Nifon* și cu *Istoria* vlădicăi Matei, care se inserau cam în același timp în corpusul oficial de cronici) se reproduce „cuvîntul" adresat de voievod, înainte de o bătălie, oștenilor săi și se menționează intervenția directă a divinității în favoarea celui ce luptă pentru dreptate. Cuvintele atribuite lui Matei Basarab descind direct din sfaturile despre războaie date de Neagoe în *Învățăturile* a căror traducere în românește tocmai se realiza. Cronicarul domnesc de la mijlocul secolului XVII reține de mai multe ori astfel de concordanțe voite de comportament între Matei Basarab și predecesorul său din celalt veac.

Două dintre fragmentele reproduse de noi [Radu Șerban] descind din *Istoria* lui Matei al Mirelor, *Istorie* care, la introducerea ei în *Letopisețul* de curte (probabil în vremea lui Matei Basarab), a fost prescurtată, simplificată și transformată în spiritul istoriografiei locale.

„DOUĂ VASE RELE": GHINEA ȚUCALA ȘI RADU VĂRZARIUL

[Răscoala seimenilor] Și așa [dorobanții și seimenii] fiind turburați, cînd fu într-o zi, să strînsără toți în curtea domnească ca să ucigă pre doi boiari a lui Matei vodă, anume pre Ghinea Țucala vel vistier și pre Radul Vărzariul vel armaș, aruncînd prihană[1] cum el sfătuiaște pre domn să nu le dea lefe. Și așa fiind ei turbați, ca nește porci fără de nice o rușine, suiră-să sus, în casăle domnești și dedără năvală unde zăcea domnul lor, căutîndu-i pre acei boiari supt căpătîiul lui, supt paturi, prin poduri, prin cămări și prin lăzi, pănă-i găsiră. Și așa, dinnaintea lui, i-au luat, cît să cutrimura de groaza lor, dezbrăcîndu-i de haine (iară unul dintre slujitori, scoțind cuțitul, s-au slobozit la armașul Vărzariul și i-au tăiat o bucată din trup și puind-o în năframă zicea că o va duce la casa lui

și o va frige și o va mînca cu femeia și cu copiii lui și blestăma zicînd că fiind el negustător l-au adus la atîta lipsă și sărăcie), și bătîndu-i fără milă pîn i-au scos afară la cîmp și acolo i-au omorît, înaintea tuturor oștilor. [...] Într-aceea turburare a lor, întîmplîndu-se lui Socol mare clucieriu Cornățanul a fi bolnav, zăcînd la gazda lui, ca nește hoți și pre el l-au ucis. Și li-au jăcuit casăle, luîndu-le tot ce-au avut.

BAR, ms. rom. 196, f. 64v—66v

[„Costandin sin Radului Vărzariul"] Să povestim și de Costandin, ce era la Grigorașco vodă vel păharnic, sin Radului armașul Vărzariul, fiind și el amestecat în sîngele lui Costandin postelnicul, precum era învățat la tată-său. Că, adevăr, cum nu poate face den mărăcine strugure și din rug smochine, așa nu să poate face din neamul rău, bun; ci din varza cea rea, ce-i zic morococean, au ieșit fie-său și mai morococean el. Că au luat acolo, la acel război plată, căzînd într-o tină, tins, ca un ciine ucis. Sămința acestor nelegiuiți și îndrăciți s-ar cădea, ce ar fi parte bărbătească, să să scopească, ca să nu mai răsară mustar și ardei, ci să să topească și să să concenească[2]. Atuncea au perit și Preda vel logofătul Bucșanul și Ivașco Cepariul și alții mulți. Că pre sfaturile lor cele rele puseră țara, pentru că se făcea soți și priiateni și-i învăța să omoare boiarii cei buni și înțelepți, ca să poată da jaf țării. Doamne, judecă-i cu matca focului!

Let. cant., p. 151—152.

[„Poveste a unor boiari răi"] Ghinea era grec, lăcătar de la Rumele, și încă de mic își dobîndi această poreclă, ce-i zic Țucala, adecă olariu. Că olariul dincătro-i iaste voia, dintr-acolo-i pune mănușa. Așa zicea și acel Ghine, că încătro-i va fi voia, într-acolo va învîrti roata și va lua plata [...].

Iară Radul armașul era de moșie rumân. Și tată-său era grădinariu de verze la Ploiești. Pentru aceia numele său s-au poreclit de i-au zis Vărzariul. O, rea sămînță au fost, că nu s-au făcut varză bună, ci de mic au răsărit fiiul dracului. Deci cu reaoa a lui slujbă, ce să învățase încă din copilărie, ajuns-au la Matei vodă vel armaș, pre vrémea ce era și Țucala vel vistier. Acesta era om îndrăcit și făr de rușine și iubitor a vărsa sîngele oamenilor. Inceput-au a-și arăta veninul asupra săracilor, că să lăsa ca un șarpe mînios, de mușca pre unii și pre alții. Și pre cine afla că era cu ceva putere, el le arunca prihană și năpăști și le lua tot ce avea. Nu scăpa de la el nici boiariu, nici călugăr, nici negustător, nici nimeni. Pre unii omora la casa lui și le ascundea trupurile în gunoaie, iar pre alții îi purta pren tîrg tăindu-le urechile și nasurile, arunca-i pren ocne. De frica lui își lăsa casele și moșiile și fugea. Toți țipa și să cutremura și nimenea nu le putea folosi; puțini scăpa de la el

neprădați, ca de la un pîrjol. Că el, ca un drac, numai ce tușia și arunca cu buzduganul în sus, și cine-l auziia să ascundea de glasul lui. Și fiind el atîta de sîngerat, nici pre atîta nu s-au lăsat, ci-l îndemnă dracul de sămănă vrajbă mare, ca un fecior de grădinariu, între Matei vodă și între Vasilie vodă și între Racoți, craiul Ardealului, zicînd către unul și către altul multe minciuni și cuvinte ficlene, pîn i-au prilăstit[3] și au plămădit pizma mare în mijlocul lor. Și pentru aceste spurcate ale lui fapte, vărsat-au mult sînge și robii din dăstul. Și au căzut asupra acestor 3 țări limbi streine, de le-au călcat și le-au prădat cum au fost mai rău, precum la istoriia lui Matei vodă **toate sînt scrise. Pentru aceea trimise Dumnezeu la acei 2 oameni răi plată degrab. O, slugi rele ca acelea să fie de 3 ori anathema! Că cu al lor sfat rămase domnul cu nume rău și cu scandelă; și avînd avuție, să răsipi ca prahul. Și țara încă să pustii. Da-vor seama de toate ce au făcut înaintea înfricoșatului județ al domnului nostru Isus Hristos.**

Let. cant., p. 153, 154—155.

[1] *Prihană* = reproș, vină; [2] *a conceni* = a stîrpi; [3] *a prilăsti* = a ispiti, a înșela.

Prima povestire despre Ghinea Țucala vistier și Radul Vărzariul vel armaș se desfășoară pe un ton aproape neutru (surprindem totuși o umbră de compătimire) față de soarta celor doi boieri ai lui Matei vodă și de aspră condamnare față de seimenii și dorobanții „turbați ca niște porci fără de nici o rușine".

Celelalte două fragmente reproduse de noi au fost scrise după moartea postelnicului Constantin Cantacuzino, la a cărui ucidere contribuiseră și intrigile lui Constantin vel paharnic, fiul lui Radu Vărzariul. Cronicarul nu scapă nici un prilej de a consemna în scris — lucru ce echivala, din punctul lui de vedere, cu o înfierare perpetuă — soarta nefericită, dar deplin meritată a celor vinovați de asasinarea postelnicului. Moartea lui Constantin paharnicul se petrece după cel mai riguros tipic al pieirii personajelor nefaste, așa cum îl cunoaștem din descrierile de bătălii: el cade „într-o tină, tins, ca un cîine ucis". În locul unui cuvînt de compătimire, cronicarul alcătuiește un pamflet, expus sumar în însăși desfășurarea evenimentelor, dar reprodus cu adevăratele lui proporții după încheierea paginilor dedicate domniei lui Grigoraşcu vodă. Pentru a-și convinge cititorii de nocivitatea acțiunilor fiului lui Radu Vărzariul, Stoica Ludescu selectează evenimentele astfel încît să ilustreze proverbul: „cum nu poate face den mărăcine strugure și din rug smochine, așa nu să poate face din neamul rău, bun" (cf. Luca 6, 44). Ce fel de om putea fi Constantin paharnicul dacă tatăl său, prieten cu alt „vas rău", Ghinea Țucala, făcuse asemenea ticăloșii? se întreabă retoric autorul cronicii. Cu o știință a discreditării bine stăpînită (în nimic mai prejos decît Radu Popescu), el își alege din limbajul cotidian un lexic dur și-și ridică sistemul de aluzii și invective pe temelia amănuntului degradant al presupusei ocupații inițiale a lui Radu armaș: „grădinariu de verze la Ploiești". Întîmplările reproduse în pamflet creează o atmosferă de „sfîrșitul lumii", construită după sugestii venite din *Apocalips*. Această atmosferă o contrazice însă vizibil pe aceea transmisă nouă — pentru exact aceeași perioadă — de *Cronica lui Matei Basarab*. Observăm astfel încă o dată cum o realitate unică narată din puncte deosebite de vedere ne apare sub înfățișări divergente. În cazul nostru „diferențele" izvorăsc nu doar din discrepanțele între personalitățile autorilor, ci și din marea schimbare intervenită la sfîrșitul secolului XVII, în menirea și — implicit — stilul istoriografiei.

[CEREMONIA ÎNSCAUNARII]

Deci boierimea și cu alți cu toți nu avură cum face într-alt chip, ci cu toții făcură sfat și aleseră dintru dînșii pre un boiariu anume jupan Costandin Brîncoveanul, marele logofăt, de-l rădică să le fie domn, că-l știia că iaste înțelept și să trăgea din odraslă domnească.

Atunce cu toții să închinară lui cu mare bucurie și toți cu un glas bun, ziseră:

— Într-un ceas bun să ne fii, măriia ta, domn până la adînci bătrînețe.

Și îndată-l duseră în sfînta mitropolie cu mare cinste, luundu-l de mînă părintele Theodosie mitropolitul, pînă l-au băgat în sfîntul oltar, pre poarta cea mare împărătească și acolo l-au purtat împrejurul sfîntului prestol[1], sărutînd masa cea sfîntă și evanghelia cea dumnezeiască și cinstita cruce. Și închinîndu-se, au îngenuchiat înnaintea prestolului, de i-au citit deasupra capului molitvele de domnie patriarhul Dionisie și l-au blagoslovit. Și așa ieșind de acolo, l-au pus în scaun domnesc pînă i-au cîntat „mnoga leta", mergînd toată boierimea de i-au sărutat mîna.

După aceea ieșind afară, numaidecît purceseră cu toții de merseră la curtea domnească, ieșindu-i-nainte toți preoții cu litie și cu cîntări dumnezeiești, pînă l-au băgat în biserica domnească, de au sărutat sfintele icoane și au șezut în scaunul cel domnesc.

Atunce Costandin vodă au strigat către toți boiarii cu glas de bună cinste, zicîndu-le:

— Iată, am ascultat eu rugăciunea dumneavoastră de mi-am lăsat toată odihna și toate moșiile mele și mai mult fără voia mea m-ați rădicat domn. Acum dară să cade și dumneavoastră să vă arătați credința cea adevărată, cum că vă veți afla în toată vremia lîngă noi cu slujbă dreaptă și credincioasă și veți face toate poruncile domniei fără nici o îndoială, precum și noi ne făgăduim să aveți dumneavoastră și toată țara de la noi dreptate.

Așijderea și boiarii răspunseră:

— Cum de vreme ce au dăruit Dumnezeu pre măriia ta cu domniia după pofta noastră, sîntem bucuroși foarte să ne dăm credința neclătită.

Și cîte unul, cîte unul, pre rînd, fiind sfînta evanghelie așezată în mijlocul bisericii, puseră mîinile toți pre dînsa, jurîndu-se și legîndu-se cu numele marelui Dumnezeu, cum vor sluji domnului lor, cu credință și cu mare dreptate, dînd la mîna domnu-său și o scrisoare a lor încredințată[2], precum iaste mai sus scris.

Isprăvindu-se de aceasta, cu toți dimpreună să închinară și ieșind din biserică, suindu-se toți în casele domnești, șezînd în cinstitul scaun, alergă către dînsul toți boiarii mari și mici și toate gloatele, sărutînd mîna, zicea:

— Într-un ceas bun să ne fii măriia ta domnu și să ne stăpînești cu pace în toată viața măriei tale.

Și aciiaș porunci Costandin tuturor logofeților domnești de scriseră cărți pre numele lui la toate tîrgurile și la toată țara, dînd veste de pristăvirea[3] lui Șerban vodă și de domnie noao a lui Costandin vodă.

Let. cant., p. 190—191.

[1] *Prestol* = masa din altar; [2] *încredințată* = autentică; [3] *pristăvire* = moarte.

Cronicile muntenești redau ceremonialul alegerii și înscăunării unui domnitor, conform unei anumite scheme, vizibilă — cu modificări — și în istoriografia Moldovei (să ni-l amintim pe Ștefan la Direptate): „norodul" sau „țara", în concordanță cu voința divină, cere ca un anumit boier, (de obicei urmaș — fie și indirect — al altor voievozi) să ia „coroana și scaunul a toată Țara Românească" (*Let. cant.*, p. 23). Acest boier, luat „cu sila" (*Let. cant.* p. 100), „mai mult fără voia" lui (textul reprodus aici) primește domnia numai după îndelungi rugăminți, determinat fiind nu de propria lui dorință de putere, ci plecîndu-se „glasului năroadelor" (*Let. cant.*, p. 23). În schimbul acestei „ascultări" la care se supune, voievodul le cere celor din jurul său propria lor desăvîrșită supunere.

Acestei scheme ideale (întîlnită în *Let. cant.* atît în partea preluată din *Viața lui Nifon*, cît și la începutul *Cronicii lui Matei Basarab* sau în adăugirile tîrzii făcute — prin reîntoarcerea la izvor — fragmentelor ce rezumau *Istoria* lui Matei al Mirelor) i se răspunde deseori printr-o atitudine vădit critică. Radu Popescu povestește — stăpînit de o adevărată desfătare a demitizării — ce eforturi au făcut în realitate acești voievozi ca să ajungă la domnie și ce dedesubturi îndoielnice ascundea strălucitorul ceremonial. Așa cum am văzut și în exemplele anterioare, relatările despre același eveniment, venite din izvoare diferite, se contrazic între ele, nouă revenindu-ne

deseori îndatorirea de a reconstitui adevărul *istoric*, aflat dincolo de adevărul *literar* al istoriografiei.

În legătură cu ceremonialul alegerii domnitorului, amintim comentariul lui Ion Neculce la înscăunarea lui Mihai Racoviță: «Să făcea a nu-i plăce să primească domnia, ca și fata cie ce dzisă unui voinic: „Fă-te tu a mă trage și eu oi merge plîngînd"».

Stilul este stăpînit și reverențios, în vădită antinomie cu stilul pamfletului reprodus puțin mai înainte.

TEXTE: Istoria Țării Românești de cînd au descălecat românii, ediție Nicolae Bălcescu și A. T. Laurian, „Mag. ist. pt. Dacia", IV, 1846, p. 231—372; V, 1847, p. 3—32; *Letopisețul Țării Rumânești*, ediție Stoica Nicolaescu, „Rev. ist. arh. fil.", XI, 1910, p. 97—99, 105—186, 347—355; M. Gaster, *Fragmente dintr-o cronică a Țării Românești*, „Rev. ist. rom.", VII, 1937, p. 156—163; *Variante ale* **Letopisețului cantacuzinesc**, ediție N. Simache și Tr. Cristescu, Buzău, 1942; *Istoria Țării Românești (1290—1690). Letopisețul cantacuzinesc*, ediție critică de Constant Grecescu și Dan Simonescu, studiu introductiv de Dan Simonescu, București, 1960 [= *Let. cant.*].

STUDII: Nicolae Bălcescu, *Cuvînt preliminariu despre izvoarele istoriei românilor*, „Mag. ist. pt. Dacia", I, 1845, p. 10; N. Iorga, *Cronicile muntene. Întîiul memoriu. Cronicile din secolul al XVII-lea*; „An. Acad. Rom.", secț. ist., s. II, t. XXI, 1898—1899, p. 303—326; C. Giurescu, *Contribuții la studiul cronicilor muntene*, București, 1906; Ilie Minea, *O versiune a cronicii lui Stoica Ludescu (Manuscrisul lui Șerban Logofătul)*, „Cercet. ist.", I, 1925, nr. 1, p. 2—7; M. Berza, *Matei al Mirelor și* **Cronica cantacuzinească**, „Cercet. ist.", IV, 1928, nr. 2, p. 117—125; Iulian Ștefănescu, *Epopeea lui Mihai Viteazul în lumea greco-rusească în secolele XVII și XVIII*, „Rev. ist. rom.", IV, 1934, p. 141; *Viața sfîntului Nifon*, ediție și studiu introductiv de Tit Simedrea, BOR, LV, 1937, nr. 5—6, p. 257—299; Constant Grecescu, *Mărturiile comisului Istoc*, „Rev. ist. rom.", VIII, 1938, p. 87—94; Demostene Russo, *Studii istorice greco-române*, vol. I, București, 1939; *Viața sfîntului Nifon*, ediția unui text grecesc, traducere și studiu introductiv de Vasile Grecu, București, 1944; Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1945 (ed. a II-a, București, 1980); I. Ionașcu, *Despre logofătul Stoica Ludescu și paternitatea cronicii* **Istoria Țării Românești**, „An. Univ. C. I. Parhon", s. șt. soc., ist., 1956, nr. 5, p. 261—299; Dan Simonescu, *Cronica lui Baltazar Walther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile interne contemporane*, „St. mat. ist. medie", III, 1959, p. 7—99; Vasile Grecu, *Eine gar schöne Erzählung über Michael den Wojewoden. Ein venezianes Volksbuch*, Berlin, 1960; I. I. Georgescu, *O copie necunoscută a Letopisețului cantacuzinesc*, „Mitr. Olt.", XIII, 1961, nr. 7—9, p. 498—504; I. C. Chițimia, *Unele considerații în legătură cu originalul cronicii lui Mihai Viteazul*, „Rsl", VI, 1962, p. 27—38; P. P. Panaitescu, *Începuturile istoriografiei în Țara Românească*, „St. mat. ist. medie", V, 1962, p. 195—257; Șerban Cioculescu, *În marginea întîiei cronici a Țării Românești*, în vol. *Varietăți critice*, București, 1966, p. 29—44; Dan Simonescu, *Le chroniqueur Mathieu de Myre et une traduction ignorée de son* **Histoire**, RESEE, IV, 1966, nr. 1—2, p. 81—114 (vezi și „Glasul bisericii", 1968, nr. 3—4, p. 436—453); P. P. Panaitescu, *Contribution à l'histoire de la littérature de chancellerie dans le sud-est de l'Europe*, RESEE, V, 1967, nr. 1—2, p. 21—39; *Literatură română veche (1402—1647)*, ediție îngrijită, introducere și note de Gheorghe Mihăilă și Dan Zamfirescu, vol. I,

II, București, 1969; Virgil Cândea, **Letopisețul Țării Românești (1292—1664)** *în versiunea arabă a lui Macarie Zaim*, „Studii", 1970, nr. 4, p. 673—692; Sorin Niță, *Stabilirea înlănțuirii diferitelor variante ale* **Istoriei Țării Românești**, „Studii. Revistă de istorie", 1971, nr. 2, p. 333—350 (vezi și *Mathematics in the archeological and historical sciencences*, Edinburg, 1971, p. 401—409); Liviu Onu, *Date noi cu privire la Stoica Ludescu*, LR, XXI, 1972, nr. 1, p. 17—26; C. Velculescu, *Observații asupra* **Cronicii lui Mihai Viteazul din Letopisețul cantacuzinesc**, RITL, XXII, 1973, nr. 2, p. 219—223; Mircea Anghelescu, *Asupra cronicilor muntene din a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, RITL, XXV, 1976, nr. 1, p. 65—69; *De la Negru Vodă la Neagoe Basarab. Interferențe literar artistice în cultura românească a evului de mijloc*, București, 1976; *Continuitate și salt în transmiterea variantelor* **Letopisețului cantacuzinesc**, RITL, XXV, 1976, nr. 1, p. 51—63; Nicolae Edroiu, *Mihai Viteazul în lumina cronicilor din veacurile XVII—XVIII*, „Rev. ist", XXX, 1977, nr. 7, p. 1257—1274; *Legende: reflexe în istoriografie*, RITL, XXVII, 1978, p. 23—33; Johann Filstich, *Tentamen Historiae Vallachicae*, studiu introd., ediție și note de Adolf Armbruster, traducere de Radu Constantinescu, București, 1979; Idem, *Rumänische Chroniken*, ed. A. Armbruster, București, 1984; Alex. Stănculescu-Bîrda, **Letopisețul cantacuzinesc — varianta Căldărușani** — BOR, XCVIII, 1980, nr. 5—6, p. 655—662; Nicolae Stoicescu, *„Descălecat" sau întemeiere?* în vol. colectiv *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980. (V. S. Iosipescu, *Românii din Carpați ...*, „Revista de istorie", 1980, nr. 10, p. 1879—1881); Ștefan Andreescu, *Considérations sur la date de la première chronique de Valachie*, RRH, XII, 1973, nr. 2, p. 361—373; idem, *Din nou despre prima cronică a Țării Românești*, BOR, C, 1982, nr. 10, p. 853—867; idem, *Moștenirea politică a lui Mihai Viteazul în secolul XVII*, „Anuarul Inst. A. D. Xenopol", 1985, 1986; Tudor Teoteoi, *Ascalon — a mistaken toponym in the „Life of Niphon II"*, RESEE, XIX, 1981, nr. 3, p. 611—612; A. Pippidi, *Pornind de la o carte nouă ...*, „Anuarul Inst. A. D. Xenopol, 1988, p. 432 ș.u.

CRONOGRAFE

Cronograf se numește, de obicei, o *cronică universală*, concepută de la „facerea lumii" pînă la o dată apropiată de cea a redactării. Deși cuvîntul *cronograf* reprezintă modelul după care a fost calchiat termenul *letopiseț*, acesta din urmă a fost folosit și pentru a denumi cronicile în care sînt narate evenimente ale istoriei unui singur popor. Ordonarea materialului istoric în cronografe este făcută, pentru partea de istorie antică, în spiritul ideii mesianice, iar pentru partea de istorie creștină, în cel al vestirii izbînzii forțelor creștine asupra „limbilor" păgîne. Modelul genealogic în tratarea evenimentelor precreștine, mai vizibil în așa-numitele *rodoslovii* (v. Antim Ivireanul, *Chipurile Vechiului și Noului Testament ... începînd de la Adam și pogorînd pînă la Hristos)* este aplicat și în cazul evenimentelor de istorie națională (v. *Kronika Polska* a lui J. Bielski, derivată din *Kronika wszytkiego świata* a lui M. Bielski sau *Letopisețul de la zidirea lumii pînă la 1601*, în care N. Costin înglobează

mai multe capitole din *De neamul moldovenilor*). Configurarea cursului istoric după modelul *arborelui genealogic* (v. și *arborele lui Iesei*), cu modelul îndepărtat în hinduism, unde arborele cu rădăcinile în cer era echivalat cu o *axis mundi*, este strîns legată de alte două modalități de a concepe istoria și anume cea a *corespondențelor* sau *catenelor* (v. *Palia istorică*), modalitate potrivit căreia evenimentele mai vechi sînt prefigurări sau prevestiri ale celor actuale ori viitoare, și cea a *succesiunii monarhiilor (translatio imperii, cele 4 monarhii din viziunea lui Daniel, incrementa atque decrementa*, etc.). În afara acestor idei generale asupra dispunerii materialului, cronografele nu aveau însă o structură prea rigidă, în ele fiind incluse, acolo unde anumite corespondențe cronologice ori tematice păreau să permită acest lucru, diverse istorii *(diaforoi istorioi)*, povestiri, hagiografii, inscripții, versuri, sentențiі ș.a., cu o predilecție vădită pentru *miraculos* și pentru *oracole*.

Traducerile românești ale cronografelor s-au făcut atît după manuscrise grecești și slavone, cît și după ediții, dar regimul circulației lor în literatura română a fost cu precădere manuscris, ceea ce a făcut să apară un număr deosebit de mare de interpolări, contaminări și prelucrări parțiale. De altfel nici sursele după care s-au făcut traducerile nu erau mai puțin expuse, chiar în cazul tipăriturilor, acestor procese. Dintre tipurile de cronografe care au circulat în literatura noastră, cel al lui Moxa, cel tradus după ramura occidentală a cronografelor rusești (Iosif Lamski, 1617) și cel tradus după Dimitrie Tuptalo Rostovski (1651—1709) au suferit mai puține modificări pe teren românesc. Cele mai puternice transformări apar în cronografele traduse în românește după ediții grecești de la Veneția (tipul Dorothei și tipul Kigalas). De altfel acestea alcătuiesc marea majoritate a manuscriselor românești de cronografe. Prin intermediul lor au pătruns în cultura română nu numai date de istorie antică și bizantină, ci și date despre evenimente mai recente, precum cele provenite din *Turcogrecia* lui M. Crusius (1526—1607), inclusă în edițiile venețiene de cronografe grecești, sau precum cele privitoare la istoria Veneției și la sistemul politico-administrativ al acestui oraș. Cronografele au avut un rol important și în modernizarea și diversificarea lexicului românesc, începînd din sec. al XVII-lea (D. Mihăescu). Cel mai important aport al lor a constat însă în configurarea unei viziuni generale asupra istoriei universale și asupra locului istoriei românești în cadrul acesteia.

Din punct de vedere literar, influența cronografelor s-a manifestat prin vehicularea unui număr foarte mare de teme și subiecte istorice, de elemente de caracterologie a personajelor, de topoi descriptivi și chiar de forme de versificație, pe care, într-o măsură sau alta, le regăsim atît în folclor, cît și în opera unor scriitori români

ca Dosoftei, Miron Costin, N. Milescu, Antim Ivireanul, Constantin Cantacuzino stolnicul, N. Costin ș.a., pînă la Eminescu (v. vol. I, p. 200).

PENTRU CUM AU ÎNTREBAT AVGUST CHESARIU[1] ÎMPĂRAT PRE DUHURILE NECURATE LA VRĂJEALNIȚA[2], LA CAPIȘTEA[3] LUI APOLON DUMNEDZAU, ȘI CE RASPUNSU AU LUAT

Pre vremea ce era împărat samodărjeț[4] acesta împărat Avgust Chesariu și oblădui toată lumea supt ascultarea lui, precum ne spun svintele scrisori a besearecii[5], și în dzilele acestuia au fost și nașterea Domnului Nostru Isus Hristos, și precum spune și sveatii Evsăvie Pamfilu[6] dentru videniia care au vădzut Daniil proroc de spune la pisaniile sale[7] și arată și pre Avgust Chesariu, cum au fost și el un împărat den cei patru împărați mari ce au vădzut, adecă cînd au vădzut Daniil ceale patru gadene[8] mari, adecă împărății, și o împărățiie dentr-acealea arată să fie una aceasta a lui Avgust Chesariu. Că ce că și acesta împărat încă au împărățit lumea toată.

Așijdirea spune acesta Evsăvie precum acesta împărat, Avgust Chesariu, pre vreame ce împărățiia s-au dusu la niște eleni ce să chema delfii și acolo, în cetatea delfilor, au fost o capiște a lui Apolon dumnădzău. Și era acolea la capiște și vrăjealniță de-ș vrăjiia elenii, ca niște rătăciți. Deci oamenii grăiia, iară dracii răspundea de ce-i întreba. Și așea credea elenii că sînt dumnădzăi vii de le răspunde și le grăiescu și le era pre voie de ce căuta sau nu le da nădeajde. Și într-acesta chip îi cuprinseasă de era a loru[9], precum să rătăcisă de le slujiia. Iar împăratul acesta, dac-au mărsu la vrăjealniță, acolo la capiștea lui Apolon, la Delfi, au întrebat cine va împărăți pre după dînsul. Iar vrăjealnița nemic nu vrea să-i răspundză, ce tăcea.

Iar împăratul Avgust întrebă, oare că ce tace vrăjealnița de nu-i răspunde?

Și iarăș mai întrebă o dată, după dînsu să-i spuie, cine va împărăți?

Iar vrăjealnița i-au răspunsu dzîcîndu așea:

Az[10], ficioru den jidovi mă oblăduiaște, Dumnădzău a fericiților împărați.

Și aceasta casă va lipsî și drum bătut de sîrgu să va face.

Ce te du de aici, de la a noastră casă!

Iată că și duhurile necurate au mărturisît pentru Hristos că va împărăți lumea, și cea de sus și ceastă de giosu, și viilor va fi împărat și morților.

Și într-acesta chip ș-au luat Avgustu Chesaru împărat răspunsul și s-au dus. Și audzîră ș-alții mulți carii s-au prilejit acolo de aceasta și mult s-au minunat.

BAR, ms. rom. 86, f. 429[r–v]

[1] *Avgust Chesariu*, Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus (63 î.e.n.—14 e.n.), împărat roman, nepot al lui Iulius Caesar; [2] *vrăjealniță* = oracol; [3] *capiștea* = templul păgîn; [4] *samodărjeț* = autocrat; [5] *scrisori a besearecii* = Historia Ecclesiastica; [6] *sveatii Evsăvie Pamfilu* = sfîntul Eusebiu de Pamfilia (cca. 265—cca. 339), episcop de Chesaria Palestinii; [7] *VT*, Daniel 7,1—28; Hist. eccles., IX; [8] *gadene* = fiare; [9] *a loru* = ai lor; [10] *az* = eu (aici: *pe mine* (?). Cuvîntul lipsește în alte versiuni ale textului).

În afara versiunii reproduse mai sus, care își are sursa, după cum se indică în text, în *Istoria bisericească* a lui Eusebiu, în literatura română episodul mai este cunoscut și într-o formă mult mai redusă, derivată din *Lexiconul* lui Suida (sec. X), tipărită de Dosoftei în *Parimii preste an . . .*, la 1683. În această din urmă formă, răspunsul oracolului este versificat de către Dosoftei și apare precizat numele profetesei (Pythia), iar conținutul oracolului diferă parțial. Pythia, spre deosebire de sibile (v. comentariul la *Acrostihul sibilin*, infra) nu a fost adoptată în creștinism, de unde precizarea, în versiunea din *Parimii . . .*, că va fi izgonită în iad.

DIN A LUI SUIDA

Oti[1] Avgust Chesari, deaca stătu împărat, mearsă la capiștea idolească să-ntreabe pre Pythiia idolul cine va-mpărăți după dînsul. Și-i dzisă:

Cucon evreu îm-porunceaște,
a dumnedzăi fericiți ce-mpărățeaște,
această casă să lipsăsc
și la iad de-acmuș să lăcuiesc.
Deci te du mîlcom din capiștile nostre!

Și, ieșind de la vraje, Avgust au rădicat în Capetolie oltariu. Ș-au scris deasupra lătinește:

Oltariul acesta-i a-ntîi născutului Dumnădzău.
O nomos autos esti tu protogonu Theu[2].

[1] *Oti* = că (abia), gr.; [2] gr., *în chirilice*).

Dosoftei, *Parimiile preste an . . .*, f. 139[v]

În versiunea din cronografe, în spiritul interpretării lui Eusebiu, împărăția lui August este văzută ca o ultimă împărăție, conform viziunii lui Daniel, fără să se observe neconcordanța dintre această interpretare datînd din primii secoli ai creștinismului și realitatea politică a sec. al XVII-lea. Contradictorie este și poziția față de actul mantic, care, pe de o parte, este inspirat de demoni, pe de alta îl vestește pe Isus. Dar, interesul pentru formula oraculară îl face pe traducătorul român, de altfel ca și pe alcătuitorul cronografului,

BIBLIOTECA MUNICIPALĂ
MIHAIL KOGĂLNICEANU
SECȚIA RELAȚII

să ignore aspectul canonic al chestiunilor. Faptul că, în reproducerea acestor formule oraculare, criteriul prezenței în cronograf era tematic și nu cronologic sau de altă natură este dovedit și de prezența, alături de textul reprodus mai sus după BAR, ms. rom. 86, a unui alt episod cu caracter similar, relatînd consultarea oracolului din Memphis de către Faraon, în vremea lui Moise, episod așezat în cronograf în cu totul alt loc decît ar fi cerut-o desfășurarea cronologică a evenimentelor.

PRECUM Ș-AU VRĂJIT ȘI FARAON ÎMPĂRAT LA CAPIȘTE LA VRĂJALNIȚĂ

Pre acea vreame ce trimisease Dumnezeu pre Moysi proroc și pre frate-său, Aaron, preot și proroc, la Eghipet la Faraon, ca să scoață pre jidovi din robiia lui Faraon, și-arătă Dumnezeu minuni mari cu mîna lui Moysi și a lui Aaron. Și tot nu vrea Faraon să lase jidovii după învățătura lui Dumnezeu, precum mai întîiu am scris la poveastea aceasta. Ce au scos Moysi pre jidovi din robiia lui Faraon. Iar împăratul Faraon, văzînd atîtea minuni ce făcea Moysi, pre care nu le putea să le facă vrăjitorii lui cei mincinoși cu dracii lor, ci nu mai putu răbda Faraon, ci se duse la Memfida lor, adecă la capiștea eghipteanilor, la vrăjalnița lor cea mare, și făcu jărtvă dracilor dumnezeilor lor. Și întrebă Faraon și zise:

— Carele iaste Dumnezeu mai mare dintru toți voi dumnezeii, ce să zice Dumnezeul lui Israil, cel mai mare du preste toți dumnezeii, să-m spuneți să știu!

Că gîndea Faraon că nu mai este alt Dumnezeu, făr-de acei diiavoli ce credea ei. Iar duhul cel necurat răspunse din vrăjalniță și zise așa:

— Iaste în ceriu și mărire multă de pară de foc, din carea iase lumină fără săvîrșire și fără moarte, de carea să cutremură toate, ceriul și pămîntul, marea și tartariurile[1], și dracii cei mai din adînc au înghețat și au mărmurit de frică. Acesta iaste Dumnezeu fără părinte și singur el părinte, și părinte și fiu singur iar el. Și iaste cu tre[i] bogății și iar singur neîmpărțit.

Iată că aicea singuri diiavolii mărturisesc Sfînta Troiță și întru un ypostas Dumnezeu, neamestecată și neîmpărțită.

Și iarăș mai ziseră necuratele duhuri așa:

Și noi parte mică de înger am fost, ci ne-au scăpat. Iar tu, oblicind, du-te tot tăcînd!

Aceaste cuvinte auzind Faraon de la aceale duhuri reale, îndată au și pus de au scris aceaste cuvinte de prorocenii în leaspede de piiatră. Și sînt acolo scrise la capiște. Și de acolo s-au pogorît iarăș la Eghipet. Și mult s-au minunat de aceasta, el și cîți au fost cu dînsul.

Bibl. Fil. Acad. Cluj-Napoca, ms. rom. 51

[1] *Tartariurile*, Tartaros, în mitologia greacă, loc de osîndă, înconjurat cu trei ziduri și cu un brîu de foc.

Am reprodus textul acesta, după un ms. din familia ms-ului BAR 86, dar copiat mai tîrziu, între 1755—1757, în Țara Românească, de Stanciul logofețelul, deoarece prezintă interes aici o mențiune, și anume cea privitoare la căderea îngerilor, mențiune care are probabil rolul de a explica darurile mantice ale demonilor.

[VERSURI DE PE COLOANA RIDICATĂ DE ÎMPĂRATUL CONSTANTIN]

Așijderea au mai rădicat împăratul Costantin ș-alt stîlp zîdit den temeiu încă mai mare și mai înalt de acesta care să veade și pînă astădzi în Țarigrad, mare și minunat, în locul ce să chiamă Avrat Pazar turcește, cum am dzice la Tîrgul de muieri. Și pre acela stîlp sînt săpate în marmură oameni călări împlătoșeați și încoifați, cu sulețăle pren mîni și cu pavețe, de să văd ca avidoma. Și are și acela slove de carte grecești, ce nu să vădu de apur ce-i înaltu. Și slovele acealea sînt scrisă stihuri părechi, carele dzic așea:

Stîlp în patru muchi,	**den temeiu, cu tărie,**
aici l-au zîdit	**Costantin împăratul,**
ca să vadză toți	**mirare de înălțime**
și să-l vestească	**oameni în toată lumea,**
precum la Rodos	**ș-alt stîlp au fost minune,**
așea-i și acesta:	**aicea-i de minune.**

Căce că la Rodos au fost făcut de demult, de pre la eleni, un om iarăș de marmure, mare și minunat. Dece pre unde să strîmteadză marea de întră corabiile la staniște, au fost zidit acel chip de omu mare și înalt, cu meșterșug, cît i-au fost un picior într-un țărmure și alt picior în celălalt țărmure. Și pentre picioare-i, pre dedesuptu, au fost trecînd corabiile de au fost întrînd la staniște. Atîta au fost lucru minunat și acolo acela, precum și la Țarigrad iaste minune mare stîlpul acesta, să-l vadză om și să-l prăvască.

BAR, ms. rom. 86, f. 155^{v}—156^{r}

Provenită, după cum se menționează în text, din relatarea unui vizitator al Constantinopolului („... să veade și pînă astăzi în Țarigrad ... în locul ce să chiamă Avrat Pazar turcește, cum am dzîce la Tîrgul de muieri ..."), știrea despre columna ridicată de Constantin împăratul ca o replică la Colosul din Rhodos nu apare în sursele grecești după care s-a tradus acest tip de cronografe. Că este vorba despre o relatare *de visu* o arată și precizarea că slovele grecești „nu să vădu de apur ce-i înaltu ...". Pentru identificarea inscripției trebuie emendate unele inexactități conținute în text:

este vorba, pe de o parte, de o confuzie privitoare la locul unde se află columna respectivă, pe de alta de o confuzie privind persoana ctitorului acestei columne. Cum inscripția indică drept ctitor pe Constantin împăratul, dar nu oferă nici o precizare asupra datei ridicării columnei, cel care a introdus episodul în cuprinsul cronografului românesc, probabil ca și cel care a transmis textul ei, au socotit că este vorba de împăratul Constantin cel Mare (cca. 280—337), drept care inscripția a fost inserată în cronograf la sfîrșitul capitolului consacrat vieții acestuia. În sursele privitoare la viața lui Constantin cel Mare nu se găsește însă nici o mențiune despre ridicarea unei astfel de columne. În schimb, este cunoscută din alte surse columna ridicată pe locul fostului hipodrom, în sec. al X-lea, de către Constantin Porfirogenetul (905—959), fiul lui Leon Înțeleptul. Inscripția de pe această columnă a fost reprodusă, în traducerea latină, de către umanistul german J. Hartung (cca. 1505—1579) în a sa *Bibliotheca sive Antiquitates Urbis Constantinopolitanae*, apărută în 1578. Comparînd textul reprodus de Hartung, care avertizează și el că nu a respectat „cuvînt de cuvînt", în traducerea sa, textul grec al inscripției, ne dăm seama că, exceptînd partea privitoare la restaurarea columnei de către Roman (al II-lea, 959—963), fiul lui Constantin Porfirogenetul și cea referitoare la materialul din care era făcută columna, în rest conținutul lor concordă întru totul.

Iambi sunt
Hoc quadrilater miraculum
tempore corruptum, nunc Constantinus dominus
cujus filius Romanus gloriae sucesor
restauravit idem, ut sit melius quam vetus spectaculum:
etenim Colossus admiratio erat in Rhodo
et nunc hoc aes, sive ferrum, est magno miraculo, hoc loco.

Alcătuitorul român al cronografului avea știință și despre hipodrom, căci îl pomenește în altă parte în cuprinsul manuscrisului („la At-Meidan, cum am dzîce La încurarea caĭlor . . .", f. 186^{v}), dar, probabil în urma unei confuzii între cele două denumiri turcești, nu indică cu exactitate nici locul unde se află columna. De altfel, așa cum s-a observat mai demult, cronografele prezintă interes mai mult din punct de vedere literar decît istoric. Pentru alcătuitorul cronografului era importantă replica monumentală creștină dată Colosului din Rhodos (v. de exemplu referirile la antichitate în scrieri creștine, infra, p. 73), caracterul emblematic al inscripției în versuri și, nu în ultimul rînd, emoția în fața grandorii monumentului: „. . . iaste minune mare stîlpul acesta, să-l vadză om și să-l prăvască."

Avea împăratul în curțî-ș un logoș, om mititel, pre anume Dever, și grozav la obraz și zbîrcit, carele să afla la measăle împăratului de-i făcea glume și rîsuri și să zăbăviia împăratul cu dînsul. Iar într-o dzî să dusească împăratul de îmbla pren Ț[a]rigrad de cerca pentru strîmbătățîle oamenilor, precum mai sus scrisăm că în toate săptămîni[le] ieșiia de făcea această cercare. Iară împărăteasa ș-au aflat prilejul ș-au întrat într-o cămară mică ce avea de taină și scotea dentr-un săcriiu svinte icoane ce avea și să închina spre dînsăle și le săruta. Iară fiindu-i degrabă, au fostu uitat ușea cămării deșchisă. Iară măscăriciul acela, logoșul, găsînd ușea cămării deșchisă, au întrat acolea și zări pre împărăteasa cum să închina svintelor icoane și le săruta. Și împărăteasa nu l-au fost vădzut. Deci logoșul acela s-au și mai apropiiat și vădzu svintele icoane bine. Atunce l-au zărit și împărăteasa și numai ce să miră unde-l vădzu. Și o întrebă ce sînt acealea. Iară împărăteasa deade samă că-i sînt tinereațăle și frămseațăle [ei?], de ce le sărutu și le drăgăluiescu.

Iar dac-au venit împăratul ș-au ședzut la masă, iar Dever acela logoșul dvoriia și el acolea la masă și făcea glume împăratului să rîdză. Și feace sămnu și pentru împărătease, precum are ninie, că așea să dzîcea acealea greceaște la împărătease. Și arăta cum le-au fost sărutînd pre ninii, adecă pre frămseață-ș împărăteasa. Iară împăratul, ca un vrăjmaș svintelor icoane, ș-au și luat prepus spre împărăteasa că are icoane ascunsă și să închină la dînsăle. Și i să aprinsă inema de mînie și să sculă înfocat de la masă și întră la împărăteasa și începu a o ținea rău ș-a o mustra. Și o făcea închinătoar[e] de bodzî și de idol[i] și rătăcită de leage și eretică și altele multe ca aceastea. Iară împărăteasa pricepu-l că iaste lucrul spurcatului Dever acesta și ca o înțăleaptă deade samă către împăratul și dzîsă: Ai credzut cuvintele acelui pucios, a măscăriciului, a lui Dever, cum am icoană de mă închin, de care lucru nu-i cum au spus el către împărățiia ta, ce în vreamea ce ai ieșit den curți și te-ai dus pen direptatea năroadelor, am venit și eu de am întrat în cămară-mi și mi-am luat oglinda și-m tocmiia podoabele pre mine și mă căuta în oglind[ă] și vădzîndu-mă că sînt frumoasă și-m șeade bine cu nărocul împărățiiei tale și, fiind toate roabele meale cu mine, au nemerit și acel rîs de oameni și m-au întrebat ce sînt aceastea. Eu i-am spus că sînt niniile meale și, vădzîndu-mă în oglindă, îm părea bine și săruta chipul și frămseațăle. Iară împăratul, deacă audzî aceastea cuvinte spuind împărăteasa, credzu și să potoli mîniia și să uită. Iar împărăteasa goni prilejul lui Dever, a măscăriciului, și-i află prihană și pusă de-l bătură foarte asuprit. Și, daca-l bătură, îi dzîsă împărăteasa: De ți-i voia ș-altă dată să te fereduiască așea, iar tu mai pomenește de ninii la masa împăratului. Iară cu vreame, la o masă ședzînd împăratul amîndoi cu îm-

părăteasa de să veseliia şi cu doi-trei den casa împăratului, iară împărăteasa feace sămnu către împăratul să întreabe pre Dever pentru ninii să-i spuie ceva. Şi-l întrebă împăratul să-i spuie de ninii. Iar Dever ş-au pus o mînă la gură şi cu alta arăta către împăratul şi-i dzîcea: Lasă-mă, lasă-mă, că pentru ninii nu voi mai spune nemic. Iară împăratul rîdea, că ştiia că l-au certatu împărăteasa pentr-aceasta.

Textul de mai sus, reprodus după BAR, ms. rom. 86, f. 292^{r-v}, prezintă importanţă în primul rînd pentru istoria teatrului în Bizanţ şi în spaţiul ortodox, temă ale cărei aspecte se bazează încă pe un material documentar insuficient. Avem în acest text atestări privitoare la menţinerea obiceiului de a ţine la curtea împărătească *logoşi* sau măscărici, în perioada iconoclastiei. Textul prezintă interes şi pentru istoricul formării terminologiei teatrale româneşti. Prin intermediul său pătrunde în limba română şi un termen neo-grec — *ninii* — care a fost ulterior eliminat de cuvîntul cu etimologie necunoscută *păpuşă*. Cuvîntul *logoş*, de asemenea cu etimologie necunoscută, apare în epocă şi la Cantemir, cu acelaşi sens, de unde se poate deduce că practica ţinerii măscăricilor la curtea domnească era cunoscută şi la noi, cu aproape un secol înaintea atestării acestui obicei în *Condica* lui Gheorgachi.

TEXTE: Cele mai importante manuscrise ale versiunii Pătraşcu Danovici sînt: Ms. 5, *Fürstlich Hohenzollern'sches Museum-Sigmaringen*, copiat parţial (ff. 216—458), cca. 1679, de Vasile Grid, la Braşov; *BAR*, ms. rom. 3517, copiat în Moldova în a doua jumătate a sec. al XVII-lea de către doi copişti (I: ff. 1^{r}—25^{v}, 27^{r}—100^{v}, 103^{r}—271^{v} şi II: ff. 25^{r}—27^{v}, 101^{r}—102^{v}, 272^{r}—608^{v}); *BAR*, ms. rom. 86, copiat în Moldova, în 1689, de Gavril diac ot Bălţăteşti; *Ms.* din Biblioteca Publică „V. G. Korolenko" — Harkov, inv. 819167, copiat în 1683 în Moldova, de către Gheorghe diac sîn Andronic, cu porunca şi cheltuiala hatmanului Alexandru Buhuş, şi dedicat mitropolitului Dosoftei. Versiunea Kigalas—Dosoftei se păstrează în *BAR*, ms. rom. 3456, copiat în 1732 de către Gavril diacul ot Focşani; ms. reproduce fidel o versiune pe care, în 1686—1689, cînd se afla la Strii, în Polonia, lucra Dosoftei. Textul inscripţiei de pe coloana împăratului Constantin a fost reprodus, după *BAR*, ms. rom. 3517, f. 182, de către N. A. Ursu în *Dosoftei, Opere*, I, 1978, p. 382 şi note, p. 492. Celelalte texte sînt inedite.

STUDII: F. A. Lehner, *Fürstlich Hohenzollern'sches Museum zu Sigmaringen*, 1872; (M. Eminescu), *Recenzie* la „Pomăritul" lui D. Comşa, în „Convorbiri literare", XI, 1877—1878, p. 198—199; M. Voileanu, *Codicele Mateiu Voileanu*, 1891; Ov. Densusianu, *Note asupra a trei manuscrise româneşti din Paris*, „Revista critică-literară", III, 1895; I. Ştefănescu, *Legendele despre Sf. Constantin în literatura română*, „Rev. ist. rom.", I, 1931; D. Russo, *Studii istorice greco-române*, I—II, 1939; I. Ştefănescu, *Cronografele româneşti: tipul Danovici*. „Rev. ist. rom.", IX, 1939, reluat în *Opere istorice*, 1942; Al. Elian, *Eminescu şi vechiul scris românesc*, „Studii şi cercetări de bibliologie", I, 1955; D. Strungaru, *Cel mai vechi cronograf românesc de provenienţă rusă*, „Rsl.", X, 1964; idem, *Cronografele româneşti de provenienţă rusă*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi*, 1965; Al. Elian, *Dosoftei, poet laic*, „Contemporanul", 1967, nr. 21; P. Cernovodeanu, *Cronografele româneşti de tipul Dorotei*, „Studia bibliologica", III, 1969; G. Bogaci, *File vechi, file îngălbenite* 1970; P. Cernovodeanu, *Préoccupations en matière d'histoire universelle dans l'historiographie roumaine aux XVII-e et XVIII-e siècles*, „Revue roumaine d'histoire", IX, 1970, nr. 4; idem, *Cronograful Mitropolitului Dimitrie al Rostovului în ţările române*, „Mitr. Olt.", 1970, nr. 5—8; E. Turdeanu, *Cronograful român de la Sigmaringen*, „Rumanian Studies", 1971—1972; v. şi idem, *Apocryphes . . .*, p. 331—338; P. Cernovodeanu, *Eminescu şi cronografele româneşti*, „Caietele Mihai Eminescu", II, 1974; O. V. Tvorogov, *Drevnerusskje hronografy*, 1975; N. A. Ursu, *Dosoftei necunoscut*, „Cronica", XI, 1976, nr. 6; P. Cernovodeanu, *Variante autonome ale Războiului Troadei şi circulaţia lor*, „RITL", XXV, 1976, nr. 1; K. H. Schroeder, Radu Constantinescu, *Historia destructionis Troiae*, 1978; A. Stănciulescu, *Cronografele — elementele influenţei bizantine la români*, „Mitr. Ban.", 1980, nr. 4—6; D. Mihăescu, *La plus ancienne synthèse roumaine des chronographes néo-grecs vénitiens du XVII-e siècle*, „RÉSEE", XVIII, 1980, nr. 3 şi XIX, 1981, nr. 1 şi nr. 2; V. Vintilescu, *Eminescu şi literatura înaintaşilor*, 1983; A. Pippidi, *Tradiţia politică bizantină în ţările române*, 1983.

II. LITERATURĂ ETICĂ ŞI FILOSOFICĂ

DIOPTRA

[Cca 1660] **Ţara Românească**

Dascăl de slovenie la Şcoala domnească din Tîrgovişte, Staicu grămăticul este cunoscut pentru cîteva traduceri efectuate într-o perioadă în care activitatea tipografică din Ţara Românească stagnase. Dintre acestea, datată mai exact (1667—1669) este numai traducerea unei scrieri de polemică religioasă împotriva catolicilor şi a curentelor reformatoare. Lucrarea, al cărei izvor nu a fost încă identificat cu exactitate, provine din mediul ortodox kievean de la începutul sec. al XVII-lea. În cadrul aceluiaşi manuscris (BAR, ms. rom. *1570*) se află şi un index de cărţi oprite; acesta prezintă importanţă pentru studierea apocrifelor religioase în general şi mai ales pentru cele care au circulat în spaţiul ortodox răsăritean, dar, fiind el însuşi o traducere, nu constituie un izvor sigur pentru studierea apocrifelor religioase care au circulat în literatura română. Cartea de polemică religioasă şi indicele, aşa cum se prezintă ele în forma din ms. citat, fuseseră pregătite pentru tipar, dar nu au fost publicate. Indicele a fost reprodus de N. Cartojan în anexă la vol. I din lucrarea sa *Cărţile populare* . . .

O altă traducere atribuită lui Staicu grămăticul de către Dicmid Strungaru şi confirmată recent, după criterii de grafie şi lexic, de către N. A. Ursu, este cea a „cronografului rusesc", după Iosif Lamski, în fapt traducerea aşa-numitei redacţii occidentale, ramură distinctă în cadrul cronografelor ruseşti. În cuprinsul versiunii româneşti a acestei scrieri apar cîteva versuri fără calităţi artistice şi unele menţiuni interesante cu privire la personaje mitologice şi autori antici, reflexe, prin intermediar ucrainean, ale epocii de înflorire a istoriografiei umaniste din Polonia secolului al XVI-lea.

Un alt manuscris atribuit lui Staicu grămăticul (*BAR*, ms. rom. *312*) conţine elemente de gramatică slavonă cu o serie de exemplificări româneşti, noţiuni de prozodie şi un fragment de lexicon. Sursa scrierilor din acest codice se găseşte tot în literatura ucraineană de la începutul sec. al XVII-lea, traducerile avînd la bază ediţia de la Evie din 1619 a gramaticii lui Meletie Smotrîţki şi lexiconul tipărit de Pamvo Berinda la Kiev în 1627.

Altă traducere făcută de Staicu grămăticul este cea a *Dioptrei*, după o ediţie ucraineană dintre cele apărute între 1612—1654 la Evie, Vilno sau Kutein a scrierii lui Vitalie de la Dubna. *Opus tripartitum* de edificare moral-religioasă, cu influenţe apusene şi cu

apeluri la exemple antice, *Dioptra* lui Vitalie de la Dubna a constituit, se pare, unul dintre modelele formale ale *Divanului* lui Cantemir. Importanţa traducerii româneşti constă în faptul că în cuprinsul ei apar circa două sute de versuri, modeste ca realizare artistică, dar considerate semnificative ca mostre de versificaţie românească înainte de Dosoftei. Ca mărturie a unei direcţii destul de importante de receptare în literatura română a unor mediate reflexe umaniste prin filieră polono-ucraineană, ele îşi păstrează însă semnificaţia culturală. Ele oferă totodată un bun termen de comparaţie pentru aprecierea valorii literare a operei lui Dosoftei şi, implicit, pentru a arăta desprinderea de firava tradiţie a versificaţiei silabice slavone prin apelul pe care îl va face acesta la alte surse: poezia populară românească, versificaţia polonă cultă, stihurile politice neogreceşti.

Ca moment în istoria versificaţiei româneşti, versurile lui Staicu grămăticul din traducerea *Dioptrei* prezintă importanţă şi pentru faptul că au prilejuit o prelucrare destul de izbutită artisticeşte, în secolul următor, datorată ierodiaconului Gherasim (1789).

DIOPTRĂ
CAREA SĂ CHEAMĂ OGLINDA
SAU ÎNCHIPUIREA CEA ADEVĂRATĂ A VIEŢII OMENEŞTI ÎN LUME [. . .]
GRAIU ÎNAINTE CĂTRA CETITORIU

Priimeaşte cu dragoste, iubite cetitoriu, de la mine păcătosul, acest puţin dar slovenesc[1], Trei Dioptre, cum ai zice Oglinde de lume văzătoare[2], în carele fieteşcare dostoi[i]nicie, măestrie, spiţă şi meserea întru înşelătoarea lume, pe amăruntul, ticăiciunea şi nevoile le veri vedea. Că cumu e oglinda cea de fire de arată firea fieşcăruia după asemănarea firii, aşa şi această oglindă toate firile ceale ce sînt în lume le ia şi, de va fi într-însele ceva bine sau rău, îl împarte şi-l desparte, şi se veade că acolo viiaţa sa o veade tot omul.

Şi în oglinda cea dentîiu den destul va vedea ticăloasa deşertăciune a lumii aceştiia şi viiaţa cea cu nevoie a celor ce petrec într-însa şi cum lumea aceasta cu totul în rău zace şi tot ce iaste într-însa, deşartă a deşertăciunii.

Iară într-a doa veri vedea năravurile ceale reale şi măestria cea înşelătoare, chipuită o va vedea.

De-acii şi într-a treia se va îndirepta cum celor ce obidesc deşertăciunea lumii li să cade să robească lu Is. Hs. şi cu care înţeleagere li se cade a-ş lua moştenirea cetăţii sale. Pentru că nu avem aicea cetate petrecătoare, ce cu lacrăme şi cu suspini necurmat să căutăm întru [venitoare] moşia noastră cea ceriurească. Că de vreame [ce] cel lăudat de lume[3] Ulises, ca un chip al filosofilor, atîta-ş iubi a sa moşie[4] (cea proastă şi săracă foarte, un cuib de mare) ce o chiema

Itaca și atîta doriia, de nu va merge acolo, măcară să se apropie ca să poată de departe vedea încaile fumul, dară cine întru credincioși așa tare de inimă va fi, carele pururea să vază den destul sus la ceriu urzirea cea prea frumoasă a moșiii noastre și să nu slobozească în izvor de lacrăme cu suspini într-această zăpodie[5] de plîngere și să nu-ș puie gîndul întru suire către dînsa și inima lui. Sau cine să fie așa de nesimțitoriu să rabde peste toate zilele legăturile robiei și rane întru delungata gonire și să nu pohtească a vieții slobod și veasel întru bogata împărăției sa. Ah, cîtu e de bună și cîtu e de dorită moșiia noastră cea ceriurească, de ară avea toț creștinii parte, de unde toț început am luat și toț den dumnezeiasca sămînță ne-am născut, toț den ceriu am pogorît. Pămîntul nu iaste moșiia noastră, streini sîntem pre acest pămînt, cetățeani ai ceriului, trupul adecă pămîntean iaste, ce omul nu iaste trupul, om iaste sufletul în trup, mîntea iaste ceriurească și dumnezeiască, rod a lui Dumnezeu sîntem. Zice filosoful, arată: Sufletul den afară vine în trupul cel muritoriu a lăcui, ca un strein oarecum, și cît oarece a petreace în trup și peste puțin i se încuie sălașul și trupul în prah se întoarce, iar sufletul cel înțelegătoriu se întoarce întru moșiia de unde au venit, unde nu e moarte, nici foamete, nici seate, nici boale, nu e plîns, nici întunearec, ce lumină veacinică, necurmată zi. Nu e acolo soare, nici lună și nu schimbă iale cu încungiurăril[e] lor zilel[e] și nopțile, ce iaste lumina aceii viei[i], mielul carel[e] întunearecul soarelui și întunearecul lunii îl covîrșaște cu lumina lui. Nu e acolo iarnă, nici vară, ce veacinică primăvară iaste. Acolo pururea cresc florile și toate cîte sînt acolo, frumoase și drăgăstoase sînt.

O, prea dulce și drăgăstoasă moșie ceriurească! Acolo șed apostolii, acolo purtătorii de biruință mucenici cîntă. Cununează-se[6] fătașii[7], șed preaslăviții dascali, bucură-se mărturisitorii, împărătesc prorocii și patriarșii. Care limbă va putea zice nemăsurata fericire a împărăției ceriurești? Fericit ară fi cine ar putea aceasta, ce nu va putea care nu e iscusit[8].

Acolo tuturor lucrurilor iaste destulie și presos, vistiiarul ei plin de rîgîiaște den ceasta în ceaia! Acolo întărită pace! Șed oamenii mie[i] în frumoseațea păcii și în sălașurile nădejdii. Și se vor adăpa den sațiul casii tal[e] și den izvorăle dulceților tal[e] veri adăpa pre ei. Acolo prea mare slobozie! Cel de sus Ierusalim slobod iaste, carel[e] iaste mumă tuturora noo. Acolo mulțime de aur iaste, cetatea de aur curat[9]. Acolo prea slăvite sălașuri, precum iaste zis: Cîtu-s de bune casele tale, Iacove, și umbrarele tale, Iisrailiule! Acolo paturi împodobite și moi. [Lăuda-se-vor preacuvioșii întru mărie și să vor bucura spre așternuturile sale.] Acolo necurmată cîntare și bucurie. [Glasul cel de bucurie și de mîntuire întru sălașele dreptților.] Acolo nu e rău, nici nevoi. [Nu va veni către tine răutate și rană nu să va apropia către trupul tău.] Acolo nu e nimic împuțit, ce toate curate. [Nu va avea în cetatea aceea nemica ce-i spurcat a-ntra.]

Acolo nu va putea nimea să greșască. [Acolo cale curată și cale sfîntă să va chema. Nu va trece pre acolo acel necurat.] Cei ce vor viețui acolo, fii lu Dumnezeu se vor chiema și sînt. [Chiema-se-vor și fii ai lui Dumnezeu celui viu.] Acolo vor fi toț împărați. [Împărăți-vor cu mielușălul lui Dumnezeu și mielușălul lui Dumnezeu cu dînșii.] Acolo ne vom îndulci de tot binele. [Eu i[10] voi arăta ție tot binele.] Acolo dorirea noastră se va sătura. [Sătura-mă-voi cînd mi să va arăta mărirea ta.] Acolo toț să vor ferici. [Ferice de ceia ce vor petreace întru casa ta, Doamne!] O, prea fericită moșie, mai bună iaste o zi în curțile tale decît mii!

De acum să-m îngăduiești, drag cetitor, căci cu asupră am lungit cuvîntul, mai vîrtos de acea moșie a noastră ceriurească, că liubovul[11] ei mă duse spre multă cuvîntare. Bine iaste întru adevăr tuturor oamenilor să se învețe de dînsa. Cu dînsa și tu, de veri vrea mai cald[12] să te înveț de moșia noastră cea ceriurească, des într-aceaste mici oglinde să te cauți, că te vor îndirepta viiața ceștii vremi a o urî și cea veacinică a o iubi și-ț vor arăta toate deșertăciunile carele sînt în lume pe amăruntul, descoperindu-ț toate măestriile. Și înșelăciunile ei ți le vor descoperi și-ți vor arăta adevărata cale la împărăția noastră cea ceriurească. Ce către dînsa fără greșală, cum place lu Dumnezeu, și de vrăjmașii cei sufletești și trupești, de pornirile lor, fără pacoste să te păzească a călători și pre cale a spori să te spodobească[13] adevăratul Dumnezăul nostru, Is. Hs. Amin.

[Versuri din] DIOPTRA
carea să chiamă Oglindă

Sau închipuirea cea adevărată a vieții omenești în lume, den multe dumnezeești scripturi și părintești dogmate tocmită și pre limba slovenească schimbată și scrisă de destoinicul părintele Vitalie egumenul de la Dubna să-i fie lui pomeană de vecie, iar pre limba rumânească adusă de Staicu[14] dascalul și izvodită.

Cartea I. Cap I

Să urîm dară toate cîte sînt supt soare
Că sînt a vîntului mîngîiare-înșălătoare
Și să dobîndim și viață deplin plinitoare.

Cartea I. Cap III

O, mare rușine și asupreală
Și, ce voi zice, norod fără opreală
Sau în lume idol scobit
Mai vîrtos viiarme pămîntean ticăit
Atîta te nevoești pre pămînt a te văznosi[15]
Și Spăsitoriului nu vei a te închipui.

Cartea I. Cap VI
Ceale ce face înțeleptul întru-înceaperi,
Nebunul aceastea le face întru sfîrșenii.
Înțeleptului iaste mai nainte a gîndi
Iar nebunul fără dăjde[16] a le grăi.

Cartea a II-a. Cap XV
N-ai venit Vavilonul acesta a-l sălășlui,
O, gonitule, ce cu lacrăme a pomeni
Cel ceriurescul Sion, unde lăcuiaște
Părintele nostru, și într-ale lui, răpaos ne găteaște.

Cartea a II-a. Cap XXI
Nu auzi trupul, lumea și pre diiavolul strigîndu-te
Și în fără fundul iadului a te munci ducîndu-te,
Ce pe Hs. auzi, pe Domnul și Mîntuitoriul tău
Și cu drag îl priimește pre el în casa sufletului tău.

Cartea a II-a. Cap XXXII
Cel ci vei creștinește viiața ta a o sfîrși[17],
Neștiuta-ț moarte, dator ești a o pomeni,
Carea cositoriului se închipuiaște,
Pentru că, fără vreame, pre toți-i coseaște.
Și nu trîmbitează,
Cînd lucrează.

Toate firile de Dumnezeu sînt tocmite după politiia[18] firii sale[19]. Nu se satură calul de carne, nici leul de iarbă, că nu sînt aseamenea aceastea firii lor. Iar sufletele noastre, pentru căci sînt duh, cum se vor sătura de lucrurile trupești? Care asemănare iaste aurului către duh? Că nimic nu iaste, den ceale puse înaintea noastră de lume, chipuite sufletelor noastre.

Hameleonului i se pune înainte vînt, pe carele așijderea-l iubește trufașul. Sufletele noastre nu sînt hameleon.

Struțului[20] îi iaste aseamenea hierul, ca și lacomului, aurul. Altora tina, ca trupeanilor, iar altora veninul, ca pizmașilor.

Și pentru că nimic nu iaste dentr-aceastea aseamenea sufletului nostru, nu poate sufletul să se sature de lucrure pămînteșt[i].

...AR, ms. rom. 2341, ff. 1r—3v, 6r, 8v, 12v—13r, 19r, 121v, 132r, 151r–v, 173v—174

[1] *slovenesc* = literar; [2] Într-o serie de manuscrise românești ulterioare ale *Dioptrei*, în locul termenului *văzătoare* care corespundea originalului slavon *(tri zercala mirazritelnaja)*, apare, datorită unei greșeli de copist, cuvîntul *rizătoare;* [3] În originalul slavon sensul sintagmei era *Ulises cel lăudat de Omir* [Homer], dar traducătorul, necunoscînd probabil numele lui Homer, a considerat că este vorba de *o mirom* și a tradus: *de lume;* [4] *moșie* = patrie;

termenul *patrie* apare, în acest context, în ms-ele românești ale *Dioptrei* de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea; [5] *zăpodie* = vale; [6] *cununează-se* = sînt încununați; [7] *fătașii* = părinții; probabil calc semantic după *roditeli;* în context: *părinți ai bisericii;* [8] *iscusit* = învățat; [9] În continuare, în cele mai vechi ms-e românești, este păstrat, pentru citatele biblice, și textul slavon, iar, marginal se fac trimiterile, după cum urmează: Psalom 143, [13], Isaia 32, [12?], Psalom 35, [16], Galat. 4, [26 și 31], Apoc. 21, [10—27], Cis. [Num.] 24, [5], Psalom 149, [5], Psalom 117, [15], Psalom 105, [?], Apoc. 21, [22], Isaia 11, [5], Isaia 1, [?], Apoc. 20, [recte 21, 22], Ishod [Exod] 33, [3?]; [10] scris: *ut;* [11] *liubovul* = iubirea; [12] *mai cald* = mai ardent; [13] *să te spodobească* = să te învrednicească; [14] nume criptografiat; pt. modificările marginale, v. BAR, ms. rom. 2472, f. 4v; [15] *a te văznosi* = a te înălța, a te trufi; [16] *fără dăjde* = inutil, fără a fi nevoie; [17] scris: *Cel ce va creștineaște viiața sa a o sfîrși;* am introdus în text modificările copistului, modificări impuse de coerența textului și de confruntarea cu originalul slavon; la versul 4, trimitere marginală: Isus Navi 6, [20]; [18] *politiia:* bună deprindere; aici: obicei specific; scris: *policiia;* cf. BAR, ms. rom. 2472, f. 92r; [19] *sale* = lor; [20] scris: *strusului.*

Ca procedeu compozițional, *dioptra* desemna perspectiva *panoramică* asupra lucrurilor terestre (perspectivă *critică* în baroc, *istorică* în „sociogonia" romantică, etc.). Procedeul deriva din înțelegerea actului artistic ca „oglindă" a realității. În literatura medievală se poate vorbi chiar de existența unei specii literare, cea a *Dioptrelor (Specula)* sau *Oglinzilor*. Majoritatea scrierilor care ar putea fi subsumate acestei specii au caracter de *modele (îndreptare)* morale. Acest lucru se vede clar din felul în care este glosat, în traducerea latină, titlul *Dioptrei* bizantine a lui Filip Solitarul: *Dioptra sive Regula . . .*, termenul *regula* avînd aici sensul originar de *îndreptar, instrument de măsură* (v. și supra, p. 69 sfîrșitul predosloviei *Dioptrei:* „. . . des într-aceaste mici *oglinde* să te cauți, că te vor *îndrepta . . .*"). Regulile de comportament preconizate de scrierile de acest fel nu erau încă, în literatura medievală, prea clar diferențiate; ascetul, slujitorul bisericii, mireanul („omul de lume") sau domnitorul primeau, prin intermediul acestor scrieri, o educație moral-religioasă în linii mari similară. Acest fenomen explică și elementele de educație religioasă din compoziția unor scrieri parenetice adresate urmașilor la tron (v. *Învățăturile lui Vasile Macedoneanul către fiul său Leon* sau *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie).* Odată cu diversificarea principiilor de educație în umanism, *dioptrele* se specializează și ele, apar *oglinzile princiare, manualele cetățenești* ș.a. (Al. Duțu, *Cărțile de înțelepciune . . .*, passim). Dioptra devine un procedeu compozițional care se atașează tot mai mult temei *universului ca spectacol* și celei adiacente, a *lumii ca teatru.*

În *Dioptra* a cărei predoslovie am reprodus-o mai sus, perspectiva din care sînt examinate lucrurile omenești este cea ascetică (cf. *Regula . . .* sf. Augustin). „Oglinda cea de fire" la care se face referință în p... oslovie este, metaforic, cunoașterea profundă, dincolo de aparență („măestria cea înșelătoare"), a vanității celor omenești („deșartă a deșărtăciunii").

Scrierea este împărțită în trei cărți sau dioptre, fapt pentru care e mai potrivit a i se zice, conform titlului din unele manuscrise, *Trei dioptre,* spre a o deosebi de scrierea bizantină omonimă a lui Filip Solitarul. Fiecare parte are cîte 40 de capitole.

Partea I se ocupă „de urgisirea lumii aceștii deșarte" și este, cum se vede din titlurile capitolelor care o compun, o examinare a lucrurilor omenești din perspectiva vremelniciei traiului pămîntesc. Sînt examinate astfel: scopul acțiunilor omenești *(Pentru deșartele sfîrșenii a lucrurilor omenești),* gîndirea și exprimarea *(Pentru deșartele judecăți, Pentru nebăgarea în seamă de graiul, Pentru deșartele laude omenești),* demnitățile *(Pentru deșarta măriie),* frumusețea trupească, hainele, noblețea sau vechimea spiței, trufia, bogățiile, distracțiile, mîngîierile și speranțele, argumentîndu-se inanitatea tuturor acestora, supunerea la imperiul morții, caracterul pasager al vieții pămîntești, alienată de dumnezeire și ruptă de traiul veșnic *(Pentru străinătatea lumii aceștia),* recomandîndu-se pocăința, pomenirea morții, cultivarea tristeții și a amărăciunii *(Pentru folosul scîrbelor).*

Partea a II-a, „carea arată că iaste lumea întoarsă întru năravurile ei", insistă asupra înrobirii mirenilor către lume și mai ales către năravurile ce sînt considerate a fi preponderent sau exclusiv laice: trufia, lăcomia, curvia ș.a. Înțeleptul, ca și în *Divanul* lui Cantemir, este îndemnat să vadă dincolo de aparențele înșelătoare ale Lumii. Partea a III-a, care „învață că să cade celor ce urăsc această deșartă lume, cu mare destoinicie să slujească lui Is. Hs.", este, în principal, un elogiu al vieții pustnicești și, totodată, un fel de pravilă monahală în care sînt expuse cele mai de seamă porunci (legi) ale traiului călugăresc: postul, tăcerea, iubirea de pustie, ascultarea sau „poslușania", răbdarea, rezistența la tentații („iscușenii"), frica de Dumnezeu etc. Fiecare capitol se bazează pe dezvoltarea *themei,* adică a unui citat din *Biblie,* mai ales din *Cartea Psalmilor;* urmează ilustrarea themei cu unele exemple de istorie biblică și cu cîteva adagii, constituind un fel de concluzie a capitolului, formulată exhortativ și, în majoritatea cazurilor, versificată. Numărul de versuri românești care apar în traducerea lui Staicu grămăticul după scrierea lui Vitalie de la Dubna a celor *Trei dioptre* este destul de mare (peste 200 de versuri). Partea a III-a nu are, nici în traducerea românească a lui Staicu, pasaje versificate (le vom găsi însă în versiunea menționată, din 1789, a ierodiaconului Gherasim). Cele mai vechi manuscrise românești ale traducerii lui Staicu grămăticul atestă un efort în vederea realizării formei versificate (modificări topice pentru realizarea rimei, înlocuiri de cuvinte cu sinonime ale acestora, în glose marginale; în acest din urmă caz este vorba uneori de intenții artistice, alteori numai de intervenții privind exactitatea traducerii).

Tendința anahoretică a scrierii este foarte pronunțată. Citatul-temă al primului capitol al cărții constituindu-l cunoscutele cuvinte

ale *Evangheliei după Matei* (6, 24): „Nimeni nu poate sluji la doi stăpîni", sensul acestora este extrapolat, opoziția dintre idealul creștin și lăcomie („Nu puteți sluji lui Dumnezeu și lui Mamona") din pasajul original devine în *Trei dioptre* o opoziție tranșantă între idealul creștin și traiul mirenesc în genere: „Să urîm dară toate cîte sînt supt soare". Scrierea nu ignoră totuși exemplele istorice, adagiile morale antice și nici ornamentele retorice, pe care le folosește ingenios în susținerea scopului urmărit. Evocarea lui Ulise, de pildă, se încadrează în tipicul folosirii exemplului antic în scrierile religioase medievale, în sensul că personajele ilustre antice sînt luate drept termeni de comparație pentru fapte și personaje din istoria biblică sau ecleziastică (v. de exemplu compararea lui Orfeu și Hermes cu David din *Stihurile la dumnezăiescul David,* în *Biblia de la București:* „Tacă Orfefs, leapădă Ermi lăuta . . ."; cf. și comparația dintre Ioan Damaschin și Orfeu în *Viețile svinților* a lui Dosoftei: „. . . cătră potrivirea ceaterii lui ceii dulci și minunate, vor fi nebăgate în samă cîntecele lui Orfei".

TEXTE: BAR, ms. rom. 2341; *BAR,* ms. rom. 2472.

STUDII: D. Strungaru, *Staicu grămăticul,* în „Rsl", IV, 1960; idem, *Cronografele de proveniență rusă,* în „Rsl", X, 1965; idem, *Staicu grămăticul. Contribuții la istoria scrisului românesc din sec. al XVII-lea,* Rezumat al tezei de doctorat, 1973; M. Moraru, *Precizări privind una dintre sursele Divanului lui Cantemir,* în RITL, t. 33, 1984, nr. 1.

RADU ȘI ȘERBAN GRECEANU

Cărturarii Șerban și Radu Greceanu originari din satul Greci (fostul județ Vlașca) s-au afirmat în viața politică și culturală a țării în timpul domniilor lui Șerban Cantacuzino[1] și Constantin Brîncoveanu; Șerban Greceanu (c. 1655—c. 1725) a deținut, rînd pe rînd, funcțiile de logofăt, vel-vistier, vel-logofăt și ispravnic; Radu Greceanu (?—c. 1710) a fost doar logofăt și cronicar oficial al domniei lui Constantin Brîncoveanu.

S-au remarcat, de asemeni, printr-o asiduă activitate pe tărîm cultural: ca *versificatori* au alcătuit „stihuri la stemă" (ce preced *Biblia de la București* — 1688), *Pravoslavnica mărturisire* — 1691, *Mărgăritarele* — 1691, *Evanghelia greco-română* — 1693, *Mineele* — 1698; ca *traducători* au realizat tălmăcirea *Mărgăritarelor* lui Ioan Hrisostom — 1691, a *Pravoslavnicei mărturisiri* de Petru Movilă — 1691, a *Mineelor* — 1698 (după textul grecesc al lui Maximos Margunios), a poemei grecești dedicate postelnicului Constantin Cantacuzino, *Poveste de jale și pre scurt asupra nedreptei morți a preacinstitului Cantacuzino, marelui postelnic al Țării Românești* — cca

1696—1699; ca *editori*, au contribuit la revizuirea textului și, probabil, la alcătuirea primei ediții integrale a *Bibliei de la București* din 1688 (care se pare că ar fi fost tălmăcită de Nicolae Milescu și, în parte, de Dosoftei)[2]; *ca autori* se disting prin realizarea unor predoslovii structurate pe principiile politice fundamentale ce dirijează activitatea culturală din Țara Românească la sfîrșitul secolului al XVII-lea, cum ar fi cele două predoslovii, „către voievod" și cea „către binevoitoriul cititoriu" la *Mărgăritare*, predoslovia la *Pravoslavnica mărturisire*, la *Slujbele Sfintei Paraschiva celei Nouă și a Sfîntului Grigorie Decapolitul* (1692), la *Evanghelia greco-română* și la cronică.

MĂRGĂRITARE
adică cuvinte de multe feliuri a celui întru sfinți Părintelui nostru Ioan Arhiepiscopul Țarigradului a lui Zlatoust.

1691 Țara Românească

Această carte conține cuvîntările rostite de cel mai de seamă predicator al răsăritului ortodox, Ioan Hrisostom[3], cu prilejul marilor sărbători ale anului. Ele simbolizează „apa izvorului vieții de veci" și slujesc edificării spirituale.

Traducerea, realizată la îndemnul lui Constantin Brîncoveanu, este precedată de opt versuri la stema țării, în limba română, și se continuă cu două prefețe, una dedicată domnului, iar cealaltă cititorului.

PREDOSLOVIE

Prea luminatului, înălțatului și slăvitului Io Constandin Basarab Voevod, den mila lui Dumnezeu domnu și oblăduitoriu a toată Țara Românească, domnului mieu milostiv

Ce lucru mai bun și mai dumnezeesc supt soare iaste, prea luminate și înălțate Doamne, decît binele și folosul de obște? Ce lucru mai slăvit și mai lăudat în lume iaste decît den neștiut a face știut, și a cîștiga pre cei ce n-au cu ceea ce le lipsește? Și ce lucru mai sfînt și mai plăcut lui Dumnezău, zic, iaste decît a povățui neștine[4] la lumină pre cei ce trăiesc întru întunearecul necunoștinței și neștiinței? Căci cel ce iaste lipsit de cunoștințe și știința lucrului umblă întru întunearecul greșălii, asemenea ca unul ce noaptea însă vrînd

să șurîndu-se[5] nu numai că ce umblă nu știe, ce și cade mai de multe ori în mari vătămări și nespuse ale lui pagube.

Ierocliu filosoful[6], în tîlcuirea ce face stihurilor Pithagorei[7] celor ce le zic de aur, zice: Moartea cuvîntătoriului suflet iaste nedumnezeirea și necunoștința căreia împrejurul vieții urmează și răscoală cea fără-de-măsură, a netocmitelor și necuvioaselor pofte; căci aflîndu-se, zice, în necunoștința celor mai bune ce sînt, de nevoe iaste-i a sluji celor ce mai reale sînt. [...].

Cu nemica omul mai asemenea lui Dumnezău (ales împărații, craii, domnii și alți stăpînitori) nu iaste, fără ca făcutul bine și folos de obște cît pren omeneasca, zicem, putință iaste; căci precum Dumnezeu făcătoriu și ziditoriu tuturor și pricina pricinilor iaste, așa și pronoitis[8] și otcîrmuitoriu și păzitoriu de obște și toatei ființe de bine făcătoriu iaste.

[...] Însă nu numai să asamănă lui Dumnezău cu aceaia, ales biruitori cu bunăfacere, zice, de obște, ce încă pren aceaia și monarhul (adecăte domnul singur stăpînitoriu) să osebește den tirani. Zice, și dovedesc toți politicii și sfinții dascăli, căce domnul monarh, binele de obște caută, și la săvîrșitul carele iaste folos tuturor a-l aduce să uită; iară tiranul ala al său numai bine privește și lui-și numai adaos silește a cîștiga și, ca să-și împle voia, singur își pune și-și face legi și direptăți poftele lui. Direpț aceia dară iaste și ticăloasă și plină de turbări și de lacrimi aceia politie[9] și țară, carea suptu tiran, nu suptu domn, zace și să află.

[...] Istorește Ghiorghie Kedrinos[10] în cartea istoriilor lui că chemînd pre Platon filosoful[11] întru altele l-au întrebat și aceia: ce lucru decît politia[12] iaste mai de folos? [...] Iară dumnezeescul Platon i-au răspuns: Nimică altă fără cît a face pre toți buni și vrednici. Cu ce dară? Cu învățături, cu cuvioase pilde, cu obiceie bune și cu toate cealea care mai știuți, mai învățați și mai buni i-ar putea face, de nu pre toți, măcară pre mai mulți.

Căci aceia iaste tot greul, toată greșală și toată nevoia tuturor, a nu avea știința și cunoștința lucrului. Aceia iaste mai mare ceață și întunecare minții și știința și cunoștința adevărului, că de la aceia pogoară și spînzură toată greșala și vina tuturor lucrurilor și hotărîrilor.

Direpț aciaia și acel luceafăr al lumii, stîlpul și coloana besearecii Răsăritului și pravoslavnicii credinți trîmbiță Ioan Zlatoust zicea: Cîștigați cărți, doftorii sufletului că aceasta iaste pricina tuturor realelor, neștiința și necunoștința scripturilor și adevărului.

Aceasta dară și multe ca aceaste, prea luminate și înălțate Doamne, dupre multe dovede și aiavea fapte, îți cunoaște, și știm că înalta-ți minte nu iaste alta, nici altele mai mult socotești, fără cît, cu ce moduri și mijloace ai putea aduce și a da folos și bine de obște, precum și adevărați sîntem, că de ar fi pren putință, am auzi și noi

din gura Măriii Tale, de ticăloasa patriia noastră, cel cuvînt ce oarecînd Gaie Chesariu de Roma[13] lui zicea: „De cîrpaci o am găsit și de marmură vă o am lăsat". Ioan Zonara[14] și alții mulți, de viața acelui August istoresc.

[...] Zicem dară, pren toate aceasta iuți și greale vremi, a nu face și pre alții părtași la bunătate nu lași, ce iată, în tot chipul ca un pururea privighetoriu domn și bun stăpîn, la lumina cunoștinței povățuiești și den cea ce nu știu să știe a-i aduce pre toți nevoiești. Și aceasta mai aleasă și mai de folos iaste, că nu numai la ceale politice pămîntești[15] care ca umbra și fumul trecu, ca și la cele neputrede și cerești, unde iaste adevărata moștenire omenească a-i trage pren buna faptă te silești. Aceia știind-o adevărat, ca singură numai adecîte bună faptă, iaste nemoartă și vecinică.

Împăratul Vasilie[16], învățînd pre fiul său cel mare Leon împărat[17], în capetele învățăturii, aceasta în cel dentîiu scrie și zice: „Cîștigă și foarte iscusit folositoriu de viață, nu numai împăraților, ce și celorlalți, tuturor iaste învățătura, căci cel ce cîștigă, aceaia și trupește și sufletește foarte se folosește, i proci[18].

Și iarăși mai jos zice: „Că precum soarele pre pămînt, nefiind de față, toate întunecate și neosebite sînt, așa și învățătura den suflet lipsind, toate amestecate și netocmite să află. Direpț aceaia dară apucă învățătura (zice) bunei fapte și vei dobîndi viiață iubită de Dumnezău căci numai fapta bună de toate alte cîștiguri iaste nemoartă".

Coboară dară Măria Ta, ca un adevărat și pre legi domn, mult silindu-te și nevoind ori cu ce mijloc de a aduce și știință în sufletele omenești, lucru iubit de Dumnezeu și folos de obște, mai vîrtos rodului[19] nostru românesc, văzîndu-l atîta scăzut și lipsit de multe și ales den învățătură (carea decît toate alte trebuințe în firea omenească, aceea capul iaste); căci, iarăși zic, aceea lipsind, nici omul desăvîrșit om să poate numi, nici lumina de-ntunerec osebi, nicî adevărul den neadevăr să poate cunoaște și judeca.

Pentru aceea dară, ca să poată avea fiștecarele cunoștința celora ce ar fi și ar citi (că a citi neștine și a nu înțelege, în zadar și în deșertăciune iaste), Măria Ta noao mieilor și plecatelor slugilor ai poruncit, ca și aceste alease cazanii și sfinte învățături, cărora și Mărgăritariuri le zic, ale preafericitului și marelui sfînt și dascăl Zlatoust Ioan, dupre limba grecească într-a noastră românească să le întoarcem.

Gură și rost[20] de aur îi zicem împreună cu toată lumea, acestui Ioan, nu doară că fălcile, gingiile, dinții, măselele și limba-i și că acestea care facu gura de aur i-au fost sau au putut fi, ce numai căci cuvintele și graiurile lui mai scumpe și mai folositoare era, și încă sînt la cei ce le ascultă, decît aurul, mărgăritariul și alte prea scumpe pietri. Și căci den rostul lui cură învățăturile mai iubite și mai dulci, nu numai decît miiarea sau zahărul, cum s-ar zice, ce și decît acea

amvrosie[21] și nectar (de care elenii bănuiră că era mîncarea și băutura dumnezeilor lor) mai cu dulciață și mai cu dragoste au fost și sînt.

Plinit-am dară dupre puțina noastră știință, porunca Măriii Tale și dupre putință-ne am silit așa scoțîndu-le ca să poată fieștecare român, ce și puțină învățătură ar avea, să înțeleagă. Și măcară dea Dumnezău toți cititorii de ar pune acea nevoință și osîrdia, ca citind cu mintea să poată înțeleage, și ca sufletele ceale însetoșate de spășenie[22] ca să se poată adăpa de-ntr-aceastea ca den apa izvorului viețîi de veaci, carea Domnul Dumnezău mîntuitoriul nostru Hristos zice și făgăduiaște samariteanii și tuturor credincioșilor creștini. Ioan Evg., cap. 4 stih. 14.

[...] Cartea lui Meletie Sirig[23] împotriva ereziilor calvinești și întrebărilor lui Chiril Lucari[24], patriarhul Țarigradului, ce au fost și adaosele ce Dositei patriarhul Ierusalimului[25] iară împotriva acelor calvinești eresii de aci de colea au adunat, încă cu voia-ți și bucuros a să tipări grecească ai fost. Care toate acestea nu cu mici sau cu puține cheltuiale ale Măriii Tale s-au tipărit și s-au făcut.

Rugăm dară și, den adîncul inimii rugăm pre Dumnezău cel puternic și milostiv, carele toate cîte sînt le-au orînduit și tocmit, cu adîncă și vecinică înțelepciunea sa, pren care înțelepciune și împărații împărătesc, și puternicii scriu direptate, pentr-însa marii să măresc și domnii biruiesc pămîntul (Solomon cap. 8 stih 15, 16) și carele viiața și lumina cea adevărată iaste. De aceea zic, rugăm, ca să lumineze și să întărească pre Măria Ta la toate cele bune și folositoare și pînă la adînci ani și prea cinstite bătrineațe să te trăiască și fericit să te păzească. Patriii, noao și rodului nostru pururea mîngîiare, bucurie și slavă dîndu-te și avîndu-le.

Al Măriii Tale mici, plecați și direapte slugi Șărban al doile Logofăt i Radul Logofăt.

BAR, CRV II 91 f 1r—10.

CĂTRĂ DE BINEVOITORIUL CITITORIU:

Iată, cititoare de binevoitoriu, că-ți întinz masă. Însă nu masă trupească, gătire persiană (cum s-ar zice) adecăte cu mirodii și alte amestecături ca acealea, care numai ceriului gurii dau pre scurt gust și plăceare, și iarăși după aceia flămînzești, însetoșăzi și mai de multe ori peste sațiu mîncînd și bînd bolnăvești și moarte în cea de apoi îți pricinești.

Ce masă zic, duhovnicească, de adevărata dulciață și de toate bunătățile plină și bogată, și cu tot feliul de roadă, în folosul sufletului împodobită și gătită. Den carea hrănindu-se, cu cît mai mult ia, atîta mai mare poftă îi dă, și-l însănătoșază și îmbărbătează.

Iaste dară aciasta, scumpele și folositoarele de suflet și de trup învățături și dăscălii ale marelui dascăl Sfîntul Ioan Zlatoust, unul den cei aleși stîlp întăritoriu săborniceștii și apostoleștii a Răsăritului și adevăratei pravoslavnice credințe și îndireptătoriu.

Cari prea dulci învățături și alease cazanii (Noi den noi-ne adevărul mărturisim mișcat, ce den porunca prea înălțatului și prea luminatului Domnului nostru Ioan Constandin Basarabă voevod împinși sîntem) dupre limba grecească pre a noastră românească, le-am întors precum și alte cărți am făcut și încă facem.

Priimește dară iubite cititoare, aceastea cu întinsă și drăgăstoasă frunte și cu inima curată. Și citindu-le pune-ți mintea ca să înțelegi ce cetești, că de vei înțeleage și cu direptu și creștin sufletu le vei lua, creade cum însuți vei priceape, că atîta cunoștință și dulceață vei simți, cît sațiu că numai tu singur vei mărturisi [. . .].

BAR, CRV II 91, f 10^{r}—14^{r}

[1] *Șerban Cantacuzino*, domn, nepot de fiică a lui Radu Șerban (1678—1683); a domnit în Muntenia; [2] vezi p. 114, capitolul *Biblia de la București*; [3] *Ioan Hrisostom* = Ioan Zlatoust = Ioan Gură de Aur, patriarh al Constantinopolului (347—407); autor de predici și cuvîntări în care opune modului de viață agitat, axat pe jocuri, pe distracții și ceremonii modelul spiritual al ascetului creștin; [4] *neștine* = cineva; [5] *șurîndu-se* = a se furișa; [6] *Ieroclîu* = Hierakles din Alabanda (sec. I î.e.n.); [7] *Pitagora*, filosof și matematician (580—500 î.e.n.); [8] *pronoitis* = protector, îngrijitor; [9] *politie* = cetate, oraș, stat; [10] *Kedrenos Gheorghe*, cronicar bizantin din sec. XI—XII; [11] *Platon*, filosof grec (427—347 î.e.n.); [12] *politia* = viață obștească; [13] *Octavian*, fiu adoptiv al lui Cezar. Împărat roman aparținînd celui de al II-lea triumvirat (Marc Antonius, Lepidus, Octavian August); [14] *Ioan Zonaras*, cronicar bizantin (? — după 1159) scrie o istorie universală deosebit de interesantă adăugînd la istoria sfîntă și cercetarea unor etimologii semitice, precum și extrase din Iosephus. Studiază raporturile romanilor cu Palestina. Relatează legenda lui Enea și cea a Romei; citează versuri din Sofocle. Tratează istoria creștinismului. Include numeroase povestiri contemporane. Critică iconoclasmul; [15] *politice pămîntești* = rînduială statornicită; [16] *Vasile I Macedoneanul*, împărat bizantin (867—886) neclintit ortodox, cu deosebite talente militare, bun judecător, constructor de palate și mănăstiri, ocrotitor al săracilor; [17] *Leon VI*, împărat bizantin (886—912) și filosof; [18] *I. proci* = și celelalte; [19] *rod* = neam; [20] *rost* = gură; [21] *amvrozie* = ambrozie = hrana preferată a zeilor greci conținînd germenii imortalității; [22] *spășenie* = mîntuire; [23] *Meletie Sirigul* (1586—1664), profesor la școala patriarhiei din Constantinopol, [24] *Chiril Lucaris*, vezi capitolul „Mărturisirea ortodoxă"; [25] Dositei al Ierusalimului, patriarh al Ierusalimului; a trăit între anii 1641—1707; a fost patriarh între anii 1669—1707.

Predosloviile encomiastice de mai sus sînt străbătute de un puternic caracter *umanist-renascentist* ce apare ca o împlinire a unor coordonate spirituale date de *filonul elenic* (vezi apelul la izvoare ca Pitagora, Platon etc.), de *elementele bizantine* (vezi citate din Ioan Zlatoust, Ioan Zonaras, împăratul Vasilie) și de *achizițiile din Occident* („cum ar fi elogiul cunoașterii"; ex („. . . den neștiut a face știut . . .").

Frații Greceanu se folosesc de tema „fortuna labilis" („. . . la ceale politice pămînteșți, care ca umbra și ca fumul trecu . . ."). Această temă este dezvoltată cu mult mai nuanțat în predoslovia adresată cititorului. Bucuriile lumii materiale înfățișate metaforic prin imaginea unei mese „cu mirodii" . . . „care numai ceriului gurii dau pre scurt gust și plăceare") sînt privite ca *deșertăciune*, în timp ce plăcerile spirituale sînt înțelese ca „de suflet și de trup învățături folositoare". Ei promovează, în același timp, *principiul edificării morale* prin realizarea „faptei bune" („. . . cu nemica omul mai asemenea lui Dumnezău . . . nu iaste, fără ca făcutul bine").

Cu toate acestea, autorii se desprind treptat din sfera eticului religios și se orientează înspre cea a valorilor morale, umanizante. Modelele spirituale tradiționale se întrupează în forme noi, deslușite, în secolul al XVII-lea, umanismului apusean: *elogiul autodesăvîrșirii prin cultură* și *venerația față de carte* — componente fundamentale ale spiritualității umane („. . . în folosul de obște al neamului omenesc" sau „. . . cu învățături, cu cuvioase pilde, cu obiceae bune și cu toate cealea care mai știuți, mai învățați și mai buni i-ar face . . ."); *elogiul virtuții* — ca unică trăsătură capabilă să asigure consacrarea personalității umane („Direpț accia dară apucă învățătura bunei fapte și vei dobîndi viață iubită de Dumnezău, căci numai fapta bună de toate alte cîștiguri iaste nemoartă"); *interesul pentru glorie* sau *elogiul guvernării înțelepte*, prin care autorii se referă la rolul conducătorului unei țări în concentrarea tuturor resurselor materiale și umane în scopul prefacerii, ridicării și afirmării acesteia („. . . de cîrpaci o am găsit și de marmură vă o am lăsat . . .").

Temele predilecte ale scrierilor sînt prezentate de frații Greceanu în formă voit-artistică. *Metaforele* („lumină" cu sensul de cunoaștere și „întunerec" sau „întunecarea minții și a sufletului", cel de neștiință, „luceafăr al lumii", „stîlpul și coloana bescaricii" semnificînd știința, „de cîrpaci" și „de marmoră" simbolizînd vremelnicia și, respectiv, durabilitatea în timp a unei opere majore, „. . . sufletele ceale însetoșate de spășenie să se poată adăpa dentr-aceastea ca den apa izvorului vieții . . ." relevînd importanța cunoașterii), sînt adevărate virtuți de expresie românească.

Epitetele („iuți și greale vremi", „cuvioase pilde", „privighetoriu domn"); *comparațiile* (învățătura asemuită cu binefacerile aduse de soare pe pămînt, cu mierea și zahărul, cu ambrozia și nectarul, înțelepciunea și frumusețea rostirilor lui Ioan Zlatoust aidoma aurului, mărgăritarului și a altor pietre scumpe) conferă textului culoare și vin să ateste pendularea literaturii noastre vechi între metafora de obîrșie autohtonă („miarea") și resursele clasic europene („amvrosie și nectar").

În construcția narațiunii lor, frații Greceanu se folosesc, adeseori, de *tehnica portretului*. În enumerarea, la superlativ, a trăsătu-

rilor sfîntului Ioan Gură de Aur, autorii urmează, pe de o parte tiparele genului, pe de alta, se folosesc de tema tradițională a superiorității laturii morale față de cea materială. Pentru a-și susține ideea, ei se folosesc de unele imagini ce aparțin spiritualității comune, cunoscute în literatura română încă din scrierile lui Varlaam. Ca și în viziunea acestuia *(Șeapte taine a besearicii)* și în cea a fraților Greceanu, „cuvintele și graiurile" sînt mai scumpe și mai folositoare decît „aurul, mărgăritariul și alte prea scumpe pietri".

Formulele de umilință, specifice genului encomiastic („prea micilor și plecatelor slugilor ai poruncit... al măriii tale mici, plecați și direapte slugi") completează tabloul bogat al figurilor de stil folosite de frații Greceanu și fac lectura textului sugestivă, plastică și atrăgătoare.

TEXTE: Radu Greceanu în colaborare cu Șerban Greceanu, *Mărgăritare* adică *Cuvinte de multe feliuri a celui întru sfinți Părintelui nostru Ioan Arhiepiscopul Țarigradului a lui Zlatoust*, 1691.

STUDII: C. Filitti, *Cine erau Frații cărturari Radu și Șerban Greceanu?* „Rev. ist. rom.", IV, 1934, p. 65—70; G. Călinescu: *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941, p. 37; St. Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, București, 1947, p. 306—310; Lucian Predescu, *O controversă literară religioasă. Contribuția Fraților Radu și Șerban Greceanu în cultura bisericească și laică*, „Glasul bisericii", XXI, 1962, nr. 5—6, p. 20—30; Virgil Cândea, *Nicolae Milescu și începutul traducerilor umaniste în limba română*, „LL", VII, 1963; Eugen Negrici, *Figura spiritului creator*, București, 1978; p. 165—182; Dan Horia Mazilu, *Cronicarii munteni*, București, 1978, p. 194—228; N. A. Ursu, note la ediția *Dosoftei, Opere I*, București, 1981.

FIZIOLOGUL

[sec. XVII — sfîrșit] Țara Românească

Către sfîrșitul secolului XVII s-au tradus în limba română variante ale *Fiziologului*, manualul de simbolică (nu de științe naturale) despre a cărui răspîndire în cultura europeană stau mărturie sute de reproduceri manuscrise, de picturi, miniaturi și sculpturi, ca și influențe incontestabile asupra multor scriitori. Pildele din *Fiziolog* inserate de Neagoe Basarab în *Învățăturile* sale, alături de prezența anumitor animale cu funcție simbolică în artele plastice (de la cahlele din vremea lui Ștefan cel Mare, la miniaturile de pe slujbenicul mitropolitului Ștefan, contemporanul lui Matei Basarab) atestă, în consens cu manuscrisele slavone păstrate, pătrunderea *Fiziologului* în cultura română înainte de traducerea lui în limba noastră.

Într-una din primele copii păstrate (cea a ieromonahului Serafim de la Bistrița), parabolele despre animale sînt puse sub semnul lui Luca apostolul, patronul pictorilor. În celălalt vechi manuscris, alcătuit la 1695 de Costea Dascălul din Șcheii Brașovului, parabolele din *Fiziolog* apar adăugate la sfîrșitul *Florii darurilor* (la a cărei alcătuire autorul le și folosise). Așezarea în alte manuscrise alături de hagiografii sau de „cuvinte" de edificare, ne sugerează întrebuințarea diferitelor povestiri despre animale ca material narativ ilustrativ. Spre a înțelege cum se făcea în comunicarea orală această îmbinare, recurgem la cercetarea atentă a romanului *Varlaam și Ioasaf* sau a *Învățăturilor lui Neagoe Basarab*, unde principiile abstracte sînt pe de o parte explicate, pe de alta fixate în memorie cu ajutorul unor astfel de povestiri.

Pornite de la cîte un izvor scris în slavonă, textele românești de la sfîrșitul secolului XVII (din care vom reproduce în continuare cîteva fragmente) și din XVIII s-au păstrat în copii din Țara Românească și sudul Transilvaniei. Se pare că varianta lui Damaschin Studitul, transpusă în limba noastră abia după jumătatea secolului XVIII (deși îi servise ca sursă de inspirație lui Dimitrie Cantemir), s-a răspîndit mai ales în Moldova și în jurul centrului cultural din Șcheii Brașovului.

Se conservă încă numeroase picturi murale ce vădesc cunoașterea directă a *Fiziologului*, cartea legată deopotrivă de arta cuvîntului scris sau rostit și de artele figurative.

PILDA PENTRU VULPE

Vulpea deaca flămînzește, să culcă la soare, numai abiia adiind[1], ca cum ar fi moartă. Și deaca o văd păsările, sar pre dînsa, socotind că iaste moartă și încep a o scobi. Iară ea sărind îndată șupește[2] cîte una dintr-însele și cu aceea să hrănește.

Pi l d ă. Așa și diavolul, cînd va să facă sminteală vreunui om, îl îndreaptă spre căi rele și ascunde de dînsul lucrul cel rău, pînă-l va săvîrși, ca să să îndulcească puținel. Și așa pri-ncet, pri-ncet, îl învață spre răotate, ca să piiaie[3] desăvîrșit, în veci.

BAR, ms. rom. 2513, f. 258

[1] *A adiia* = a respira; [2] *a șupi* = a smulge, a prinde repede; [3] *să piiaie* = să piară.

Această parabolă, izvorîtă din motivul narativ al înfruntării dintre patrupede și zburătoare, poate fi raportată atît la poveștile populare românești despre vulpe, cît și la numeroase fabule esopice, a căror traducere este contemporană cu a *Fiziologului*. Tot la sfîrșitul secolului XVII, Dimitrie Cantemir își construia *Istoria ieroglifică* — folosind schema luptei animalelor înaripate cu patrupedele, așa cum

a fost notată în varianta latină. Romulus a fabulelor esopice. În *Istoria* lui Cantemir un rol însemnat îi revine Vulpii, a cărei comportare amintește parabola din *Fiziolog* sau alte narațiuni înrudite cu ea.

Despre răspîndirea pildei în varianta citată aici sau în cea prelucrată de Damaschin Studitul, ne aduc mărturii picturile unor biserici de țară, unde, alături de alte animale-simbol, apare și vulpea încercînd să înșele o pasăre.

Dacă, prin materialul narativ, *Cuvînt pentru vulpe* se încadrează unei serii deosebit de prolifice, prin tîlcuire aparține acelor numeroase texte din literatura de edificare în care se descria cu minuțiozitate procesul complex de formare a proastelor deprinderi și se propuneau soluții de îndreptare (reamintim fragmentul din *Varlaam și Ioasaf* reprodus în volumul I al *Crestomației*).

Traducătorul a reușit ca prin conciziunea și claritatea limbajului să facă aceste „cuvinte" ușor de înțeles și de reținut pentru cei ce le citeau sau le ascultau. Chiar regionalismele (ca sens sau lexic): *a adia, a șupi* etc. sînt perfect inteligibile în structura limpede a frazei.

CUVÎNT PENTRU ALBINĂ

Albina, după cum zice Ezechiil proroc, iaste mai mică decît toate jigăniile cîte zboară, iar însă foarte meșteră, și rodul ei iaste mai de treabă decît toate bunătățile. Și nimini nu poate pricepe lucrul ei și iaste minunată în ochii tuturor. Ostenințele ei luminează besericile tuturor sfinților și să cheamă spăsitoare de suflete creștinești. Și omul nici nu o paște, nici nu o îmbracă, ci de toate îș poartă ea grijă.

P i l d ă. Așa și tu, oame, părăsește-te de răotăți și fă bunătăți și-ț adu aminte de ceasul morții [...] pînă nu să închid ușile pocăinței. Că apoi vei rămînea afară de cetate, plîngînd și jălcuindu-te făr de mîngîiare în veci.

BAR, ms. rom. 2513, f. 265^{v}

Despre simbolica albinei în literatura română ar fi necesar să se alcătuiască un studiu special, pentru că înaintașii noștri au manifestat o receptivitate aparte față de topoii ce o includ. Se știe că parabolei albinelor ce nu se lasă gonite de fum (expusă doar în cîteva rînduri ale romanului *Varlaam și Ioasaf*), Neagoe Basarab i-a dat o dezvoltare aparte, mărturie a simțului său de observație și a îndemînării exprimării artistice. Tot așa, preluînd o afirmație care, de la Vasile din Caesareea Capadociei, cunoscător și iubitor de cultură antică, trecuse în cultura europeană, autorul *Învățăturilor* amplifică simbolul *puterii de discernămînt:* „Fiți înțelepți și chibzuiți de nu

mai mult, încai ca albinele", pentru că „albina ... să socotește și să ferește și nu să pune pe florile cele amară, fără numai pre cele dulci și își ia dintr-acelea hrană".

Pasajul din *Fiziolog* reprodus de noi s-a întîlnit cu credința populară în rolul benefic al albinei, frecvent inclusă în basme printre ajutoarele decisive ale eroului pozitiv. La această simbioză se raportează acele mișcătoare rînduri ale lui Neagoe, unde din simbol al *lucrătorului* (cum o prezintă *Fiziologul*), albina se transformă în simbol al *dragostei materne*, pe care însă nu o poate egala: „... O, maica mea ... nu pociu să socotescu și să număr ostenințele tale, cît te-ai ostenit pentru mine. Ce numai ce știu pre albină, că să ostenește ea multu, că aceea niciodată de dulcețile florilor nu să poate sătura, nici de osteneală. Așijderea ni să pare să fie ea mai ostenitoare și decît alte păsări (N.N.: în *Fiziolog albina* face parte din categoria *păsărilor*), ce însă socotiiu și chibzuiiu că aceea numai ziua ce să ostenește, iar noaptea ea să odihnește și să răpaosă; iar pe tine, o draga mea maică, eu te aleș mai ostenitoare decît dînsa".

Posibilitatea de a folosi în exprimarea propriilor gînduri simbolurile comune, conferindu-le o valoare nouă, îi caracterizează pe toți cărturarii noștri însemnați din vechime. Îl mai amintim doar pe autorul *Istoriei ieroglifice*, ce încadrează albinele grupei mai largi a „mușteloră", pe a căror trudă se sprijină întreaga piramidă socială.

Importanța textelor din *Fiziolog* stă în această asumare a lor ca parte integrantă a culturii noastre, atît sub aspect narativ cît și simbolic.

TEXTE: M. Gaster, *Il Physiologus rumeno* [text și studiu] „Archivio glottologico italiano", X, 1886—1888, p. 273—304; C. N. Mateescu, *Un Fisiolog românesc din veacul al XVIII-lea*, „Calendarul revistei Ion Creangă pe anul 1914", p. 40 etc.; „Ion Creangă", 1914, nr. 2, p. 36, 58; 1915, nr. 9, p. 257; nr. 10, p. 274; nr. 11, p. 298; nr. 12, p. 320; 1916, nr. 1, p. 2—11; nr. 2, p. 39; nr. 3, p. 67; nr. 4, p. 103; Margareta Mociorniță, *Traduceri românești din „Fisiolog" (Cel mai vechi text)* [și studiu]; „Cercet. lit.", I, 1934, p. 83—101; Cătălina Velculescu, *„Fiziologul" de la Bistrița* [și studiu], RITL, XXXI, 1982, nr. 2.

STUDII: D. Găzdaru, *Motivul „amărîtă turturică" în literatura română și în literaturile romanice*, București,, 1935; idem, „Arhiva", XVIII, 1936, XLIII, nr. 3—4, p. 182—195; XLIV, 1937, p. 167—171; Maria Golescu, *Motive de animale în sculptura decorativă și semnificarea lor simbolică în arta religioasă*, „Bul. Com. Mon. Ist.", XXXVI, 1943, p. 36—42; Maria Golescu, *Cum arată inorogul și ce știu românii despre el*, „Cercetări folclorice" I, 1947, p. 62—76; Mihai Moraru, *Alegoria animalieră ... (Contribuția* **Fiziologului**), RITL, XXI, 1972, nr. 3, p. 481—490; R. Oancea, *Fiziologul și implicațiile sale din* **Învățături**, „LL", II, 1974, p. 277—286; Radu Crețeanu, *L'influence des livres populaires sur les beaux arts*, „Synthesis", III, 1976, p. 101—120; Teodora Voinescu, *Radu Zugravu*, București, 1981; G. Popescu-Vîlcea, *Miniatura românească*, București, 1982; Elena Lința, *Catalogul manuscriselor slavo-române din Cluj-Napoca*, București, 1980, p. 180—183; Gabriel Strempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. II, București, 1983 (ms. **2150, 2513, 2516,**

neincluse în *Bibl. c.p.)*; P. Olteanu, *K istorij* **Fiziologa** *v slavjanskich i rumunskoj literaturach*, „Paleobulgarica", VIII, 1984, nr. 2, p. 38—58; Andrei Paleolog, *Pictura exterioară din Țara Românească*, București, 1984; L. Valmarin, *Studii de literatură română...*, Buc., 1987 (Vezi și RITL, 1988, nr. 1—2 ș.u.).

CHIRIACODROMION

1699 Transilvania

Cartea de instruire religioasă (*Chiriacodromion* = Calea Domnului) ce cuprinde 81 de predici — a ieșit din teascurile tiparniței mitropolitane din Bălgradul Ardealului (Alba-Iulia) datorită tipografului din Țara Românească, Mihail Ștvanovici, ucenic al lui Antim Ivireanul.

Prin structura și conținutul ei moralizator-didactic, lucrarea continuă o veche tradiție a spiritualității românești deschisă de *Evanghelia cu învățătură* de la Brașov (1581) și urmată de cea de la Bălgrad (1641), de *Evanghelia învățătoare* de la Govora și Dealu (1642—1644), de *Carte românească de învățătură* tipărită la Iași, în 1643 de Mitropolitul Varlaam.

O vreme s-a crezut că acest *Chiriacodromion*, a șasea tipăritură din această serie, reprezintă sau o retipărire a *Evangheliei* de la 1641 sau o nouă ediție a *Cazaniei calvine* (Iorga, *Istoria*). Cercetările au dovedit însă că avem în față o nouă ediție. Este vorba de o ediție revizuită și, pe alocuri modificată, a *Cărții românești de învățătură* a lui Varlaam. Ea conține 6 predici în plus față de cartea lui Varlaam: la Crăciun, la Bobotează, 2 la Paști, la cei patruzeci de Mucenici, la ziua proorocului Ilie reproduse, se pare, după culegerea de omilii *Cheia Înțelesului* tipărită de Ioanichie Galeatowski la 1678. (De curînd, cercetătorul Eugen Pavel a făcut dovada și a altor izvoare.)

Chiriacodromionul a apărut în perioada trecerii Transilvaniei de sub dominația otomană sub cea austriacă. Deși diploma din 1691 a împăratului Leopold[1] garanta autonomia politică, administrativă, religioasă și culturală, tendințele de atragere a românilor spre catolicism, manifestate în epocă, au fost atît de puternice încît au dus la dezbinarea bisericii (așa cum reiese din conținutul declarației semnate la Albă-Iulia, în ziua de 7 octombrie 1698). În contextul supunerii noului regim, tipărirea în Transilvania a cărții *Chiriacodromion*, care conține predici în spirit tradițional ortodox, constituie un act de curaj. Reunind numele craiului Budei și al Țării Ungurești, al craiului Ardealului și al guvernatorului, titlul cărții vine să confirme trăinicia conștiinței independenței politice a Transilvaniei.

Preasfințitului

și de Dumnezău alesului păstoriu Chir Atanasie, arhiepiscopul și Mitropolitului scaunului Belgradului, al Vadului, al Maramureșului, al Silvașului, al Făgărașului și a toată Țara Ardealului și a părților Țării Ungurești, Vidicului, Sălagiului și al Crasnii, ca unui adevărat stăpîn și după darul duhului sfînt, părinte sufletesc, plecate închinăciuni.

Nice un lucru nu iaste mai bun și mai lăudat întru această lume, prea sfințite Părinte, decît folosul și facerea de obște[2]. Și iară a-și cîștiga cineva nume nemuritoriu. Și pentru ce aceste doao: pentru că ce că folosul și binele de obște aseamănă, zic, a fi lucru dumnezăiesc. Iară cîștigarea numelui nemuritoriu încă se veade a fi o ființă de pururea lăudată și cît viețuiește omul întru această lume, și după ce să mută dintru această viiață, cum pentru aceasta avem bune dovediri întru toate lucrurile celor vechi, că ce că aceia s-au trecut iară numele lor le vedem scrise și istorisite pînă astăzi în mii de cărți [...].

Grijaște — zice — pentru nume, că acesta îți rămîne decît o mie de comori mari de aur. De care lucru, aceaste doao socotindu-le sfințiia ta de amîndoao ai nevoință ce ai sîrguit ca să se lățească cuvîntul propoveduirei dreptei evanghelii supt toată păstoriia turmei ce-ț iaste încredințată de la Dumnezău în eparhiia sfinții tale.

Iară cu cîștigarea numelui nemuritoriu, căci că n-ai cruțat cheltuiale la lucrul acesteii sfinte cărți, însă împreună cu cinstitul protopop Gheorghie notărești Dăianul și cu dumnealui Rat Ștfan Kișfaludi odărbirăul[3] Belgradului, ce cu osîrdie ai fost nevoitoriu împreună cu dumnelui a o bate în tipariu pentru folosul și luminarea neamului nostru românesc, căci că foarte au fost lipsă sfintelor besearici și pravoslavnicilor creștini de aici din Ardeal, de această dumnezăiască carte, neavînd pre înțeles din destul cuvîntul sfintei Evanghelii, iar acum îndestulîndu-să toți și strălucindu-le cuvîntul Evanghelii spre înțelesul limbii lor [...].

Oamenii cei ce ședea întru întunerec văzură lumină mare și cei ce ședea în ținutul și în umbra morții lumină străluci lor: că ce cu adevărat moartea cuvîntătoriului suflet iaste nedumnezăirea și necunoștința sfinții și a înțelegerii cuvintelor dumnezăiești. Pentru aceia dară și sfințiia ta, ca un bun priveghetoriu al turmei lui Hs., văzînd lipsa sfintelor besearici și necunoștința științii a prostului[4] norod, ai silit, din cît au fost putința, împreună cu cei mai sus pomeniți. Însă ajutoriu nelipsind și de la prealuminatul și înălțatul biruitoriu a toatei Ungrovlahii, Io Costandin Brîncoveanul Basarab voevod[5], carele nu cu puțin s-au arătat (și pururea să arată) luminătoriu credinței pravoslavnice, întărind-o cu dumnezăieștile cărți, în

tot chipul tipărindu-le, carele fiind patronaș[6] al sfintei mitropolii de aici din Ardeal și tuturor celor ce năzuesc supt a mării sale milă sfinției tale nu ț-au trecut cearerea, ce după pohta sfinției tale și a cinstitului săbor[7] neîntîmplîndu-se de această dată neamului nostru românesc aici în Ardeal meșter pentru lucrul tipografiei măriia sa s-au milostivit pentru dragostea sfintelor besearici a mă trimite pre slujba sfinției tale și a sfîntului săbor, ca, ce ar fi de lipsă sfintelor besearici, prin putință să se îndestulească, de care mila atotputearnicului Dumnezău să umbrească pre sfinția ta și pre măriia sa, împreună și pre cei ce au fost părtași cheltuialei la acest dumnezăiesc lucru, ca și de acumu înainte să puteți lumina sfînta besearecă cu dumnezăieștile scripturi mai de viu[8]. Al căruia dar și ocrotire îl rugăm să fie ca sfinția ta pururea [. . .].

BAR, CRV 115, f. 1—3

[1] *Împăratul Leopold I*, împărat al Imperiului habsburgic; a domnit între anii 1658—1705; în urma războaielor cu turcii a încheiat pacea de la Carlowitz; „diploma leopoldină" din 1691 recunoaște principatul Transilvaniei, instituțiile și individualitatea lui în cadrul imperiului; [2] *facerea de obște* = a face un bine pe plan obștesc; [3] *Racz Ișvan Kișfaludi odărbirău*, intendentul cetății Belgrad; [4] *prost* = simplu; [5] *Constantin Brîncoveanu* a domnit în Țara Românească între anii 1688—1714; [6] *patronaș* = ocrotitor; protector; [7] *săbor* = sobor, adunare, întrunire, sfat; [8] *mai de viu* = mai viu, mai pregnant.

Din predoslovia de mai sus, închinată, după moda vremii, mitropolitului Ardealului, se desprinde ideea umanistă a promovării „faptei bune" spre „folosul de obște". Virtutea, concretizată în *fapta bună*, asigură consacrarea numelui celui ce o împlinește. Pentru a-și argumenta teza, autorul predosloviei se folosește de *tema* — larg răspîndită în Evul Mediu — a *deșertăciunii bunurilor materiale* (care duc în final la „moartea sufletului") în antiteză cu *tema* umanistă a *elogiului adus gloriei:* „Grijaște — zice — pentru nume, că acesta îți rămîne decît o mie de comori mari de aur" sau: „[. . .] că ce că aceia s-au trecut, iară numele lor le vedem scrise și istorite pînă astăzi în mii de cărți".

Din multitudinea posibilelor „fapte bune" tipograful alege, spre exemplificare, fapta *tipăririi cărților* care, dintr-odată, proiectează predoslovia în curentul umanist al vremii. Cu prilejul tipăririi acestei cărți „oamenii cei ce ședea întru întunerec văzură lumină mare [. . .] că ce cu adevărat moartea cuvîntătoriului suflet iaste [. . .] necunoștința sfinției și a înțelegerii cuvintelor dumnezăiești".

Paginile prefeței la *Chiriacodromion* scot în evidență și *concepția despre moarte* a autorului ei. În viziunea acestuia, ca și în a aceluia ce i-a fost model — Varlaam —, ca și în cea a lui Dimitrie Cantemir sau în poezia ceremonialului de înmormîntare, moartea este imaginată ca o *trecere*, ca o *mutare* în altă viață („după ce să mută dintru această viiață").

Prin enumerarea participanților la realizarea cărții, coborîtori din diferite zone ale țării (Moldova cu *Cazania* lui Varlaam, Transilvania cu cheltuiala mitropolitului Atanasie, a notăreșului Dăianu, a obărbirăului Rat, Țara Românească cu patronajul lui Constantin Brîncoveanu și arta tipografului Ișstvanovici), autorul predosloviei pune în lumină sentimentul de solidaritate și unitate românească ce nu poate fi înăbușit nici în cele mai tulburi împrejurări istorice: „[. . .] cu ce osîrdie ai fost nevoitoriu împreună cu dumnealui a o bate în tipariu pentru folosul și luminarea neamului nostru românesc [. . .]".

În predoslovia la *Chiriacodromion* sînt evidente elementele de scris și retorică veche, într-o structură și suită gramaticală clară. Pentru a releva rolul cărții în viața socială, Mihail Ișstvanovici folosește *metafore* ca: „oamenii cei ce ședea întru întunerec văzură lumină mare", „cei ce ședea în țînutul și în umbra morții", „moartea cuvîntătoriului suflet" și epitete precum: „comori mari de aur" etc.

Ediția de la 1699 operează unele modificări de conținut față de cea de la 1643, ce se datoresc noului context politic. Varlaam asemănase *dominația turcească* din vremea lui cu potopul, cu focul Sodomei, cu robia evreilor, cu pustiirea Ierusalimului. În ediția realizată la Alba-Iulia se păstrează elementele de comparație folosite de Varlaam, dar în scopul relevării unei noi realități istorice pentru Transilvania și anume — *dominația habsburgică* — („cu venirea altor limbi streine pre noi"). În concepția editorului, la fel ca în cea a lui Varlaam, noua soartă politică a Transilvaniei este înțeleasă din perspectiva *temei pedepsei divine*.

[CUVÎNT DESPRE CUMPĂTARE ȘI SÎRGUINȚĂ SUFLETEASCĂ]

„[. . .] Precum mulți creștini sînt și acum ai vremii aceștiia carii [. . .] nice țin tocmealele cele adevărate ale credinții ceii bune ci dau loru-și înșiși slobozie și volnicie trupului întru mîncări și în nesațiul pîntecelui. Și le este urît a posti și a-și da loru-și vro osteneală sau nevoință, temîndu-se să nu-și vateme sau să-și mîrșăvească[1] aici trupul lor cest putred ci fără-de nici o osteneală și fără de nici o răbdare socotesc a fi moștenitori împărății ceriului, îmblînd pe calea cea largă care duce la peire, nebăgînd în seamă porunca adevăratului învățătoriu [. . .] Și acestea toate știindu-le ei, le acopăr și cînd cetesc sfintele Scripturi, unde află ceva pentru post, alte tălmăciuri fac și după pofta inimii lor; iar nu după cum iaste gîndul Sfintei Scripturi și al bogoslovilor[2] celor vechi, cari era plini de darul Duhului Sfînt, iară nu ca noi îmbuibați de mîncări și amețiți de beuturile cele multe".

BAR, CRV 115 f. 21[v]

[1] *A mîrșăvi* = a slăbi; [2] *bogoslov* = teolog.

Dacă Varlaam în *Cartea românească de învățătură* își exprimase deschis opiniile antiprotestante, considerîndu-i pe luterani și pe calvini drept „eretici", editorul *Chiriacodromionului* a adoptat o atitudine mai diplomatică, dictată de noua situație religioasă, încă neclară, a Transilvaniei: actul de unire cu biserica apuseană fusese semnat, dar adevăratul mentor spiritual al întregii biserici ortodoxe rămăsese Constantin Brîncoveanu. Ca urmare, termenul „eretic" a fost cu desăvîrșire evitat în ediția de la 1699, iar aluzia la luterani și calvini a fost formulată în chip evaziv („mulți creștini ai vremii aceștia"). Cu toate acestea, unele epitete („trupul lor cest putred") pot dezvălui cititorului adevărata profesiune de credință, tradițional ortodoxă, a realizatorului ediției. Spre deosebire de Varlaam, care și-a sprijinit demonstrația cu privire la însemnătatea postului pe argumente alese din *Vechiul Testament*, Mihail Iștvanovici s-a folosit de *Noul Testament* (I. Lupaș, *Carte*). Imaginea „porții" ca element de comparație pe de o parte și tendința de metaforizare pe de altă parte relevă expresivitatea poetică a limbajului folosit de editor.

[EPILOG]

a tipografului către cei ce să vor întîmpla a ceti cu bucurie

„[. . .] După aceasta iarăși cu cucerie ne rugăm unde vă s-ar întîmpla a găsi nescai greșale, au lunecături în lucrul acesta al nostru. Căci că pre multe locuri nu precum în izvodul cel vechi am lăsat, ce am schimbat au fața cuvîntului, nu a vremii[1], am mai scăzut, am mai adosu, nu cu socoteală ca aceaia să facem strămutarea împotriva Sfintei Scripturi au în rînduiala dogmelor ce ține și poruncește prevoslavnica besearecă a Răsăritului, au arătîndu-ne mai iscusiți în știință decît cei ce dintîi au tocmit izvodul[2] **cărții aceștiia să nu fie, ce mai vîrtos unde am mai adaus cîte ceva, am socotit mai spre întărire. Căci că întîi pre unde au și avut mărturii din Sfînta Scriptură, n-au fost însemnate în ce loc și în cîte capete și stihuri și mai și ascultători lor asemănîndu-se ca și cînd ar spune oarecine unui om strein vrun drum și să fie închisă într-o casă să nu vază cu** ochii **încotro-i îndireptează și ieșind de acolea să n-aibe nice un folos.**

Deci pentru aceasta vă rugăm, știindu-ne că nu vom fi scăpat nice noi de cea firească obicină[3], ori lunecare[4], au lipsă ați găsi au în cuvinte, au în ortografie, au în gîndul sfintei Scripturi, au în slove. Pentru că și tipariul au fost foarte vechi și tocit la acesta lucru cu blîndeațe ne smerim să îndireptați, nepuindu-ne în ponos[5] ca să vă arătați săvîrșitori cuvîntului aceluia ce ne poruncește Domnul [. . .].

BAR, CRV f. 416r–v

[1] *A schimba fața vremii* = a schimba timpul verbal; [2] *a tocmi izvodul* = a compara cu originalul; [3] *obicină* = obicei; [4] *lunecare* = deviere; [5] *nepuindu-ne în ponos* = nefăcîndu-ne reproșuri.

În epilog, editorul își expune metoda de lucru. Recunoaște că s-a folosit de „izvodul cel vechi" dar ține să releve, bineînțeles, cu modestia specifică epocii (nu „arătîndu-ne mai iscusiți în știință decît cei ce dintîi au tocmit izvodul cărții aceștiia"), că nu l-a copiat întocmai. El își justifică modificările operate în text, adăugirile sau rezumările, prin noile cerințe ale vremurilor. Cu alte cuvinte, mutațiile politice și religioase ce au avut loc în Transilvania au creat necesitatea găsirii unor argumente în plus față de cele ale predecesorilor pentru menținerea și întărirea credinței strămoșești.

Cu acest prilej, autorul enumeră și dificultățile întîmpinate pe întreg parcursul elaborării lucrării (necunoașterea surselor, tiparul vechi și tocit). Pentru a sublinia importanța indicațiilor bibliografice, editorul alege din diversitatea figurilor de stil *metafora*. În viziunea acestuia, nesemnalarea bibliografiei folosite în ediția precedentă este echivalentă cu situația „cînd ar spune oarecine unui om strein vrun drum și să fie închisă într-o casă să nu vază cu ochii încotro-i îndireptează și ieșind de acolea să n-aibă nice un folos". Iată deci că alcătuitorul *Chiriacodromionului*, prin importanța covîrșitoare ce o acordă *bibliografiei*, se situează pe poziția filologului umanist.

TEXTE: Mihail Iștvanovici, *Chiriacodromion sau Evanghelie învățătoare care are întru ea cazanii de toate duminicile preste an și la praznicile domnești și la sfinții cei amintiți*, 1699, BAR, CRV, 115.

STUDII: G. Comșa, *Istoria predicii românești*, București, 1921, p. 58—59; N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, București, 1928, vol. II, p. 79; N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, ed. II, București, 1930, vol. II, p. 211; *Documente istorice transilvane*, Cluj, 1940, vol. I, p. 464—467; Florea Mureșan, *Cazania lui Varlaam 1643—1943. Prezentare în imagini*, Cluj, 1944, p. 131; I. Lupaș, *Cartea românească de învățătură de la 1643, retipărită într-o ediție transilvană la Alba Iulia în 1699*, „Mitr. Mold.", 1957, nr. 10—12, p. 791—806; Mircea Păcurariu, *Legăturile bisericii ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI—XVIII*, Sibiu, 1968, p. 97; O. Schiau, *Cărturari și cărți în spațiul românesc medieval*, Cluj-Napoca, 1978, p. 114; Doina Lupan, *Circulația tipăriturilor de la Bălgrad în cele trei țări române și contribuția lor la realizarea unității spirituale a românilor*, „Apulum", X, 1980, p. 265—270; N. Stoicescu, *Unitatea românilor în Evul Mediu*, București, 1983, p. 82—83.

IOAN ZOBA DIN VINȚ

SICRIUL DE AUR

1683 Transilvania

După o întrerupere determinată de năvălirea turcilor și a tătarilor în anul 1657, cînd Alba Iulia a fost distrusă de incendii, în 1683 se reia lucrul de carte la tipografia instalată la Sebeș. Rolul de inițiator și de promotor al tipăririi cărții românești l-a avut în această perioadă Ioan Zoba de Vinț în calitatea sa de secretar al marelui sobor. În 1664, Ioan Zoba de Vinț fusese înnobilat împreună cu fratele său, Oprea. Bunele relații cu casa princiară i-au facilitat obținerea autorizației de a publica cărți în limba română. Nu deținem informații asupra împrejurărilor în care a luat ființă tipografia din Sebeș; prima carte tipărită aici poartă mențiunea „tipărită în tipografiia noao, în cetate, în Sas-Sebeș". Scopul cărții era de a veni în ajutorul preoților români. Cînd mitropolitul Sava Brancovici a fost înlăturat, i s-a confiscat și averea personală. Printre alte bunuri a fost găsită și o tipografie completă (inventarul din 9 iulie 1680) care a fost dusă la Alba Iulia. Este posibil ca această tipografie să fi fost asamblată la Sebeș. În eforturile făcute pentru înființarea unei tipografii românești, românii au găsit sprijin la sașii din Sebeș. În 1684 tipografia este mutată la Alba Iulia. Ioan Zoba de Vinț publică la această tipografie *Sicriul de aur* (1683), *Cărare pre scurt spre fapte bune îndreptătoare* (1685), *Ghid spiritual pentru uzul absolvenților școlilor calvine* (1685), *Ceaslovețul* (1687), *Molitvenicul* (1689); în ultimii săi ani de viață se mai tipăresc două cărți, *Rînduiala diaconstvelor și cu a văzglășeniilor* (1687) și *Poveste a 40 de mucenici* (1689), fără aportul său. Ioan Zoba de Vinț explică în *Molitvenic* ce l-a determinat să tipărească lucrări în limba română: „că mulți dintre preoți neînțelegînd tipicurile, rînduialele, foarte cu nedestoinicie s-au isprăvit toate slujbele". Este conștient de opera de pionierat pe care o face și de dificultățile întîmpinate din cauza limbii care nu era încă formată: „Știu, iubite cetitorule, că vei afla lipsă de slove, în cuvinte, încă mai tare întru înțeles. Săvai că în cît am putut m-am silit".

SICRIUL DE AUR

(Propovedaniia a opta)

Cînd moare cineva care iaste singur, de i-au murit toată fămeia lui.

Cuvînt din cartea lui Iov Patriarhul cap. 16 stih 6, 7:

„De voiu și grăi, ce amărăciune-mi va trece? De voiu și tăcea, ce nevoie să va depărta de la mine? Nu, ce mă ostenește pre mine.

[...] Că oamenilor așea le pare, cum bunii și temătorii de Dumnezău să aibă noroc bun, iară răii să aibă noroc rău și plată rea, bunii iară dobîndă bună, nu numai în ceriu, ce și pre pămînt. Pentru că bunilor au făgăduit Dumnezău că-i va păzi și-i va agiuta, iară pre răi că-i va amistui în urgiia sa. Ce, o, lucru minunat! Că oamenii lui Dumnezău pat supărare multă în ceastă lume, iară răii să bucură; bunii zuoa și noaptea plîngu cu amar mare. Care lucru minunat, cînd ară fi preceput Sfînt David craiu și proroc, într-acest chip cuvîntă, Psalm 72, zicînd: „Adevăr bunu-i Dumnezăul lui Israil, ce celor drepți cu inima. Iară mie, puțin de nu să lunecară picioarele mele și puțin de nu se vărsără pașii miei cînd pizmiia pre cei nebuni, cînd vedea pacea păcătoșilor. Că nu-s întru legăturile morții și-i sănătoasă vîrtutea lor. Și în osteneală cu oamenii nu sînt și cu oamenii nu iau supărare. Pentru aceea, ca un lanț de aur cuprinde pre ei făliia, fietecarele de ei să îmbracă întru nemilă. Și pentru grăsime stau afară ochii lor, merg în gîndurile inimii lor. Cugetară și grăiră hiclenie, strîmbătate în fălie grăiesc. Pun în ceriu gura sa și limba lor imblă pre pămînt. Pentru acéea întorcu-să oamenii lui încoace, storcu-se lui ape în păhar de plin. Și zic: cum ară ști Dumnezău și să iaste știință în nălție? Iată, cești păcătoși carii-s pre lume în pace, mulțescu-și bogățiile. Adevăr, în deșărt mi-am curățit inima mea și am spălat în nevinovăție mînule méle. Și fuiu bătut toată zuoa și fu supărarea mea în toate dimineți". [...].

(Propovedaniia a treisprezecea)

Cînd moare dosăditul carele n-au luat parte în bunătățile înșelătoare a fiilor acestii lumi.

Învățătură

Nice un bine nu să agonisește cu muncă, cu ostenéală și cu grijă mai mare ca spășeniia de vecie a sufletelor.

1. Întîiu. Oca iaste aceasta. Că bunătățile pămîntești și avuțiile de multe ori le agonisăsc cu strîmbătate; că furul cu furtișagul, vrăjitoriul cu vrăjitura, năsălnicul cu năsălnicia agonisește ceva cu păgubitura sufletului său. Iară spășeniia nime nu-și poate dobîndi, fără numai prin poarta strîmtă și prin calea îngustă, cu truda și cu grija, numai singur [...].

Auziți, creștinilor, că cu nice un preț nu să poate agonisi spășeniia, fără numai ca sîngele Domnului Isus Hristos? De unde puteți lua aminte direptatea învățăturii, care iaste aceasta, că nice un bine nu să poate agonisi cu muncă, cu osteneală și cu grije mai mare ca spășeniia de vecie. [...].

Sicriul de aur este un text, primul în literatura română originală, de literatură omiletică. Critica internă făcută a produs numeroase argumente pledînd pentru originalitatea cărții (v. bibliografia). „Discursul literar se dezvoltă pornind de la un pasaj scriptural, prilej pentru o pledoarie morală, comentat și întregit cu numeroase citate din întregul evantai al cărților sacre. Comentariile ajung să trateze multiple alte probleme diferite de tema centrală, cea funebră, cum ar fi relațiile între părinți și copii, căsătoria, viața familială" etc. (Anton Goția, *Studiu introductiv*, p. VIII). *Sicriul de aur* înseamnă o încercare de transpunere în limbă românească a unei terminologii teologice, deci el reprezintă o contribuție demnă de luat în seamă la constituirea limbii literare românești. Din punct de vedere literar, pe lîngă plasticitatea unor imagini („avuțiile de multe ori le agonisesc cu strîmbătate; că furtul cu furtișagul, vrăjitoriul cu vrăjitura, năsălnicul cu năsălnicia . . .", „răutățile și greutățile s-au apropiat ca o turmă sau ca un șirag mare") se remarcă utilizarea dialogului, autorul imaginîndu-și un interlocutor care i-ar pune întrebări: „De-aici ară putea întreba cineva doară el au fost mai vinovat și mai păcătos decît ceilalți? Răspuns: Ba n-au fost Isaac mai păcătos . . .". Caracterul moralizator, cum era de așteptat, este precumpănitor.

TEXTE: Sicriul de aur, „tipărită în tipografia noao, în cetate, în Sas-Sebeș", 1683; Ioan Zoba din Vinț, *Sicriul de aur*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Anton Goția, București, Editura Minerva, 1984, p. LXI, 305 (ediția mai cuprinde și un glosar și un indice lexical).
STUDII: Studiul introductiv al lui A. Goția la ediția citată; I. Lupaș, *Nobilitatea popii Ioan din Vinț* în *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. 1, București, 1928; Octavian Schiau, *Cărturari și cărți în spațiul românesc medieval*, Cluj-Napoca, 1978; *Istoria literaturii române*, vol. 1, București, 1964, p. 477—479.

PENTRU SÎNGURUL ȚIITORIUL GÎND

1661—1664 **[Moldova?]**

Traducerea *Vechiului Testament* în limba română făcută de spătarul Nicolae Milescu la Constantinopol în anii 1661—1664, cînd îndeplinea acolo funcția de capuchehaia al lui Grigore Ghica, domnul Țării Românești, a prilejuit și prima versiune românească a unui text clasic al umanismului european. Este *Rațiunea dominantă*, mic tratat de morală religioasă scris în sec. II e.n., atribuit unui discipol al filozofului alexandrin Poseidonios din Apamea. *Peri avtokratoros logismon* a fost mai întîi tradus în latină de Erasm din Rotterdam *(De superatrice ratione)*, apoi în limbile franceză, germană, cehă, italiană, spaniolă, olandeză, engleză.

Urmașii au fost sensibili la mesajele textului (fidelitatea față de tradiție, sacrificiul pentru libertate, dragostea maternă etc.), în care se găsesc motive ale tradiției ebraice și elenistice. Pentru aceleași rațiuni Nicolae Milescu va fi păstrat în traducerea sa din *Vechiul Testament* acest text (apocrif pentru canonul biblic ortodox), care a circulat atît sub autoritatea — falsă — a celebrului istoric Josephus Flavius, cît și ca a IV-a Carte a Macabeilor.

Rațiunea dominantă tratează despre evenimente din anul 168 î.e.n., cînd sirienii (diadohii lui Alexandru cel Mare) ocupaseră Ierusalimul, exercitînd o cruntă opresiune militară asupra locuitorilor și încercînd convertirea lor forțată la modul de viață și concepțiile grecești. Ei pradă templul, interzic practicarea vechilor ritualuri, batjocoresc și robesc pe locuitori. Supus unei aspre dominații politice și economice, lovit în convingerile și obiceiurile lui străvechi, poporul se răscoală sub conducerea macabeilor și, în urma unor lupte crîncene, izgonește din țară pe sirieni. Acest război popular de eliberare, care a adus și unele îmbunătățiri ale condiției țăranilor, rămăsese în conștiința generală un exemplu de rezistență împotriva asupririi și de fidelitate față de tradițiile patriei. De mare popularitate se bucura istoria relatată de Iason și repovestită în *A doua carte a Macabeilor* privind moartea în chinuri a șapte tineri (confundați în mod greșit cu macabeii înșiși), care, împreună cu mama lor și bătrînul Eleazar, au rezistat atît făgăduielilor, cît și amenințărilor regelui sirian Antioh al IV-lea Epiphanes, refuzînd să sacrifice zeilor. Pseudo-Iosephus vede în lupta celor șapte tineri un conflict între rațiune și pasiuni: călăuziți de prudență (în sens de rațiune practică), întăriți prin virtuțile curajului, dreptății și înfrînării, eroii domină pasiunile plăcerii (lăcomia, pofta, trufia etc.) ca și ale durerii (mînia, frica, suferința fizică etc.). Iată de ce, fără să scadă valoarea literară a acestui episod, descris cu un puternic realism, autorul revine mereu asupra înțelesului său filozofic: „Vezi dar că rațiunea este capabilă să domine pasiunile?" Mai convingătoare decît expunerea teoretică, sistematică, din capitolele introductive ale tratatului, partea narativă trebuia să demonstreze adevărul tezei lui Pseudo-Iosephus.

Tradus mai întîi de Milescu, text revizuit și tipărit în *Biblia de la București*, 1688, tratatul a fost succesiv reeditat în diferitele ediții ulterioare ale *Bibliei* (Blaj 1795, Buzău 1854—1856), dar nu a atras decît recent atenția cercetătorilor literaturii române vechi, care au văzut în *Rațiunea dominantă* primul text umanist tradus în limba română. Familiarizați cu filozofia și literatura antică, traducătorii lui Pseudo-Iosephus știau că, filozofic și literar, opera acestuia era o noutate în cultura română a vremii. Dar o noutate care răspundea unei curiozități în formare, mereu mai accentuată în deceniile ce vor urma. De aceea, ideea stoică fundamentală a lucrării *Despre rațiunea dominantă* nu va rămîne izolată în literatura noastră filozo-

fică. Peste zece ani Cantemir reia, în *Divanul*, referințele la stoici, iar cînd, în aceeași operă îndeamnă ca „socoteala dreaptă și întreagă pe greșitoarea poftă să o stăpînească" el acceptă, negreșit, capacitatea rațiunii de a domina pasiunile.

Pe de altă parte, într-o epocă de înăsprire a dominației otomane, episodul povestit în *Rațiunea dominantă* exalta „păzirea legii celei de moșie"), fidelitatea față de tradițiile patriei.

A LUI IOSIP LA MACAVEI CARTE

adecă

PENTRU SINGURUL ȚIITORIUL GIND

Cap I

Prea filosofesc[1] cuvînt vrînd a arăta, de iaste sîngur stăpînitoriu[2] patemelor[3] cel bun credincios gînd[4], svătuire-aș dară voao drept ca să luați aminte cu osîrdie la filosofie[5], pentru că și de treabă[6] iaste spre știință la tot cuvîntul, și, într-alt chip, a cei prea mare bunătăți, zicu dară înțelepciunii[7], cuprinde laudă. De să arată dară[8] gîndul a birui celor opritoare patemi ale înțelepciunii — de lăcomiia pîntecelui și de pohtă — iară și de ale direptății contenitoare pateme a birui să arată, în ce chip răului năravu, și celor ale vitejiei contenitoare patemi — a mănei și uciderei și durerii.

Cum dară poate fi, ar zice neștine, de biruiaște[9] gîndul patemile, uitarea și neștiința nu stăpînește? De rîs ispitindu-se a zice, pentru că nu biruiaște gîndul patemile sale, ce ceale ce sînt împotriva direptății și vitejiei și întregii firi. Și pre aceastea nu ca doară să le surpe, ce ca nu la eale să să supuie. De multe părți dară și de aiurelea aș putea voao să arăt că sîngur țiitoriu iaste patemilor gîndul, ce mult mai vîrtos aceasta a dovedi dentru bărbățiia celor ce pentru bunătate au murit, a lui Eleazar[10] și a celor 7 frați și maicii lor. Pentrucă toți aceștea ceale pănă la moarte dureri nepregetîndu-le, dovediră că biruiaște gîndul patemile.

Pentru bunătăți dară slobod sînt a lăuda pre bărbații cei ce pre aceaia vreme pentru bună bunătate[11] au murit cu maică-sa; iară pentru cinste ferici-i-aș. Pentru că lăudîndu-se nu numai de către toți oamenii de vitejie și răbdare, ce încă și de ceia ce i-au căznit, pricină fură a să surpa cea deasupra limbii[12] tiranie, biruind pre tirani cu răbdarea, cît a să curăți fu pren ei moșiia[13]. Ce și pentru cea ce cercăm acum a zice, dară, slobod va fi, începînd povestea în ce chip avem obiceaiu a face. Și așa, la cuvîntul care iaste pentru ei mă voiu învîrteji[14], mărire dînd celui întru tot înțelept Dumnezău.

Cercăm[15] dară acum de sîngur țiitoriu iaste patemilor gîndul, și aleagem ce poate fi gîndul, și ce e patima, și cîte-s ale patemilor chipuri, și de biruiaște gîndul pre toate aceastea.

Gîndul iaste dară minte cu direpț cuvînt[16], mai cinstind viața înțelepciunei, și înțelepciunea iaste cunoaștere dumnezeeștilor și omenești lucruri ș-ale acestora pricini[17]. Aceasta dară iaste a Legii învățătură[18], pren carea ceale dumnezeiești cu cinste, și ceale omenești cu folos le învățăm. Iară chipurile înțelepciunii sînt mîntea[19], direptatea, vitejia și întregăciunea[20] minții, iar mai chiar[21] decît toate iaste mintea dentru carea dară gîndul biruiaște patemile. Și firile[22] patemilor sînt ceale cuprinzătoare doao: dulceața și durerea[23] și dentr-accastea amăndoao și prejur[24] suflet iaste. Și multe-s și prejur dulceață, și următoare sînt durerilor patimilor. Mainte dară de dulceață iaste pohta, și după dulceață bucuriia. Și mai-nainte de dureare iaste frica, și după dureare mîhnirea. Iară măniia de obște patimă iaste dulcții și durerii, de va cugeta neștine cînd s-au întîmplat la el. Iară întru dulceață iaste și voia cea cu rău năravu, mai cu multe chipuri fiind decît toate patimile, însă la suflet mîndriia, iubirea de argint, iubirea de price[25] și zavistiia, iară la trup a mînca de toate și a mînca singur.

Precum doao răsăduri[26] trupului și sufletului fiind dulceața și durearea, multe sînt odraslele răsăduritilor acestora. Dentru carele pre fiștecarea cel atotlucrătoriu gînd curățindu-le și privindu-le și adăpîndu-le și în tot chipul mai turnîndu-le, dumestecește[27] cele ale năravurilor și ale patimilor materii. Pentru că gîndul iaste povățuitoriu bunătăților, iară patemelor sîngur țiitoriu, și caută oarece întîiu pentru el den ceale opritoare fapte ale întregăciunii minții; că sîngur țiitoriu iaste patemelor gîndul. Iară întregăciunea minții iaste biruința pohtelor. Și dentru pohte unele sînt sufletești, altele trupești, și acestora amîndurora gîndul să arată a birui [Lacună]. Eu așa socotesc. Deci den ceale den apă pohtind, și den pasări, și den dobitoace și de toate fealurile de mîncări care sînt oprite noao după leage ne ferim și pentru a gîndului biruință. Pentru că să opresc ale pohtelor patimi, întorcîndu-se de mintea cea întreagă, și să înfrînează toate ale trupului porniri de gînd.

BAR, CRV 86, p. 740 II — 741 I.

[1] *Prea filosofesc* = filozofic în cel mai înalt grad; [2] *sîngur stăpînitoriu* = stăpîn absolut; [3] *patemelor* = pasiunilor, în sens larg (emoții, afecte); pentru autorul cărții pasiunile sînt o parte înnăscută a naturii umane, ele trebuie să fie controlate iar nu stîrpite; [4] *cel bun credincios gînd* = rațiunea dreaptă; *gînd*, din traducerea românească, nu înseamnă, deci, minte; [5] *filosofie:* referirea, în fraza următoare, la scopurile cuprinsului filozofic al tratatului — a) cercetarea unei probleme; b) dobîndirea virtuții celei mai înalte — arată că autorul folosește termenul în înțeles foarte larg, atît epistemologic, cît și etic; [6] *de treabă* = necesar; [7] *a cei prea mari bunătăți . . . înțelepciunii* = a virtuții celei mai înalte . . . prudența. *Înțelepciune* în filozofia greacă, ca virtute, înseamnă atît capacitatea de a cunoaște adevărul, cît și de a-l aplica, de aceea traducerea prin „prudență" (în sens de „înțelepciune practică") este preferabilă; [8] În cele ce urmează autorul face descrierea pasiunilor opuse virtuților: a) *înțelepciunii* i se opun 1) *lăcomia pîntecului* și 2) *pofta;* b)

dreptății i se opune 3) *răul* năravi; c) *vitejiei* i se opun 4) *mînia;* 5) *uciderea* și 6) *durerea.* Stoicii cunoșteau numai patru pasiuni: dorința, frica, tristețea și plăcerea; [9] *biruiaște* = stăpînește; [10] *Eléazar*, mare preot evreu în Ierusalim, în timpul domniei lui Ptolemeu al II-lea; după o tradiție relatată de mai mulți autori clasici, el ar fi trimis la cererea suveranului egiptean cîte șase învățați din fiecare dintre cele douăsprezece triburi ale Israelului, grupul de 70 (de fapt 72) de traducători ai *Septuagintei;* [11] *bună bunătate* (gr. *kalokagathia)* = caracterul și comportarea unui om desăvîrșit; [12] *limbii* = neamului; [13] *moșiia* = patria; [14] *mă voiu învîrteji* = mă voi întoarce; [15] *cercăm* = cercetăm; [16] *minte cu direpț cuvînt* = mintea capabilă să cugete drept; [17] Pînă la Pitagora, înțelepți erau numiți aceia care se îndeletniceau cu cunoașterea lucrurilor divine și umane, a originilor și cauzelor acestora („pricini" pentru traducătorul român); înțelepții în chestiune sînt cei care s-au numit apoi, cu modestie, *filosofii,* iar îndeletnicirea lor reprezintă filosofia însăși; este cea mai veche definiție filozofică a filozofiei și sîntem în fața celor dintîi formulări în românește a acestei definiții; [18] autorul înțelege *Legea lui Moise;* [19] *mintea:* corect „prudență". „Mintea" este o inconsecvență terminologică a traducătorului; [20] *întregăciunea* = deplinătatea; [21] *chiar* = clar; [22] *firile* = naturile, originile, cauzele; [23] *dulceața și durerea* = voluptatea și durerea; [24] *prejur* = împrejur; [25] *price* = ceartă; [26] *răsădituri* = vlăstare; [27] *dumesteceaște* = domesticește, îmblînzește.

Spătarul Milescu a fost desigur atras de mesajul filozofic și epic al scrierii. Problema virtuților și a viciilor nu era firește nouă: cărțile de învățătură, omiliile, predicile și cazaniile reluau necontenit, în nesfîrșite variante, acest subiect comun filozofiei antice, medievale, ca și doctrinei religioase a vremii. Dar în tratarea teoriei sale Pseudo-Iosephus nu recurgea la obișnuita soluție a autorității scripturistice, la îndemnurile pioase sau evocarea amenințătoare a chinurilor postume.

Tratînd subiectul din perspectiva rațională a filozofiei stoice, autorul anonim recurge numai la virtuțile explicative ale acestei filozofii și la argumente de fapt (exemplul, pe care autorul îl socotește convingător și îl folosește în scopuri filozofice, este al rezistenței celor șapte frați). Dominarea pasiunilor este rezolvată în limitele personalității umane, cu mijloacele rațiunii, fără intervenții miraculoase. Episodul invocat nu este expus ca un martiraj, cum va face mai tîrziu literatura hagiografică, ci ca o luptă *(certamen)* în sensul vechi al termenului, în care se manifestă caractere puternice, complet și frumos realizate (autorul relevă kalokagathia eroilor săi, idealul de desăvîrșire umană al antichității). Confruntarea dintre cei șapte tineri, încurajați de dascălul și de mama lor, și tiranul Antioh este astfel relatată încît să amintească cititorilor legenda Niobei. Pseudo-Iosephus, om de cultură grecească, nu putea, evident, ignora legenda niobizilor (posibilitatea unei influențe directe a fost chiar afirmată de unii cercetători).

Capitolul XV al scrierii tratează tocmai drama mamei macabeilor după modelul Niobei, fiica lui Tantal și soția lui Amphion, regele Thebei. Mîndră de cei șapte fii și cele șapte fiice ale sale, Niobe a provocat gelozia Latonei (care nu avea decît doi copii). Apollon și

Artemis, mîniați de mîndria Niobei i-a ucis toți copiii iar pe ea au transformat-o într-o piatră din care, vara, curgeau lacrimi. Suferințele Niobei au fost un motiv predilect al literaturii și artei antice.

Cap XV

Iară pre muma[1] celor tineri, care era cu Avraam la un suflet[2] nu o au mutat[3] cea denpreună patimă[4], nu fiilor[5]. Muma cea mai cu dor, doao lucruri fiind înainte, buna credință și a celor șapte fii mîntuire, cea după vreame[6] după a tiranului făgăduință, buna credință mai mult au îndrăgit ceaia ce mîntuiaște la veacinică viață după Dumnezău. O, în ce chip aș grăi după închipuire[7], ceale iubitoare de fii ale părinților patime, a sufletului și a chipului asemănare, la un copil minunat chip[8] mic de copil pecetluindu-se? Mai vîrtos că maicile, fiind mai pătimașă[10] decît tații, la naștere sînt mai împreună pătimitoare. Pentrucă cu cît sînt mai slabe de inimă[11] și mai iubitoare la naștere[12] sînt maicele, cu atîta mai vîrtos sînt iubitoare de fii. Și decît toate maicile făcutu-s-au a acestor șapte mumă mai iubitoare de fii, carea cu șapte nașteri, cea către ei răsedind iubire cu dragoste[13], și pentru multele dureri ale fieștecăruia dentrînșii cea învățată mumă[14] avînd cea denpreună pătimire către ei, pentru frica cea dumnezăiască n-au băgat samă de a fiilor deșartă mîntuire. Și încă și pentru cea bună bunătate[15] a fiilor și cea către leagea lor bună patimă[16] mai mare avea dragostea la dînșii. Pentrucă drepți era și întregi la minte[17] și tari de suflete[18], iubitori de frați, iubitori de maică, așa cît și pănă la moarte ceale ale legii păzind, asculta pre ea. Ce însă, măcară că atîtea fiind ceale de iubirea fiilor spre cea denpreună pătimire trăgînd, ei[19] pre mumă-sa asupra nici unuia dentru ei, ceale de toate fealiurile cazne au putut să mute gîndul ei. Ce cîte un fiiu și împreună pre toți muma îndemna la cea pentru bună credință moarte. O, fire sfîntă și iubire de părinți[20] și înțeleagere iubitoare, cu dragoste și hrană[21] și ale maicelor neînfrînte patimi! Cite unul strămutîndu-se[22] și arzîndu-se, văzînd muma, nu se schimba pentru buna credință. Trupurile fiilor vedea prejur foc[23] topindu-se, și ale mînilor și ale picioarelor deagete pre pămînt adiind[24] și cealea ale capetelor pînă la bărbii cărnuri ca niște obraze[25] înainte zăcînd. O, mai amar acum maica [de] dureri ispitindu-se[26] pentru durerile ceale ce era asupra lor. O, singură muiare[27], buna credință întreagă născîndu-o nu te-au mutat cel dentîiu născut dîndu-și suflarea, nici al doilea care era în munci n-au văzut la tine jale, nici al treilea dîndu-și sufletul, nici ochii fieștecăruia văzînd, ca juncii asupra muncilor căutînd cazna lor și nările însemnînd înainte moartea lor n-ai plîns. Văzînd trupurile fiilor arzîndu-se și preste mîni mîni tăindu-se și preste capete capete tăindu-se de la grumazi și preste morți morți căzînd și movilă văzînd dantul fiilor pren munci[28], n-ai lăcrămat. Nu sînt așa ale sirinilor[29]

viersuri, nici glasurile de lebădă trag către iubirea auzului pre ceia ce aud glasurile de fii cu cazne pre maică strigînd[30]. Pentru că în ce chip la sfătuire întru al ei suflet[31] văzînd groaznici sfeatnici — firea și nașterea și iubirea fiilor și a fiilor strămutături[32] — doi sorți ținînd muma[33], de moarte și de mîntuire pentru fii, n-au cunoscut pre cea ce mîntuia șapte fii spre mîntuire de puțină vreame, (ci) de cea de Dumnezău crezătoare a lui Avraam tărie, fata[34] ș-au adus aminte. O, maica neamului, izbînditoare de leage[35] și scutitoare[36] bunii credințe și pren osteneala ficaților[37], purtătoare de bir[u]ință. O, ceaia care ești decît bărbații spre tărie mai bărbată și decît bărbații către răbdare mai vitează. Pentru că în ce chip chivotul[38] lui Noe întru cel den mulțimea lumii[39] potop purtînd lumea, tare răbda valurile, așa și tu păzitoare legii de toate părțile întru ceale ale patimilor răvărsîndu-te cu potop și cu tare vînturi, cu ale cuielor munci cuprinzîndu-te vitejaște ai răbdat cea pentru bună credință fortună.

BAR, CRV 86, p. 748 II — 749 I.

[1] Cîteva manuscrise vechi o numesc Ana, Salomeea sau Salomonis. În tradiția orientală numele ei ar fi fost Aşmuna sau Şamuna; [2] mama macabeilor era gata să-și sacrifice fiii după exemplul lui Avraam care voise să-l jertfească pe Isaac; [3] *nu o au mutat* = nu i-a schimbat convingerea; [4] *denpreună patimă* = simpatia; [5] *nu fiilor:* corect „a fiilor"; dragostea pentru copii n-a putut schimba hotărîrea mamei. În continuare, lacună în trad. 1688: o rațiune a fiilor stăpînă peste patimi și credință mai scumpă mamei decît propriii ei copii. Din această frază au rămas în traducere cuvintele „cea mai cu dor"; [6] *Cea după vreame* = temporară, pieritoare; [7] *aș grăi după închipuire* = aș imita, aș mima. Pasajul trebuie înțeles: Cum aș putea înfățișa pasiunile părinților iubitori de copii [care fac] ca asemănarea sufletului și a feții să se imprime în caracterul unui prunc?; [8] *chip* = caracter; [9] *pecetluindu-se* = imprimîndu-se; [10] *pătimașă* = pătimitoare, pasională; [11] *slabe de inimă: gr. asthenopsychoi* = slabe de suflet, sensibile; [12] *iubitoare la naștere:* calc pentru gr. *polygonos* = foarte fecund, prolific; [13] *iubire cu dragoste* = gr. *philostorgia* = dragoste vie pentru ai săi; [14] *cea învățată mumă:* în original *ênagkasmenên* = constrînsă. [15] *bună bunătate:* gr. *kalokagathia*, v. nota 11 p. 96; [16] *bună patimă:* gr. *eupeitheia* = docilitate, ascultare, supunere; traducătorii au citit *eupatheia* (desfătare) și au redat prin calc; [17] *întregi la minte* = temperați; [18] *tari de suflete:* traducătorii au unit două calități, menționate în text, „viteji" și „cu suflet nobil"; [19] *ei* = ei. Fraza trebuie înțeleasă: deși mama avea atît de multe motive să sufere împreună cu fiii săi, chinurile felurite n-au putut să-i schimbe hotărîrea de a-i îndemna să primească moartea; [20] *iubire de părinți* = iubire părintească (în cazul de față maternă); [21] *înțelegere iubitoare, cu dragoste și hrană* = dragoste părintească aprinsă și hrănitoare; [22] *strămutîndu-se* = fiind torturat; [23] *pre jur foc* = cuprinse de foc; [24] *adiind* = zbătîndu-se; [25] *obraze* = măști; [26] *ispitindu-se* = fiind încercată; [27] *O, singură muiare* = o, femeie unică; [28] *și movilă văzînd dantul fiilor pren munci* = și cum gloata privea încleștarea fiilor în chinuri; [29] *sirinilor* = sirenelor; [30] *lacună:* „cît de multe și cît de mari erau chinurile care o munceau pe mamă în timp ce fiii săi erau torturați cu roata și focul!" și alte două fraze; [31] *la sfătuire întru al ei suflet* = tribunalul ei interior; [32] *strămutături* = torturi; [33] *doi sorți ținînd muma* = mama dispunînd de două decizii; [34] *fata* = mama; [35] *izbînditoare de lege* = apărătoare a legii (cea care face să triumfe legea); [36] *scutitoare* = protectoare; [37] *osteneala ficaților* = textual „prin lupta viscerelor" = (victorioasă) printr-o luptă interioară; [38] *chivotul* = corabia, arca; [39] *den mulțimea lumii* = care a umplut lumea.

Pentru ilustrarea temei fundamentale a cărții — lupta pentru legea strămoșească prin dominarea fricii, poftei și a altor pasiuni — în afara eroismului tinerilor macabei este exaltată abnegația mamei lor care își învinge dragostea firească pentru copiii săi, manifestînd astfel un sentiment superior, acela de a-i vedea jertfindu-se pentru lege. Mecanismul psihologic al acestei decizii este admirabil expus în acest capitol care asociază calități literare cu o profundă cunoaștere a ideilor filozofice și etice ale stoicilor. Referirile la motivele literare răspîndite în epocă (cîntecele sirenelor și ale lebedei etc.) nu lipsesc în acest text pentru a cărui redare în limba română traducătorii au trebuit să depună eforturi deosebite, luptînd atît cu fraza cît și cu terminologia de neobișnuită concentrare filozofică și psihologică. Am încercat să dăm mai multă claritate textului prin îndreptarea punctuației, dar deplina lui înțelegere presupune fie lectura în paralel cu originalul grecesc, fie compararea cu o versiune românească modernă, așa cum am procedat pentru fragmentele publicate în „Rațiunea dominantă", p. 190—214.

TEXTE: BAR, Filiala Cluj-Napoca, ms. rom. 45, filele 447—455; *Biblia, adecă dumnezeiasca scriptură*, București, 1688, filele 740 II — 750 II; *Biblia*, Blaj, 1795, p. 883 și urm; *Biblia sau Testamentul vechiu și nou* IV, Buzău, 1855, p. 503—521.

STUDII: J. Freudenthal, *Die Flavius Josephus beigelegte Schrift Ueber der Herrschaft der Vernunft (IV. Makkabäerbuch), eine Predigt aus dem ersten nachchristlichen Jahrhundert*, Breslau, 1869; R. B. Townshend, în *The Apocrypha and Pseudoepigrapha of The Old Testament in English*, ed. by R. H. Charles, vol. II, Oxford, 1913, p. 653—685; Virgil Cândea, *Tratatul „Despre rațiunea dominantă", prima operă filozofică publicată în limba română (1688)*, în *Rațiunea dominantă*, Cluj-Napoca, 1979, p. 172—214.

III. LITERATURĂ POLEMICĂ ŞI RELIGIOASĂ

MĂRTURISIREA ORTODOXA

1691 Ţara Românească

Mărturisirea ortodoxă este o operă de dogmatică realizată pe baza izvoarelor tradiţionale de Petru Movilă[1], personalitate marcantă în cultură, arhiepiscop, mitropolit al Kievului, Galiţiei şi a toată Rusia, ce s-a afirmat prin preocupări editoriale (scrieri originale, prefeţe, traduceri, corectări de texte) şi printr-o vie activitate în direcţia dezvoltării şcolii şi tipografiei româneşti (Cîmpulung — 1635, Govora — 1637 şi Trei Ierarhi, cu profesori, meşteri tipografi şi material tipografic adus din Ucraina). S-a remarcat, de asemeni, ca reorganizator al învăţămîntului (a restructurat Colegiul de la Lavra Pecersca ce s-a unificat în 1632 cu Şcoala Frăţiei ortodoxe din Kiev; a întemeiat Academia movileană — prima universitate ortodoxă la nivelul exigenţelor institutelor de învăţămînt superior din Europa; aici s-a declanşat curentul kievo-movilian ce a iradiat în întreaga ortodoxie). *Mărturisirea ortodoxă* a apărut într-un context istorico-religios deosebit de frămîntat (biserica ortodoxă din Polonia se unise cu Roma şi se înfiinţaseră şcoli iezuite în scopul atragerii tinerilor ruteni şi moldoveni spre catolicism) şi a reprezentat poziţia bisericii ortodoxe faţă de acuzaţiile de erezie declanşate de apariţia, la Geneva, în 1633, a confesiunii de credinţă ortodoxă, dar cu tendinţe calvinizante, a patriarhului Chiril Lucaris. Această operă a lui Petru Movilă precum şi întreaga sa activitate neobosită pe tărîmul luptei pentru apărarea ortodoxismului a deschis, în lumea Răsăritului, o epocă de reformă a culturii bizantino-slave; în urma contactului cu umanismul apusean, cultura tradiţională a cunoscut prin Petru Movilă un proces de occidentalizare fără a se abate însă nici un moment, de la tradiţie.

În anul 1691 apare la tipografia domnească de la episcopia Buzăului, din îndemnul domnitorului Constantin Brîncoveanu, *prima ediţie în românește* a *Mărturisirii ortodoxe*, în traducerea lui Radu Greceanu, cu aportul filologic al stolnicului Constantin Cantacuzino. Traducerea s-a făcut după o ediţie grecească tipărită în Olanda în 1667. *Mărturisirea ortodoxă* a lui Petru Movilă s-a mai tipărit în 18 ediţii româneşti, în versiuni ale traducerilor lui Filaret Scriban, Barbu Constantinescu, Ghenadie Enăceanu.

Prin tălmăcirea lui Greceanu s-au transmis cuvinte şi forme arhaice de origine slavonă ori grecească, specifice textelor bisericeşti din secolul al XVI-lea şi al XVII-lea, cărora traducătorul le redă

înţelesul în românește între paranteze. De exemplu: *ipostasis* (adecăte supt stare); *prognosis, proorizmas* şi *pronia* (adecăte mai nainte cunoştinţă, mai nainte horărîre şi mai nainte gîndire şi grijuire). În traducerea lui Greceanu sensul frazei este îngreunat, uneori, din pricina fidelităţii exagerate a traducătorului faţă de topica din originalul grecesc.

Dincolo de aceste neajunsuri, tălmăcirea lui Radu Greceanu este corectă, fluentă, literară, în spiritul limbii româneşti şi are meritul de a fi introdus, pentru prima oară, în circuitul culturii noastre, cea mai importantă operă a mitropolitului Kievului, Petru Movilă. Citatele din *Scriptură* întîlnite în originalul grecesc nu au fost luate după *Biblia de la 1688* ci s-au tradus din nou, cu acribie filologică şi cu intenţionalitate artistică.

Traducerea lui Radu Greceanu s-a retipărit prin grija preotului Nicolae M. Popescu şi a diaconului Gh. I. Moisescu, la Bucureşti, în 1942, însoţită fiind de o *precuvîntare* scrisă de mitropolitul Bucovinei, Tit Simedrea. Această ediţie reproduce, alături de traducerea lui Radu Greceanu, şi cel mai vechi text grecesc, o copie a versiunii aprobate în 1643 la Constantinopol ce se păstrează la Paris.

PRECUVÎNTARE

Prea luminatului, prea înălţatului şi prea slăvitului, den mila lui Dumnezău domn şi oblăduitoriu toatei Ţării Româneşti Ioan Constandin B. Basarab voevod domnului mieu milostiv

Iată, luminate şi înălţate doamne, pravoslavnica mărturisire a sfintei şi adevăratei beserecii Răsăritului şi pre limba românească, den porunca Măriei Tale, întoarsă. Carea de multă vreme, cu mare pohtă în gîndul Măriei Tale era să se isprăvească, direpţ ca să vie şi aceasta în lumina şi în cunoştinţa rodului românesc.

Acesta este dară canon[2] şi îndireptariu, pren care dogmele dumnezeeştii şi apostoliceştii a Răsăritului besereci să cunosc şi să îndireptează; asemenea ca arhitectonii, zidirile, cioplirile şi tot ce lucrează ei, cu acelea îndireptînd le fac.

Şi precum acei mari meşteri, fără de acel canon şi îndireptariu nice pot lucra, nici isprăvi vreun lucru lăudat în meşteşugul lor, aşa nici un creştin adevărat fără de aceasta, au ceva sfînt să lucreze, au vreo ispravă să facă de spăsenia sufletului nu poate. Petru Moghila, prea sfinţitul mitropolit al Kievului, mult a o face au ostenit şi au priveghiat, mai vîrtos pentru cei ce era supt păstoria[3] sa creştini ruşi.

Între carii ruşi, cei ce urăsc direptatea şi vor să rătăcească şi alţii ca dînşii orb pre orb trăgînd, ca amîndoi în groapă să cază, (cum zice Scriptura), multe zîzanii şi eresuri[4] au sămănat. Pintru să smulgă şi să dezrădăcineze acea pacoste şi răutate dentru acei ade-

vărații creștini, această carte mult asudînd o au făcut precum ispita[5] și hotărîrea a patru patriarși a Țarigradului, a Alexandriei, al Antiohiei, și al Ierusalimului și a multor arhierei și clirici ai marii beserecii Țarigradului o adeverează și o credințează.

Așijderea și cartea lui Nectarie[6] patriarhului Ierusalimului, o mărturisește și o dovedește, cari în cartea cea grecească sînt acestea.

Aceasta dară și Măria Ta vrînd să faci, ca un pururea privighetoriu și adevărat domn, spre folosul de obște al neamului rumânesc, ca și altele multe bune ce ai făcut, poruncit-ai mie, plecatii și micii slugi să o prepuiu[7]; Și așa dupre puțina-m știință o am făcut. (Însă aceasta mărturisesc, că precum și la alalte ce am prepus și am scos, împreună cu frate-mieu Șărban, al doilea logofăt, de s-au tipărit, așa și la aceasta mai vîrtos ajutoriu și îndireptătoriu mai grelelor cuvinte și noime[8] am avut pe dumnealui Costandin Cantacuzino biv vel stolnic. Și iată s-au tipărit tot cu a Măriei Tale poruncă și cheltuială.

Unde Domnul Dumnezeu, carele mai nainte de a zidi lumea au cunoscut și au ales vasele Tale (cum zice Apostolul) acela dară ce au cunoscut și pre Măria Ta ales vas și au orînduit spre oblăduirea și otcîrmuirea Țării și a rodului nostru românesc cărui și bătrîn moștean[9] ești, pre acela, prea puternic și numai sîngur veșnic, Dumnezeu rugăm, și cu o inimă toți rugăm, ca întru mulți, norociți și fericiți ani să te trăiască, să te păzească și să te ție noao multora, pururea ajutoriu, mîngăiere și folos.

A Măriei Tale mică, plecată și nevrednică slugă, Radul Logofăt Greceanul.

Petru Movilă, *Mărturisirea* [. . .], trad. de Radu Greceanu, București, 1942, p. 186—187.

[1] *Petru Movilă*, fiul domnitorului Simion Movilă (1596—1646); s-a instruit în Polonia; [2] *canon* = cumpănă (fig.); [3] *păstorie* = conducere, îndrumare religioasă, bisericească; [4] *eres* = abatere de la credința ortodoxă; [5] *ispită* = (aici) critica textului; [6] *Nectarie*, patriarh al Ierusalimului, (1660—1669); [7] *prepuiu* = a traduce; [8] *noimă* = sens, înțeles (al unui cuvînt); [9] *moștean* = băștinaș.

În această predoslovie Radu Greceanu aduce un adevărat elogiu mitropolitului Petru Movilă care și-a dedicat întreaga activitate propășirii spiritualității noastre. Rolul de conducător spiritual al colectivității din care Petru Movilă făcea parte este evidențiat de traducător prin folosirea unei *metafore* bine cunoscute în cultura medievală —, aceea a „păstorului" ce poartă de grijă „turmei": „au ostenit și au priveghiat mai vîrtos pentru cei ce era supt păstoria sa creștini ruși". Radu Greceanu relevă împrejurările elaborării *Mărturisirii [. . .]*, ecourile produse în Răsărit și necesitatea tradu-

cerii ei în românește folosindu-se, de asemeni, de o *metaforă* deosebit de frecventă în epocă, cea a „luminii"; se mai folosește de *principiul* umanist-renascentist al *edificării morale* prin realizarea „faptei bune": „ca să vie și aceasta în lumina și în cunoștința rodului românesc" și să fie „spre folosul de obște al neamului românesc".

Pentru a evidenția caracterul normativ al cărții, Radu Greceanu se folosește de *comparație*. În viziunea sa, conținutul acesteia are funcționalitatea uneltei zidarului — cumpăna — ce slujește în construcții la determinarea direcțiilor verticale. Abaterea de la dreapta credință este interpretată de Radu Greceanu ca „rătăcire" și redată în chip *metaforic:* „orb pre orb trăgînd, ca amîndoi în groapă să cază". Această metaforă a cunoscut o largă răspîndire în Evul Mediu atît în cultura noastră orală, fiind reprezentată de proverbe ca: „orbul pe orb povățuind / cad amîndoi în mormînt", cît și în cultura universală. Tabloul pictorului Bruegel, *Parabola orbilor*, bazat pe un text biblic este cea mai vie mărturie în acest sens (A. E. Elsen, *Temele*).

Predoslovia lui Greceanu la *Mărturisire [. . .]* face parte din literatura encomiastică. Ea se prezintă ca o adevărată „închinare" adresată voievodului țării, în spiritul vremii în care a fost elaborată. Atît formula inițială cît și cea finală alcătuite din numeroase adjective privitoare la domn („prea înălțat", „prea luminat", „prea slăvit", „oblăduitoriu", „milostiv") și, respectiv, la traducător („mică, plecată", „nevrednică slugă") înfățișează raportul existent în epocă dintre domn și scriitor, cel dintîi avînd merite hiperbolizate, cel de al doilea minimalizate.

În conținutul lucrării se pleacă de la principiul universal potrivit căruia omul este o părticică a naturii, un microcosmos față de cosmos. În traducerea lui Greceanu aceste două noțiuni sînt definite prin *metaforele* „lume mică" și „lume mare" care de fapt traduc exact termenii grecești fără a-i prelua întocmai, cum s-a întîmplat ulterior cu neologismele respective; această modalitate de a traduce anumite noțiuni cu mijloace deja existente în limba română facilita accesul cititorului la înțelegerea textului. Microcosmosul are, în viziunea lui Radu Greceanu, însușirile generale ale naturii: „căci ține în sineș pilda a toatei marii lumi". Concepții cosmogonice care consideră că lumea își are izvorul într-o putere spirituală supremă există, desigur, în mitologiile tuturor popoarelor, încă din cele mai vechi timpuri. Textul tradus de Greceanu reflectă însă concepția cosmogonică creștină după care „lumea aceasta cea văzută și materiile s-au zidit, zămisluit den fără de materie . . .". În creștinism, concepția despre zidirea lumii este antropologică deoarece în centrul creației se află omul. Dar spre deosebire de religiile de mistere unde sufletul dobîndește uneori materialitate sau este divizat fie în două,

fie în mai multe compartimente, în mitologia creștină există două lumi: lumea materială (în expresia lui Greceanu simplu și clar denumită „văzută" sau „suflet cuvîntătoriu" și „trup material") și lumea spirituală („nevăzută" sau cum o denumește traducătorul, de astă dată în *limbaj figurat, metaforic:* „aceia de gînd lume").

Într-unul din fragmente Petru Movilă se referă la superioritatea reprezentărilor iconografice față de cultul idolilor. Poziția sa își află izvorul în aceea a iconodulilor care nu admiteau ideea promovată de iconoclaști a posibilității unirii pur intelectuale cu divinitatea. Promotorii iconodulilor considerau că adevărul transcendental poate fi perceput numai cu ajutorul imaginilor deoarece acestea se aseamănă cu prototipul lor divin. Afirmațiile lui Petru Movilă privitoare la importanța icoanei reflectă argumentele iconodulilor ce-și fundamentau concepția despre icoană pe ideea de *întrupare:* imaginile lui Crist îl înfățișează în natura lui umană, nu în cea divină.

Direcția urmărită de iconoduli apăra, în primul rînd, deziderate oamenilor de rînd, devotați tradiției, ce simțeau nevoia unor reprezentări concrete în credința lor (W. Tatarkiewicz, *Istoria*). Icoanele mijloceau înțelegerea conținutului slujbei atunci cînd aceasta nu se oficia în limba vorbită de popor. Venerînd icoanele, iconodulii apărau integritatea creștinismului față de păturile conducătoare ce respingeau cultul imaginilor în consens cu musulmanii, evreii, maniheiștii (W. Tatarkiewicz, *Istoria*). Așadar, cultul icoanei devine, și în concepția lui Petru Movilă ca și în literatura Bizanțului, un argument politic în lupta sa pentru apărarea specificului spiritual tradițional și a ființei noastre naționale.

Pentru a explica deosebirea dintre icoană și idoli tălmăcitorul Radu Greceanu se folosește de un limbaj plastic, simplu și pe înțeles: icoana nu este altceva decît reproducerea chipului unei ființe umane reale („fățășare ce pune în față lucru adevărat, care are ființa sa în lume"), în timp ce idolii țin de închipuire („aflări omenești"). Arta literară a textului este dată, pe de o parte, de *limbajul metaforic.* Pe de altă parte, arta literară a traducerii rezidă în folosirea, cu naturalețe, a limbajului vorbit (pe care azi îl vedem arhaic), în concretețea exprimării lipsite de înfloriturî. Formule ca: „punem în gîndul nostru", „ne suim cu gîndul", „să să umple gîndul mai lesne", sugerează o stare de spirit elevată printr-o imagine palpabilă, la îndemîna tuturor.

TEXTE: Petru Movilă, *Pravoslavnica Mărturisire a săborniceștii și apostolești beserecii răsăritului,* trad. Radu Greceanu, Buzău, 1691; Petru Movilă, *Mărturisirea ortodoxă,* trad. Radu Greceanu, ed. îngr. de Nicolae M. Popescu și Gh. I. Moisescu, pref. Tit. Simedrea, București, 1942.

STUDII: Melchisedec, *Biserica ortodoxă în luptă cu protestantismul în special cu calvinismul în veacul al XVII-lea și cele două sinoade din Moldova contra calvinilor,* „An. Acad. Rom." mem. secț. ist., tom. XII, 1889—1890, p. 1—116; C. Erbiceanu, *Petru Movilă,* „BOR", XXXIII, 1900—1910, 5—10, p. 89—120; N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a românilor pînă 1688,* „Studii și documente privitoare la istoria românilor", vol. VII, București, 1904, p. 130—142, 149—152; Silviu Dragomir, *Contribuții privitoare la relațiile bisericii românești cu Rusia în veacul XVII,* „An. Acad. Rom." mem. secț. ist. tom. XXXIV, 1911—1912, p. 70—82; N. Iorga, *Istoria bisericii românești,* vol. I, ed. II, București, 1929, p. 290—295, 297—300, vol. II, p. 310—313; P. P. Panaitescu, *L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila, archevêque de Kiev, dans les Principautés roumaines,* Paris, 1926; Antoine Malvy, Marcel Viller, *Introduction* în *La Confession orthodoxe de Pierre Moghila, métropolite de Kiev (1633—1646),* Paris, 1927; P. P. Panaitescu, *Curs de influență polonă și rusă în vechea cultură a românilor,* București, 1932—1933, p. 315—339, 352—357, 367—379; T. G. Bulat, *Petre Movilă prinț de Moldova, apărător al ortodoxismului,* Iași, 1941; Teodor Petrovici, *Petru Movilă, mitropolitul Chievului,* București, 1941; N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi,* vol. II, București, 1941, p. 11—12; Teodor Bodogae, *Din istoria bisericii ortodoxe de acum 300 ani. Considerații istorice în legătură cu sinodul de la Iași,* Sibiu, 1943; Iustin Moisescu, *În legătură cu „Mărturisirea ortodoxă",* „BOR", LXVI, 1948, V—VIII, p. 200—210; Gh. Lungu, *Un important moment istoric al legăturilor culturale și bisericești ruso-române: Petru Movilă,* Mitr. Mold., XXX, 1954, 11, p. 840—860; *Proverbe românești,* ed. alcătuită, prefață, glosar și indici de George Muntean, București, 1967, p. 300; G. Mihăilă, Dan Zamfirescu, *Petru Movilă,* în *Literatură română veche,* vol. II, București, 1969, p. 260—263; Dan Horia Mazilu, *Udriște Năsturel,* București, 1974, p. 23—35, 80, 81, 92, 94, 96, 101, 123—124, 147, 219, 221; W. Tatarkiewicz, *Istoria esteticii,* vol. II, București, 1978, p. 58—70; V. Cândea, *Rațiunea dominantă, Contribuții la istoria umanismului românesc,* Cluj-Napoca, 1979, p. 15, 48—50, 52, 55, 59—61; Albert E. Elsen, *Temele artei,* vol. I, București, 1983, p. 261.

PSALTIRE

1651 *Transilvania*

Apariția cărții este legată de numele lui Simion Ștefan — mitropolit al Transilvaniei — prin a cărui grijă s-a înfăptuit și prima traducere integrală în limba română a *Noului Testament* (vezi *Crestomație . . .*, vol. I).

Lucrarea se înscrie în coordonatele progresiste ale timpului, pe plan general, prin folosirea limbii naționale în cultură, și, în mod special, prin sublinierea (la fel ca în toate celelalte texte românești anterioare) unității de neam a locuitorilor Țării Românești, Transilvaniei și Moldovei (destinația cărții „pre limbă *rumânească*" cuprindea pe toți românii).

La mai bine de un secol de la cele mai vechi traduceri ale psalmilor, păstrate în limba română, tălmăcirea de față face proba exer-

cițiului la care a fost supus în tot acest timp cuvîntul românesc scris: atenția sporită pentru înțelegerea textului se împletește cu adoptarea unei tot mai bogate experiențe a altor culturi privind grafica de carte.

Predoslovie către Măriia Sa Craiul Ardealului cinstitului și luminatului și înfrîmsățatului cu destoinicie și cu creștinătate milostivului Gheorghe Racoți[1].

[...] Cu multe lucruri frumoase arată și aduce înainte că nu-i nici un folos a grăi în limbă streină în săbor[2].

Întîiu zice așa că cine grăiaște în limbă streină nu grăiaște oamenilor ce lui Dumnezău, nu spre înțelesul oamenilor și spre întrămarea[3] lor, unde nime nu le înțeleage și nime nu să întrămadză den cuvintele lui.

A doa oară zice că cine grăiaște în limbi streine numai pre sine să întrămadză, nu pre adunare, unde pre el nime nu-l înțeleage, iară noao ni să cade toate să le facem spre întrămarea adunării.

A treia, asamănă cuvintele în limbă streină cinghiilor[4], bucinilor, trîmbițelor și alăutelor. Acealea de sună numai și nu dau osebitură, de nimică-s întru soțiia[5] oamenilor, cu trîmbița de nu va sufla de gătit[6], au de încălecat și de gătit spre războiu, nime nu să va ști gata, nici ști de ce să ținea, că și Dumnezăul atotputearnicul, cisla[7] 10, porîncise oamenilor săi în pustie să se ție de glasul bucinului și în slujba dumnezeiască și la purceadere[8], că, de bucina cu 2 bucine, trebuia să se adune toată mulțimea, iară de bucina cu unul, numai bătrînii să aduna; cînd bucina de purces toată tabăra purcedea. Așea cuvintele în limbă streină, de nu să va tîlcui să se înțeleagă, de nimică-s sunetele lor întru adunare, ca și glasul cinghiilor, fără osibituri, că nime nu să întrămă dintru eale.

A patra, cine grăiaște în limbă streină numai ce-i prost înaintea celora ce grăiaște, că ei nu-i înțeleg lui nemică, cum n-arî vrea să împreune cu ei ce știe el, și înțeleage, și iaste la inima lui.

A 5: cine învață au să roagă lui Dumnezeu în limbă streină întru adunare[9] oprească ascultătorii ca să nu poată zice amin, pre rugăciunea lui cumu-i obicina[10], că pre ce nu înțeleage nu poate zice amin, ca să întărească cu aceaia și să pecetluiască rugăciunea lui. Mai apoi întărește singur cu pilda sa că săva c-au vrut putea grăi, mai mult decît alții, Pavel în limbi streine și încă zice așea că mai voiaște într-adunare[11] să grăiască 5 cuvinte cu înțeles ca să învețe și alții, decît zeace mii de cuvinte în limbi streine [...]. Sfintele taine, cumu-i botedzul și cina Domnului, i proceaia[12], trebuiaște să le slujim și isprava lor și folosul lor trebuiaște să le spunem și alte cranguri[13] a credinței direapte, trebuiaște să le răspundem cu înțeles, iară să le vom face acealea în limbă streină, în carea nu înțeleg ascultătorii, ei de acolea ce folos vor lua? Despre cina Domnului, zice Domnul Hristos să o facem spre pomeana lui, iară să o va face învățătoriul în limbă streină și ascultătorii nu-i vor înțeleage, atunce necum să[14] fie spre pomeana lui Hristos, ce mai vîrtos va fi uitată pomeana sfinției sale în veci, pomeana morții lui Hristos și alte bunătăți a sfinției sale cu de totul să vor îngropa și uita, că ascultătorii aud sunetul și urletul cuvîntului strein, ce nici un folos nu-i pot lua. Pentr-aceaia să arată luminat și aiave, dintr-aceastea din toate, că rugăciunile dintr-adunări încă și dintr-alte locuri, liturghiile, rugăciunile și cîntările și alte slujbe dumnezeiești numai ce-s în deșărt în limbă streină, celora ce nu o înțeleg; și înaintea lui Dumnezău încă nu-s voite carele-s în limbă streină și nu le înțeleg și cu vină să vor păgubi ceia ce slujesc slujba dumnezeiască în limbă streină neînțelegîndu-o, cum fac papii de Rîm și cei bărați[15] leanișî și patări[16], ce să cheamă părinți, și deavestăvnici[17] și călugărițe, carii nemică nu știu carte și încă cîntă Tatăl nostru și ave Mariia și psalomi în limbă streină fără de toată știința, ce aceia-s ca gaițele[18] și ca păsările carele-s fără de toată știința și încă vor să grăiască ca și omul, așea și aceia ce grăiesc în limbi streine neînțelegîndu-o.

Acestea toate văzîndu-le și luîndu-le aminte, Măriia Ta, milostive doamne craiu, foarte dumnezeiaște și pre mare lauda lui Dumnezău ai porîncit noao, slugilor Măriei Tale împreună cu Semeon Ștefan, Mitropolitul din scaunul Belgradului, eșteje iprociaia[19], să izvodim psaltirea lui David den limbă jidovească pre limbă rumânească ca să o poată ceti, înțelegîndu-o și mic și mare. Pentrucă vedem aiave că tot cinul[20] besearicilor rumânești și grecești iaste den psaltire, că toate slujbele dumnezăiești sînt înfrîmsățate cu psalomi den psaltire. Pentr-aceaia foarte lăudăm obiceaiul lor că au slujbă și rugăciuni den Scriptura Sfîntă, nu din aflături omenești, că adevăr, în deșartu-l cinstesc pre Dumnezău cu aflături omenești [...], ce numai aceasta au fost sminteala că n-au fost cetind în limba lor, ce în limbă streină, carea mulți n-au fost înțelegînd, neci popii, netocma[21] ascultătorii, pentru carea mulți au mers cu mare dor[22] la besearică, ca să înțeleagă rugăciunile și cîntările și mîngăierile carile sînt în psaltire, iară neînțelegînd au mersu acasă mîhniți, iară pentr-aceaia ne-am silit din porunca Măriei Tale și am izvodit și le-am isprăvit cu cheltuiala Măriei Tale, carele pohtim și noi de la Tatăl, domnul nostru Isus Hristos să fie spre lauda numelui sfinției sale, și pre întrămarea sufletelor tuturor creștinilor.

După aceastea rugăm același Dumnezău să te custe[23] pre Măria Ta cu toată cinstită casa și țara Măriei Tale, întru ani mulți și fericiți, înflorind cu pace și cu de toate bunătățile lui Dumnezău și să

te ia supt scutul și supt arepile sfinției sale și să-ți fie stîncă tare, ca și lui David, împrotiva a tuturor pizmașilor ca să putem și noi viia supt arepile Măriei Tale în pace [. . .].

BAR, CRV 60*.

[1] *Gheorghe Rákóczi al II-lea*, principe al Transilvaniei (1648—1657, 1658, 1659—1660); [2] scris pe margine: *besearică;* [3] *întrămare* = întărire, fortificare; [4] *cinghie* = harpă; [5] *soția* = tovărășia; [6] *de gătit* = de pregătit; [7] *cisla* = numărul; se citează din a patra carte a lui Moise, *Numerii*, cap. 10; [8] *purcedere* = pornire, plecare (la drum); [9] scris pe margine: *săbor;* [10] *obicina* = obiceiul; [11] scris pe margine: *besearecă;* [12] *i proceaia* (sl.) = și altele; [13] *cranguri* = (la pl.) ciclu, crug; [14] *necum să* = nu numai că, nici vorbă, nici gînd să . . .; [15] *bărați* = preoți catolici; [16] *patăr* = lipsit de judecată; nesocotit, fără minte; [17] *deavestăvnici* = îndrumător (liturgic); [18] *gaițele* = păsări care pot imita sunetele scoase de alte păsări *(Garrulus glandarius);* [19] *esteje i prociaia* (sl.) = de asemenea și alții; [20] *cinul* = rînduiala, ordinea; [21] *netocma* = darămite, cu atît mai mult (sau mai puțin); [22] *dor* = dorință; [23] *să te custe* = să te țină în viață. *(Prefețele sînt nepaginate în original.)

Fragmentele originale, care deschid sau închid această lucrare, se constituie în trei texte: primul, o închinare adresată principelui Ardealului, Gheorghe Rákóczi, urmată de o „predoslovie către cetitoriu (despre lauda și de folosul psaltirii)“ și, ultimul, la sfîrșitul volumului, care cuprinde, pe lîngă unele date obișnuite în „notă asupra ediției“ și o pledoarie în favoarea efectuării traducerilor după originale, și nu după versiuni intermediare.

Cerința de carte în limba poporului este susținută prin referirea la „autorități“; se citează postulate universal recunoscute, adevăruri fundamentale evidente, care nu mai au nevoie să fie demonstrate: „nu-i nici un folos a grăi în limbă streină în săbor“.

Critica la adresa preoților care oficiază într-o limbă neînțeleasă de vulg (și uneori chiar și de ei înșiși) se face în termenii persiflatori ai unei vorbiri populare: „cum fac papii de Rîm și cei bărați leanișî și patări . . . ce aceia-s ca gaițele și ca păsările carele-s fără de toată știința și încă vor să grăiască ca și omul“ . . .

Elogiul meritelor aceluia care a tutelat apariția cărții este un encomion tipic exprimării biblice.

Textul se caracterizează printr-o pronunțată notă de didacticism, atît de des întîlnită în textele religioase românești dintre sec. XVI—XVIII: *Cazaniile* (evangheliile cu învățătură, evangheliile cu tîlc), *Viețile sfinților*, *Patericile* etc. La acestea se adaugă și *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*. În faza traducerilor selecția titlurilor se justifica și prin posibilitatea pe care o oferea scrierea respectivă de a instrui, a informa, a educa moral. Literatura medievală și renascentistă este în mare parte didactică, datorită acordului care trebuia realizat între orice conținut etic și „doctrină“.

Raportarea la practici din viața laică — pentru a ușura drumul spre sufletele oamenilor al psalmilor (al căror conținut nu era în totalitate ușor de înțeles) — accentuează eficiența îndemnului la lectură; medicii au recomandat — și recomandă încă — administrarea diluțiilor tămăduitoare, dar dezagreabile, în asociație cu soluții paliative: „cum fac și vracii cei știutori cînd dau băutură amară bolnavului ei ung usrele paharului din afară cu dulceață [. . .]“.

Avertismentul din încheiere este aidoma celui din *Noul Testament de la Bălgrad* (v. *Crest.* vol. I).

PREDOSLOVIE CĂTRĂ CETITORI

[. . .] Știind aceasta că apa totu-i mai curată și mai limbede în izvor decît în pîraie, că de ce să depărtă apa de izvor, totu-i mai înmestecată și mai turbure. Așea-i și izvoditul Scripturei Sfinte, încă totu-i mai curată în limba ce-au grăit duhul sfînt, în leagea veache prin prooroci, carea-i limba jidovască, iară în Testamentul Nou grecească, că de ce să depărtă de limba întru carea au grăit duhul sfînt, totu-i mai înmestecată și mai strămutată, cum să veade den multe izvoade și limbi. Pentr-aceala și noi izvodind psaltirea lui David prooroc, mai vîrtos ne-am silit a socoti izvodul limbii jidovești, întru carea iaste scrisă, și după aceaia am socotit izvoadele a mulți dascali mari; și carii am vădzut că-s mai aprópie de izvodul lui Izrail noi încă am ținut împreună cu ei, după aceastea, am socotit și izvodul celor 72 de dascali carii au izvodit den limbă jidovască, în grecească (din grecească dup-aceaia în multe limbi) și unde am vădzut că nu s-au foarte depărtat de izvodul jidovăsc, noi am lăsat în loc, numai că am sămnat cum că să osibește de cel jidovesc și unele cuvente le-am pus pre rînd, ce le-am închis în parintijiș cumu-s aceastea (.); iară altele le-am pus pre margene, cu ceaste slove: jid., nu-i, **ce să zic că în izvodul jidovesc nu-s, și la tot psalomul, întîiu am pus summa și părțile psalomilor, arătînd care psalom cîte părți are și care parte pînă în ce stih au soroacă cuprinde, și despre ce grăiaște prorocul. După aceaste am pus și titulușul unde l-am găsit și jidoveaște și am tocmit psalomii toți cu stihuri ca să poată afla mai îndegrab ce va vrea să caute. Dup-aceastea, știind că nici un lucru ce-i făcut de mînă de om nu poate fi fără greșală, pentr-aceaia vă rugăm să iertați ce-am greșit, au cuvînt, au în tipar. [. . .]**

BAR, CRV 60, p. 299[v].

Ideea de a merge la sursă, în cazul textelor traduse, și a nu apela la tălmăciri din alte limbi este științific argumentată de autorul ultimului text al *Psaltirii:* aforismul *traduttore, traditore* se susține prin: „de ce se depărtă de limba întru carea au grăit duhul sfînt, totu-i mai înmestecată și mai strămutată“.

O comparare ulterioară a textelor cu „izvoadele a mulți dascali mari“ denotă conștiinciozitatea semnatarilor de a pune sub ochii cititorilor rezultatul muncii lor: „unde am vădzut că nu s-au foarte depărtat . . . noi am lăsat în loc, numai că am sămnat cum că să osibească“ . . .

[CÎNTECUL LUI DAVID (21)]

Cîntecul lui David dat dascalului cîntătorilor la vreamea zorilor [. . .]. Încungiurară-mă giunci mulți și taurii Vasanului[1] încungiurară-mă.

Și deșchiseră spre mine gura lor ca un leu răpind[2] și răcnind.

Ca apa sînt vărsat și să răschirară toate oasele meale și fu inima mea ca ceara topindu-se, în mijlocul mațelor meale.

Și să uscă ca un lut tăriia mea și limba mea să lipi de gingiile meale și m-ai pus în prahul[3] morții.

Că mă încungiurară pre mine cinii, adunarea vicleanilor încungiurară-mă și săpară mînule meale și picioarele meale.

Și număra-voiu toate oasele meale, iară ei caută și privescu spre mine.

Împărțiră veșmentele meale șie; și pre veșmîntul mieu aruncară sorți.

BAR, CRV 60, p. 34[r]—37[r].

[1] *Vasanul*, ținut pe malul Iordanului, bogat în pășuni; [2] *răpind* = devorînd; [3] *prahul* = praful; țărîna.

O serie de comparații, folosite pe parcursul scrierii pentru a da claritate și expresivitate limbajului, au devenit familiare, nu numai prin uzul lor în diversele scrieri, dar și prin folosirea lor în vorbirea cotidiană: sentimentul unei iminente amenințări se concretizează în imaginea unei devorante guri leonine („deșchiseră spre mine gura lor ca un leu“ . . .); slăbirea rezistenței, a puterii, a voinței, posibilității de apărare — în topirea cerii („inima mea ca ceara topindu-se“ . . .); aceeași putere, istovită, sleită de confruntări se pietrifică („să uscă ca un lut tăriia mea“).

Alături de metaforă și alegorie — constată specialiștii (v. *Dicționar de termeni literari*) — comparația este una dintre primele figuri de stil pe care le-a creat imaginația poetică; așa se explică prezența ei în cele mai vechi texte literare, precum și în graiul popular. O exprimare ce se remarcă prin prezența comparațiilor cîștigă adesea pe lîngă plasticitate și prin inteligibilitate. Cu timpul poeții moderni au considerat comparația prea didactică, preferîndu-i metafora.

[. . .] Că să sfîrșiră ca fumul zilele meale și oasele meale arseră ca focul.

Bătut fuiu ca iarba și să uscă inima mea că mă uitaiu și de-a mîncarea pîinea mea.

De glasul geamătului mieu, să lipiră oasele meale de piialea mea.

Asămănaiu-mă pelicanului[1] pustiei și fuiu ca huhurezul pustiilor.

Privegheiu și sînt ca pasărea singură în pod.

Toată dzua ocărăsc pre mine pizmașii miei, carii mă clevetesc, spre mine să giuară.

Pentru aceaia pîine ca cenușa mîncaiu și băutura mea cu plîngere mestecaiu [. . .].

Dzilele meale ca umbra plecată și eu ca iarba usca-mă-voiu.

BAR, CRV 60, p. 189[v]—192[v].

[1] Scris marginal: „pelican iaste pasăre din Eghipet carea-și învie puii cu sîngele său, fiind omorîți de șarpe“.

Față de versiunea coresiană a psalmului (reprodusă în volumul I al *Crestomației*) aceasta este net mai izbutită din punct de vedere al limbii.

Dacă cea dintîi trădează o accentuată servitute față de textul slavon (cu care este intercalat cel românesc), psaltirea tipărită la 1651 nu numai că nu-și denotă atît de vizibil „izvodul limbii jidovești“, dar ea vădește exercițiul de susținut scris românesc al deceniilor ce-o preced.

Observația se întemeiază pe unele stîngăcii de expresie românească la Coresi (versetele 11, 14, 15), pe o topică aservită modelului (versetele 1, 4, 19), pe calcuri (*nesăturatul* < sl. nejasyti, *în premiezare* < *sl. vă prjopalovljnije)*, pe preferința pentru formele inverse *(uscă-se, lepiră-se, însingură-se, imputară-mi, spămînta-se-vor, iveaște-se, aduna-se-vor)*, pe uzul unor cuvinte care cu timpul au o circulație tot mai restrînsă — pînă la uitarea lor în paginile vechi *(a podobi* = a se asemăna, *beare* = băutură, *pamente* = pomană, *premiezare* = mijloc, înjumătățire); folosirea cuvintelor citate nu depășește cu mult sfîrșitul secolului XVII (v. *Dicționarul limbii române)*.

Nu se poate spune că textul de care ne ocupăm ar fi comparabil cu limpezimea unei traduceri din secolul XX, dar, în confruntare cu textele ce i-au premers, el reprezintă o replică în progres: chiar dacă în destule locuri traducerea este identică în ambele versiuni, majoritatea pasajelor incriminate din Coresi, aici cîștigă în claritate, în limpezime (datorită fie topicii, fie unor forme gramaticale mai evoluate, fie aflării corespondentelor românești pentru unii termeni,

precum și folosirii unor sensuri și cuvinte care s-au impus cu timpul în vorbire, fiind mai în spiritul limbii române.

În afară de consemnarea comparației de texte, întreprinsă de cei ce-au trudit la întocmirea *Psaltirii* de la 1651, ne întîmpină adesea și unele explicații enciclopedice în notele la text (v. mai sus — *pelicanul).*

TEXTE: fragmente în diferite culegeri: T. Cipariu, *Analecte* (p. XXI, (100); A. Lambrior, *Carte de citire* (p. 66), M. Gaster, *Chrestomație,* I (p. 152); I. G. Sbiera, *Mișcări culturale* (p. 48), ș.a.

BIBLIA [DE LA BUCUREȘTI]

1688

Țara Românească

Este prima traducere integrală a *Bibliei* în românește, operă capitală pentru evoluția culturii naționale, socotită drept act oficial de naștere al limbii române literare.

Apărută sub domnia lui Constantin Brâncoveanu, lucrarea a fost inițiată de unchiul acestuia, fapt pentru care este cunoscută și sub numele de *Biblia lui Șerban (Cantacuzino);* ambii domnitori fiind recunoscuți pentru mecenatismul care i-a caracterizat.

Traducerea are la bază izvoare grecești, neignorate fiind cele slavone, latine sau ebraice; ea este rezultatul unei munci colective, pomenită fiind doar contribuția fraților Radu și Șerban Greceanu, a mitropolitului Ghermanos de Nissis, a episcopului de Huși, Mitrofan, și a altor „oameni ai locului", „carii" au luat „lumină și dentr-alte izvoade vechi".

Diferitele informații, precum și cercetarea textului și confruntarea acestuia cu traducerile fragmentare anterioare au dus pe majoritatea specialiștilor la concluzia că tălmăcirea celui mai important monument literar al veacului al XVII-lea se datorează unui mult mai mare număr de colaboratori, cu precădere laici, și că în afară de cei citați, în laboratorul *Bibliei* de la 1688 nu poate fi pusă la îndoială existența traducerii *Bibliei* de către Nicolae Milescu *(Vechiul Testament),* după versiunea greacă *(Septuaginta),* tipărită la Frankfurt, în 1597 (traducere pe care unii cercetători o socotesc text de bază — îndreptat numai la București — v. Virgil Cândea), poate și intervenția stolnicului Constantin Cantacuzino (N. Iorga), iar „izvoadele vechi" se presupun a fi *Palia de la Orăștie,* textul *Evangheliei* (1682) și al *Apostolului* (1683) tipărite la începutul domniei lui Șerban Cantacuzino, *Noul Testament* de la Bălgrad (1648; similitudinile frapante constatate de cercetători i-au îndreptățit să afirme că textele originale au fost preluate din această tipăritură), *Psaltirea* în proză a lui Dosoftei și chiar tipăriturile lui Coresi (v. N. Cartojan, Ioan Bălan ș.a.).

Versiunea pe care o avem este recunoscută deci ca fiind o operă de largă colaborare națională, care, de altfel, se și adresează tuturor românilor, răspîndindu-se repede în cele trei provincii românești: „s-au dăruit neamului rumânesc" ...; o unitate de neam împlinită simbolic la nivel cultural.

Purtînd, din punct de vedere dogmatic, amprenta criticismului luteran, traducerea filologică, științifică a acestei *Biblii* are în plus meritul de a fi îmbogățit literatura română cu prima tălmăcire a unei scrieri filozofice. Este vorba de tratatul *Despre rațiunea dominantă,* atribuit de unii cercetători lui Josephus Flavius *(A lui Iosip la Macavei carte. Adecă pentru sîngurul țiitoriul gînd),* lucrare de mare reputație în literatura universală, prin care se introduc idei despre rațiune ca facultate dominantă, despre demnitatea și autonomia omului rațional (v. p. 92 și urm.).

Operă de proporții monumentale (933 pagini mari — în afară de prefețe — cu textul dispus pe două coloane, a cîte 59 rînduri fiecare), *Biblia de la București* interesează istoria literaturii române, mai ales, prin limba sa; inegală sub raport valoric (lucru firesc într-o epocă de formare a limbii și ca rezultat al mai multor colaboratori) s-a constatat a fi mai puțin unitară sub aspect fonetic și sintactic și mai unitară în ceea ce privește sistemul morfologic și vocabularul. Cercetări de dată mai recentă au evidențiat faptul că limba acestei cărți are un număr de moldovenisme mult mai mare decît oricare altă tipăritură munteană din a doua jumătate a sec. XVII (I. Gheție).

Textele biblice sînt precedate de 8 „stihuri asupra stemei" țării și, de asemenea, de două predoslovii (o scrisoare a domnului Șerban Cantacuzino și o scrisoare către domn — pentru închinarea cărții), din care se detașează scopul tipăriturii, virtuțile celor ce au contribuit la realizarea ei. Paternitatea celor două predoslovii a fost atribuită de unii cercetători stolnicului C. Cantacuzino (N. Iorga, V. Cândea), lui N. Milescu (predoslovia lui Dosithei — P. Haneș), fraților Greceanu (predoslovia lui Șerban — A. Plămădeală), traducerii, compunerii sau compilării din grecește (Mircea Anghelescu).

Spre deosebire de *Noul Testament,* presărat cu mulțime de fragmente originale (vezi *Crestomația* ... vol. I, p. 90), în *Biblia de la București* aflăm, pe parcursul textului, doar trei predoslovii, și și acestea se presupune a fi reproduse, cu simple modificări grafice sau înlocuiri de termeni (v. infra), după tipăritura de la Bălgrad, din 1648 *(Predosloviia sfîntului Marco evanghelistul, Predosloviia a Lucăi evanghelistul* și *De Ioan evanghelist, cine au fost?).*

La jumătatea cărții psalmilor apar 10 versuri sub titlul: *Stihuri la dumnezăiescul David,* o formulă de încheiere *(Lui Dumnezău slavă)*

și un titlu al întregii psaltiri *(A armoniei sfinte, ca miiarea de dulce cîntările lui David)*. S-a avansat ideea că versurile respective, incluse la finele psalmului 76, ar fi de asemenea compuneri „originale" (G. F. Țepelea). Este vorba însă de o epigramă grecească (care se află în ediția Frankfurt, 1597, p. 506 și ediția Veneția, 1687, aceeași pagină), obișnuita podoabă literară, care precede atîtea din operele bizantine, originale sau traduceri (Virgil Cândea).

Volumul se încheie cu datele obișnuite într-o *notă asupra ediției* sau un *argument editorial*.

BIBLIA

adecă dumnezeiasca scriptură ale cei vechi și ale cei noao leage, toate care s-au tălmăcit dupre limba elinească spre înțeleagerea limbii rumânești cu porunca prea bunului creștin și luminatului domn Ioan Șărban Catacozino Basarabă[1] voievod și cu îndemnarea dumnealui Costadin Brâncoveanul[2] marele logofăt, nepot de sor al măriei sale, carele după prestăvirea[3] acestui mai sus pomenit domnu, putearnicul Dumnezău, den aleagerea a toatei țări rumânești, pre dumnealui l-au coronat[4] cu domniia și stăpînirea a toată țara Ugrovlahiei[5]. Și întru zilele măriei sale s-au săvîrșit acest dumnezăiesc lucru. Carele și toată cheltuiala cea de săvîrșit o au rădicat[6].

Tipăritu-s-au întîiu în scaunul mitropoliei Bucureștilor în vreamea păstoriei prea sfințitului părinte chir Theodosie,

Mitropolitul țării și exarhu[7] laturilor[8].

Și pentru cea de obște priință s-au dăruit neamului rumânesc
la anul de la facerea lumii 7197
iară de la spăseniia lumii 1688
în luna lui noiemvri, în 10 zile.

Ioan Șărban Cantacozino Basarabă voievod, den mila lui Dumnezău domnu și biruitoriu a toată Ugrovlahiia.

Celor ce să află lăcuitori supt stăpinirea noastră, preasfințitului mitropolit chir Theodosie, iubitorilor de Dumnezău episcopi, preacuveoșilor egumeni, smeriților preoți, blagorodnicilor[9] boiari și tuturor celoralalți pravoslavnicilor[10] creștini, cel de la Dumnezău ajutoriu poftim.

[...] Să dobîndim [...] înțelepciunea aceaia carea Solomon cu multe fealiuri de făgăduiale învață pre fiiul său, să neguțitorească cu dînsa mai bine decît cu aurul și decît fiece altă aveare, zicînd: „Fericit iaste omul care au aflat înțelepciunea și pămînteanul care știe înțeleagerea, mai bine cu ea să neguțitorească decît cu avuții de aur și de argint". Adevărat că adîncă bogăție sînt avuțiile și bunătățile care ne dobîndește talandul. Iară care să fie și talandul acesta? După tîlcuirea dumnezăiescului David, care zicea: „Cuvintele Domnului sînt cuvinte curate, argint lămurit[11] și de șapte ori curățit" și alta nu e fără cît cuvîntul lui Dumnezău cu care are a neguțători omul spăseniia lui și a fratelui său. Acest dumnezăiesc cuvînt măcară că cu multe fealiuri de nume lăudîndu-se să arată noao la dumnezăiasca scriptură, întîiu ca cum să zice apă vie care stinge aținarea poftii cei spurcate, sau piinea vieții carea, mîncîndu-o, sufletul leapădă stricăciunea morții, au vin dulce care pică, în inimile celor ce-l beau, bucuriile raiului, au luminătoriu care ne luminează să nu ne poticnim îmblînd în noaptea deșărtării cei lumești, au sabie care junghe inima bălaurului celui viclean, au pavăză de foc cu care ne apărăm de săgețile ceale aprinse cu foc ale satanii, au piatră întărită preste care stau neclintite duhovnicești zidiri, au chiaie care ne deschide visteriia dumnezăiești fericiri, au canon[12] care ne stîmpără necazurile lumii aceștiia, au iarbă care ne vindecă toate vătămăturile ceale sufletești, sau carul credinței asupra căruia ca niște biruitori vom să întrăm în raiu, sau, mai desăvîrșit, piatra cea de mult preț, ce să zice cărbune, care ne-au pus dragostea lui Dumnezău ca un semn, ca să ne cunoaștem că sîntem ai lui. Cu aceastea și cu altele aseamene de să și tîlcuiește, cum am zis, cuvîntul lui Dumnezău, iară încăși mai cu cuviință decît toate să arată cînd să numește taland[13]. Căci cu acesta ne aducem aminte că darul ce am luat nu l-am luat numai pentru noi ce și pentru alții.

[...] Și după cum zic filosofii elinilor, așa încă la besearică talandurile ceale duhovnicești, cînd nu se dau de la unii la alții nu se zic talanduri. Și o mărturisește înțelepciunea unde zice: „Grădină închisă și fîntînă pecetluită, ce folos iaste de la amîndoao?"

[...] Și auzînd aceasta, eu, smeritul domn, den gura Domnului mieu adease a zice: „Privegheați, că nu știți în ce ceas Domnul nostru vine"[14], cunoscutu-mi-am datorie nepărăsită, mai nainte de a sosi sfîrșitul nemerniciei meale, după darul ce mi s-au dat den mila lui Dumnezău, să neguțitoresc duhovniceasca neguțitorie și să dau celor ce sînt supt ascultarea noastră talandul care m-au încrezut[15] Domnul. Și aceasta am făcut la tălmăcirea aceștii Sfinte Scripturi, făcînd multă nevoință și destulă cheltuială. Despre o parte puind dascali știuți foarte den limba elinească, pe prea înțeleptul, cel dentru dascali ales și arhiereu Ghermanonisis[16]. Și după petreacerea[17] lui pre alții care s-au întîmplat. Și despre altă parte, ai noștri oameni ai locului, nu numai pedepsiți[18] întru a noastră limbă, ce și de limba elinească avînd știință ca să o tălmăcească. Carii luînd lumină și de-ntr-alte izvoade vechi și alăturîndu-le cu cel elinesc al celor 70 de dascali, cu vrearea lui Dumnezău o au săvîrșit precum să veade. Și măcară că la unele cuvinte să fie fost foarte cu nevoie tălmăcitorilor, pentru strimtarea limbii românești, iară încăși avînd pildă pre tălmăcitorii latinilor și sloveanilor, precum aceia, așa și ai noștri le-au lăsat precum să citesc la cea elinească. Și după isprăvirea tălmăcitului aceștii folositoare și sfinte osteneale, luînd după cum să cade și voia de la sfînta și muma noastră beseareca cea mare, s-au

dat în tipografie de s-au tipărit în sfînta mitropolie den Bucureşti, fiind arhiereu şi păstoriu creştinescului acestuia norod, preasfinţitul părintele nostru chir[19] Theodosie Mitropolitul [...].

Rog dară să priimiţi cu bucurie cea bună îndurare cu care ne-am nevoit pentru folosul obştesc şi să rugaţi pre Dumnezău şi pentru a noastră spăsenie.

BAR, CRV 86, p. I—V.

[1] *Şerban Cantacuzino*, domn al Ţării Româneşti (1678—1688); [2] *Constantin Brâncoveanu*, domn al Ţării Româneşti (1688—1714); [3] *prestăvire* = moarte; [4] *au coronat* = au încoronat; [5] *ţara Ugrovlahiei*, denumire care desemna, în actele interne slavone, *Ţara Românească;* [6] *au rădicat* = au suportat; [7] *exarhu* = demnitate, în ierarhia bisericească, situată între mitropolit şi patriarh; [8] *laturi* = ţinuturi învecinate; [9] *blagorodnicilor* = nobililor; [10] *pravoslavnicilor* = ortodocşilor; [11] *lămurit* = curăţit, limpezit; [12] *canon* = împuternicire; [13] *taland* = dar; [14] Matei 25/13; [15] *m-au încrezut* = m-au încredinţat; [16] *Ghermanonisis (Ghermano de Nyssa, Capadocia)*, preluat *in partibus* pe care Mitropolia bucureşteană era autorizată a-l sfinţi şi păstra. Rolul său însă „trebuie cu totul redus". El n-a fost decît ce spune cu laude, ca pentru un răposat, prefaţa *Bibliei*, un erudit de elineşte (v. N. Iorga, *Biblia*...); [17] *după petreacerea* = după stingerea, după moartea; [18] *pedepsiţi* = iscusiţi, cunoscători; [19] *chir* (precedă nume de persoană) = domn, jupîn.

Ne-am oprit la elogiul pe care „luminatul" domn Şerban Cantacuzino îl aduce înţelepciunii, una dintre „virtuţile cardinale" (termenul a fost folosit pentru prima oară de către „părintele bisericii" Ambrosius (sec. IV), care a socotit sub acest nume însuşirile morale pozitive — fundamentale — ale omului, între care se mai considerau: curajul, temperanţa şi dreptatea).

Alegînd din *Pildele lui Solomon* (cap. 3/13—14), pasajul cu lauda înţelepciunii, a capacităţii superioare de înţelegere şi judecare a lucrurilor, autorul asociază şi una dintre „virtuţile teologale" supreme recunoscute de morala creştină; s-au considerat trei „virtuţi teologale": credinţa, nădejdea şi înţelepciunea; iubirea în sensul datoriei celor învăţaţi de a le face cunoscute („darul ce am luat nu l-am luat numai pentru noi, ci şi pentru alţii").

În acest fel, smeritul domn socoteşte că va putea „neguţitori talandul" cu care l-a „încrezut" Domnul (v. şi infra: Matei cap. 25).

Metafore, epitete, hiperbole îmbracă într-un limbaj înflorit, împrumutat din textele biblice (la care autorul acestor gînduri se referă des), semnificaţia nevoii de a cunoaşte cuvintele *Scripturii:* „cuvinte curate, argint lămurit şi de şapte ori curăţit" (ps. 11/6), care nu trebuie să rămînă „grădină închisă şi fîntînă pecetluită" *(Cîntarea cîntărilor* IV/12).

Succesiunea tropilor imprimă argumentaţiei nu numai armonia, orchestraţia versului, dar şi suflul maiestuos al retoricii: „apă vie care stinge aţîţarea poftii...", „pîinea vieţii care...", „vin dul-

ce...", „luminătoriu...", „sabie...", „au pavăza...", „piatră întărită...", „chiaie..." etc.

Se reţine, ca normă ştiinţifică, adoptată de tălmăcitorii, puşi în dificultate de „strimtarea limbii româneşti", reproducerea termenilor fără corespondent în română „precum se citesc la cea elinească", după modelul „latinilor şi slovenilor".

Prea luminatului, prea creştinului, prea slăvitului, iubitoriului de Hristos, domnu şi oblăduitoriu a toată Ugrovlahia IOAN ŞERBAN CANTACOZINO BASARABA VOIEVOD dragostea cea întru Hristos şi apostoleasca blagoslovenie aducem măriei tale.

[...] Direpţ aceaia şi vredniciia mării[i] tale neasămănată iaste, căci că neamul şi despre tată şi despre mumă să trage de multe împărăţii şi domnii, măcară că slăvit au fost, iară în cea de apoi întru boierie slujiia. Iară măriia ta pre acesta la puteare domnească l-ai rădicat, însă domnind iară împărăteaşte, şi stăpînind iară cu mare cuviinţă, norodului povăţuitoriu fiind, iară de noroade a purta grijă şi spre limbi fiind făcătoriu de bine; pentrucă prea milostiv eşti şi dulce făcătoriu de bine, chivernisieşti şi bine oblăduieşti, iară n-ai pre altul aseamenea, plineşti chipul părintesc cel împărătesc. Iară mai vîrtos cinste strămoşilor făcîndu-te, au de strămoşi cinstindu-te. Direpţ aceaia dăruitu-ţi-s-au şi ceale peste fire lucruri nu numai căci den tinereaţe te-ai arătat luminat spre politiceştile stăpîniri şi spre toate te-ai arătat ştiiut. Şi la primejdiile vremii ales otcîrmuitoriu şi curăţitoriu de tiranii patriei şi de obştea sfintelor mănăstiri şi biseareci den temelie bun chititor[1] şi innoitoriu dumnezăiescului mormînt şi sfîntului muntelui Athonului[2] de multe ori întru multe ajutoriu. Şi cea decît toate mai mare sfintei şi catholiceştii şi apostoliceştii biseareci în multe părţi te-ai arătat ajutoriu cu multe fealiuri, care lucrul acesta iaste cel dentîiu al bunătăţilor. Direpţ aceaia Fotie[3], patriarhul Ţarigradului, scriind către Mihail[4], biruitoriul Bulgariei, zice, adecă cealealalte lucruri mici aduc folosinţele, iară nevoinţa care iaste pentru besearică nemoarte cîştigări, nemortului suflet lucrează. Şi ajuţi besearecii: întîiu, că scriptura cea noo răsipită fiind, după izvodul cel vechiu şi cu nevoie aflată a să citi de preoţii cei de ţară la rînduiala tipicului elinesc, spre lesne cetire o ai tocmit. A doa că ai tălmăcit în limba rumânească şi o ai tipărit şi dintr-a mării[i] tale cheltuială, atîtea cărţi făcînd le-ai dat maicii bisearicii a să citi. A treia că veachea scriptură tălmăcindu-o pre limba rumânească aiave a să citi o ai făcut. Că de vreame ce după politiceştile legi nu să cade omului grec a nu şti legile grecilor, cu cît era mai direpţ creştinii rumâni să ştie legile lui Dumnezău, care iaste Sfînta Scriptură. Şi adevărat la rumâni s-au plinit cuvîntul apostolului Filip[5]. Care au zis către hadîmul[6] împărăteasii Ethiopilor[7]: care

cunoşti ceale ce citeşti? precum zic bogoslovii[9]: Cel ce nu cunoaşte să nu să cunoască. Direpţ aceaia spre mustrare zicea Dumnezău jidovilor pren Isaiia[9], precum zice apostolul către corintheani: „cu alte limbi şi cu alte buze voiu grăi către dinşii şi nici aşa nu mă vor asculta"[10]. Aceasta şi la rumâni s-au plinit. Că, cu glas striin grăind lor Dumnezău, nu asculta, iară acum Sfinta Scriptură prin nevoinţa măriei tale să citeaşte şi cunoscută să face şi la mari şi la mici. Şi de vreame ce cel atocma[11] apostol Costantin[12] împărat, căci au scris Sfînta Scriptură la o samă de cărţi ca să să citească pre la besearicile ceale den Ţarigrad, să laudă şi să cinsteaşte, cu cît mai vîrtos vreadnic de mii de laude eşti măriia ta, care la un norod întreg dai cuvîntul lui Dumnezău, ca oarece lumină fiind până acum supt acoperămînt şi o pui în sfeaşnic, ca să lumineaze celor den casă ai besearicii noroade: rumânilor, moldoveanilor şi ugrovlahilor.

[...] Şi de vreame ce Ulfila[13] episcopul gothilor iaste lăudat că pre vremea lui Valendian[14] au tălmăcit unile părţi ale Sfintei Scripturi spre limba lor ca să să întărească oamenii neamului său den pîinea cea vie a învăţăturii duhului, cu cît mai vîrtos eşti măriia ta vreadnic de cinste tălmăcind şi dînd nu oarecare părţi, ce toată Scriptura şi nici la puţină părticea de limbi, ce la întregi şi de multe fealiuri de noroade.

[...] Şi de are Ptolomeu[15], împăratul Eghipetului, mai mare laudă care au tălmăcit Sfînta Scriptură den limba ovreiască spre cea elinească, decît au zidit ceale de la Memfes[16] piramide şi au tocmit ceale patru cărţi de astronomie, cu cît mai vîrtos măriia ta eşti vreadnic de multe şi mari laude care o ai tălmăcit spre limba cea de moşie a locului, nu spre trufă precum acela, ce pentru mîntuirea noroadelor şi duhovnicească hrană a credincioşilor.

[...] Direpţ aceaia rugăm ca şi de-acum înainte să fii a toată bunătatea şi buna credinţă pildă, nu numai celor den zilele mării[i] tale, ce şi în urma mării[i] tale. A tot neamul omenescu, buna şi marea învăţătură, bune şi mari lucrind. Pentru care mai vîrtos şi cea nespusă şi veacinică împărăţiia ceriurilor va dărui mării[i] tale moştenire neclătită şi lăcaş nemutat şi peste fire întru cîştigarea dumnezăieştii desfătăciuni cei nestricate în veacii veacilor amin!

Dositheu, den mila lui Dumnezău Patriarh sfintei cetăţi Ierusalimului şi a toată Palistina, rugătoriu de sănătate mării[i] tale.

BAR, CRV 86, P. VI—VIII

[1] *Chititor* = ? ctitor; [2] este vorba de muntele Athos din peninsula Calcidică (Grecia), unde erau, alături de mănăstirile călugărilor de diferite naţiuni, şi trei schituri româneşti, cărora mulţi boieri şi domni le închinau moşii întinse şi diferite alte averi; [3] *Fotie (Fotius)*, patriarh al Constantinopolului (cca 820—891) şi scriitor eclesiastic, începătorul schismei care a adus despărţirea bisericii de răsărit de cea de apus; [4] *Mihail*, probabil Mihail al III-lea supranumit *Porfirogenitul*, împărat al Constantinopolului, născut la 839 şi mort în 867; [5] *Filip*, apostol, supranumit evanghelistul; [6] *hadîm* = eunuc; [7] probabil Candas, regina Etiopiei care a introdus creştinismul, la care ea însăşi se convertise prin intermediul trezorierului său, eunucul Judas, care primise revelaţia apostolului Filip în timpul unei călătorii la Ierusalim; [8] *bogoslovii* = teologii; [9] *Isaiia*, primul din cei patru mari profeţi (785—681 î.e.n.); se citează sub numele său renumita compoziţie: *Imn despre ruinele Babilonului;* [10] *Intîia epistolă către corinteni a sf. Apostol Pavel*, cap. 14/21; [11] *atocma* = la fel, deopotrivă; [12] *Constantin cel Mare*, împărat roman (306—337), care a unificat Imperiul roman, mutînd capitala la Constantinopol, oraş întemeiat de el, în locul fostei colonii greceşti Byzantion; a făcut să crească prestigiul religiei creştine; [13] traducerea *Bibliei* în gotică, de către Ulfila (369) constituie cel mai vechi text de limbă germanică cunoscut pînă astăzi; [14] *Valentinian*, împărat roman (cca 321—375); [15] *Ptolemeu II Philadelphul*, rege al Egiptului, care a ajutat pe scriitori şi a pus să se traducă *Biblia* în greceşte *(Septuaginta);* [16] *Memphis*, oraş în Egiptul antic, grandioasă capitală a faraonilor.

Elogiul la adresa domnitorului se întemeiază aici pe calităţile deosebite ale acestuia, privite atît din perspectiva îndatoririlor bunului creştin, cît şi sub aspectul înzestrărilor personale, cu obîrşii adînci în meritele străbunilor.

Comparativ cu figurile celebre ale personalităţilor care au contribuit, din cele mai vechi timpuri, la traducerea *Bibliei* (ca împăratul Constantin, episcopul Ulfila sau regele Ptolemeu), descendentul Cantacuzinilor se singularizează, arătîndu-se că, în „competiţia" cu cei citaţi, a adus lumina „în sfeaşnic", „dînd nu oarece părţi, ce toată scriptura", tuturor „rumânilor, moldovenilor şi ugrovlahilor", în „limba cea de moşie a locului", „pentru mîntuirea noroadelor şi duhovnicească hrană a credincioşilor" şi „nu spre trufă".

Expresia scrisorii către domn, semnată de Dosithei, este encomiastică, cu vădite accente ale stilului bisericesc.

Datele de cultură universală demonstrează enciclopedismul autorului.

Datele de postfaţă, formulate lapidar, poartă atît suflul cucernic, recunoscut în morala creştină printr-o atitudine umilă, smerită (sîntem „pătimaşi ţinuţi de slaba fire"), cît şi ideea moralei antice că orice creator trebuie să treacă prin toate stările sufleteşti încercate de semenii săi: *„Homo sum, humani nihil a me alienum puto"* (Vezi Publius Terentius Afer, *Heauton timorumenos*, I, 1, 125); aici „şi noi sîntem oameni" şi firea „nu lasă nici pre un om a rămînea fără greşală".

[PILDA TALANŢILOR]

[...] Un om mergînd departe chemă slugile sale şi deade lor averile lui.

Şi unuia îi deade cinci talanţi, altuia doi, iară altuia unul, fiecăruia după putearea lui, şi să duse numaidecît.

Și mergînd cel ce au luat cei cinci talanți au lucrat cu ei și făcu alți cinci talanți. Așijderea și cel cu doi, dobîndi și el alți doi. Iară cela ce au luat unul, mergînd, săpă în pămînt și ascunse argintul domnului său.

Iară după multă vreame veni domnul slugilor acelora și luo samă cu ei. Și mergînd cel ce au luat cei cinci talanți aduse alți cinci talanți, zicînd: „Doamne, cinci talanți mi-ai dat, iată alți cinci talanți am dobîndit cu ei".

Și zise lui domnu său: „Bine iaste, slugă bună și credincioasă, spre puțin fuseși credincios, spre mult te voiu pune; întră în bucuriia domnului tău".

Și venind și cela ce au luat cei doi talanți zise: „Doamne, doi talanți mi-ai dat, iaca alți doi talanți dobîndit-am cu ei".

Zise lui domnul lui: „Bine e, slugă bună și credincioasă, pre puțin ești credincios, spre multe te voiu pune; întră în bucuriia domnului tău".

Și venind și cela ce luase un talant zise: „Doamne știutu-te-am că ești om nesilnic[1], secerînd unde n-ai sămănat și adunînd de unde n-ai răsipit. Și temîndu-mă, merș și ascunșu talantul tău în pămînt. Iată, ai al tău".

Și răspunzînd domnu său zise lui: „Slugă rea și leneșă, știuși că seacer unde n-am sămănat și adun de unde n-am răsipit. Cădea-se dară să fii pus argintul mieu la schimbători și, viind eu, fire-aș luat al mieu cu dobîndă. Luați dară de la el talantul și-l dați celuia ce are zeace talanți. Că la tot cela ce are da-i-se-va și i să va prisosi (iară de la cela ce n-are, și ce are lua-se-va de la el). Și pre sluga netreabnică aruncați-l întru întunearecul cel mai de afară; acolo va fi plînsul și scrîșnirea dinților".

BAR, CRV 86, p. 769/II—77/I

[1] *Nesilnic* = puternic, tare.

Pilda talanților se constituie într-o admirabilă narațiune, în care ideile se succed în fraze concise și clare, introduse de iterativele și particulele deictice din vorbirea de toate zilele: *și, iară, așijderea*.

Dialogul înviorează povestirea, o face mai expresivă, ca de atîtea ori în nenumărate pasaje biblice, evitîndu-se astfel ariditatea și monotonia disertației abstracte (v. Matei, Cap. XXV/14—30).

Prin spusele „slugilor" și observațiile „domnului", parabola evoluează spre deznodămînt — concluzie menită să sublinieze esența, învățătura morală: orice om dotat, fie materialicește, fie spiritualicește este dator să-și ajute aproapele; se condamnă egoismul, lenea, nepăsarea față de cei din jur; „darurile" nu trebuie să le ascundem numai în folosul nostru.

Tîlcuirea evangheliei respective în fața credincioșilor adăuga învățăturilor din cărțile canonice argumente din viața de fiecare zi.

TEXTE: Scurte fragmente în crestomațiile cunoscute; *texte independente:* Virgil Cândea, *Raționea dominantă*, Cluj-Napoca, 1979, p. 190—214; *Biblia 1688*, Pars VIII, *Ruth*, în „Dacoromania", Jahrbuch für östliche Latinität. Prefață, textul pe înțeles, notele de Paul Miron, transcrierea textului chirilic de Stela Toma, indice de Elza Lüder, Freiburg und München, 1980.

STUDII: Del Chiaro, *Istoria della moderne rivoluzioni della Valachia*, Venezia, 1718, p. 43; Ștefan D. Grecianu, *Scrierile lui Radu Logofetul chronicarul*, în „Revista Română", I (1861—1862), p. 575; Tim. Cipariu, *Principia* . . . p. 111—112; B. P. Hsdeu, *Viața, faptele și ideile lui Nicolau Spătaru din Milesci*, în „Traian", 1870, nr. 7, p. 32; Emile Picot, *Notice biographique et bibliographique sur Nicolas Spatar Milescu*, Paris, 1883, p. 6, 9, 43—44; G. Sbiera, *Mișcări culturale* . . ., Cernăuți, 1897, p. 53; N. Iorga, *În legătură cu Biblia de la 1688 și Biblia de la 1667 a lui Nicolae Milescu*, în „An. Acad. Rom.", s. II, mem. secț. ist., tom. XXXVIII, București, 1915—1916, p. 37—54; Const. Solomon, *Biblia de la București 1688. Contribuțiuni nouă istorico-literare*, Tecuci, 1932; N. Iorga, *Biblia lui Șerban Vodă*, în „Revista istorică", XXIV (1938), nr. 7—9, p. 193—196; Virgil Cândea, *Nicolae Milescu și începuturile traducerilor umaniste în limba română*, în LL, VII, București, 1963, p. 29—76; id. *Semnificația politică a unui act de cultură feudală*, în „Studii", XVI, 1963, nr. 3, p. 650—671; G. F. Țepelea, *Versuri în metru antic în Biblia de la București (1688)*, în LR, XII, 1963, nr. 1, p. 81—85; Petre Haneș, *N. Milescu, traducător necunoscut a opt cărți cunoscute din Biblia de la 1688*, în Gl. Bis., 23, 1964, nr 1—2, p. 30—49; Mircea Anghelescu, *Note la Biblia din 1688*, în LR, XX, 1971 nr. 3, p. 305—308; Ion Gheție, *Biblia de la București și procesul de unificare a limbii române literare*, în SLLF, II, 1972, p. 53 și urm.; Antonie Plămădeală, *Biblia de la București. Cine a făcut traducerea?* în BOR, 96, 1978, nr. 9—10, p. 1004—1018; Doru Mihăescu, *Considerații asupra vieții și activității tipăritorului primei Biblii românești, Mitrofan, episcopul de Huși*, în Mitr. Mold., 55, 1979, nr. 5—6, p. 314—334.

IV. LITERATURĂ LEGENDARĂ

DOSOFTEI

Viețile sfinților

1682—1686 Moldova

În activitatea literară a lui Dosoftei, cunoscut mai ales ca poet, textele în proză ocupă un loc destul de important, atît cantitativ, cît și valoric. Ele atestă nu numai calitățile de filolog, traducător și editor ale lui Dosoftei, ci și remarcabilul său talent literar. Intervalul de timp necesar pentru pregătirea ediției sale din *Viețile sfinților* a fost mult mai mare (cca. 25 de ani; v. Șt. Ciobanu, *Dosoftei, mitropolitul Moldovei și activitatea lui literară)* decît cel consacrat versificării și editării *Psaltirii* din 1673 („... tocmită în 5 ai, foarte cu osîrdie mare"). Acest lucru nu se explică decît ținînd seama de faptul că Dosoftei aplică și în cazul acestei ediții a *Proloagelor (Vieților sfinților)* principiile pe care i le cunoaștem din întregul activității sale literare. El nu se oprește niciodată la un singur izvor în traducerea textelor, confruntă sursele, caută să completeze lacunele și să înlăture inadvertențele, este interesat nu numai de exactitatea traducerilor, ci și de expresivitatea lor, este atras de latura miraculoasă sau fabuloasă a narațiunilor, chiar dacă ea contravine uneori canonicității textului, năzuiește mereu să dea formă poetică materiei narative.

În *Proloagele* sale el folosește surse diferite. În afara sinaxarelor grecești, care constituie modelul său principal, atît pentru majoritatea legendelor, cît și pentru versurile care apar în tipăritura sa (v. N. A. Ursu, note la ed. Dosoftei, *Opere,* I, 1978), el mai folosește și manuscrise slavone din seria *Mineelor,* alcătuită în Moldova în secolele al XV-lea și al XVI-lea, ca și unele traduceri contemporane cu el, făcute în spațiul ucrainean. Un rol destul de mare în cadrul colecției sale hagiografice îl deține materialul extras din cronografele grecești tipărite la Veneția, material pe care Dosoftei îl folosește cu citări exprese în mai multe locuri din tipăritura sa.

Concepția lui Dosoftei asupra valorii hagiografiilor are și ea determinări multiple. Cum se știe, cultul sfinților, ca reviviscență a politeismului antic, a avut rolul de a pune în circulație literară o serie de legende locale. Cum sfinții patronau o comunitate alcătuită pe baze naționale, profesionale (patronii breslelor), cetățenești (patronii orașelor-cetăți) și, pînă prin secolul al X-lea, nu erau canonizați încă oficial, ci prin sufragii populare, între legendele sfinților și cele ale eroilor au existat mereu contaminări. Dosoftei consideră

că valoarea exemplară a hagiografiilor este mult mai pregnantă atunci cînd acțiunile narate sînt mai apropiate cititorului. În acest sens el introduce în tipăritura sa o pledoarie pentru sanctificarea unor sihaștri moldoveni:

„Că și-n vreamea de-acmu mulți svinți sînt de petrec cu noi, carii numai Dumnădzău îi știe la inema lor.

Dară tocmai și din rumâni, mulți sînt carii-am și vădzut viața și traiul lor, dară nu s-au căutat, fără numai Daniil de Voroneț și Rafail de Agapia, i-am sărutat și svintele moștii. Apucat-am în dzîlele noastre părinți nalți la bunătăți și-n podvig, și plecați la smerenie adîncă: părintele Chiriac de Beserecani, gol și ticăloșit în munte 60 de ani. Și Chiriac de Tazlău, Epifanie de Voroneț, Partenie de Agapiia. Dară Ioan de Rîșca, arhiepiscopul acel svînt și minunat, Inochentie de Pobrata și Istatie? Că Dumnădzău, svințiia sa, nice un neam de rodul omenesc pre pămînt nu lasă nepartnic de darul svințiii sale, ce preste toți au tins mila sa ș-au deșchis tuturor ușe de spășenie". (*Viețile svinților,* IV, f. 152[r]).

Pledoaria sa are aspectul unui demers din rațiuni de patriotism local. Dar, dacă privim generic și istoric noțiunea de *patriotism,* vedem că ea se constituie și pe baza cultului patronilor unor comunități. Pe Dosoftei îl conduce, în activitatea sa culturală, dorința de a oferi comunității cu care se simte congener un număr de bunuri culturale. De aceea el acordă mai puțină atenție rigorii canonice în culegerea sa de povestiri și versuri hagiografice și mai multă elementului legendar atractiv al acestora.

Povestirea pe care o reproducem mai jos este un exemplu foarte grăitor în această privință. Incriminată în indexurile de cărți oprite (v. comentariul), *Viața sf. Macarie Rîmleanul* este o legendă plină de elemente miraculoase și de viziuni conținînd modalități artistice narative apropiate de universul cărților populare și de cel al basmelor fantastice.

POMENIREA PREACUVIOSULUI PĂRINTELE NOSTRU MACARIE RÎMLEANUL[1]

Trei părinți svinți bătrîni, Serghie și Righin[2] și Theofil[3], de la mănăstirea lui sveatîi Asclipie, ce-i în Mesopotamiia, adecă țara între apele Tîgrul și Efratul, să vorovîră în bună voroavă să îmble să cutriere pămîntul. Și-ncepînd calea, mearsără de cutrierară locuri de-nchinăciuni. Și mearsără și pre la puțul cel de apă[4] [...].

Și ieșind din Ctisifon, mearsăm 24 de dzîle, pînă la părțîle Indiei. Și aflăm o căscioară de cătră apusul cetății. Și ieșind oamenii indieni, ne goniră dintr-acea casă. Că nu șed cu orașe, ce rășchirați. Și iarăș întrăm într-altă casă fără om și masăm[5] 2 dzîle. Și adecă[6] veniră omul cu femeaia-ș, în cap în loc de cununi purta săgeți[7] ascuțîte. Și să spăriară, gîndind că sîntem iscoade. Și mearsără de-ș

chemară soții. Și veniră vro 40 de oameni. Și cercînd prin casă, ne-aflară la rugă și pusără foc casii. Noi deadem afară cu multă frică. Și nențălegîndu-le limbii să răspundem, ne-nchisără într-o casă strîmtă, dzeace dzîle nemîncați. Iară noi făceam rugă dzua și noaptea, cîntînd și slăvind pre Dumnădzău. De-aciia veniră cu mulții și aflîndu-ne îngenunchiați la rugă, ne luară și ne petrecură cu prăjini pînă ne scoasără din țară. Și eram nemîncați 70 de dzîle, cum Dumnădzău știe [...] Și mearsăm multe dzîle spre răsărite. Și sosîm în 40 de dzîle la loc cu pomăt frumos și rodit și dulce la mîncat, preste samă de mult [...] Și de-acolo mearsăm în țara căpcînilor[8] și nemica rău nu ne feaceră, numai ce ne căuta. Pre-alocurea era cu mueri și cu copii, lăcuia pre supt pietri ca herile în viedzunii[9]. Și iarăș luînd drumul spre răsărit 100 de dzîle și mai bine, sosîm în țara pithicilor, nemică altă nu vedeam, numai pithici[10]. Și fugiră de noi deaca ne văzdură [...] Și deaca ieșim din țara moimelor[11], venim la munte nalt unde nice soarele nu luciia, nice copaci era, nice verdeață. Numai gîngănii veninate, și glasuri de șueratul lor, și scîrșcări de dinții lor, de aspide[12] și de bălauri și ehidne[13] răspundzîndu-ș, și dzîmbri, și vasiliscuri[14], și alte heri neștiute, și onochetavri[15], și inorogi[16], și leoparduri. [...] 4 dzile audzînd șueretul zmeilor, ne-am astupat urechile, că nu puteam răbda șueretele lor. Și trecînd muntele sosîm la rîpă mare și adîncă, unde nice urmă de om era, nice fire de om îmblase pe-acolea. Și zăbăvînd 7 dzîle, cugetînd cum vom face, și ne rugăm lui Dumnădzău să ne scoață de acea rîpă. Și adecă o ciută veni împrotiva noastră, și mugi de departe naintea noastră. Și luîndu-ne pre urma ei sosîm la alte rîpi și [primejdii]. Și surupîndu-ne abiia cu nevoe putum de ne pogorîm [la un] șes. Și era ciredzi de cerbi și ciute, și trecum [acel loc?][17] prin ciredzi de ciute, și de pili, fără nevoe. Și neaflînd drum [...] mearsem 70 și mai bine de dzîle și sosim la loc șes, plin de pomăt cu roadă. Și lumină nu să mai vedea acolo, numai negură întunecată. Și ședzînd puțintel, plînsăm și ne tînguim că ni s-au închis calea și lumina. Și plîngînd acolo 7 dzile, adecă o porumbiță, zburînd stătu la loc nalt și purceasă nainte-ne. Noi [...] mearsem după dînsa. Și sosîm la un znămăn[18], stîlp de piatră cu cămară. Și scriia în țărcălam[19]: „Acest stîlp au rădicat Alexandru, împăratul machedonilor, cînd au gonit pre Darie persul. Cine va vrea să să-nderepteadze de-acicea, să ia na[20] stînga din cătro vin apele. Și cine va-mbla, să ia sunetele apelor și va ieși la lumină. Că na direapta sînt munți și rîpi și iazere mare pline de șerpi". Deaca citim stîlpul lui Alexandru, dobîndim la suflet. Și [...] purceasăm luînd na stînga. Și deaca mearsăm 40 de dzîle, ne tîlnește putoare grea și iute. Și leșinam de putoare, și ne rugam lui Dumnădzău să ne ia sufletele. Și eram în multă voia rea. Și veniia hreamăt mare, ca de nechedzături de cai mulți. Și deaca curmăm din cale, vădzum naînte-ne iazer mare. Și mulțîme de munciți[21], cît nu să vedea apa de

dînșii. Și adecă boacete și vaete și plînsuri cu țipete multe, ca de mulțîme de oameni din iazer [...] Și cu frică mare trecum de acel iazer de osîndă. Și de-acolo în cîteva dzîle sosîm unde era 2 munți nalți. Și-ntre dînșii căutăm de vădzum un uriiaș foarte mare, legat cu 8 lanțuje de aramă preste trup, cu 4 na direapta, și cu 4 na stînga. Și foc mult supt dînsul de-l ardea. Și țipetele i să audzîia 30 de mile. Și deaca ne vădzu, acel om mare începu a să boci, și să-nchina cu capul la pămînt. Și era trupul lui pîrjolit de nu să vedea nice un păr pre trupul lui. Iară noi de frică ne-am acoperit obrazele pînă-l trecum. Și-mblînd 5 dzile, tot îl audziiam. Și sosîm la strămnină[22], cu dîlboană adîncă și mare. Și de margine era o muiare despletită mare. Și un bălaur împleticit colăcit de la picioare pînă la capul ei preste trup. Și cînd vrea să grăiască, o loviia preste gură șarpele. Și părul ei era pînă-m pămînt. Și alte glasuri nepovestite ieșiia din acea groapă de gloate multe [...] Și trecînd locul cu frică, sosîm la cîmpie strașnică și slăvită. Și adecă 4 bărbați sta acolea, cu chip slăvit și nepovestit. Și-naintea lor, darde[23] ascuțite de luciia. Și foc mare fără samă, și smoală, și iarbă pucioasă, zmei și ehidne și chelei[24]. Și acei 4 bărbați avea în capete cununi de aur cu mărgăritari, țiind a mînă toiage de aur. Și deacă-i vădzum, cădzum la pămînt și ne rugăm: Miluiți-ne bărbați cerești. Și să nu să atingă de noi dărdzîle acealea și focul! Și răspunsără acei bărbați svinți: Sculați cu pace de vă păziți calea [...] Și audzînd aceastea de la svinții bărbați, luăm îndrăznire. Și mearsăm 40 de dzîle, îmblînd nemîncați, fără numai apă. Și fără veaste ne veni glas de cîntători a gloate multe, și miros de mir scump. Și din glasul cîntecelor ș-a tămîiilor, adormim. Și-n somn ni să-ndulciră budzele, ni să-ndulciră ca de stride[25]. Și deșteptîndu-ne, vădzum besearică mare de cristal și în mijlocul ei ca-n chip de jărtvinic[26]. Și ieșiia fîntînă ca laptele din jărtvinic, cît dziceam că și-i[27] lapte. Și bărbați strașnici și minunați sta pregiur apa aceaia cîntînd cîntări îngerești. Și deacă-i vădzum, ne-am înfricoșat și stam uimiț izumiți[28]. Iară un svînt bărbat frumos, de-aceia ce sta pregiur apa aceiia fîntîni, ne socoti și dzisă: Aceasta-i fîntîna de fără moarte cruțată[29] dreptîlor. [...] Și cu multă frică și bucurie, sosîm la alt loc, nice leac gustați, cum Dumnădzău știe. Ce budzăle noastre de dulceața aburilor acelora, trei dzîle să lipiia ca de stride. Și iarăși venim la un loc cu pîrău mare și băum de ne săturăm, slăvind pre Dumnădzău. Și era-n-amiadză-zi, pripăc[30], și ședzum lîngă pîrău sfătuind ce vom face. Și din pîrău ieșiia lumină de strălumina. Și socotim în patru părțile lumii, și nu sufla vînturile de la noi. Și-ntr-alt chip sufla vînturile acealea. Și unghiul despre apus era vearde a ceriului, ca prajii[31]. Iară a răsăritului, ca trestiia. Iară miadză-noaptea, ca sîngele curat. Iară amiadzădzul, alb ca omătul. Și stealele ceriului era mai străluminate, și soarele mai herbinte, cu șapte părți[32]. Și copacii, preste măsură de mare. Și mai deși și mai rodiți. Și munții aceia, mai nalți decît pre

la noi, și mai faeși[33]. Și pămîntul acela, luminat ca focul, și cumu-i laptele, și pasările, pre fealiu, carea-și în cîntecul ei. Și eram mai mult de 100 de dzîle nemîncați, cum Dumnădzău știe. Și fără veaste veniră la noi gloate fără samă de mulți bărbați, și femei și copii, cei mai mari era de un cot. Alalți și mai scundzi. Și ne-am spăriat de dînșii deacă-i vădzum, să nu ne cumva mănînce. Și gîndiiam cum vom face. Și dzîsă fratele Serghie[34]: Dăi fraților să ne zborîm[35] părul, să ne facem ciuhași[36] și să alergăm asupră-le. Sau ne-or mînca, sau or fugi. Și feacem așea, și purceasără fuga scîrșcînd cu dinții asupră-ne, și trăsnind, și apucîndu-și cuconii. (Aceștia au războiu cu cucoarăle)[37]. Și trecînd pîrăul mearsăm unde lăcuia ei. Și aflăm acolo un fealiu de buruiană[38] ca laptele și ca stridia de dulce. De un cot era de-asupra pămîntului. Și mîncăm de ne săturăm de dinsă, și ni s-au schimbat fața, și vîrtutea ni s-au adaos [...]. Și iarăși purceasăm pre cale nainte. Și mearsăm opt dzîle neștiind calea. Și țiindu-ne de acea cale nemblată multe dzîle, aflăm peștera lui Sveatîi Macarie, luîndu-ne pre o cărărușe. Și era peștera aceaia ca o besearică svîntă grijită și podobită. Atunce rugîndu-ne și făcîndu-ne svînta cruce, ne bucurăm. Și întrînd înnontru, pre nimerea n-aflăm. Și dzîsăm între noi: Această căscioară a fire de om iaste. Ce să așteptăm pînă în sară, să vedem. Și-ngăduind puțintel, adecă miros de mir foarte minunat să feace în peșteră și ne veniia la nări. Și luînd aminte spre răsărit de la peșteră, vădzum închipuitură de podoabă de bărbat groznic, cu nemică altă îmbrăcat, fără numai cu peri albi. Că veniia adevăr fericitul Macarie. Și-i crescusă părul capului de ai mulți, și-i acoperiia tot trupul[39] [...] Și desfăcînd părul de pre obraz, voroviia cu noi. Și-i era părul alb ca omătul, ni să punea pre ochi ceață de albiia lor. Și vădzum fața lui. Și de multe bătrîneațe nu i să vedea ochii, că-i era slobodzîte sufruncealele[40] preste ochi. Iară unghiile la mîni și la picioare cîte de un cot era. Iară musteața, acoperindu-i gura, pogoriia de să mesteca cu barba, și-mpreună-i agiungea pînă la picioare. Și cînd grăia, ț-părea că grăiaște de fund. Și-i era piialea ca de țăstul de broască. Și ne-ntreba de unde sîntem. Și ce ați venit la mine? Și-i spusăm toate tîmplările noastre, și cum ni-i voia să agiungem unde odihnește ceriul. Și ne răspunsă: Fiii miei, nu poate neștine muricios, și-mbrăcat cu trup, să între mai înnontru sau să socotească minunile lui Dumnădzău și putearea. Că eu păcătosul mult m-am silit ș-am pus poară[41] să o fac aceasta [...] Și era amu sară. Și ne dzîsă: Fiii miei, stați în laturi puținel, că am 2 coconi aicea și vin din sară în sară. Și mă tem, vădzîndu-vă streini, să nu vă vatăme. Iară noi gîndiiam că-s oameni. Și cum ne deadem în laturi, adecă 2 lei groznici veniră reapede din pustie și căzură la picioarele lui rugind de i să-nchinară. Iară noi de frică căzdum gios. Și puindu-și mînule preste dînșii le dzîsă: Cuconașii miei cei buni, de la firea oamenilor veniră neștini la noi, și să nu le faceți strîmbătate, că sînt șerbii lui

Dumnădzău. Și ne chemă svîntul Macarie: Veniți, fraților, la noi, nu vă teamereți. Și vom face vecerniia. Și mearsăm la svințiia sa, și cursără leii de ne-ntîmpinară, lingîndu-ne pre la picioare și pre cap. Și ca niște oameni cuvîntăreți genunchind picioarele, ni să-nchinară [...] Și feacem vecerniia. Și ședzum toată noaptea, și a doua dzî dzîsăm svîntului Macarie: Spune-ne, cinstite părinte, cum ai venit aicea? Și ne dzîsă: Fraților, plecați audzul de-ascultați în cuvintele rostului[42] mieu, să-nțăleageți de rîndul mieu, cum am venit aicea. Eu, smeritul, am fost ficior unui Ioan singlitic[43] din Rîm. Și mă-nsurară fără voia mea. Și nuntind, cînd fu sara de mă-nchisără cu mireasa, nunta giucînd, eu mă feciu că mi-i pre-afară, și ieșiiu de m-am ascuns la o femeae săracă și mișea, de-am ședzut ascuns 7 dzîle, Dumnădzău să o pomenească. Și-m aducea veștile[44] pînă-n 7 dzîle. Iară dzîlele nuntii meale feaceră bocindu-le și căutîndu-mă și nu mă aflară. Iară eu, deacă trecură aceale 7 dzîle, m-am sculat noaptea, slăvind și mulțămind [...] și aceii mueri sărace. Ș-am ieșit la drumul cel mare [...] Și-ndată purceși a mearge. Și mă tîlni o asînă sălbatică păscînd. Și o giuraiu de dzîși: Ai, pre Dumnădzău ce te-au zidit, arată-mi lăcaș omenesc. Și-ndată stătu de mă apropiiaiu. Și mergea naintea mea, și m-au dus 2 dzîle. Și tîlnim un cerb mare. Și să-ntoarsă asîna sălbatecă. Și mă dusă cerbul 3 dzîle. Și iarăși ne tîlni un bălaur și cerbul să-ntoarsă. Iară eu de frică începuiu a giura pre bălaur să nu-m facă nevoe. Și sculîndu-să bălaurul pre coadă, ș-au deșchis gura și grăi ca omul dzîcînd: Bine-ai venit, șerbul lui Dumnădzău Macarie, că sînt 12 ai de cînd te-așteaptă muntele acesta. Și ia că ț-am gătat și casă de lăcuit, poruncită de Rafail arhanghelul. Și-ncă și chipul tău mi-au zugrăvit, și graiul, și iată că te vădzuiu astădzi. Că sînt 8 dzîle de cînd te-aștept, de n-am mărs nice la mîncat, nice la băut. Și astă sară vădzuiu un ședzătoriu[45] pre nuor luminat și-m veni glas dzîcînd: Scoală, Anail, de priviteadză[46] pre șerbul lui Dumnădzău, Macarie. Și acmu ia-mblă de-ți vezi locul. Și mă dusă pînă la ușea aceștii peștere. Și deac-am întrat înnontru, am aflat o leiță moartă și puii amîndoi scîncind, neavînd ce suge. Ș-am luat de i-am hrănit cu mugur ca cuconii miei prisne[47]. Iară pre maica lor am îngropat afară în pămînt [...] Și încă noi vorovind, adecă corbul veni de să pusă în mijlocul nostru cu o pîine și giumătate în gură. Pusă nainte-ne și să dusă. Și ne dzîsă bătrînul: Cunoscut-am că nu ne-au părăsit Dumnădzău, ce încă ne-au trimis și hrană. Și voaă și mie, de-ndulcit. Că iată că mulți ai pînă astădzi de cînd luăm hrană de la această pasăre în toate dzîle giumătate de pîine. Iară astădzi luăm de la dînsă pîine de noi de toți. Deci să mîncăm întîi, de-aciia voi spune și de păcatele meale. Și deaca mîncăm și feacem blagodarenie, începu a dzîce către noi: Deacă-mplui aicea 12 ai, ieșiiu na 7 ceas și ședzuiu cu cești țînci. Adecă Satan începu a mă ispiti. Căutaiu, vădzuiu un nemeteț de păioră[48] scump, femeesc, dzăcînd

gios înainte-mi. Iară eu, un ticăit, m-am uimit şi nu mi-am făcut cruce[49], şi l-am luat de l-am băgat înnontru. Ş-am cugetat ce poate hi, de unde s-au luat acesta lucru pre-aceastea locuri. Şi cînd fu a doa dzî, ieşind, iarăş aflaiu o cîzmă frumoasă femeiască [...] Adecă o nevastă şedea de-asupra unii pietri, îmbrăcată cu haină de aur foarte scumpă, neprețuită. Şi de frămseaţea ei nu era saţiu. Şi dzîşu către dînsa: Dincătro te-ai luat de-ai nemerit aicea? Iară ea plîngea cu jeale, cît mă feace de plînşi şi eu de milă-i. Şi răspundzindu-mi cu ovilite boacete, ea-mi dzîsă: Eu, mişel de ea, mă răspundzu nevasta lui Macarie, fată de singlitic rîmlean, că mă logodiră părinţii după dînsul cu sîla fără voia mea, netrebuindu-mi a mă mărita. Şi scăpînd eu de la gioc şi de la patul cel de nuntă, am fugit luînd drumul cel mare. Şi necunoscînd drumul, am luat munţii şi pustiile în cap şi iată c-am nemerit aicea neştiind unde mă duc. Iară eu, un ticăit, tot încă fiind uimit, o credeam ce grăiaşte. Iară ea cu meşterşug măguliia bietul mieu suflet, şi eu nu pricepea, îngreuiat de păcatele meale[50]. Şi o luaiu de mînă de o aduşu într-această peşteră. Şi jeluindu-o de foame, îi dediu să mănînce de-acest mugur, să nu moară, iară lacrămile ei nu să mai opriia. Şi-mi era sufletul ovilit pentru dînsa. Şi eram uitat nefăcutu-mi cruce. Şi cînd fu sara, îm feciu ruga uitit [sic] şi cu urît feciu slujba lui Hs. de vecernie. Şi m-am culcat la odihnă. Şi eu, un ticăit, deac-am adormit, iară ea îndată veni lîngă mine şi deşchidzîndu-mi leanca ş-au băgat mîna şi mi-au pipăit tot trupul, şi eram în somnul mieu cu totul îngreuiat. Iară eu, un ticăit, ce nu mai poftisiam nice urmă de păcat trupăsc, m-am uimit cu gîndul, mi-am îndrăgit de dînsă şi o luaiu să mă culc cu dînsă. Şi amu cumu-şi sosiiu într-îns păcat, îndată fu nevădzută de la mine. Şi m-am aflat eu, un ticăit, dzăcînd cu faţa-n gios pre pămînt, ca de somn greu. Şi deaca m-am trezit din înşelăciunea lui Satan, mi-am venit la fire. Şi mi-am socotitu-mi greşala, ş-am aflat că-i multă şi fără de samă foarte. Şi ieşind din chilie, am plîns cu amar. Şi leii ceştia nu mi-au venit 8 dzîle la mînă, şi nu mă asculta, cunoscînd păcatul mieu. [...] Ş-am socotit să mă mut aiurea într-altă parte, să nu mă cumva înşeli iarăşi, şi voi fi lepădat de la faţa Domnului. Şi m-am sculat de-am ieşit de la peştera aceasta. [...] Şi-ntorcîndu-mă la chiliia aceasta, am genunchiat naintea lui Dumnădzău 40 de dzîle şi 40 de nopţi nemîncat. Şi deaca m-am sculat, vădzuiu peştera aceasta avînd lumini în 4 unghiurile casii. Şi un bărbat în porfiră[51] îmbrăcat. Şi cunună de aur în capul lui, cu pietri scumpe. Şi cînta cîntec preaslăvit şi ceresc. Şi glasul lui, ca de nărod mare cîntînd. Şi deaca obîrşi[52] cîntecul, să feace miroseală strașnică. Şi-ndată să feace nevădzut acela ce s-au vădzut. Şi-ndată iarăşi întră nuor de foc în peşteră şi culeasă acea lumină nepovestită din casă. Şi suindu-să nuorul, să feaceră tunete, fulgere, şi cutremururi, şi copacii şi munţii şi pietrile, şi pasările ceriului zbiera cu glasuri

mare dzîcînd: 'Aghios, aghios, aghios ei, kyrie. Adecă Svnt, svnt esi. Gspdi, Gspdi[53]. Ce să dzîce rumâneaşte: Svînt, svînt, svînt eşti Doamne. Şi m-am spăriiat eu, feţii miei. Ş-am fost mut 70 de dzile. Şi leii aceştia era trîntiţi[54] la pămînt [...] Şi de-atunce, fiii miei, m-am rugat să moriu mai bine decît să fiu viu. Ş-am cunoscut că-i omul o nemică. Şi m-am spăriat mirînd şi nepricepîndu-mă cum m-am spodobit a vedea minuni ca aceastea. Şi de-atuncea-s 70 de ai şi mai bine odoacă[55]. Şi eram atunce de 48 de ai. Iată, aceastea-s cari-aţi audzît, fraţilor. Şi v-am spus ce-am lucrat pre lume. Să mă iertaţi, pentru Dumnădzău. Şi di-ţi putea şi voi suferi ca aceastea, rămîneţi aicea. Iară de nu, Dumnădzău să vă-nderepteadze dintr-acătro aţi venit. [...] Şi adecă sosîră leii amîndoi din pustie. Şi puindu-i sfîntul mînule preste înşii, i-au blagoslovit, şi căzură de să-nchinară svîntului Macarie. Şi dzîsă către noi svîntul Macarie: Puneţi mînule şi voi în capete-le! Iară noi cu frică multă feacem ascultare. Şi-i dzîsăm: Dă-ne blagoslovenie, cinstite părinte, să ne ducem în lume să povestim de tine, şi de svînta ta petreacere să strigăm în toate besearicile şi în mănăstiri. Şi la Ierusalim, la preacuviosul episcop. [...] Şi ne dzîsă: Spăsîţi-vă cu pace, sufleteştii miei fii, rugîndu-vă pentru noi. Şi ne petrecură leii trei dzile, de-acii ne sărutară urmele picioarelor, şi să-ntoarsără către svîntul. Iară noi călătorim către lume oreceva dzile, şi sosînd la pîrău şi puţînel adormind [...] Şi deaca ne deşteptăm şi ne vădzum, am cugetat mirîndu-ne ce de cale, şi cît de groznică o trecum ca prin vis [...] Şi făcînd rugă pre scurt pre la toate svinte locuri, ne-am întors la mănăstirea noastră, de-am povestit călugarăşilor cîte vădzum şi păţim. Şi de svîntul Macarie de toate am spus [...].

[1] La octomvrie 23, într-aceastaş dzî...; v. J. Martinov, *Annus ecclesiasticus graeco-slavicus*, 1863, p. 48; [2] În m-sele greceşti apare forma *Hygin;* forma din versiunea Dosoftei presupune o sursă latină; cf. V. Cândea, în D. Cantemir, *Divanul*, 1969, nota 120, p. 492: Cantemir foloseşte versiunea lui Dosoftei; [3] În bibliografia critică, Theofil este considerat, în unele studii, autorul posibil al acestei hagiografii; [4] *puţul cel de apă* ..., nu apare menţionat în *NT*, Matei 2,1—12, singurul loc din textul biblic unde ar fi putut figura acest episod; [5] *masăm* = poposirăm, rămaserăm peste noapte; [6] *adecă* = iată că; acest sens este foarte des folosit în text, în continuare; [7] glosat marg.: *ţăpuşă;* [8] *căpcini:* kynokephali, oameni cu cap de cîine; cf. *Alexandria;* [9] glosat marg.: *cuiburi;* [10] *pithici*, cu sensul originar de maimuţe (pitheci), apoi *pitici;* [11] *moime* = maimuţe, v. nota anterioară; [12] *aspidă* = animal fantastic, şarpe veninos, v. *NT* şi *Fiziologul;* [13] *ehidne* = animale fantastice, jumătate şarpe, jumătate femeie; numele vine de la Ehidna, fiica lui Tartaros şi a Geei; [14] *vasiliscuri* = monştri fabuloşi, care ucid cu privirea *(Fiziolog);* ies dintr-un ou ouat de un cocoş şi clocit de o broască rîioasă; [15] *onochenitavri* = animale fabuloase, centauri; [16] *inorogi* = animale fantastice, unicorni (v. *Fiziologul, Istoria ieroglifică* etc.); [17] [ ] *deter.;* [18] *znamăn* = semn; [19] *ţărcălam* = cerc, circumferinţă; [20] *na* = la; [21] *munciţi* = chinuiţi, osîndiţi; [22] *strămnină* = stîrmină, glosat marg.: *rîpă;* [23] *darde* = lănci; [24] *chelei* = cai negri fabuloşi; [25] *stride* = miere neîncepută, fagure de miere; [26] *jărtvinic* = jertfelnic, altar de jertfă; [27] *că şi-i lapte* = că este chiar lapte; [28] *izumiţi* =

fără rațiune, scoși din minți; [29] *cruțată* = aici: păstrată pentru...; [30] *prăpăc* = zăduf, căldură mare; [31] *ca prajii* = de culoarea prazului; cf. gr. *hrysoprasos* — piatră prețioasă; v. și *Apoc.* 21, 19—20; [32] *cu șapte părți* = de șapte ori; [33] *faeși* = arătoși; în *Viețile svinților*, f. 225r, la 14 dec., mai apare și alt sens, în glosa marg. a lui Dosoftei: *stuhósă;* [34] în versiunea latină (Migne, PL, LXXIII) aici apare: „Eu, păcătosul Theophil am zis...", de unde atribuirea scrierii lui Theofil; v. supra, nota 2; [35] *să ne zborîm* = să ne zburlim; [36] *ciuhași* = sperietori; cf. ciucă, ciuca bătăilor; [37] glosa nu apare în ms-ele slavone și grecești, dar referirea la războiul pigmeilor cu cocorii era cunoscută din lexicoane; [38] glosat marg.: *legumă;* [39] Tot textul, de la începutul povestirii pînă aici este rezumat în versiunea din *Minee* astfel: „...să umble să încungiure pămîntul. Și purcegînd într-acea cale, avea adease groaze și despre oameni și despre hiară, cu scîrbă și cu patimă rea, cîte odată lipsiți tocma și de hrana buruienilor sălbatece. Deci călătorind multe zile, ajunseră la un loc unde să vedea urme de om, după care s-au și îndireptat de au mers la o pesteră care să vedea a lăcui om într-însa, că era grijită binișor. Și intrînd într-însa, aștepta ca să vază pre cel ce lăcuia acolo. Și peste puțin, simțind un miros frumos, văzură asămănare de om împodobit cu părul său. Și acesta era preacuviosul lui Dumnezeu, Macarie Rîmleanul." (*Mineele* de la Buzău, 1698, II, f. 103r); în continuare am reprodus cu drepte, în textul versiunii lui Dosoftei, pasajele pe care le omite versiunea din *Minee;* [40] glosat marg.: *sprînceane;* [41] *am pus poară* = m-am chinuit, am făcut eforturi; [42] *rostul* = gura; [43] *singlitic* = senator; [44] glosat marg.: *răspunsurile;* [45] *ședzătoriu*, cf. *VT Isaia* 6, 1—3; [46] *priviteadză* = întîmpină, salută; [47] *prisne* = adevărat, fără amestec, curat; [48] *nemeteț de păioră* = năframă, văl de crep, mătase; [49] marg.: „Să-și facă pururea tot omul Svînta Cruce, Is. Hs. Nika."; [50] În *Minee* apare aici următorul pasaj: „Deci ziș către dînsa: Unde vei să mergi, de vreame ce nici eu nu te voiu lăsa să te afli aici cu mine? Iară ea zise: Venit-am ca să lăcuiesc în pustiul acesta."; [51] glosat marg.: *urșinic;* [52] *obîrși* = sfîrși; [53] cf. *VT*, Isaia 6,3; [54] glosat marg.: *oborîți;* [55] *odoacă:* chiar.

Versiunea tipărită de Dosoftei a acestei povestiri hagiografice este o scriere literară întru totul remarcabilă. Nu numai talentul narativ deosebit al lui Dosoftei, ci și opțiunea pe care o face el între diferitele surse ale textului conferă valoare artistică acestei povestiri. Față de versiunile incomplete sau, mai degrabă, epurate ale acestei hagiografii, pe care le întîlnim în *Paterice* și în *Minee*, versiunea Dosoftei se adresează celei mai valoroase tradiții în transmiterea textului, optînd pentru forma literară *unitară* a acestuia. Pentru faptul că această formă este în același timp și forma originară a textului pledează mai multe argumente.

Concepută în mediul greco-iudaic al Alexandriei, probabil în secolele III—IV, hagiografia de față conține o serie întreagă de elemente literare care-i dovedesc sorgintea. Cele mai importante dintre acestea sînt elementele comune cu așa-numita versiune *Pseudo-Callisthenes* a romanului lui Alexandru cel Mare, elaborată în același mediu și în aceeași perioadă. Nu este vorba numai de contaminările între cele două scrieri, evidente la nivelul diverselor episoade: stîlpul lui Alexandru, călătoria la iad și la rai, descrierea unor populații și a unor animale fabuloase etc. Este vorba de o corespondență mai profundă, care privește în întregime structura celor

două scrieri, și anume de faptul că acest Macarie (Rîmleanul) reprezintă, ca personaj, o însumare a trăsăturilor *fericiților gymnosofiști* care apar în *Alexandria* (Ivantie împărat). Acest lucru îl arată și numele sfîntului, același cu numele generic al *blajinilor* sau *fericiților (makarioi).* Îl dovedește apoi situarea peșterii sale în preajma raiului. În acest caz avem de-a face cu o reinterpretare în sens creștin a vechiului motiv al *insulelor fericiților (Makarioi nysoi, Insulae Fortunatae).* Îl dovedesc apoi chiar elementele care diferențiază hagiografia de romanul lui Alexandru, în sensul că hagiografia constituie o replică și o contrapunere a *ecumeniei creștine* față de cea stabilită de eroul politic Alexandru (fapt dovedit, între altele, și de evoluția și remanierile în sens creștin pe care le suferă itinerariul lui Alexandru în tradiția medievală). Itinerariul celor trei sfinți părinți depășește limitele ecumenice stabilite de stîlpul lui Alexandru, dar, în același timp, depășește și limitele canonicității prin viziunile despre rai pe care le conține, ceea ce a dus la includerea acestui itinerar în indexurile de cărți oprite (v. indexul publicat de N. Cartojan, *Cărțile populare...*, II, Anexa, unde hagiografia este menționată între cărțile „de cuvîntători minciunoși tocmite" astfel: „De un Macarie pustilnic, călugăr al Rimului, ce au mers trei călugări la dînsul, doosprăzeace mile de raiu.").

Ca *apocrif religios* această povestire pornește, ca mai toate apocrifele, de la un pasaj obscur din textul biblic și construiește în jurul acestuia o *legendă.* Pasajul de la care pornește acest apocrif pare să fie cel din Gen. 3,24, în care, după relatarea izgonirii lui Adam din rai, se spune că în partea de răsărit a grădinii Edenului Dumnezeu a pus niște heruvimi care să învîrtească o sabie de foc, păzind astfel drumul care duce către pomul vieții. Textul biblic apare ca o glosă în versiunea Dosoftei (Geneza 3, 24). Spre deosebire de alte legende apocrife de tipul *iter ad paradisum (v. Călătoria lui Sith la rai,* în vol. I, p. 197; v. M. Gaster, *Apocrifele...*) în care elementul principal îl constituie acest *lemn al vieții,* în legenda de față elementul principal este descrierea raiului prin intermediul unor viziuni (cf. Ezechil 28, 13).

Itinerariul celor trei sfinți părinți are trei părți: prima, un pelerinaj la locurile sfinte, destul de puțin important în economia narațiunii și care nu prezintă interes față de altele de același fel; a doua, un traseu care îl repetă aproape întru totul pe cel al lui Alexandru cel Mare din *Alexandrie* și a treia, relatarea călătoriei fantastice a sf. Macarie. Aceasta din urmă constituie și mobilul primelor două părți ale itinerariului care nu reprezintă de fapt decît *căutarea (quête)* celei de a treia.

Ca *hagiografie,* povestirea conține mai multe elemente caracteristice genului. La fel ca Alexie, omul lui Dumnezeu, și Macarie părăsește casa părintească în noaptea nunții. Ca în atîtea povestiri din paterice este călăuzit în drumul său de arhanghelul Rafail

(cf. *Tovit*) și apoi convietuiește cu doi pui de leu (v. *Povestea sf. Gherasim cu leul* ș.a.). Animalele-călăuză care-i conduc pe cei trei părinți apar, cum se știe, și în *Viața sf. Eustatie Plachida*. Macarie este supus ispitirilor diavolești ca atîtea personaje din paterice, dar nu rezistă integru acestora. Se supune apoi penitenței și are viziuni. Pentru fiecare dintre aceste episoade comune *Vieții sf. Macarie Rîmleanul* și altor hagiografii, în textul din versiunea Dosoftei vom găsi o mult mai marcată predilecție pentru fabulos, pentru expresivitate, pentru depășirea canoanelor genului. De aceea versiunile din *Minee* și din *Paterice*, prin comparație cu versiunea lui Dosoftei, se vede că emendează și astfel de alunecări spre fantastic, care, chiar dacă nu contraveneau canoanelor religioase, contrariau totuși, prin exagerarea stilistică, canoanele genului.

Motivele literare din povestire sînt recurente: se repetă itinerariile celor trei sfinți părinți, al lui Macarie și al „soției" acestuia. De trei ori apar animale-călăuză, trei sînt urmele femeii pe care le găsește Macarie, de trei ori are viziuni în care apare divinitatea. Unele inconsecvențe stilistice, privitoare mai ales la persoana naratorului, sînt generate de anumite dificultăți, care apar destul de des în textele literare medievale, în alternarea stilului direct cu cel indirect. Lexicul deosebit de bogat al povestirii, pregnanța epitetelor, expresivitatea metaforelor, precum și încărcătura fabulativă a scrierii au făcut ca ea să capete o circulație deosebită. Cantemir o menționează în *Divanul* (v. nota 2). Din sec. al XVIII-lea și al XIX-lea se păstrează un număr mare de copii manuscrise ale versiunii tipărite de Dosoftei.

TEXTE: Mse. grecești. A. Vassiliev, *Anecdota graeco-byzantina*, 1893; H. Delehaye, în „Analecta Bollandiana", XXIV, 1905; idem, ibidem, XXXIX, 1921; Fr. Halkin, în *Bibliotheca Hagiographica Graeca*, ed. a III-a, 1957, t. II.; BAR, ms. grec 966, copiat la măn. Sf. Treime (Radu Vodă), probabil în sec. al XVI-lea.
Mse. latine. Migne, PL, LXXIII, p. 425—428 menționează faptul că Macarie Romanul nu este cunoscut în *Martirologhionul* roman. Unicul ms. după care este reprodusă versiunea din PL este relativ recent („charactere plane recenti") și provine din abația Einhamen. Dar versiunea tradusă de I. Armașenko în slavă, la 1659, v. N. Petrov, *O vlijanij* . . ., are un original latin, diferit totuși de cel reprodus în Migne, ceea ce probează că au existat și alte versiuni latine.
Pentru versiuni armenești, v. ed. Ispahan, 1641 și *Bibliotheca Hagiographica Orientalis, Subsidia Hagiographica*, 10.
Mse. slavone. A se vedea bibliografia, sub Pypin, Popov, Petrov. BAR, ms. slav 154, copiat în Moldova la sfîrșitul sec. al XV-lea.
Mse. românești. Sînt cunoscute trei versiuni: una similară cu *Mineele*, alta cu *Patericele* și alta, cea mai numeroasă, conținînd copii după tipăritura lui Dosoftei (versiunea completă). Ms. 76, Bibl. Fil. Acad. Cluj-Napoca, din 1747—1748, reprezintă o traducere diferită de cea a lui Dosoftei, dar tot din familia versiunii complete.
Ediții. Dosoftei, *Viața și petreacerea svinților* . . ., Iași, 1682—1686; M. Gaster, în „RIAF", an III, vol. V, pp. 89—112.

STUDII: A. Pypin, *Pamjatniki star. russk. lit.*, 1862; J. Martinov, *Annus ecclesiasticus graeco-slavonicus*, 1863; A. Popov, *Opisanje rukopisej . . . Hludova*, 1872; N. Petrov, *O vlijanij zapadno-evropejskoj literatury na drevne-russkuju*, în „Trudy Kievskoj Duhovnoj Akademij", II, 1872; M. Gaster, *Apocrifele în literatura română*, în seria *Conferințe publice ținute la Ateneul Român*, IV, 1883—1884; A. Vassiliev, *op. cit. supra;* N. Petrov, *Opisanje ruk sobr. nahodjaščihsja v gorode Kieve*, II, (Ms-ele Lavrei Pacerska), 1896; Iv. Franko, *Apokrifi i legendi*, II, 1896; S. Dragomir, *Relațiile bisericii românești cu Rusia în veacul* XVII, în „An. Acad. Rom.", seria II, t. XXXIV, mem. secț. ist., 1911—1912; Șt. Ciobanu, *Dosoftei, mitropolitul Moldovei și activitatea lui literară*, 1918; V. Cândea, note la D. Cantemir, *Divanul*, 1968.

MÎNTUIREA PĂCĂTOȘILOR

1691 Moldova

Amartolon Sotiria, adecă Mîntuirea păcătoșilor, tălmăcită de pre limba elinească pre limba românească reprezintă o traducere a operei — cu același titlu — editată la Veneția, în 1641 de călugărul cretan Agapie Landos, format în mediul de cultură de la Muntele Athos. Cartea cuprinde o dedicație către Fecioara Maria, un cuvînt către cititori și trei părți a cîte 38,23 și respectiv 69 capitole[1]. Ea a fost tradusă în românește în Moldova, în secolul al XVII-lea, după unele opinii, de Dosoftei (N. A. Ursu, *Alte traduceri*). Cea mai veche copie a traducerii românești a acestei cărți a fost realizată în 1691 de ieromonahul Silvestru de la Agapia și se păstrează la BAR, ms. rom. nr. 1284. Traducerea românească din Moldova este selectivă și prescurtată. Alături de prefață sînt traduse 55 capitole din totalul de 61 și 67 de minuni în loc de 69. În schimb, traducerea mai tîrzie din Muntenia — așa cum reiese din ms. nr. 2174, datat 1696, și ms. nr. 2517, datat 1699 — respectă, cu strictețe originalul pentru partea I-a și a II-a și omite partea a III-a. În țara noastră se cunosc peste 30 de manuscrise ale operei lui Landos.

PENTRU ÎMPĂRĂTEASA ȚĂRĂI FRĂNCEȘTI[2] CAREA FIIND CU MÎNULE TĂIATE LE-AU VINDECAT CEA ÎNTRU TOT PUTEARNECA DESPUIETOARE[3]

Iară scriem cum că era în țara frăncească era un împărat avînd împărătească cu carea au făcut o fată foarte frumoasă. Și o numiră Mariia. Deci s-au tîmplat de-au murit împărăteasa, iar împăratul s-au însurat al doilea rînd. Cercînd carea era mai frumoasă muiare pre locurile lui, care o aflară ce o cît era frumoasă la trup, atîta era grozavă la suflet și atîta să biruia[4] de zavistie[5] cît nici cum nu să feriia

ca să auză cum iaste alta undeva mai frumoasă decît dînsa. Deci văzînd pre acea cucoană a împăratului cum avea frămseață pre ea minunată, începu întru inima ei dureari născînd pre diavolul și cerca prilej ca să omoară cu zavistiia ei pre acea nevinovată fecioară pentru ca să nu se facă mai frumoasă decît dînsa.

Deci se [în]tîmplă împăratului a merge oareunde iar scorpia află vreme ca să facă pohta[6] ei de zavistie și grăi unei credincioase slugi căruia îndrăznea mult: „Voi ca să-mi faci un dar pre ascunsu ca să nu înțăleagă nimeni și să-ți dau atîte daruri cît să te faci întru cei mai mari a [îm]părăției [...]. Iar ea zise lui: „Muiarea cea dentîi carea au avut împăratul au făcut o fată nu cu împăratul, ce cu alt oarecare om, cu prilejuri reale. Pentru aceia ca o naștere de preacurvie face lucruri de ne umplem de rușine și de va mai trăi va să rușineze casa mea. Ce te rog să o iai mîine și vezi cum o duci la o grădină. Iar tu luînd-o să o duci într-un loc pustii și să o omori și să o ascunzi. Să nu audă cineva. Și pentru semnul de mărturie nemincinoasă să-i tai mînule să mi le aduci". Deci sluga s-au făgăduit să [îm]plinească pohta ei și s-au gătit de cu sară cu o rudă a lui și priiatin [...]. Iară pre la miezul nopții i-au deșteptat împărăteasa pre dînșii și pre fată și au zis fetei: „Mărie, du-te cu acești oameni în cutare loc că voi veni și eu preste puțin ceas ca să ne primblăm".

Așadar, au luat pre fată și s-au dus departe, în locuri pustii, iar Mariia au cunoscut vicleniie lor că era înțăleaptă den fire. Și rădică ochii ei către ceru și lăcrămîndu să ruga zicînd: „Despuietoare, Născătoare a lui Dumnezău, nu am altă nădeajde și agiutor făr-numai darul tău. Ce răspletește celora ce au vrajbă pre strîmbul[7] spre mine". Iar oamenii ziseră ei: „nu plînge, că nu vei avea rău despre noi". Iar ea zise lor: „pentru căci birfiți că măștihă-mea[8] m-au înșelat și m-au dat pre mînule voastre făr-de veaste să mă omorîți. Ce spuneți să fac rugă către despuietorul dînd sufletul meu". Iar ei ziseră: „Bine ai cunoscut să nu fii vinit după noi că ea ne-a poruncit ca să te omorîm". Mariia zise: „Dară nu vă temeți de Dumnezău să mă omoriți pre strîmbul? Nu știți cum darul lui nu lasă ca un giudecător drept lucru ca acesta ascunsu ce v-a izbîndi cu voi și cu aceia prea iute certare că nici aceia nici voaoă nu v-am făcut rău nici odănăoară? Ce de vă iaste voia să lipsiți de această fărdelege, lăsați-mă la acest loc pustii și ziceți cum m-ați omorît. Că aicea nu iaste nimeni să mă ocrotească și voi muri de foame. Să nu vă spurcați mînule voastre întru ucidere". Acestea și altele multe cu lacrămi zise. Li s-au făcut jale și ziseră ei: „Noi ne mîhnim pentru tine și te-am lăsa vie. Iar aceia ne-au zis să-i ducem mînule tale să crează moartea ta. Și de nu vom face cuvîntul ei ne va face mult rău. Iar de te vom lăsa și vie, hiarele[9] te vor mînca. Iar ea răspunse: „Amar iaste și o moarte și alta. Ce am mîngăiare cum m-au mîncat hiarele, iar nu oamenii. Și veți fi vino[va]ți și voi de această fărdelege. Faceți dară, pentru numele Preacestei care au născut pre cel adevărat

Dumnezău și giudecătorul tuturor. Nu mă omoriți [...]. Ce de vreame ce ziceți că i-ați făgăduit mînule mele, tăiați-le să le vază, să să bucure, și pă mine mă lăsați aici să mor de dureare". Deci aceia primiră să o lase vie. Atuncea Mariia pentru să fugă de moarte, puse mînule ei pre un lemn și le tăiară den încheieturi și le-au dus împărătesei carea le-au dat nenumărate daruri. [...]

Că un tînăr ficior unui hatman[10] au ieșit la vînat într-aceale părți. Că era boiaru mare foarte bogat și cu vrerea lui Dumnezău s-au apropiat de acea pădure și auzind nemîngăiată plîngere, o cercară pînă cînd o au aflat și mierîndu-să de primejdiia ei și frămsețile ce avea, o întreba de povestea ei și nemică nu le răspundea ce plîngea cercînd agiutor. Iar boiarul zise slugilor: „Lăsați-o că nu iaste de întrebat acuma ce de vreame ce domnul meu m-au îndreptat aici pentru dînsa, luați-o binișor să o ducem în cetate". Deci aducînd-o socotiră cu nevoință[11] cu ierbi de multe fealuri pînă o vindecară și se miera toți de înțelepciunea și frîmsețea ce avea. Și de multe ori o întreba a cui fată au fost. Și pentru căci i-au tăiat mînule. Iară ea nu vroia să-i spuie nici cum. Dară pre acel curat și prea iscusit obraz și frîmseață a ei au îndrăgit dentru toată inima lui tînărul și într-una din zile, zise tînărul către hatmanul: „Părintele mieu, cunosc cum îți sînt drag și te rog să-mi faci acest dar. Noi sîntem bogați și nu ne trebuie lucruri. Cînd va cel bogat să să căsătorească trebuie să nu caute altă fără numai soție să numai să-i placă. Aceasta voi să-mi faci dumneata mie. Să iau fata care am aflat în pustie că nu-mi trebuie slujba mînulor ei". Iar hatmanul zise: „Noi putem ca să luăm fată de domn ca și noi și tu vei să iai pre aceasta care nu iaste atîta cît iaste fără mîni și ne va fi rușine?" Iar el zise: „Părintele mieu, aceasta nu poate să fie că frămsețile și mintea, învățătura o mărturisesc de sînge împărătesc. Iară de ar fi și acelui mai mic om fată, eu o iubescu. Și de nu o voi lua pre aceasta, cu adevărat pre alta nu voi mai lua. Și va trece viiața mea cu multă voie rea". Deci văzînd bătrînul voia și pohta tînărului s-au plecat și i-au făcut nunta cu bucurie foarte și cu multă aveare.

Iar împăratul, tatăl Mariei, era întru multă scîrbă[12] neștiind unde ar fi fata lui. Că împărăteasa au zis că au fugit într-o noapte pre ascunsu și nu știe ce s-au făcut. Iar el plînge fără mîngîiare [...] Și trimitea oameni întru multe fealuri de locuri cercînd și au scris poruncă să să adune toți domnii și boarii lui ca să facă alergare de cai pentru să ia puțină mîngăiare să nu se omoare sîngur de voie rea. Deci ieșind porunca aceia au și ajiunsu și la hatmanul acela unde era fata împăratului și vrînd bătrînul să margă, iar fiul lui nu l-au lăsat: „[...] Eu voi mearge pentru tine. Și iubește pre soțul meu ca și pre tine și de va naște mai nainte de ce mă voi întoarce, să o păzești [...]".

Și el să dusă pentru părintele lui și mergînd la [îm]părăție, cu vrearea lui Dumnezău, au făcut atîta izbîndă și preavitejești biru-

înți la acea alergătură de cai că toți îl lăuda foarte. Iar vicleana împărătească l-au îndrăgit și chemînd pe o slugă a lui l-au întrebat: „De unde iaște domnul tău și are muiare?“ Iar sluga i-au răspuns zicînd ei toate, cum au aflat o fată într-o pădure [...] Și iată acum într-acest ceas au venit cărți de la tatăl lui cum muiarea lui i-au născut doi feți, deci să se bucure. Atuncia, acea rea și vicleană au zămislit dureri cunoscînd fărdelegea ei și dăruind pre slugă l-au rugat cînd va scrie domnul lui răspunsul către hatmanul să aducă la dînsa pre trimiși ca să porunciască și ea ceva. Și el să făgădui să facă așa. Deci, după ce au scris tînărul răspunsul către părintele lui să poarte de grijă soției lui și altele pecetluind cartea, au trimis pre slugă care slugă recunoscînd vicleniia s-au dus la împărăteasă și l-au ospătat pînă l-au îmbătat foarte și adormind sluga. Iar împărăteasa au luat cărțile acelea și au scris altele scriind iscălitura boiarului cu prilej bun și o au pus în carte întru carea scris acestea: „Părintele mieu, să știi cum aceasta, noru-ta, iaste fată a unui făcător de rău și pentru răutățile ei i-au tăiat mînule. Și copiii care i-au făcut nu sînt ai mei. Deci, te rog, îndată ce vei citi cartea mea, să o pierzi cu feciorii ei și de nu voi auzi de moartea ei nu voi mai veni acolo. Aceasta carte au dat năpîrca ducătorului de cărți și au dus hatmanului carele văzînd ce iaste scris, se mieră mîhnindu-să ce va să facă. Deci să sfătui cu o credincioasă a lui slugă cum va face, iar sluga i-au zis lui: „Să nu faci o fărdelege ca aceasta să o omori ce o dă mie să o ducem la locul unde o am aflat să o las acolo. Și domnul să-i poarte de grijă [...]“.

Iar Mariia au rămas într-acel necălcat loc cu multă mîhnire și nemîngăiate fealuri așteptînd moartea. Deci bucinînd[13] și plîngînd văzu o cărare și luă cuconii[14] în brață și mergea pînă cînd ajunse la o peșteră unde era un sîhastru carele văzîndu-o gîndi cum iaste nălucire. Iar dacă auzi de patimile ei s-au mîhnit și lăsînd pre dînsa în peșteră, s-au dus într-alt loc. Și-n toate zilele ducea ei rădăcini și ierbi de carele mînca și se hrăniia. [...] Au petrecut cîteva zile pînă cînd au sosit bărbatul ei în țara lui și înțelegînd de carele s-au făcut au plins mult și luînd slugile, zise lor: „Să mergem să cercăm locul aceala [...]“.

Iar într-aceea noapte se arătă Preacista în somn Mariei zicînd: „Miine vine cel credincios al tău bărbat ca să te ia și de acum să nu mai ai scîrbă nici de dănăoară. Și pentru credința ce ai avut către mine ca să mă chemi agiutor la scîrbele tale, de acum să înceteze toate nevoile tale, să să întoarcă întru bucurie“. Iar ea răspunse mulțămind [...]. Acestea zicînd cu chip plecat, auzi pre împărăteasa îngerilor care zise: „Iată-ți mînule sănătoasă cu agiutoriul fiiului și Dumnezăului meu“. Acestea zicînd, să află Mariia cu mînule întregi. Pentru aceia, de bucurie s-au deșteptat și văzu o acea prea mare minune a ta despuietoare și era vederea adevărat. Dară cine

poate să spuie bucuria care au luat și mulțămirea către Preacista?: Toată noaptea aceiia au petrecut rugîndu-se și închinîndu-se [...].

Iar făcîndu-se ziuă, auzi voroavă[15] de oameni și ieșind, văzu pre bărbatul ei carele vazînd pre dînsa lăcrămă de bucuriia ei. Iar ea spuse lui minunea arătînd mînule ei carele văzîndu-le toți s-au spăimîntat foarte și lăudînd pre Făcătoarea de bine s-au întorsu la oraș. Și porunci boiarul să facă sărbătoarea Preacistei 8 zile [...].

Zise lui, Mariia: „Pînă acum am ascunsu și n-am vrut să arăt cine sînt. Iar de vreame ce iaste voia lui Dumnezău să vă arăt să știți dar că sînt fata împăratului vostru și cîte am pățit mi le-a făcut împărăteasa [...].

Au purces ei și a treia zi sosind la frînci i-au [în]tîmpinat pre dînșii împăratul și alergînd au căzut pre grumajii ei sărutînd-o cu lacrămi fără sațiu. Iar procleata[16] de muiare a împăratului s-au ascunsu și fiind cercată o aflară și aprinzînd foc mare în mijlocul cetății o arseră cu tot cît nici oase n-au rămas [...].

BAR, ms. Rom. 1284, f. 75^{v}—78^{v}

[1] Cartea este o compilație din Metafrast, sinaxare, penticostare, *Viața sf. Ioan Damaschinul* de Ioan, patriarhul Antiohiei, și culegerile italiene de povestiri despre minunile Maicii Domnului: *Miracola della gloriosa Vergine Maria* (secolul al XIV-lea) și *Libro dei cinquanta miracole della Vergine* (secolul al XV-lea); [2] *țara frăncească* = Franța; [3] *despuietoare* = stăpîn, atotputernic; [4] *să biruia* = era stăpînită; [5] *zavistie* = invidie, pizmă, gelozie, ură, dușmănie; [6] *pohta* = pofta; [7] *pre strîmbul* = pe nedrept; [8] *maștihă* = mamă vitregă; [9] *hiare* = fiare; [10] *hatman* = dregător în divan, în Moldova, însărcinat de domn cu comanda întregii oștiri; [11] *nevoință* = sîrg, îndemn; [12] *scîrbă* = întristare, mîhnire, supărare; [13] *a bucina* = a anunța, a vesti; [14] *cucon* = prunc; [15] *voroavă* = convorbire; [16] *procleată* = ticăloasă, rea, păcătoasă.

Capitolul al III-lea al scrierii *Mîntuirea păcătoșilor* face parte din ciclul de legende ce tălmăcesc lumea înconjurătoare prin prisma miracolelor. Acest tip de legende sfinte conține elemente și motive pe care le regăsim, de multe ori, în basme.

Din cele 69 de „minuni“ pe care le cuprinde cartea, numai această „minune“, a 11-a, are circulație orală (S. Fl. Marian, *Legendele*). Povestea „Fetei cu mîinile tăiate“ a fost datată, pe teritoriul nostru, ca anterioară răspîndirii culegerii lui Landos. S-au înregistrat numeroase variante în nordul și sudul Dunării. Unele variante conțin episoade diferite de cele din *Amartolon Sotiria*, dar identice cu unele episoade din basmele Europei apusene. Folclorul românesc cuprinde numeroase narațiuni despre („femeia pedepsită“ și vindecată printr-o intervenție miraculoasă (Cătălina Velculescu, *Cărțile populare*). În stratul străvechi, miracolul era produs de diferite elemente cu puteri supranaturale (o apă, o plantă, un lac, o gîrlă, o fîntînă etc.). Contactul cu creștinismul a dus la înlocuirea, în unele variante, a

acestor elemente cu Fecioara Maria. Se pare că „Minunea a 11-a" a influențat basmul românesc numai în momentul în care versiunea scrisă s-a întîlnit cu cea orală care circula de mult în folclorul românesc (C. Bărbulescu *Analiza).*

„Minunea a 11-a" din traducerea românească a cărții lui Agapie Landos ne înfățișează povestea „fetei cu mîinile tăiate" care nu este altceva decît un basm. Cadrul fabulos al desfășurării acțiunii (curtea împăratului și pădurea pustie) este specific basmului. Traseul eroilor, situațiile dramatice și deznodămîntul în care sînt cuprinse motive de largă circulație („al fetei oropsite" — de tipul Albei ca Zăpada și al Cenușăresei —, al „mutilării eroinei", „vindecarea miraculoasă", „elogiul adus sărăciei și înțelepciunii", „visul profetic", „răsplata faptei bune", „pedepsirea răufăcătorului") fixează textul în universul ficțiunii. Personajele (împăratul, fata împăratului, maștera, fiul hatmanului) la care se adaogă adjuvanții cu funcții ocrotitoare (sîhastrul) și cu funcții miraculoase (Maica Domnului) sînt specifice scenariului basmului fantastic. Descrierea personajelor pozitive conține îmbinarea dintre frumosul fizic și cel moral (fata împăratului este frumoasă, înțeleaptă și bună; fiul hatmanului este viteaz și milos). Personajele negative (mama vitregă) sînt rele, pizmașe, intrigante, răzbunătoare.

Limba textului este simplă, clară și cursivă. Povestirea este, adeseori, înviorată de *dialog. Invocația* către Fecioara Maria care apare ca un leitmotiv pe parcursul povestirii, îndeplinește funcții cu caracter ritual ce conduc la restabilirea dreptății: „și pentru credința care ai avut către mine ca să mă chemi agiutor la scîrbele tale, de acum să înceteze toate nevcile tale, să se întoarcă întru bucurie". Traducătorului nu-i este străină *metafora;* pentru a reda încolțirea sentimentului de gelozie în sufletul mamei vitrege, tălmăcitorul spune: „Începu întru inima ei dureari născînd pre diavolul". Frecvente sînt în limbajul acestuia *comparațiile* mamei vitrege cu „scorpia" și „năpîrca" sau *epitetele* ca „procleată", „prea vitejești", „curat", „înțeleaptă" etc. Nu mai puțin interesantă este folosirea *adverbului interogativ* „căci" cu sensul de „pentru ce", „de ce" cunoscut, mai ales în Transilvania secolelor XVI, XVII, întîlnit uneori la Varlaam și, destul de des la Dosoftei.

TEXTE: /Agapie Landos/, *Amartolon sotiria adecă Mîntuirea păcătoșilor de pre limba elinească pre limba românească,* trad., probabil, de Dosoftei, între anii 1661—1671 și copiat de ieromonahul Silvestru de la Agapia, 1691, BAR, ms. rom. 1284;
STUDII: M. Gaster, *Literatura populară română,* București, 1883, p. 438; S. Fl. Marian, *Legendele Maicii Domnului,* București, 1904; D. Stănescu, *Cultul Maicii Domnului,* București, 1925; C. Bărbulescu, *Analiza basmului românesc, „Fata cu mîinile tăiate",* „Rev. de etn. și folcl.", XI, 1966, nr. 1, p. 27—40; N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească,* București, 1974, vol. II, p. 141—159; Ov. Bârlea, *Mică enciclopedie a poveștilor românești,* București, 1976, p. 239—241; Al. Piru, *Istoria literaturii române de la origini pînă la 1830,* București, 1977, p. 201—202; N. A. Ursu, *Alte traduceri necunoscute din tinerețea lui Dosoftei,* „L.R.", XXVII, 1978, nr. 5, p. 495—507; Cătălina Velculescu, *Cărți populare și cultură românească,* București, 1984, p. 56—58.

CER NOU

[Sfîrșitul secolului XVII] Țara Românească

În secolul XVII un rol important în dezvoltarea școlii, culturii și tiparului în Moldova și Țara Românească l-a avut Petru Movilă, descendent al unei cunoscute familii de voievozi români, mitropolit al Kievului. La cererea domnitorului Țării Românești, Matei Basarab, mitropolitul trimite în anul 1635 o tiparniță completă și meșteri tipografi; aceștia au tipărit întîi cărți slavonești, apoi, ajutați de meșteri români, au imprimat texte românești.

În anul 1665 se tipărește la Kiev, în limba slavonă, cartea lui Ioanichie Galeatovski, *Cer nou* . . . care a fost de două ori tradusă în românește (la sfîrșitul secolului XVII și la sfîrșitul secolului XVIII) și a circulat în copii manuscrise, contaminate — unele — cu *Amartolon Sotiria* a lui Agapie Landos. În schimb, traducerea românească după *Cheia înțelesului,* scrisă de același autor, s-a tipărit în anul 1678, la București.

Cele două cărți ale lui Ioanichie Galeatovski s-au remarcat în același timp și ca manuale de omiletică, valoroase îndreptare de măiestrie a predicii în literatura română.

Cartea lui Ioanichie Galeatovski: *Cer nou făcut cu stele noi* [. . .] conține o suită de povestiri, între care figura și istoria Genovevei. Legenda Genovevei, venită din Europa apuseană, creată în spiritul vechilor tradiții medievale, ilustrează o temă larg cultivată: aceea a inocenței ultragiate și se înscrie în sfera literaturii miraculelor. O variantă scurtă, adaptată și tradusă după o versiune latină a legendei, a pătruns și în cartea lui Ioanichie Galeatovski, unde figurează ca minunea a opta. Printr-o confuzie, Genoveva devine numele „domnului Brabanției"; Sifrid, voievodul Romei, este numit „voievod român", dovadă clară a conștiinței latinității poporului român.

[GENOVEVA DE BRABANT]

Fata lui Ghenevef, domnul Brabanției, era foarte dumnezăiască și nădăjduitoare spre Preacista. Și așa, cu ajutoriul sfinției sale, fiind stearpă, au început în pîntece fecior de bărbatul ei, Sifrid, voevodul Romei. Întru acea vreme Sifrid s-au dus în oaste și au lăsat pre un

slujitoriu al său ce-l chema Galion, om viteaz, ca să socotească[1] pre doamna-sa, carele dup-aceia cu multe tocmeale s-au nevoit ca să poată curvi cu dînsa, aducîndu-i vestea cum au murit domnul ei la oaste, prin cărți hicleane. Și ea nicecum n-au făcut acela lucru. Iar deaca au venit domnul Sifrid din oaste, Galion, slujitorul lui au spus lui așa că în casa lui tot bine s-au lucrat ce s-au lucrat, numai muiarea lui iaste întinată cu curvia. Decî bărbatul ei mîniindu-se au poruncit slugilor să o ia să o îneace cu pruncul împreună, carele zicea că nu e născut cu dînsul. Iar slugile luîndu-o nu o au înecat, ce o au dus într-o pustie și o au lăsat acolo.

Deci umblînd prea acea pustie, s-au arătat ei Preacista și o au mîngîiat pre dînsa. Apoi preaste 6 ani, ieșindu bărbatul ei la vînat și așa s-au aflat pre doamna sa în pustie, ce doamnă-sa n-au vrut dup-aceaia să viețuiască cu dînsul pîn cîndu nu va zidi besearecă la acel loc, unde s-au arătat ei Preacista și o au mîngîiat în scîrba ei. Și așa domnul ei îndată au zidit besearecă la acel loc și o au sfințît Ghidulf episcopul.

BAR, ms. rom. 3231, f. 151^{v}—152^{v}.

[1] *Să socotească* = să îngrijească, să vegheze.

Cadrul minunilor variază: Maica Domnului vindecă bolile cele mai grele, mîntuie de pieire orașele, scapă mănăstirile de pîrjolul vrăjmașilor, vine în ajutorul celor pedepsiți pe nedrept, redă vederea celor orbi etc. Minunile se săvîrșesc în „țara Frîncească", în „Cetatea Verdenului", în „țara Hișpaniei" etc.

Legenda Genovevei a avut de întîmpinat concurența unui motiv înrudit, „fata cu mîinile tăiate", pus în circulație de o altă culegere de minuni ale Fecioarei Maria. Inclusă în scrierea lui Agapie Landos, *Mîntuirea păcătoșilor*, a circulat simultan cu legenda Genovevei, dar cu un ecou mai larg decît aceasta, pentru că se stabilise o legătură cu basmele din folclorul românesc (cf. C. Bărbulescu, *Analiza istorică a basmului român „fata cu mîinile tăiate"*).

În literatura turcă se cunosc mai multe variante ale romanului popular *Genoveva de Brabant*, al cărui conținut, de asemenea, a contaminat numeroase nuvele și basme. O nuvelă mult îndrăgită și larg răspîndită printre turci este cea intitulată *Helvaci güzeli (Frumoasa halviță reasă)*. Subiectul nuvelei se aseamănă — în pofida unor mici diferențe — cu cel al romanului Genoveva, dar predomină elementul realist, care îl covîrșește pe cel fantastic.

Se evidențiază în text stilul popular, frazare clară, expresie nudă, fără o pudoare falsă.

TEXTE: BAR, ms. rom. 1630; 2024; 3231; 4648.
STUDII: Grigore Pleșoianu, *Istoria Genovevei de Brabant*, București, 1838; Constantin Ienibace, *Istoria completă a Genovevei de Brabant*, Craiova, 1879; *Genoveva sau învingerea nevinovăției*, București, Steinberg, 1894; S. Fl. Marian, *Legendele Maicii Domnului la români. Studiu folcloric*, București, 1904; Gh. Comșa, *Istoria predicilor la români*, București, 1921; Dumitru Stănescu, *Cultul Maicii Domnului la români*, București, 1925; P. P. Panaitescu, *L'influence de l'oeuvre de Pierre Moghila archevêque de Kiev dans les Principautés roumaines*, Extrait des „Melanges de l'Ecole Roumaine en France", V, Paris, 1926; D. Simonescu, *Din activitatea tipografică a Bucureștilor*, București, 1935; N. N. Condeescu, *La légende de Généviève de Brabant et ses versions roumaines*, București, 1938; Felix Karlinger, *Genoveva als Legende und als Volksbuch*, „Synthesis", III, 1976; *Romänische Volksbücher, Querschnitte zur Stoffgesichte und zur Funktion ausgewählter, Texte* (Barlaam und Josaph, Magelone, Genovefa, Bertoldo), Darmstadt, Wissenchaftliche Buchgesellschaft, 1978.

V. LITERATURĂ POPULARĂ

ESOPIA

[Sfîrșitul secolului XVII] Transilvania

Cercetările efectuate asupra fabulelor esopice dovedesc că ele au fost șlefuite în primele veacuri ale erei creștine, adică în perioada de înflorire a culturii elenistice. Dar cele mai vechi urme ale textului au fost descoperite pe un papirus egiptean din secolul IV e.n., după care romanul s-a răspîndit nu numai în Orientul asiatic și Europa răsăriteană, ci și în cea apuseană prin traduceri în limba latină.

În literatura română, *Esopia* pătrunde destul de tîrziu, probabil începînd de pe la sfîrșitul secolului XVII. Traducerile românești s-au efectuat din versiunea bizantină și din cea neogreacă. Între numeroasele texte ale *Esopiei* copiate la noi, unele cuprind numai *Viața lui Esop*, altele *Pildele lui Esop cu toate jiganiile*, iar cîteva și viața și fabulele, al căror număr diferă de la text la text.

Cel mai vechi manuscris este copia lui Costea dascălul din 1703. În ediția lui Petru Bart din 1795 a apărut *Viața și pildele prea înțeleptului Esop*, o traducere din rusește a versiunii occidentale. Tot la sfîrșitul secolului XVIII s-a tipărit și o transpunere a unei variante latine, iar la mijlocul secolului XIX se realizează o nouă traducere din greacă.

Către sfîrșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX, în pictura murală din Țara Românească apare ilustrată de multe ori fabula *Bătrînul și moartea* (Vezi și A. Paleolog, *Pictura exterioară . . .*).

Pildele lui Esop, atît de răspîndite prin manuscrise și tipărituri, au fost una din lecturile fructuoase ale poetului Grigore Alexandrescu.

ISTORIIE LUI ISOP

După cîteva zile chemă Xant ucenicii la prînzu și zise lui Isop: Du-te de cumpără ce este mai bun de toate.

El să duse și zicea întru sineși: Învăța-voi eu pe stăpînul mieu de nu va grăi nebunește.

Și să duce în tîrgu și cumpără tot limbi de porcu și le găti oaspeților. Și deade unuia cîte o limbă fiiartă. Iar ucenicii lăudară bucatele ca nește bucate filosofești, pentru slujba limbei către cuvînt.

Iar Isop puse iar limbi fiiarte; și și iar cerură și alte bucate, el alt nu mai punea, numai limbi. Iar ucenicilor li să urîră cu un feal de bucate și ziseră: Pînă cînd tot limbi că ne vor durea limbile noastre?

Xant zise cu mînie: Nu mai ai alt, Isoape?

El zise: Nu.

Xant îi zise: O, om ușor blestemat, dacă[1] nu ți-am zis să cumperi ce va fi mai bun?

Isop zise: Prea mulțumescu să mă certi într-atîtea oameni filosofi. Ce-are să mai fie de treabă și mai bun în viiață decît limba, că toată știința și filosofia să învață cu dînsa, pentru dînsa sînt dările și închinăciunile și toate cîntările și scopoțele[2] pentru dînsa să fac munte și să dreg cetățile și să țin oamenii și, mai pe scurt ai zice, toată viiața noastră pentru dînsa stă, ce nimica nu e mai bun decît limba. Pentru aceasta ucenicii ziseră că au grăit Isop drept. Și dascălul au greșit. Și să duseră cineș pre acas.

Iar a doua zi iar împutară lui Xant de aceasta. El răspunse că nu are aceasta cu știrea lui, el cu hicleaniile acei slugi de nimica că astăzi voiu schimba. Voi grăi înaintea voastră. Și zise să cumpere ce este mai bun și mai prost, că vor să cineze ucenicii miei cu mine. Iar Isop neschimbîndu-se nimica și iar cumpără limbi și le găti și le puse dinaintea oaspeților. Iar ei șoptea unul către altul: Iar limbi de porcu. Și mai preste un ceas, iar puse limbi și mai apoi iar limbi. Iar Xant nu putu răbda, ce zice: Ce este aceasta, Isoape, dară nu ți-am zis iar să cumperi ce este mai bun și mai prost?

Iar el zise: Dară ce este mai rău și mai prost decît limba, o, stăpîne, au nu se căsipescu pentru dînsa cetăți, au nu să ucid oamenii pentru dînsa, au nu să fac toate minunile și blestemele și jurăminte strîmbe pentru dînsa? Au nu să strică munte și domnii și împărații pentru dînsa? Și, mai scurt ai zice, viiața toată pentru dînsa iaste plină de destule greșeale. Deacă zise Isop aceasta, unul din ceia ce ședea zise lui Xant: De nu-ț veri ținea mințile, iar acest om te va nebuni, că cumu e chipul, așa este și sufletul.

Iar Isop zise: Tu mie îmi pare, o, ome întărîtor și iscoditor, întărîtînd stăpînul asupra slugei.

Iar Xant zise către aceasta, aflîndu-ș prilej să bată pre Isop. Și zise: Robule, deaca făcuș pre prăiatinul iscoditor, tu mi-adu om neiscoditor.

BAR, ms. rom. 1436, f. 132^{v}—133^{v}.

[1] *dacă* = oare; [2] *scopoțele* = cîntecele.

Valorile estetice și filosofice constituie cele mai adecvate semnificații ale pildelor, snoavelor, tîlcurilor esopice; valorile lor pozitive ridicîndu-se la elogiul omului simplu, capabil să-și pună stăpînul

în încurcătură. Ascuțimea minții lui Esop, vorbele lui, puternic marcate de înțelepciunea populară, implică în orice răspuns o judecată estetică. Cu cît mai mult încearcă stăpînul să-l subaprecieze, cu atît arta lui devine și mai personală și mai sugestivă, căci „nici tîlcuirea nici cuvîntarea, nici din istoria cea mai dinainte de el învățînd, ci cu fabule, adică cu pilde și povățuiri vînează mințile care-l ascultă". (din ediția *Alexandria. Esopia. Cărți populare*, prefață de I. C. Chițimia, București, 1966, p. 105).

Esop, ca om, este puternic caracterizat de capacitatea de a se împotrivi poruncilor „filosofice" ale stăpînului său. Răspunsurile lui sînt spontane, reacționînd direct la corectarea frazelor nesăbuite. La porunca stăpînului de a fierbe „o linte", Esop îl ascultă și îi pune în farfurie un singur bob de linte; invitîndu-și prietenii la masă, stăpînul dorește să mănînce numai „ce e mai bun" și sigur că Esop îl va asculta și îl va ospăta numai cu limbă fiartă. Puterea inteligenței sale se îndreaptă și aici spre o logică spontană, menită să contureze înțelepciunea și talentul: „oare ce este mai dulce pre lume decît limba ori de prieteșug, ori de rugăminte, ori de dragoste, de vîndut și de cumpărat și de toate veseliile și tocmealele, de întrebări de sănătate și de spășenie; căci cu limba pacea să tocmește, cetățile se zidesc" (p. 124). Cu acest răspuns expresiv Esop își dovedește direct superioritatea sa, originalitatea deplină, valoarea de sinteză a cuvintelor „cu limba pacea se tocmește, cetățile se zidesc", adresate tuturor oamenilor comunică un adevăr.

Mai departe, textul selectat spre analiză are o sferă mai largă de cuprindere a istețimii sale. Esop găsește și aici un răspuns dibaci pentru a riposta stăpînului care cere să mănînce „ce e mai rău și mai amar". Replica lui pune și aici accentul pe un domeniu specific de manifestare a personalității umane; căci ce poate fi mai rea decît limba: ea strică cetățile, ea omoară oamenii, ea grăiește minciuni, blesteme, jurăminte strîmbe; pe plan social relația dintre individ și mediu este dezechilibrată de cuvinte, de nenumăratele răutăți ale limbii. Și astfel apare evident faptul că orice încercare de a se opune lui Esop se dovedește inutilă. Arta lui de a găsi mijloace cu care să-și afirme inteligența este condiționată de lucruri firești pe care le cunoaște din experiența generațiilor anterioare și în același timp dorește să le comunice oamenilor.

Folosirea cuvintelor cu multiple sensuri, răspunsurile prompte ale eroilor populari Lokman, Esop, Nastratin Hogea, Eulenspiegel sau Păcală au stîrnit întotdeauna hazul; ridicolul unor situații prinse în vorbele lor se transforma în glume usturătoare. Nastratin Hogea rîde de satrapul îngust la minte și hapsîn; Păcală, om cu adînc spirit mucalit, se preface mort spre a încerca fidelitatea nevestei; Esop găsește soluții ingenioase pentru a-l scoate din încurcătură pe stăpînul său care pusese rămășag că va bea apa mării. Printr-o originalitate deplină, dar și printr-o adîncă unitate umană, acești eroi manifestă în numele înțelepciunii seculare aspirația spre dreptate a oamenilor.

Cît de vie și curentă este limba fabulelor se observă și din faptul că nu are nevoie de explicații multe în subsolul textului.

PILDELE LUI ISOP

[VULTURUL ȘI VULPEA]

Vulturul și cu vulpea îș făcuse prieteșug între ei. Și pentru întărirea prieteșugului îș făcură cuiburile într-un loc. Adecă vulturul îș făcu cuibul într-un copaci înalt, iară vulpea îș făcu viezuina la rădăcina copaciului, jos. Și să îndemîna unul cu altul, adecă: cînd nu avea vulturul hrană, îi da vulpea, iar cînd nu să întîmpla la vulpe, îi da vulturul.

Deci vulturul scosese puii în vîrful copaciului, iar vulpea îș scoasă puii la rădăcina copaciului.

Iară cînd fu într-o zi, să dusă vulpea să-și vîneze; iară vulturul veni de la vînat și era foarte flămînd, și el și puii lui, căci nu putusă căpăta nimic de vînat. Iar puii vulpii ieșiră afară din viezuină și se juca. Deci vulturul, văzînd puii vulpii jucîndu-să, și el fiind flămînd, să slobozi și-i apucă și-i sui în cuib de-i mîncă cu puii săi.

Apoi veni și vulpea și, văzînd ce au făcut vulturul, să umplu de jale. Și nu-i era atîta jale de pui, cît îi era jale de prieteșugul lor. Și schinciia și ohta întru sine și să mira cum ar putea face să-și izbîndească cu vulturul. Și nu avea nici o putere, că fiind vulpea dobitoc cu patru picioare, iar vulturul pasăre zburătoare, nici într-un chip nu avea putere să-și răsplătească.

Deci făcu așa cum fac cei mici și mișei[1], cînd îi năpăstuiesc cei mari și-i necăjesc, de le iau cu sila cîte ceva ce au: începu a suspina și a blestema pe vultur. Și preste puțină vreme ajunsă osînda pre vultur. Că era pe acele locuri niște păstori cu o turmă de oi și pusese pe foc o bucată de carne să se frigă. Iară vulturul văzu și să slobozi de o luo și, ca o gadină lacomă ce era, nu socoti că s-au lipit de ea cărbuni aprinși. Și cum sosi la cuib și bătea vîntul, să aprinseră cărbunii cu foc și arsă cuibul. Și fiind puii mici, n-au putut zbura, ci căzură din cuib jos. Iară vulpea sări de-i apucă și dinaintea ochilor vulturului îi mîncă. Și vulturul sta și priviia, neavînd nici o putere.

[TÎLCUL]

Într-acelaș chip să aseamănă oamenii carii strică prieteșugul pentru lăcomiia și asupresc pre cei neputincioși. Iară măcar de ar și scă-

pa de dînșii, fiind neputincioși să-și izbîndească, iară de dreptatea lui Dumnezeu cea puternică și de certarea lui, nicidecum nu vor putea scăpa.

I. C. Chițimia, D. Simonescu, *Cărțile populare*, I, p. 161

[RÎNDUREAOA ȘI ȘOIMUL]

O rîndurea ședea pe un copaci și cînta. Iară un șoim o văzu și să slobozi de o prinsă.

Și vrînd să o mănînce, zise rîndureaoa către șoim:

— Iartă-mă, că sînt mică și nu te vei sătura de mine. Ci mai bine mergi de-ț prinde alte păsări, mai mari și mai grase, ca să te saturi.

Iară șoimul răspunsă zicînd:

— Dar nebun sînt eu să-m las fărîma din gură și să caut alta mai mare, carea nu o văz nicăirea!

[TÎLCUL]

Mulți oameni sînt de nimic și nebuni de-și lasă hrana și agonisita din mîini, nădăjduind alta mai bună și mai mare. Și-ș pierd și cea puțintică de la mînă.

Ibidem, p. 163

[JDERUL ȘI COCOȘUL]

Jderul prinsese un cocoș și, vrînd să-l mănînce, după cum i să și cădea pe dreptate, începu a-l ocărî zicînd:

— Căci[2] deștepți tu pe oameni noaptea cînd dorm și nu-i lași să se odihnească?

Iară cocoșul zice că face aceia pentru binele și folosul oamenilor; că-i deșteaptă să se scoale să lucreze și să-și facă trebuințele.

Și iară zise jderul cocoșului că e amestecătoriu de sînge, căci să împreună cu mumă-sa și cu surorile lui. Răspunsă cocoșul zicînd că și aceia e de folosul oamenilor, să se facă oao multe. Iar jderul zise:

— De vreme ce ai tu atîta răspunsuri, pînă mă voi prici cu tine, eu voiu rămînea flămînd.

Și îl apucă de-l mîncă.

[TÎLCUL]

Așa sînt oamenii cei răi, precum și jderul. Că omul cel rău să silește în tot chipul să vicleneasc cum ar putea face rău cuiva. Și de nu-i poate afla nici o vină, el îi face rău cu năpaste asuprită.

Ibidem, p. 164

[1] *Mișel* = sărman; [2] *căci* = de ce.

Cele trei fabule reproduse din *Pildele lui Esop* au o deosebită importanță atît din punct de vedere lingvistic cît și literar. Proba înțelepciunii, corectitudinea cu care se răspunde la acele întrebări cu tîlc alcătuiesc de fapt schema tuturor fabulelor incluse în cartea lui Esop.

Fabulele și motivele din *Esopia* au stat la baza dezvoltării fabulei culte. La Fontaine, Lessing, Krîlov, Grigore Alexandrescu au realizat capodopere literare în domeniul fabulei avînd ca sursă primă de inspirație pildele lui Esop.

TEXTE: BAR, ms. rom. 1536; BAR, ms. rom. 1867; BAR, ms. rom. 2456; BAR, ms. rom. 1151; BAR, ms. rom. 1436: Ediții: *Esopia sau Viața pildele prea înțeleptului Esop*, ed. de M. Sadoveanu, București, 1913; *Esopia. Din fabulele lui Esop*, ed. de Ion Pillat, București, 1933; *Esopia*, ed. de I. C. Chițimia, în „Cărțile populare în literatura română", București, 1963 p. 117—234; *Cărțile populare* ed. de I. C. Chițimia și D. Simonescu, București, 1963.

STUDII: M. Gaster, *Literatura populară română*, 1883, p. 184 (ed. II de M. Anghelescu, București, 1983); *Un nou manuscris vechi — Isopia voronețeană*, Cernăuți, 1922; D. Furtună, *Esopia dascălului Ștefan de la Putna*, București, 1924; St. Berechet, *O ediție necunoscută a fabulelor lui Esop*, RL, XXIV, nr. 1—3, 1938; N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura românească*, II, p. 312; Al. Alexianu, *De cînd cunosc românii fabula esopică?* „Tomis", II. nr. 4, p. 12, 1967; I. C. Chițimia, *Probleme de bază ale literaturii române vechi*, București, 1972, p. 397—401; E. Turdeanu, *La littérature bulgare du XIV-e siècle et sa diffusion dans les Pays Roumains*, Paris, 1947; I. C. Chițimia, *Problema raporturilor dintre cărțile populare și folclor*, „AUB", Filologie, X, 1961, nr. 23, p. 37—70; O. Bîrlea, *Folclorul românesc*, I, București, 1981, p. 212—222; Mircea Popa, *Tectonica genurilor literare*, București, 1980; A. Paleolog, *Pictura exterioară din Țările Române*, București, 1984.

SINDIPA

[Sfîrșitul secolului XVII] Transilvania

Colecția de povestiri anecdotice *Sindipa* își are originea în literatura indică; romanul, tradus în limba pehlevi (în primele veacuri ale erei noastre), a călătorit în Siria, un puternic focar de cultură, și apoi, în secolul al IX-lea, a trecut în literatura bizantină. Versiunea grecească, tradusă, după cum s-a dedus, de către Mihail Andreopulos după un text original sirian, a pătruns în literaturile slave și în literatura română. Versiunea românească de la sfîrșitul secolului al XVII-lea face parte din familia versiunilor orientale, fiind foarte apropiată de cea grecească, siriană, spaniolă și persană.

La Biblioteca Academiei RSR se păstrează un număr însemnat de manuscrise care ne îngăduie să precizăm originalul versiunilor românești și circulația lor în literatura română.

Căpătînd un colorit creștin, romanul s-a bucurat de un succes însemnat atît în lumea ecleziastică cît și în cea a mirenilor atrași de intrigile „pocitaniilor" și de acele snoave hazlii, mucalite care urmăreau să transmită cu maliţiozitate răutatea și viclenia femeilor necredincioase.

A DOUA POCITANIE A PRIMULUI FILOSOF

— Și altă pocitanie[1], ascultă-mă, o, împărate, să spui împărăției tale. Un om avea o pasăre și grăia ca și omul cu limba și să chiiamă anume papagalo; și o ținea în cușcă și era învățată să grăiască ca și oamenii. Și stăpînu-său îi zicea foarte tare să caute și să socotească cînd el să ducea departe de acasă la neguțătoriia lui. Iar stăpîna păsărei, au fost avînd ibomnic și au fost viind în casă pe taină și să culca cu dînsa. Și știia și slujnica ce avea. Și precît să zăboviia bărbatul ei, ibomnicul tot au fost mergînd de să culca cu fămeaia. Iar deaca au venit bărbatul muierei de unde au fost dus, au întrebat pe papagalo:

— Ce au văzut a muierei meale, să-m spui.

Și pasărea îndată au început a-i spune ce au făcut fămeaie lui, precum în toate nopțile să culca cu ibomnicul ei. Iar bărbatul ei auzind așa, l-au giunghiiat într-inimă foarte rău și o au urgisit și n-au mai vrut să să mai împreune cu dînsa. Iar fămeaia lui ș-au prepus pre slujnică că au spus bărbatului de cîte au făcut. Și au chiemat pre slujnică cu mînie și cu amar i-au zis:

— Cu adevărat ai spus bărbatului mieu?

Iar slujnica să jura precum n-au spus jupînu-său nimica.

Numai zise:

— Să știi că papagalo au spus toate faptele tale.

Iar fămeaia auzind așa, au gîndit să facă un meșteșug pasărei ca să o scoată de minciună. Și au luoat cușca stăpînă-sa de unde era și o au pus într-alt loc. Și au pus aproape de cușcă o piiatră de rîșniță și toată noaptea întorcea. Și pasărea auzind sunetul pietrei, i-au părut că tună. Și iar au pus înaintea pasărei o oglindă și tot să căuta în oglindă și-i părea că fulgeră. Și au muiat un bureate în apă și l-au spînzurat deasupra cușcăi și să clătiia bureatele și o stropiia și-i părea că ploao toată noaptea. Și pasărea să ascundea în unghiurile cușcăi, părîndu-i că tot tună și fulgeră și ploao. Și a doao zi să scoală stăpînul pasărei și s-au dus la pasăre și au început a o întreba ce au văzut astă noapte. Iar papagalo au zis:

— Astă-noapte, tunete și fulgere și ploaie și nu m-au lăsat să văz nimica ce au făcut într-această noapte. Iar stăpînul pasărei, auzind acelea cuvinte a pasărei, au sămuit că de cîte au grăit, de nici unele nu iaste adevărat, că într-această noapte, de cîte au zis, de nici unele n-au fost, că pasărea tot bîrfește, că nici n-au plooat,

nici n-au tunat, nici n-au fulgerat. Și cîte au grăit de fămeaia mea toate sînt minciuni. Aceste fapte umblînd și făcînd să-și tocmească vina și rușinea, toate acestea le-au făcut.

BAR, ms., 1436, f. 84v—85v

[1] *Pocitanie* = învățătură.

Pildele din *Sindipa* în mare măsură alcătuiesc un cod etic popular, intens condiționat de echilibrul moral al omului. Bazate pe un umor sănătos, pe relații sincere și umane, pildele funcționează cu scopul de a preveni sau de a se opune chiar unor hotărîri pripite, nedrepte care, abătute de la normal și firesc, devin necruțătoare față de însiși membrii familiei.

Povestirile narate de către soția împăratului atrag după sine pilde de răspuns cu reacții prompte și percutante la viclenii și urîțenii, la defecte și răutăți. Chemarea la ponderație și precauție, la normal și firesc se degajă deci din toate cele 14 narațiuni ale filosofilor care vin să-l apere pe prințul condamnat, povestind cîte două pilde fiecare. Prima dintre ele, prin cunoaștere și înțelepciune, vădește o putere notabilă de luptă împotriva hotărîrilor luate în grabă, nejustificate. Momentul următor, narat în a doua pildă, împinge planul expunerii spre demascarea vicleniei, nestatorniciei și infidelității. Povestirile explică astfel strădania de înălțare a nevinovăției umane. Așa se explică și faptul că a doua pildă a celui dintîi filosof impune atenției împăratului un subiect mai complicat, ce presupune un nou punct de înnodare a intrigii, declanșată de astă dată de către *papagalul vorbitor*.

Un motiv vechi — pasărea grăitoare — a înregistrat aici o simplă deformare în sensul apropierii ei de o realitate socială (morală) de dată mai recentă: viclenia femeilor, fenomen mai apropiat în timp de povestitor și mai ușor de înțeles pentru împărat.

Motivul *pasărei grăitoare* își are propria lui vechime istorică. El nu apare ca un motiv izolat, ci ca unul integrat în mituri și credințe, basme și legende, unde figurează și ca un mijloc de deplasare mai rapidă în spațiu — imaginea pasării fiind corelată cu nostalgia unui spațiu îndepărtat. În textul nostru papagalul, considerat o pasăre năzdrăvană, are un rol pasiv în evoluția ulterioară a povestirii, căci modul lui de a acționa depinde mult de purtarea femeii pusă sub observație. Dorința de a afla adevărul despre femeie, folosind pasărea vorbitoare, creează o stare de înverșunare împotriva bărbatului. Femeia nu lasă loc îndoielii asupra cinstei sale, fiind sigură pe viclenile ei, și spulberînd orice bănuială și neliniște a bărbatului. Concluzia este clară: personajul feminin triumfă asupra incapacității bărbatului care nu poate deosebi un adevăr de o viclenie muierească.

Structura de ansamblu a pildei nu este alta decît cea frecventă în povestirile narate de către soția împăratului, povestiri încadrate în aceeași atmosferă dominată de minciună, lașitate, necinste.

Ca exprimare literară, pilda este clară, concisă, ceea ce îi conferă o calitate expresivă sporită. Limbajul este popular în topica frazei și în lexic: *ibomnic*, *fămeaie* etc.

PRIMUL CUVÎNT AL FILOSOFULUI AL ȘAPTELEA

Au fost un om și s-au jurat să nu șază într-un loc, numai să îmble, să învețe toate drăciile muierești. Și s-au înstrăinat și au îmblat din loc în loc, și nevoiia să învețe acelea ce doriia. Și unde îmbla, tîmpină pre un om pre cale, și l-au întrebat pre dînsul și el i-au spus toate pre adevărat: ca el îmblă ca să învețe toate meșteșugurile muierilor. Și i-au zis omul:

— În zadar te trudești, că nu vei putea să găsești, să te înveț să găsești meșteșugurile muierilor. Iar de vei vrea să te înveți puține meșteșuguri dintr-însele, găsește un loc singur și strînge cenușe sau praf de pămînt și șezînd deasupra cenușei, mîncînd și bînd cîte puțin și ținîndu-te să nu te afunzi, atuncea te vei putea învăța meșteșugurile muierești. Atuncea tînărul au ascultat acele cuvinte ce l-au învățat și au șezut pre cenușe și pre praf, și au mîncat cîte puțin, și au șezut 45 de zile și toate meșteșugurile muierilor le-au scris. Și deaca au trecut acele 45 zile, toate drăciile muierești s-au învățat și le-au scris. Și s-au întors de să ducea acas, la părinții lui. Și mergînd pre drum, au nemerit la un sat și au mers într-acel sat de au mas. Și a doao zi, un om au făcut masă mare și au chemat oameni mulți, și au chiemat și pre acel om strein, și au șezut cu acei oameni chiemați; și nu vrea să mănînce călătoriul la masă, ca ceilalți oameni chiemați. Atuncea au zis către călători[1]:

— De unde ești și de unde vii?

Și streinul au răspuns și au zis:

— Sînt om strein de departe și am venit de pre locurile mele ca să poci să știu să scriu și să aflu faptele muierești și drăciile.

Atuncea au zis stăpînul casei fămeiei sale:

— Acest om iaste străin și nu l-am văzut să mănînce, și iaste strein de pre locurile sale; și au îmblat prin toate satele, și toate faptele muierești s-au învățat și le-au scris. Iar tu, o, muiare, să-l iai pe dînsul în cas și pune bucate să mănînce bine.

Iar muiarea au făcut precum au zis bărbatul său și i-au pus masă, și au șezut călătoriul și s-au ospătat, și apoi l-au întrebat muiarea, și au zis:

— Ce ai făcut, ome, de ai scris toate faptele muierilor?

Și au zis:

— Așa iaste, că nici una cîte fapte sînt ale muierilor, toate le-am scris.

Iar muiarea l-au priceput că iaste făr de minte și nebun, și au zis către dînsul:

— De vreme ce toate faptele muierești le-ai scris, și eu muiare sînt, și voi face un meșteșug, de voi face un lucru drăcescu către tine, ca să văz, iaste la tine scris? Și să-ț spui a unii muieri fapt și ascultă, de va fi scris, ce-ți spui. Fost-au un om și avea o muiare foarte înțeleaptă și cinstită. Deci omul acei fămei clevetiia pre toate muierile și le suduia; iar muiarea acelui om ce clevetiia i-au zis bărbatului său:

— Nu sudui pre toate muierile, ce numai pre cele rele.

Și au zis bărbatul ei:

— Ba, pe toate le suduiesc, că sînt rele!

Și au zis muiarea:

— Nu zice așa, că nu ți s-au prilejit să te împreuni cu vruna de acele muieri.

Iar bărbatul i-au răspuns:

— De s-ar fi prilejuit să iau vreo muiare de acele rele, i-aș fi tăiat nasul cu cuțitul.

Iar era aproape de casa lui, de să sfădiia în toate zilele, iar el le suduia pre dînsele. Iar într-o zi, au zis muiarea către bărbatul său:

— Ce-i face astăzi, bărbate?

El au zis:

— Mă voi duce la plug, iar tu fiiarbe bucate ce va fi și adu să mănînc la plug.

Iar ea s-au dus în tîrgu și au cumpărat pești și au dus bucate la plug la bărbatul ei și au mîncat. Iar întorcîndu-se acasă, fămeia au aruncat pești pre breazda plugului, unde cîte 2, unde cîte 3. Iar bărbatul s-au sculat și au început a ara cu plugul și arînd găsea pești pre arătură și au strîns toț peștii. Și deaca au însărat, s-au dus acasă vesel și au zis fămeiei sale:

— Făcut-ai ceva bucate?

Iară muiarea au zis:

— N-am făcut nimica, că n-am avut cînd merge în tîrg să cumpăr ceva.

Iar el i-au zis:

— Iacă, ț-am adus pește și pune de fiiarbe.

Iar ea au zis:

— Unde ai găsit pește, bărbate?

El au zis:

— Am găsit pre arătură.

Iar ea s-au dus de au ascuns peștele, iar cînd au fost la cină, i-au pus pre masă numai pîine. Iar bărbatul au zis:

— Dară peștele unde iaste?

Iar muiarea au zis:

— Ce pești ceri tu, o, bărbate?

Bărbatul au zis:

— Peștele care ț-am adus de la țarină.

Iar muiarea îndată au început a să zgăriia cu unghile pre obraz și au început a striga cu glas mare zicînd:

— Auziț, vecinilor!

Și vecinii s-au strîns, mirîndu-să, și au zis:

— Auziț, boiari, cum zice bărbatul mieu să-i fierb pește ce au adus de la țarini?

Iar bărbatul iar au zis:

— Dumneavoastră, boiari și fraț, eu, arînd cu plugul, am găsit pești pe brazdă și i-am strîns și i-am adus și i-am dat muierei mele să-i fiarbă; și acum zice că nu i-am dat nimica.

Atuncea muiarea au strigat tare zicînd:

— Dracul au intrat într-însul, ce mă rog să-l legaț, că mă va ucide. Deci zicînd muiarea așa, vecinii l-au legat de mîini și de picioare cu un lanțu de hier și toată noaptea zicea:

— O, săracul de mine, de nu aș fi găsit pește, nu mi-ar fi mie ciudă!

Iar muiarea iar au strigat, zicînd:

— S-au nebunit bărbatul mieu.

Și deaca s-au făcut zio, au venit vecinii și el, săracul, răspundea direpț, iar muiarea striga și zicea că s-au nebunit. Și vecinii credea pe muiare zicînd:

— Adevărat, acest om s-au nebunit.

Și a treia zi i-au zis muiarea bărbatului său:

— Foame ți-e, să-ț dau să mănînci?

Și el au zis:

— Ce ai să-mi dai să mănînc?

Ea au zis:

— Un pește prăjit.

Și el au zis:

— Bine, o, muiare, acei pești sînt care am adus de la țarină?

Și muiarea au zis:

— O, boiari, încă diavolul tot îl ține.

Iar el, săracul, iar zise că nu-i va mai zice aceste cuvinte.

Atuncea muiarea lui i-au dat de au mîncat de acei pești. Și atuncea au zis bărbatul muierei sale:

— O, muiare, dezleagă-mă, că altă dată nu-ț voi mai aduce aminte de pește. Și el, săracul, n-au mai cutezat să zică de pește, numai de au zis: N-am știut și ce pești sînt aceiia.

Și atuncea l-au dezlegat și i-au zis:

— Bărbate, cîte ai zis, toate sînt bune, numai pentru ce suduiai toate muierile? Ce nu suduiai numai pre cele rele, ce ocărăști, și pre cele bune? Ț-am zis, bărbate, nu sudui pre dînsele, ce mai măl-

com, iar tu tot le suduiai; și ai zis că de-ai hi avut muiare rea, i-ai fi tăiat nasul sau o ai ucide. Pentru aceia ț-am făcut și eu cîte ai văzut și să nu te mai lauzi că vei birui pre muiare.

BAR, ms. 1436, f. 123^{v}—126^{v}

[1] *călători* = călător (în exprimare populară a singularului: *primari, pădurari, dăogari* etc., din formele mai vechi cu *u* final: primariu, pădurariu, dăogariu, păstrate și azi — vezi în text: călătoriul).

Tema ostilității dintre bărbat și femeie ajunge în „cuvîntul" filozofului al șaptelea un pretext pentru a ni-l înfățișa pe bărbatul care caută să învețe, în patruzeci și cinci de zile, toate „meșteșugurile și drăciile muierești".

Șezînd pe un morman de „praf de pămînt și de cenușe", și, „mîncînd și bînd cîte puțin", bărbatul vrea să demonstreze celor din satul în care poposește, că el a scris și a învățat toate faptele muierești. Dar intervenția unei povestitoare istețe demonstrează bogăția inepuizabilă a fanteziei feminine.

Textul, expus într-o manieră stilistică populară, dovedește o strălucitoare mobilitate spirituală cu care este înzestrat naratorul. Acest limbaj simplu produce un plăcut efect literar, fiind complinit de mulțimea figurilor de stil și a expresiilor populare care acționează asupra întregii structuri a povestirii.

TEXTE: BAR, ms. rom. 1436; BAR, ms. rom. 1766; BAR, ms. rom. 5115; BAR, ms. rom. 3391. **Ediții:** *Istoria Syndipii Filosofului*, Sibiu, ed. Ioan Bart 1802; *Istoria Syndipii filosofului acum a doua oară tipărită*, Sibiu, *1834;* L. Morariu, *Din Sindipa filosoful al codicelui C. Popovici*, în „Bibliotecile noastre", III, 1926, nr. 1, p. 1—2. *Sindipa*, ed. D. Simonescu și Elena Dumitrescu, București, 1963, p. 347—401.
STUDII: M. Gaster, *Literatura populară română*, 1883, p. 54—77 (ed. II de M. Anghelescu, București, 1983); L. Morariu, *Un nou vechi ms. bucovinean*, „Junimea literară" XII, 1923, nr. 10—11, p. 398—399; I. Cazan, *Un document folcloric: Peștii pe brazdă*, „Sociologie românească", București, 1927, p. 231—240; Perpessicius, *Jurnal de lector*, „RFE" VIII, 1941, nr. 2, p. 393—398; C. N. Velichi, *Un poète slavo-roumain: G. Pesacov*, „Rsl", XVI, 1968; Keith Hitchins, *Reflexions of Indis in Roumanian Popular Literature*, XVI to XVIII Centuries, „Indo-Asian Culture", 1965, p. 106—125; N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura română*, II, p. 350—360; M. Anghelescu, *Un ms. necunoscut al Sindipei*, LR, 1975, nr. 1.

POVESTE DESPRE VICLENIA MUIEREASCĂ

[Sec. XVIII, început] Țara Românească

În ms. BAR 480, conținînd un *Pateric (Otecinic)* scris în anul 1700, „în zilele prea bunului și creștin domnu Io Costandin Basarab Brîncoveanu voievod, den porunca dumnealui cinstitul și blogorod-

nicul jupan Mihai Cantacuzino vel spatar“ de către copistul Mitrea logofătul, se află, adăugată de mîna unui popă Iorga ot Cocorăștĭ (Prahova), nu mult după data copierii ms-ului, și o scurtă povestire despre „o diiavoliță de babă“, „mai dracul decît toți dracii“. De factura unei snoave populare, această povestire nu este totuși prea depărtată ca tendință de alte povestiri din paterice. Întîmplările din viața sfinților părinți (monahi) strînse în paterice conțineau la rîndul lor un bogat material de origine folclorică. Se cunosc mai multe tipuri de paterice, în funcție de materialul și de structura culegerilor (sinait, egiptean, roman, kievean etc.; *Lavsaiconul* episcopului Paladie, *Livada duhovnicească* sau *Limonarionul* lui Ioan Moshos, *Patericul pe alfavita* etc.), dar, dat fiind caracterul de culegere pe care îl aveau aceste culegeri, conținutul lor a fost într-o continuă transformare. În procesul circulației manuscrise, între culegerile de povestiri de tipul patericelor și alte manuscrise miscelanee s-au produs necontenit schimburi de materiale. Unele povestiri, precum *Istorie despre Pavel cel prost,* au avut o circulație independentă deosebit de intensă (o întîlnim în *Codex Suprasliensis* și în *Izbornikul* din 1076, pentru a nu cita decît două dintre cele mai vechi manuscrise slavone). Patericul este indicat drept sursă, în unele mse., și pentru texte care nu mai au decît o vagă legătură cu viața monahală. Cunoscuta *Istorie a tutunului* poartă, în unele msse. românești, titlul următor: *Învățătură pentru tăbac scoasă de la Oteșnic.* Sub denumirea de *Otecinic* apar, într-un alt ms. (BAR, ms. rom. 1163 de la înc. sec. al XIX-lea, fost ms. Gaster 102), prorocii cu caracter apocaliptic: *Otrencicul* /sic/, *adecă viețile sfinților părinți văzătorii de Dumnezău, adecă prejdovediți, pentru judecata lumii.* În titlul altui ms. de pateric (BAR, ms. rom. 3163, din 1706) se specifică faptul că povestirile cuprinse în ms. respectiv nu fac parte din culegerile hagiografice (proloage, minee); *Otecinic de viețile sfinților părinți care nu sînt în săbranii.* Nefiind direct legate de serviciul religios, patericele au putut îngloba, cu mai multă ușurință decît mineele, povestiri din cele mai diverse surse. Acesta este, probabil, și unul dintre motivele pentru care a fost notată într-un manuscris de pateric *Povestea despre viclenia muierească.* Un alt motiv îl constituia desigur și spiritul povestirii, consonant cu multe alte „istorii“ din paterice, referitoare la ispitirile pe care diavolul, femeile, vrăjitorii le făceau părinților monahi.

Într-acest Otăcinic am scris și eu, popa Iorga, această poveste care am auzit-o de[1] niște dascali.

Vorbind dascalii, zise unul dintre dînșii că au dat Dumnezeu oamenilor vrednicie cît pot ca și îngerii. Iar altul zise că unii pot ca și îngerii iar alții sînt mai răi decît diiavolul, cît nu poate diiavolul să facă ce face omul. Iar ei ziseră: Cum să fie așa? El zise că în cutare oraș era un om foarte de cinste și bogat, și fămeia lui încă era creș-

tină bună. Și era amîndoi îndurători și milostivi, umblîndu și păzindu porîncile lui Dumnezeu, numai era mîhniți căci copii nu avé. Iar vrăjmașul diiavolul care nu va, nici pohtește binile oamenilor, el multu să trudi și umblă după acei de cinste oameni ca să-i vîneze cumva, să le facă pacoste, să-i învrăjbească și să le strice dragoste și liubovul[3] lor cel curat ce avé între dînșii și nu putu. Iar după multă nevoință ce făcu el și nu isprăvi nimic, într-o zi stătu înainte porții acelui om și cu glas lin începu a să jeli și a zice: O, amar mie, vai de mine, dar eu cu ce slujbă și agonisire voiu să mergu înainté tatălui mieu? Vai de mine, becisnicul și decît toate slugile mai nevoiaș, cu ce ochi va să-m caute stăpînul mieu, într-atîta vreme să mergu eu cătră dînsul fără nici un rod? Ci acum, de s-ar afla cineva ca să-m fie de ajutor, eu cu ce ar pohti l-aș dărui.

Iar o babă, auzindu-l așa cu umilință plîngînd, veni la dînsul. Zise: Ce-ți este, fătul mieu?

Iar el îi spuse toată pricina și cum că el este diiavolul și de atîta vreme bate războiu cu acei oameni și nu poate face nimic.

Iar ea zise: Piu, blestemate și decît toți mai mișel și becisnic, dar ce să-m dai tu mie și eu acum să-i fac să să învrăjbească[4] încă mai că vor sparge și casa de s-or lăsa.

Iar dracul zise: De vei face tu aceasta, ce vei vrea ț-oi da, aur, argint cît vei vrea, că eu am destul de acela.

Iar acea diiavoliță de babă și mai dracul decît toți dracii nu să bucură nici la bogăție multă, ce să tocmi numai pă o pereche de cizme. Și merse la muiere acelui om creștin în chip de cerșetoare. Și după ce o milui, ea zise: Fata mea, eu ție răul nu ț-e-s vrea, că iată că ești bogată și cinstită, numai ț-e-aș spune o vorbă.

Iar ea zise: Spune, măicuță!

Iar baba zise: Umblînd eu pîn case cerînd, am auzit că bărbatul tău a îndrăgit pă alta, căci tu nu faci copii. De vei pohti să fii cu casă ca și pîn-acum, tu, fata mea, să mă asculți pă mine, că eu nu-ț voiu răul. Daca va veni bărbatul tău, să te faci a-l păduché și să tai 3 peri din barbă cu cuțitul lui cel mic, să mi-l dai la mine, că eu știu oarece și nu te va mai urî.

Iar pă de altă parte să întîlni cu acel om și zise: Jupîne, bogat și cinstit ca tine nu este altul, ț-e-aș spune o vorbă.

El zise: Spune, babo!

Ea zise: Jupîneasa ta s-au îndrăgit cu altul și ție va să-ț taie gîtul, ca să mori, să ié pă acela.

Iar el începu a o bate cu frîul pă cap. Iar ea, încă bătîndu-o, zicé: Pasă[5], că o vei afla cu cuțitul la gît!

Iar el mergîndu nu-i puté ieși acel cuvînt din grije, ci îș prinse nevasta cu cuțitul în mînă la gîtul lui și aciiaș făcură vrajbă cît sparseră casa și să lăsară.

Aceste văzînd dracul, puse păreché de cizme într-o prăjină lungă și de departe le tinse babii zicînd:

Ține, babo, ține,
că mi-e frică să mă apropiiu de tine,
că tu ești mai ascuțită decît mine
și decît cela ce m-au trimis pă mine.

Socotiți, fraților, ce destoinicie au unii oameni pămînteni, cît nici dracul nu prinde cu dinșii.

Aceasta auzind noi de la dascali, am început a zice: Г⟨о⟩с⟨по⟩ди, помилуи!

Popa Iorga ot Cocorăști.

[1] *de* = de la; [2] *cît* = încît; [3] *liubovul* = iubirea; [4] scris: *învrășbească;* [5] *pasă* = mergi.

Faptul că apare menționată, chiar la începutul povestirii, sursa orală a acesteia, nu înseamnă desigur că nu există și versiuni scrise ale acestei snoave, dar, pentru perioada culturală căreia îi aparține versiunea din acest manuscris, este destul de importantă mențiunea că povestirea a fost *auzită* și că nu reprezintă transcrierea unui alt text, ci notarea unei variante orale. Stilistic, mărcile oralității nu sînt foarte pregnante. Putem nota totuși predominanța *dialogului* (chiar notarea *interjecției* în cursul dialogului: *„Piu,* blestemate...“), a relațiilor sintactice copulative și un început de versificare a părții finale, în spiritul stereotipiilor finale din povestirea folclorică. În același timp, tot în plan stilistic, există multe similitudini cu alte povestiri din paterice, al căror model îl respectă și snoava aceasta: moralizarea finală, lamentația diavolului în termeni similari altor lamentații din cronicile rimate și din textele religioase. Chiar și mențiunea sursei orale apare foarte frecvent și în alte povestiri din paterice (v., de exemplu, în BAR, ms. rom. 1429 din 1676, f. 199^{v}; Alt părinte bătrîn de la Tivea ne-au spus...; f. 204^{v}: Spusu-ne-au unul din părinți grăindu...; f. 212^{r}: Un frate întrebă pre un bătrîn grăindu..., etc.) și, dacă particularitățile grafice și formale nu ar arăta că este vorba într-adevăr despre un text introdus în cuprinsul patericului de către acel Iorga ot Cocorăști, am putea considera că este formula inițială obișnuită pe care o găsim și în alte texte din paterice. Lipsa de preocupare pentru determinarea locului acțiunii (El zise că în *cutare* oraș...) apare de asemenea, deși mai rar, în unele povestiri din paterice.

Importanța scurtului text de mai sus constă și în faptul că aparține unei specii a *comicului,* snoava, mai rar întîlnită în textele românești vechi.

În comparație cu alte povestiri cu tendințe, subiect sau personaje asemănătoare *(Sindipa, Ivan Turbincă, Dănilă Prepeleac, Kir Ianulea* ș.a.), povestirea de față este redusă la liniile esențiale ale motivului, ceea ce o face să poată fi considerată o *formă primară* a speciei povestirii comice. Totuși, față de cea mai veche versiune europeană, indicată de Gaster (*Lit. pop. rom.,* ed. I, p. 156, ed. a II-a, p. 106) ca fiind în *El conde Lucanor y Patronio* a infantelui Don Juan Manuel (1282—1349), versiunea românească conține în plus episodul referitor la prețul convenit de diavol cu baba (o pereche de cizme) și poanta finală (mefiența diavolului, înspăimîntat de viclenia de care dăduse dovadă baba). Citînd ediția Stuttgart, 1839 a scrierii lui Don Juan Manuel, Gaster indică prezența povestirii în *Exemplul XLVIII* al acesteia, sub titlul: *De lo que contesció el diablo con una muger pelegrina.* În ms. original al scrierii, din anul 1335, povestirea se află însă în *Exemplul XLII,* sub titlul: *De lo que contesció a una falsa beguina* și, în această versiune, episodul amintit mai sus lipsește. Atît în versiunea manuscrisă, cît și în cele tipărite, deși există unele diferențe privind profesiunea femeii respective (pelerină, soră laică într-o mănăstire), totuși apare și o trăsătură comună, anume falsa religiozitate a acesteia. Acest element lipsește în versiunile românești. Toate elementele subiectului povestirii, în forma pe care am reprodus-o, se regăsesc și în *Povestea vorbei* a lui Anton Pann. Într-o formă similară, snoava este reprodusă, în 1891, în „Românul literar“, București, nr. 890, 721, de către V. C. Dela Cosmești (Virgiliu Cișman?). O altă versiune similară, în D. Furtună, *Isvodiri din bătrîni,* Ed. Gh. Macarie, 1973, p. 124—125.

VI. LITERATURĂ VERSIFICATĂ

DOSOFTEI

(1624—1693)

Dosoftei constituie o culme a literaturii române poetice în epoca veche și din acest punct de vedere poate fi mai mult valorificat decît s-a făcut pînă acum, într-o *Crestomație de literatură română veche*, care și-a propus să sublinieze tocmai valorile de artă literară în apariția și creșterea lor progresivă.

Crestomația nu este o lucrare de istorie literară propriu-zisă, totuși anumite date de acest tip, reduse la esențial, sînt necesare pentru încadrarea și înțelegerea operei în contextul momentului literar.

Dosoftei, cu numele de mirean Dimitrie Barila, se trăgea dintr-o familie de aromâni. S-a născut în 1624, iar tinerețea și-a petrecut-o în bună parte în Polonia de sud-est (de unde și cunoașterea foarte bună a limbii polone), înrudindu-se chiar cu o familie de aromâni cu numele de Papară (Kiriac Papară), existentă în aceste părți polone. Aci va fi mers pentru studii, iar carte va fi învățat la școala Frăției ortodoxe de la Lwów (reorganizată de Petru Movilă), unde între altele se studiau polona, slavona, greaca și latina, de asemenea retorica și poezia, ceea ce este semnificativ pentru formația omului de carte Dosoftei. Ruda lui însăși era aci profesor de retorică și poezie.

Revenit în Moldova, viața lui Dosoftei a început să decurgă cu peripeții ca într-un roman. În anii 1647—1648 este ierodiacon la Mitropolia Moldovei, iar în 1649 îl aflăm printre călugării de la mănăstirea Probata, unde, după toate probabilitățile, s-a dedicat (în continuare) studiului și cărții, ceea ce a avut ca urmare creșterea competenței și înălțarea lui rapidă în rang: la numai 34 de ani (1658) este ales episcop de Huși, peste un an (1659) este instalat episcop la Roman, iar la 43 de ani (1671), sub domnia a doua a lui Gheorghe Duca-Vodă (1668—1672), este ales mitropolit al Moldovei. În această calitate, Dosoftei s-a străduit să introducă serviciul religios în limba română, căci o bună parte din textele liturgice (rugăciunile în sine) rămăseseră în limba slavonă. Și aceasta printr-o muncă personală de transpunere. A pornit cu texte de largă răspîndire sau de trebuință instituțională (chiar dacă se mai traduseseră), și anume cu traducerea *Psaltirii* (în proză și versuri) și a continuat cu un *Acatist al Născătoarei de Dumnezeu* (1673), un *Molitvenic de-nțăles* (1681),

un *Liturghier* (1679), un *Octoih* (1683), operă imnografică tipic ortodoxă, de asemenea, *Viețile sfinților* (1682—1686), cu multe legende și motive de importanță literară ș.a. El argumentează convingător această întreprindere a sa, care contravenea unei tradiții canonice prelungite a folosirii limbii slavone, devenită din ce în ce mai puțin cunoscută de cărturari.

Dar, pentru că tipografia de la mănăstirea Trisfetitele din Iași, de pe vremea lui Vasile Lupu, se risipise, Dosoftei și-a tipărit primele traduceri (*Psaltirea în versuri* și *Acatistul*) în Polonia, la mănăstirea Uniew, după care s-a îngrijit de instituirea alteia în Moldova, cu material tot de la Uniew (nu prea de calitate), aci publicînd *Liturghierul* (1679), iar ulterior a obținut material tipografic nou de la patriarhul Ioachim al Moscovei, cu care și-a publicat celelalte opere.

Dintre toate interesează din punct de vedere al artei literare *Psaltirea* versificată (1673) și *Viețile sfinților* (1682—1686) și acestea intră în atenția *Crestomației*. Însă înainte de a trece la selectarea de texte de aci și la comentarea lor, merită să fie schițat în continuare romanul vieții lui Dosoftei de la alegerea lui ca mitropolit.

Într-o vreme, cînd confruntarea dintre turci și poloni devenise acută, cu ascendent al celor din urmă, aparent sau real, mai ales prin hatmanul și ulterior regele Jan Sobieski, Dosoftei (ca și Miron Costin) a făcut politică filopolonă și s-a pomenit pe drumuri nefavorabile. Mai întîi, după lupta de la Hotin (1673), deși cîștigată de hatmanul Sobieski, totuși voievodul Ștefan Petriceicu, dat de partea polonă, și filopolonul Dosoftei au trebuit să se refugieze în Polonia, fiindcă în țară turcii reușiseră să instaleze domn pe Dumitrașcu Cantacuzino. Revenit în Moldova în 1675, Dosoftei se vede închis de Cantacuzino, dar peste puțin timp este iertat de domn și repus în scaunul mitropolitan, probabil pentru evidente merite cărturărești. Nu era altul mai ilustru ca el pentru mitropolie. De-acum își va duce susținut activitatea, sub o serie de domnii următoare: Antonie Ruset, Gheorghe Duca (în a treia domnie), Ștefan Petriceicu (în a doua), Dumitrașcu Cantacuzino (din nou) și Constantin Cantemir, pînă cînd Sobieski, care despresurase Viena de turci (1683), întreprinde, în 1686, o expediție în Moldova pentru o pretinsă și definitivă alungare a turcilor. Dosoftei îi iese înainte cu onoruri, convins de salvare. Sobieski făcînd cale întoarsă, fără vreun succes palpabil, Dosoftei a trebuit să-l urmeze (a făcut-o de bună voie, nu silit, cum s-a opinat de unii cercetători). În Polonia s-a bucurat de onoruri (există relatări în acest sens), dar nu putea să fie mulțumit, păscîndu-l dorul de țară. După șapte ani, în 1693 s-a stins din viață îndurerat. În refugiu a tradus în rusește o serie de cărți din grecește, care să-l readucă pe mitropolitul Iasinski al Kievului, înclinat spre reformă, la calea dreaptă, ceea ce a și reușit, înlăturînd astfel o desprindere a acestuia de patriarhia de la Moscova.

BIBLIOTECA MUNICIPALĂ
MIHAIL SADOVEANU
SECȚIA RELAȚII

Așadar, Dosoftei a făcut politică din patriotism, nu cu scop de parvenire, căci n-avea nevoie de așa ceva (era doar mitropolit), însă preocuparea lui permanentă a fost cartea și scrisul, atingînd cu acestea una din treptele cele mai înalte ale literaturii române vechi.

PSALTIREA ÎN VERSURI

1673 Moldova

Între textele biblice *Psaltirea* a avut una din cele mai însemnate funcțiuni literare. Pentru frumusețea ei poetică, cu psalmi inspirați din sentimente variate, în expresie lirică emoționantă, *Psaltirea* s-a desprins din întregul *Bibliei* și a circulat separat ca o carte captivantă de lectură. Conținea într-adevăr poezie! Marele filolog antic, Ieronim din Strydonul Dalmației (cca. 348—420), autorul *Vulgatei* în prima redacție, a tradus-o nu mai puțin de trei ori din grecește: *Psalterium Romanum* (cca. 383), *Psalterium Gallicanum* (cca. 387), *Psalterium iuxta Haebreos* (cca. 393). Numărul copiilor de *Psaltiri* este enorm. După invenția tiparului, lîngă *Biblia lui Gutenberg* (1455) se așează imediat două psaltiri scoase de Johann Fust și Peter Schöffer în excepțională artă grafică: *Psalterium Moguntinum* (1457) și *Psalterium Benedictinum* (1459). În curînd a urmat șirul de traduceri și tipărituri în limbi naționale: germană (1475), italiană (1476), franceză (1480), olandeză (1480), slavă veche (1491, la Cracovia și 1495, la Cetînie) etc. De altfel, în majoritatea literaturilor, *Psaltirea* a devansat traducerea altor texte biblice. Aceasta dovedește căutarea și citirea ei cu pasiune.

În secolul al XVI-lea au început versificările în limba latină și în limbi naționale. Este adevărat că cele mai multe se datoresc unor scriitori înclinați spre reformă, pentru că aceștia se simțeau eliberați de tradiția respectării întocmai a cuvîntului și structurii textului sacru(cum cerea canonul), îngăduindu-și să meargă cu poezia psalmilor mai departe. Se citează mereu începuturile cu Clément Marot și ai săi *Cinquante psaumes de David* (1543). Dar începutul a avut loc mai devreme și nu în rîndul reformaților, pentru că frumusețea psalmilor invita singură la o poetizare în versuri. Astfel, un Joannes Campensis (cu numele adevărat Johan van der Campen), la îndemnul episcopului și poetului polon Jan Dantyszek, a transpus psalmii în versuri latine sub titlul *Psalmorum omnium iuxta hebraica veritatem paraphrastica interpretatio* (Cracovia, 1532), desfăcută repede, încît oficinele europene s-au grăbit să tipărească, în scurtă vreme, alte peste treizeci de ediții. Aceasta înseamnă căutarea cu nesaț, printre intelectualii timpului, a poeziei psalmilor. În aceeași vreme umanistul Eoban Koch (își zicea Hessus) a publicat *Psalterium Davidicum carmine redditum* (Marburg, 1537), iar italianul Marcantonio Flaminio a realizat *Paraphrasis in triginta psalmos* (1548). Însă cea mai

frumoasă transpunere în versuri latine, *Paraphrasis psalmorum Davidis poetica* (1565), se datorește poetului scoțian George Buchanan (1506—1582). Între timp au început și au continuat versificările în limbi naționale în multe literaturi europene. Reamintim prelucrarea lui Clément Marot (1543), lîngă care vin, în limba engleză, cele ale lui Thomas Sternhold și John Hopkins (1549) sau Thomas Norton (1554), în limba polonă Jakub Lubelczyk (1558), în germană Ambrosius Lobwaseer (1573) etc. Dar una din cele mai reușite transpuneri poetice a reușit-o poetul polon Jan Kochanowski *(Psalterz Dawidow,* 1579), care a cunoscut multe din versificările anterioare. În orice caz pe lîngă o serie veche de traduceri polone, în proză și versuri, l-a prețuit pe Buchanan, pe care îl laudă într-una din scrierile sale: *Foricoenia sive epigrammatum libellus,* 1584. Acesta în primul rînd i-a stat ca impuls.

La rîndul ei, *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei se înscrie printre cele mai frumoase și originale poetizări ale psalmilor lui David. Studiind la Lwów, unde fondul de carte veche era din plin în circuit, Dosoftei a venit negreșit în contact cel puțin cu unele din poetizările anterioare. Faptul că nu vorbește de nici una din ele nu dovedește necunoașterea lor. Nu pomenește deloc nici de Kochanowski, deși în mod cert l-a cunoscut. Nu pomenește de nici una, inclusiv de Kochanowski, pentru că oricare dintre ele i-au putut fi doar un impuls, nu izvor principal de lucru. S-au găsit anumite corespondențe între el și Kochanowski, dar cele mai multe aparțin textului de bază al *Psaltirii* și se găsesc întocmai în unele sau altele din diverse traduceri și versificări. Studiul comparat este grăitor din acest punct de vedere. Expresiile tipice și figurile de stil cele mai frumoase sînt inovate de el personal, fiind de altă coloratură la ceilalți. În ce privește versificația, niciodată marea poezie n-a ieșit din învățarea pe dinafară a regulilor prozodice și turnarea în ele a conținutului poetic. Într-o transpunere, fiorul trăit al exprimării în limba națională este cel care dă tonul artei literare, iar structura frazei sau a versului vine de la sine. Ideea frumoasă sau sentimentul doborîtor își găsesc atunci singure și ușor haina poetică novatoare. Dosoftei a fost un inspirat și a avut simțul poeziei și al frumosului particular în sonurile propriei sale limbi și aceasta i-a dat elevația de creație.

Pe de altă parte, nu s-a observat că Jan Kochanowski n-a ieșit din numărul versetelor și din ideile lor la nici un psalm, nici nu schimbă ordinea versetelor (cf. în acest sens și J. Ziomek, *Renesans,* p. 249). În schimb, Dosoftei păstrează de fiecare dată fondul esențial și vine adeseori cu amplificări personale care fac împămîntenirea și savoarea psalmului. Relativ la metrica versului, Dosoftei are o mare varietate de structuri, de la versul popular românesc, de mare calitate incantatorie, în comparație cu traducerile din alte literaturi, deci de la hexasilab pînă la dodecasilab și alte măsuri (chiar șaisprezece silabe — ps. 33). Desigur, Dosoftei a luat cunoștință de

diferite măsuri din alte versificări, mai ales din Kochanowski, dar este de observat că extrem de rar aceleași structuri metrice se găsesc (comparativ) în aceiași psalmi (uneori poate întîmplător), iar pe de altă parte de cele mai multe ori percepția poetică la Dosoftei este alta față de Kochanowski. De aceea cei mai frumoși psalmi ai săi n-au nici o legătură directă cu Kochanowski.

În fond, Dosoftei n-a lucrat pe baza unei psaltiri versificate, știind că aceasta se abătea de la sensurile exacte, ci s-a folosit de un text canonic, iar acesta a fost constituit de versiunea slavonă în uz, pe care a tradus-o întocmai în românește și pe urmă a procedat la versificare. Traducerea în proză a fost publicată mai tîrziu, în 1680, la Iași, sub titlul *Psăltire de-nțăles*, cu text pe două coloane, în stînga slavon, în dreapta traducerea. Pe acest text bilingv a efectuat Dosoftei versificarea psalmilor, avînd la îndemînă, de asemenea, o versiune grecească și alta latină *(Vulgata)*. După o muncă de cinci ani (o spune singur), el a terminat punerea în versuri a tuturor celor o sută cincizeci de psalmi și lucrarea, cu titlul *Psăltire a svîntului proroc David*, a apărut de sub tipar, cu cheltuiala domnului Ștefan Petriceicu, la Uniew în Polonia, în 1673, înainte ca cei doi să se fi refugiat în țara vecină, în toamna anului 1673, după lupta de la Hotin (se consideră eronat că lucrarea s-a tipărit în timpul refugiului). Titlul de *Psaltirea în versuri*, intrat larg în circuit, a fost dat de Ion Bianu, la reeditarea operei în 1887, după manuscrisul original *(BAR 446)* și după ediția princeps.

Opera lui Dosoftei este una din cele mai reușite transpuneri în versuri, prin trăirea psalmilor în spirit personal și în spiritul vieții și istoriei poporului român, precum și prin folosirea celor mai variate și inventive culori lexicale, de la arhaisme la elemente de limbaj popular viu, care dau adeseori imagini de valoare neperisabilă. Reproducerea unora din psalmi este grăitoare.

Dacă psalmul 1, în decasilab, și psalmul 150, în octosilab, deschid și închid magistral seria celorlalți, păstrîndu-se aproape de original (de altfel și alții), într-o excelentă versificație, la cei din interior se simt adeseori adaptări și culori de gînd și atmosferă românească. Îi vom urmări în ordine normală.

[FOC ȘI STEREVIE (10)]

[. . .]Zică cît le place ceia ce n-au minte,
De vor să mă sparie cu a lor cuvinte,
Să fug pre la munte cu pădure deasă,
Ca o vrăbiuță să mîi fără casă.
Că iată păgînii încordară arce,
Pun săgeț în tulbă[1], să grijesc de lance
Și vin prin tunerec cu arce pre-amînă,
Întru să săgete pre cei fără vină.

Giurămîntul nu-ș țîn, hotarăle strică,
Și de-mpăcăciune nu gîndesc nemică.
Ce eu am pre Domnul care mă grijește,
Din svînta sa casă ce să odihnește [. . .].
Vede pre cel meser și pre tot lipsitul,
Derepții și strîmbii de pre tot pămîntul.
Deci strîmbătatea cine o iubește,
Acela el singur sufletul ș-urește.
Că va ploua Domnul cu iarbă pucioasă
Preste necuratîi, și holbură[2] groasă,
Foc și sterevie[3] cu năvală mare,
Le-a trimite lanțuri, păhar de pierzare [. . .].

Dosoftei, *Opere*, I, ediție N. A. Ursu, p. 29.

[1] *Tulbă* = tolbă; [2] *holbură* = volbură, furtună; [3] *sterevie* = pucioasă.

Față de discursul retoric și sec din original: „În Domnul am nădăjduit. Cum veți zice sufletului meu: Mută-te în munți ca o pasăre", Dosoftei, într-un elegant dodecasilab liric, introduce imagini în plus de îmbietoare atmosferă agrestă (prezentă și în alți psalmi, de pildă 64): „Zică cît le place ceia ce n-au minte, / De vor să mă sparie cu a lor cuvinte, / Să fug pre la munte cu pădure deasă, / Ca o vrăbiuță să mîi fără casă". Nimic din toate acestea în original. Nici Kochanowski (căci s-a vorbit mereu de o relație Kochanowski—Dosoftei) nu iese din original (el folosește aci un vers de 14 silabe). Dar, mai mult decît atîta, Dosoftei mută atmosfera la situația istorică a țării, fiindcă „păgînii" nu sînt cei religioși, ca în original, ci cei ce „Giurămîntul nu-ș țîn, hotarăle strică, / Și de-mpăcăciune nu gîndesc nemică" se referă deci pe departe la dușmanii Moldovei (ceea ce apare și în alți psalmi). Iar cînd spune că va ploua peste ei cu „foc și *sterevie*", termenul ultim, (folosit în sintagmă identică și în ps. 67) ne dovedește că Dosoftei a avut la îndemînă o versiune grecească, etimologic termenul provenind din gr. *sterevia* „pucioasă" în versiunea slavonă *župel)*. De altfel, și întrebuințarea termenului *topazion* „topaz", în ps. 118, duce la aceeași concluzie. În acest ultim psalm, în spiritul vechii versiuni ebraice, Dosoftei compartimentează versurile cu numele literelor din alfabetul ebraic, pe care le citează, însă fără semne, căci acestea erau greu de reprodus. Prin urmare, Dosoftei avea idee de un text ebraic și nu era numai un literat inspirat, ci și un filolog savant cu orientări largi. Peste toate se ridică însă poetul.

[MI-I VÎRTUTEA CA HÎRBUL DE SACA (21)]

[. . .] Giuncii și cu tauri mă-mpresoară,
Cu căscate guri, să mă omoară,
Ca leii ce apucă și zbiară,
Cu gurile rînjite, pre hiară.

Și ca apa fui vărsat afară,
Și oasele mi să răschirară.
Inema-n zgău[1] mi să veștezește,
Ca o ceară cînd să răstopește[2],
Mi-i vîrtutea ca hîrbul de sacă,
Limba-n gingini lipită să neacă[3] [. . .].
Leul gura să i să despice,
Inorogii coarne să le pice,
Să li să tîmpască sămeția,
Să-ș cunoască și blăstămățiia.
Iară eu ț-voi spune svîntul nume
Fraților miei și-n mijloc de lume [. . .].
Că rugă de mișel nu defaimă,
Ce-l priimește cu drag fără samă.
Și de mine a sa sfîntă față
Nu-ș ascunde cu ură de greață[4].
Și mi-aude cînd îi strig cu jele.

Ibidem, p. 49.

[1] *zgău* = piept; [2] *să răstopește* = se topește; [3] *să neacă* = se înecă; [4] *greață* = nemulțumire.

Și de această dată, întrebuințînd cu îndemînare versul decasilab, Dosoftei împămîntenește, cu prospețime de lexic, psalmul, în 128 versuri (Kochanowski are 84 în endecasilab), cu multe tablouri noi și schimbări de ton, față de original. Folosind vocabular de veche tradiție literară românească (existent în *Psaltirea Scheiană*, în *Psaltirea Hurmuzachi*, în Coresi etc.), înlocuind chiar propriul vocabular din traducerea de mai înainte în proză, *Psaltire de-nțăles*, folosind și vocabular din graiul popular viu: *zgău* 'pîntece' sau 'piept', *mătrice* 'uter', *mațe*, *scăldătoare* (ultimul termen intrat în scris întîia oară și reluat de Arghezi în creația sa), dispunînd de o mare bogăție de cuvinte cărora le-a dat conotații noi, sau inovînd personal alte expresii, Dosoftei toarnă psalmul într-o poezie profund înviorată. Dacă originalul spune simplu „Că Tu ești Cel ce m-ai scos din pîntece, nădejdea mea, de la sînul maicii mele", Dosoftei — după cum se remarcă din text — coboară și învăluie „tainic" psalmul în căldura sentimentului filial din relația fiu-mamă: „Tu ești, Doamne, ce m-ai tras din mațe / Și maică-mea m-ai dat viu în brațe. / Și m-ai pus la sîn de mi-ai fost viață, / Hrană și cu sațiu de dulceață. / Din mătrice și din scăldătoare, / Și din fașe m-ai pus pre picioare". De fapt, cîntă pe maică-sa. Imnul devine aci laic.

Dacă originalul era scurt (chiar banal): „Înconjuratu-m-au viței mulți, tauri grași m-au împresurat. Deschis-au asupra mea gura lor, ca un leu ce răpește și răcnește", Dosoftei dezvoltă frumos metafora în „Giuncii și cu tauri mă-mpresoară, / Cu căscate guri, să mă omoa-

ră, / Ca leii ce apucă și zbiară, / Cu gurile rînjite, pre hiară". Dar mai interesant este faptul că, la această imagine, poetul moldovean introduce mai pe urmă, un blestem de poezie modernă: „Leul gura să i se despice, / Inorogii coarne să le pice, / Să li să tîmpască sămeția, / Să-ș cunoască și blăstămățiia", și aceasta acolo unde versetul original conține plat: „Izbăvește-mă din gura leului și din coarnele taurilor". Dosoftei are negreșit simțul poeziei! („inorogii" nu i-a inventat însă, chiar dacă cineva nu-i află în versiunile noastre moderne, acestea avînd aci „tauri" sau „bouri", căci existau totuși în versiuni vechi, inclusiv în cea slavonă).

Jan Kochanowski, care se zice că i-a stat în general model, înlocuiește „juncii și taurii" cu „lupii" (wilcy), dar încolo nu iese din versetele originalului, fără a i se nega însă merite mari în versificare.

[LIMBILE SĂ SALTE (46)]

Limbile[1] să salte
Cu cîntece nalte,
Să strige-n tărie
Glas de bucurie,
[. . . . . .]
Supusu-ne-au gloate
Și limbile toate,
De ni-s supt picioare
Limbi de pre supt soare.

Alesu-ș-au șie
Parte de moșie
Țara cea dorită,
Carea-i giuruită [. . .].

Pre vîrvuri de munte
S-aud glasuri multe
De bucine[2] mare,
Cu naltă strigare [. . .].

Ibidem, p. 104.

[1] *Limbi* = popoare, neamuri; [2] *bucin* = vechi instrument muzical cu coarde, apropiat de cobză.

Cu acest psalm (și altele: 47, 48, 49, 53 etc.) Dosoftei s-a integrat magistral structurii și rezonanței poeziei populare românești. Cele nouă scurte versete, transpuse în hexasilab (Kochanowski a folosit decasilabul în versificarea sa), i-au dat prilej lui Dosoftei să se identifice într-atît cu poezia folclorică, încît masele populare au receptat psalmul ca al lor și l-au introdus în circuit oral.

Poetul nostru l-a simțit și l-a cîntat, în sufletul său, ca pe o urare de colind pentru țara toată, cînd spune: „Alesu-ș-au șie / Parte de moșie / Țara cea dorită / Carea-i giuruită", imagine și formulare inexistente în textul avut în față, ceea ce traduce o implorare de ocrotire (originalul, în orice versiune, are doar „Alesu-ne-a nouă moștenirea Sa"). Dar în psalmul versificat a mai introdus în plus o imagine de special tablou românesc: „Pre vîrfuri de munte / S-aud glasuri [cîntece] multe / De bucine mare/ Cu naltă strigare" [ecou]. Parcă-i un ecou din *Miorița:* „Departe la munte / S-aud glasuri multe, / Glas de doinaș / Și de buciumaș". De fapt, și pentru alte versete a adăugat noi și frumoase culori. Desigur, o asemenea poetizare este un unicat între celelalte versificări europene.

[ASCULTAȚI ACESTEA, TOATE (48)]

Ascultaț acestea, toate
Năroade, neamuri și gloate,
Să-mi înțăleagă cuvîntul
Omul de pre tot pămîntul,
Bogătașii depreună
Cu mișeii[1] cînd s-adună,
Să vă spui de-nțălepciune
Cu-nțăles de-nvățuri bune.
Și auzul să vă tindet,
Pildele să le deprindeț,
S-ascultaț fără de price[2],
Să-nțelegeț ce voi zice.
Să te temi de zî cumplită,
Să nu-ț dea de călcăi smîntă[3].
Cela ce ai bogățîie,
Să nu stai în sămețîie,
Nice s-aibi nedejde-n frate,
Sau în om, la greutate [. . .].
Că măiestrul[4] încă moare,
Ca tot omul de supt soare.
Și nebunul cu buiacul[5]
Vor peri de pre tot veacul.
Ș-averea de dinș rămîne
De o iau rude streine.
Cît să vor scoate din casă,
Numele li s-a uita-să,
Li s-a uita și mormîntul,
Cît i-a-mpresura pămîntul,
Ceia ce nu-ș fac pre lume
De bunătăț s-aibă nume.

Ce folos este de cinste
Omului fără de minte,
Ce-ș dă firea omenească
Pre fire dobitocească,
De merge fără sîială
Pre calea cea de sminteală?
Nu cunoaște că-l va duce
Dezmierdăciunea cea dulce
De va da ca oaia-n rîpă,
Și moartea-l va sorbi-n pripă [. . .].
Iară tu, oame mișele,
Să nu dai de gînduri rele,
Cînd vez pre păgîn că crește
Și casa lui să lățește.
Că deaca moare, el piere,
Cu slava lui, cu avere [. . .].
Cine-i spune-n dereptate,
De-acela fuge departe,
Că-i deprins pre cale largă
Cătră perire de-aleargă
Și să trage pre moșie
La-ntunerec de vecie.
Ce folos este de cinste
Omului fără de minte,
Ce-ș dă hirea omenească
Pre hire dobitocească?

Ibidem, p. 108.

[1] *Mișel* = sărac; [2] *price* = împotrivire; [3] *smîntă* = sminteală; [4] *măiestrul* = înțeleptul; [5] *buiac* = smintit.

În același stil popular, ca mai înainte, a turnat Dosoftei și versurile *Psalmului 48*, slujindu-se de octosilab (la Kochanowski întîlnim endecasilabul). Și această creație a lui Dosoftei a intrat în circulație orală, datorită versurilor melodioase, devenind vii, prin expresiile de grai viu, de asemenea prin conținutul etic în limbaj curent și asociații ingenioase de termeni: „Să te temi de zî cumplită, / *Să nu-ț dea de călcăi smîntă.* / Cela ce ai bogățîie, / Să nu stai în sămețîie, / Nice s-aibi nădejde-n frate, / Sau în om, la greutate". Față de acest simț realist de prevedere, textul original exprima, pe dos, o încredere necontrolată în ocrotirea divină: „Pentru ce să mă tem în ziua cea rea, cînd mă va înconjura fărădelegea vrăjmașilor mei? Ei se încred în puterea lor și cu mulțimea bogățiilor lor se laudă" etc. Așadar, Dosoftei nu numai că îmbracă psalmul în veșminte noi, ci îi tratează și viscerele în viziune proprie. Kochanowski „psalmodiază" plăcut, dar nu iese nici aici din ideea originalului: „Pentru ce-aș avea să mă

tem sau înfricoșez. / În clipa nedemnă? Știu cum să mă înfățișez“ etc. Dosoftei își permite însă mereu să schimbe sau să nuanțeze pasta originalului.

[CE TE LAUZ, CELA CE EȘTI TARE (51)]

Direptul să va cruța ca un maslin,
Iară strîmbul să va tăia ca un spin.

Ce te lauz, cela ce ești tare,
Cu mînia ce sloboz din nare,
De faci toată zua răutate
Și-n limba ta scornești strîmbătate?
Ca dintr-un brici ascuțît pre cute[1],
Faci vicleșug și-nșelăciuni multe.
Toată strîmbătatea ț-este dragă,
Și de cuvînt direpț tu prinz tagă[2].
Iubești a-mpresura cu cuvîntul
Și cu limba să-nșeli tot pămîntul.
Ce Dumnezău te-a strica cu totul
Și te-a rumpe de unde ți-i locul.
Că te-a săpa de la rădăcină,
De nu ți s-a mai ști de trupină[3],
Nice te vei vedea-n țară dulce,
Că la viața ceea nu ți-or duce,
Ce vei fi strein de svînta țară,
De ți s-or uita toț de ocară
Și cu frică rîzînd îț vor zice:
„Iată-ț, oame, c-ai stătut cu price[4],
De n-ai cerșut[5] la Domnul putere,
Ce te-ai sămețîtu-te-ntr-avere,
Răzămîndu-te-n deșertăciune
Și scăpîndu-te de-nțălepciune“ [. . .].

Ibidem, p. 116.

[1] *Cute* = gresie; [2] *tagă* = tăgadă; [3] *trupină* = tulpină (origine); [4] *price* = ceartă, împotrivire; [5] cerșut = cerut.

Acest psalm merită să fie cunoscut în transpunerea lui Dosoftei, pentru acuratețea versurilor în decasilab (Kochanowski se folosește acum de octosilab), pentru rima perfectă și pentru întrebuințarea altor noi elemente de limbă, de la lexic la construcții sintactice: *brici, cute, tagă, trupină*, „ce te-ai sămețîtu-te-ntr-avere“ etc., care dau culoarea locală și leagă textul indisolubil de scrisul și literatura română. Pe deasupra, cu toate că poetul se ține strîns de ce spune originalul (oricum, mai mult decît în alte cazuri), totuși strecoară

printre rînduri sentimentul dragostei de țară și nefericirea celui care se desprinde de ea: „Ce vei fi străin de svînta țară / De ți s-ar uita toț de ocară / Și cu frică rîzînd îț vor zice: / „Iată-ț, oame, c-ai stătut cu price“ etc. Negreșit, acest sentiment i-a dictat și motoul personal din fruntea psalmului. Fără îndoială, psalmul este mult „românizat“.

Dacă în prelucrarea psalmilor în versuri, adeseori transpar sentimente românești, există psalmi în care Dosoftei transferă pe pămînt românesc, în poezie proprie, aproape în întregime cîntecul vechiului psalmist ebraic, totul fiind învăluit într-un cald sentiment patriotic, care merge de la durere la revoltă, pentru starea în care se găsește țara sub atacuri și opresiune străină. Un astfel de psalm este 78. E drept, și în original (controlat cu mai multe versiuni) există un strigăt de durere al psalmistului vechi(de data aceasta Asaf, nu David) pentru suferințele poporului ebraic, călcat în picioare de dușmani, dar Dosoftei îl potențează prin expresie și-l face să răsune românește, pentru care lucru și evită să repete numele Ierusalimului. Însă peste toate revelatoare este expresia poetică: „Doamne svinte, păgînii veniră / În țara ta de o răsîpiră [. . .] / Și feceră Ierusalimul / *Ca o cramă cînd i să ia vinul*“ (în original: „făcut-au din Ierusalim ruine“). Se relevă și alte versuri, prin adaose și vocabule de țară, precum: „Trupurile zac pre gios căzute [. . .] / Și nu-i nime *să margă cu sapa / Să le-astroace și să le îngroape*“, pentru un final sec în original: „și nu are cine să le îngroape“. Însă violent de dureroasă este întrebarea de efect poetic: „Dară pănă cînd, Dumnezău svinte, / Ț-vei porni mînia cea fierbinte, / Cu urgia cea nestîmpărată, Ce-i ca focul preste noi vărsată?“, pentru a continua cu un strigăt tot atît de tare și nestăpînit, în fața suferinței: „Mută-ț, Doamne, pre păgîni mînia / Și preste dînș îț varsă urgia“. În original întrebarea este rugă, nu revoltă: „Pînă cînd, Doamne, te vei mînia la nesfîrșit? Pînă cînd se va aprinde ca focul mînia ta?“, finalul fiind foarte domolit: „Varsă mînia ta peste neamurile care nu te cunosc“. Mai departe Dosoftei reînnoiește expresia, dă cuvintelor accepții noi și ajunge și la forma de blestem (în original forma este de rugă): „Vecinilor să le dai simbrie [în înțeles de „răsplată pe măsură“] / De șepte ori în sîn cu urgie, / Și să li să-ntoarcă cu ocară, / Să le margă vestea preste țară“.

Versul în decasilab este bine construit și în totalitate re-crearea psalmului e de fală. Trebuie să spunem că și Kochanowski (el se folosește de octosilab) a împămîntenit bine acest psalm, încît nu mai apare ca un cîntec în afară de poporul polon (nu se pomenește deloc de Ierusalim).

Lîngă acest psalm se înscriu alții, cu aceleași note de adaptare și sentimente patriotice, precum, de pildă, *Psalmul 43*. Cu simț nu nu-

mai literar, ci și istoric, N. Iorga (*Istoria literaturii românești*, I, 378—385), subliniind asemenea note în diverși psalmi (ps. 65, ps. 77 etc.), reproduce în întregime psalmii 43 și 78 și vede în referirile lui Dosoftei pe turci. De altfel, anumite citate ale lui N. Iorga au fost reluate de unii istorici literari, unindu-le (!), deși erau extrase din psalmi diferiți. N. Iorga citea operele în întregime, știa ce alege și despre ce să vorbească.

[CU BUCIN DE CORN DE BUOR (97)]

[...] Și din ferecate surle
Viersul de psalomi să urle,
Cu bucin[1] de corn de buor,
Să răsune pănă-n nuor,
La-mpăratul denainte,
Că ni-i Domn, ca de mainte.
Marea cu unde să salte,
Să rădice valuri nalte.
Lăcuitorii din lume
Să-i auză svîntul nume.
Părauăle-n[2] toate locuri
Să facă hoarbă[3] și giocuri,
Și măgùrile să salte
'Npreună cu dealuri nalte,
Și să-ș facă voaie bună
Cu cîmpia depreună, [...]

Ibidem, p. 222.

[1] *bucin* = bucium; [2] *părauă* = pîraie; [3] *hoarbă* = sfat.

Scurt vorbind, este un psalm de distincție literară deosebită, prin notele de odă și de slavă, adresate cîntecului omenesc, în stare să facă să tresalte și să cînte însăși întreaga natură (de percepție aci local românească), cu marea, măgurile și pîraiele ei. Cîntecul răsună din vechi instrumente muzicale strămoșești, în versuri de neuitată vigoare și expresivitate românească, larg citate și difuzate în cărți: „Cîntaț Domnului în strune, / În cobuz de viersuri bune, / Și din ferecate surle / Viersul de psalomi să urle, / Cu bucin de corn de buor, / Să răsune pănă-n nuor". Originalul are altă paletă și alte acorduri: „Cîntați Domnului cu alăută, cu alăută și cu glas de psaltire; cu trîmbițe și cu sunet de corn", fapt care arată că Dosoftei multiplică ingenios culorile și sonurile de limbaj. Este de-a dreptul mare poet, cu figuri de stil oarecum preromantice.

[ÎN MIJLOCUL CASII MELE (100)]

[...] Cînd petrec fără de vină
Și cu inemă senină
În mijlocul casii mele,
Ferindu-mă de smintele[1].
N-am suferit strîmbătate
Să văz nice de departe.
Ceia ce-ș ies din tocmală
I-am urît ca o sminteală.
Nu s-au dat cu mine-n viață
Cel cu inemă sămață[2].
Și cu cel fără credință
Nu mi-am făcut cunoștință.
Și l-am scosu-l cu ocară
Pre clevetnicul[3] afară.
Cel cu căutătura mîndră
Nu l-am avutu-l în sîmbră[4],
Nice-am suferit în casă
Lacomul să-l pui la masă.
Ce-am căutat cu față lină
Cătră cel fără de vină,
De l-am chematu-l în casă,
Să-l văz cu mine la masă [...].
În casa mea n-au fost harnic
Să petreacă omul falnic[5],
Nice-am lăsat mincinosul
Să strice cuiva folosul.
Și de strîmbii mi-au fost greață
Să-i văz demineață-n față.
Ce i-am ucisu-i din țară
Pre toț răii cu ocară,
Să-i concenesc[6] din cetate
Pre toț ce fac răutate.

Ibidem, p. 227.

[1] *Smintele* = rătăciri; [2] *sămață* = îngîmfată; [3] *clevetnic* = calomniator; [4] *sîmbră* = tovărășie; [5] *falnic* = îngîmfat; [6] *o conceni* = stîrpi.

Pornind de la un scurt psalm cu învățături morale al lui David (nu toți psalmii sînt ai acestuia), Dosoftei dezvoltă poetic o serie de precepte de avut în vedere de oricine în viața socială și de stat, de actualitate pentru toate timpurile și pentru orice neam. El adaugă de la sine scene din viața idilică și corectă, inexistente în original, în imagini noi, create personal, precum: „Cînd petrec fără de vină /

Și cu inemă senină / În mijlocul casii mele, / Ferindu-mă de sminteле [rătăciri]“ etc., pentru versetul simplu: „Umblat-am întru nerăutatea inimii mele, în casa mea“ (sau în altă transpunere a originalului: „În casa mea voi merge în nevinovăția inimii“). Alăturarea textelor marchează vizibil intervenția poetică a scriitorului român, care, pe fundalul secvenței sale, formulează, tot poetic, o serie de învățături sau precepte, ce pot fi ușor transpuse în sentințe, ca de pildă: „N-am suferit strîmbătate / Să văz nice de departe“ (Nedreptatea e nedreptate și dacă lovește pe altul), „Ceia ce-ș ies din tocmală / I-am urît ca o sminteală“ (Incorecții se pomenesc în față cu drepții), „Nu s-au dat cu mine-n viață / Cel cu inemă sămață“ (Încrezutul rămîne încrezut), „Și cu cel fără credință / Nu mi-am făcut cunoștință“ (Lașul nu este luat pe credință), „Și l-am scosu-l cu ocară / Pe clevetnicul afară“ (Calomniatorul singur se demască) etc.

În general, psalmul este laicizat într-atît, încît în final nu se mai vorbește de „cetatea Domnului“ ca în toate versiunile (inclusiv traducerea lui Kochanowski: „Și cetatea Domnului o voi curăți / de păcătoși etc.“). Totul se petrece la nivelul cetății țării și cetățenilor acesteia. Autohtonizarea este realizată perfect.

[CĂ-MI TREC ZÎLELE CA FUMUL (101)]

[. . .]Că-m trec zîlele ca fumul,
Oasele mi-s săci ca scrumul.
Ca nește iarbă tăiată
M-este inema săcată,
Că stă uitată de mine,
Ce-am gătat să mănînc pîine.
De suspinuri și de jele
Mi-am lipitu-mi os de piele.
De-atocma cu pelecanul,
Prin pustii petrec tot anul,
Și ca corbul cel de noapte
Îm petrec zîlele toate,
Ca o vrabie rămasă
În supt streșină de casă.
Toată zua mi să strîmbă
Pizmașii miei, de-m fac scîrbă,
Și ceia ce mă-mbunează
Fac giurămînt să mă piarză.
Am mîncat pîine de zgură
Și lacrămi în băutură,
De fața mîniii tale,
Ce mi-ai dat de sus la vale.

Mi-s zîlele trecătoare
De fug ca umbra de soare,
Și ca iarba cea tăiată
Mi-este virtutea săcată [. . .].

Ibidem, p. 229.

Este unul dintre psalmii cei mai frumoși (în prima parte a acestuia), ieșiți de sub condeiul lui Dosoftei, prin notele de elegie personală, în care a știut să preschimbe originalul și să-l renoveze în slove nepieritoare: „Că-mi trec zîlele ca fumul, / Oasele mi-s săci ca scrumul. / Ca nește iarbă tăiată / M-este inema săcată“.

Și ceea ce urmează imediat, în același melodios și alert octosilab popular: „De suspinuri și de jele / Mi-am lipitu-mi os de piele. / De-atocma cu pelecanul, / Prin pustii petrec tot anul, / Și ca corbul cel de noapte / Îm petrec zîlele toate [. . .] / *Am mîncat pîine de zgură / Și lacrămi în băutură*“, se înscrie în mereu reluarea inspirată și vibrantă a propriului interior, față de original care are comparații de altă culoare: „oasele ca uscăciunea mi s-au făcut“ (ori „arse ca vatra“), pentru „oasele mi-s săci ca scrumul“, la Dosoftei, „inima uscată ca iarba“, la Dosoftei frumos „inima secată ca iarba tăiată“ sau „am mîncat cenușă în loc de pîine“, iar Dosoftei „am mîncat pîine de zgură“, ceea ce înseamnă urcarea cu poetizarea psalmului la o nouă treaptă. Nu se vor găsi asemenea înnoiri (fără a deforma originalul) în nici o altă versificare, nici măcar în frumosul vers dodecasilabic al lui Jan Kochanowski.

[CU FRÎMSEȚE ȘI TĂRIE (103)]

Să te-mbraci cu mărturie,
Cu frîmsețe și tărie,
Că tu te-nvești[1] cu lumină,
Ca soarele-n zî senină.
Și ț-ai tins ceriul ca cortul,
De l-ai înfrîmșat cu totul,
Și i-ai pus deasupra ape,
Din tinsori[2] să nu să scape.
Núorii ț-ai pusu-ț scară,
Cînd vei să pogori în țară.
Caii îț sînt iuț ca vîntul,
De mărg unde ți-i cuvîntul [. . .].
Tu-ntemeiez cu cuvîntul
De stă nemutat pămîntul.
Tu î-ai datu-i de mainte
Prăpastea de-mbrăcăminte,
Și stă gata să te-asculte,
Să dea apa preste munte,

Și de svînta ta poruncă
Va fugi din deal la luncă,
Că va merge detunată,
De glasul tău înspăimată.
Și munții, și dealuri nalte
S-or ivi, și șesuri late,
Pre locul ce sînt urzite,
Cînd i-ai făcut de mainte
Și le-ai pusu-le hotară,
Să nu dea din loc afară,
Ce să-ț ție-ntreg cuvîntul,
Să nu-mprésure[3] pămîntul.
Tu trimiț ape prin tăuri[4],
De cură printre munț răuri,
De să toate heri[5] adapă
Și le prisosește apă.
Și colunii[6] cînd li-i sete
Tu-i adăpi fără scumpete.
Tu stringi pasările-n hoarbă[7]
La părău ce vin să soarbă,
De prin pietri, de prin gauri
Slobod cîntece și glasuri.
Tu sloboz roauă pre munte
Dintr-a tale cămări multe,
Și pre pămînt sloboz ploaie,
De să satură-n pohoaie,
Și cu lucrul tău sporește
Tot pămîntul de rodește.
Tu dai finului să crească,
Dobitoacelor să pască,
Și crești pajiștea cea moale,
De scoate grîul din foale[8],
De-ș culeg oamenii hrană
Să le hie și pre iarnă.
Că scot pita cu sudoare
Să mănînce la răcoare,
Din pămînt agonisită
Pre porunca ta cea svîntă.
Și le-ai dat vinul să-ș facă
Veselie, să le placă.
Cu oloi[9] să-ș netezască
Fața și să să-ncrăvască[10]
Cu pîinea cea de mîncare,
Să să facă omul tare.
Copacilor de pre cîmpuri
Tu le dai sațiu pre timpuri [. . .]

Cerbilor le-ai dat să salte
Pre munții cu dealuri nalte,
Și iepurilor scăpare
Le-ai dat s-aibă supt stînci tare.
Luna ai făcut cu rază,
Să crească-n vremi și să scază,
Și soarele-ș nemerește
Apusul ce odihnește.
Din tunerec feceș noapte,
De ies gadinile[11] toate.
Lupii urlă și scîncează,
Cînd spre vînat să gătează,
Să-ș ceie și să-ș răpască
De la Domnul să-i hrănească,
Pănă cînd răsare soare,
De mărg cineș la-nchisoare[12].
Și omul, fără de greață[13],
Iese-n treabă demineață,
De lucrează pănă-n sară,
Zî de iarnă și de vară [. . .].
Și marea, cîtu-i de lată,
Și largă, și desfătată,
Într-însă să țin heri multe,
Jigănii mari și mănunte.
Preste luciu de genune
Trec corabii cu minune.
Acoló le vine toană[14]
De fac chiții[15] gioc și goană" [. . .].

Ibidem, p. 235.

[1] *Te-nvești* = te îmbraci; [2] *tinsori* = legături (ale cortului); [3] *a împresura* = a acoperi, a învălui; [4] *tăuri* = văi (cu apă); [5] *heri* = fiare; [6] *colun* = măgar sălbatic; [7] *hoarbă* = grămadă; [8] *foale* = pîntece; [9] *oloi* = ulei; [10] *a încrăvi* = a se întrema; [11] *gadine* = jivine; [12] *închisoare* = ascunziș, culcuș; [13] *greață* = silă; [14] *toană* = poftă; [15] *chit* = balenă.

Acest psalm este în fond, mai ales în percepția și expresia lui Dosoftei, un cîntec de preamărire a frumuseților naturii, în special pămîntești, cu peisajele ei de uscat și de apă, cu minunile ei de vietăți diverse, mari și mici, care își știu rostul de zi și de noapte, cu animale de cîmp și de munte, cu vegetație variată, cu orchestră de păsări și, peste toate, cu prezența *omului de țară*, care „își scoate pita cu sudoare", dar și „vinul de veselie", încît se vede limpede că imnul se transformă în idilă.

Din cînd în cînd Dosoftei toarnă versuri de mare inspirație poetică, cînd descrie minunat tabloul mării: „Și marea, cîtu-i de lată, / De largă și desfătată, / Într-însă să țin heri multe, / Jigănii mari

și mănunte. / Preste luciu de genune / Trec corabii cu minune" etc. Originalul în proză are doar: „Marea aceasta este mare și largă; în ea se găsesc tîritoare fără de număr, vietăți mari și mici. Acolo corăbiile umblă".

În general, natura și elementele ei sînt românești, iar Dosoftei merge pînă acolo, încît înlocuiește *leii* (care apar în toate versiunile, inclusiv în traducerea sa în proză: „țîncii leilor") cu *lupi:* „Lupii urlă și scîncează, / Cînd spre vînat să gătează", originalul avînd aci: „Puii de leu răcnesc după pradă". Poetul trăia și cînta natura țării sale. Kochanowski nu schimbă nimic din elementele originalului în versurile sale maiestuoase de treisprezece silabe (Dosoftei cîntă în octosilab). De altfel, cele treizeci și șase de versete ale originalului sînt prelucrate de Dosoftei în o sută cincizeci și două de versuri în octosilabul popular românesc, iar Kochanowski în șaptezeci de versuri.

Psalmul în sine, cu atît mai mult poetizarea lui Dosoftei, se apropie mult de *Cîntecul soarelui,* creat de faraonul Amenofis IV (sec. XIV î.e.n.), care a instituit religia monoteistă și cultul soarelui în Egiptul antic, de unde și-a zis singur Echnaton („adoratorul soarelui"). Sînt cîntate aceleași frumuseți și elemente ale naturii, de data aceasta datorite atotputerniciei soarelui. Soarele, zice Echnaton, face să gesteze, să nască și să crească plante, animale și oameni. Noaptea ies din ascunzișuri animalele de pradă, lumea este tăcută și tristă. Ziua, sub razele soarelui, toate strălucesc și se înveselesc. „Tu ești viața și bătaia inimii mele", spune poetul. În evul mediu, Francesco d'Assisi (1182—1226) scrie și el un imn pentru soare: *Il cantico del frate Sole,* în același sens. Se pare că d'Assisi ca și Kochanowski, în al său celebru *Hymn do Boga* („manifest renascentist") s-au inspirat și dintr-un asemenea psalm, cînd au creat imnurile lor.

Adresîndu-se unei puteri supreme, de fapt se cînta natura și podoabele ei multiple, viața sub diferite forme, ceea ce face și Dosoftei cu *Psalmul 103,* într-o reluare personală, cu mijloace poetice de limbă românească.

[GRĂIND ASUPRĂ-MI DE SUFLET (108)]

[. . .] Că răul și păcătosul
Ș-au deschis asupră-mi rostul[1]
Și cu-nșelătoare limbă
Grăiesc asupra-mi cu scîrbă,
Cu graiul lor cel de ură,
Împregiur de-m fac trăsură[2].
Și mă luptă scornind sfadă,
Să-m facă-n deșert dosadă[3].

În loc ce-ar hi să-m priiască,
Vor de rău să mă grăiască
Iară eu din vreme lungă[4]
Am făcut pentru dînș rugă,
Și pentru-a mea bunătate
Pun asupră-mi răutate,
Și-m sînt cu grea urîciune
Pentru a mea plecăciune.
Ce să pui pre păcătosul
Să-i oprească tot folosul,
Și pre dracul din direapta
Să i-l pui, cînd vei da plata.
Cînd i s-a face giudețul,
Să-l scoață de gît cu hățul[5],
Și ruga la greutate
Să i să-ntoarcă-n păcate.
Zilele să-i tai și vacul,
Boieria să-i ia altul,
Și cuconii să-i rămîie
Cu muierea-n sărăcie.
Și să-i strămutez ficiorii
Să ceie cu cerșetorii,
Să fie goniț din casă
Și din odihnă să-ș iasă.
Și datornicii să-i cerce[6]
Averea toată ce-ș fece,
Și streinii să-i apuce
Agonisita cea dulce.
Să n-aibă să-i osfintească[7],
Nice săracii să-i crească,
Ce să pieie cu ocară,
Cu tot rodul său din țară.
Într-un rînd de rod ce trece,
Cu tot numele să-ș secе,
Să să-ntrebe și păcatul
A părinț ce-au aplecatu-l[8], [. . .]
De pre pămînt cum s-or șterge,
Pentr-a lor fărădelege,
Că nu ș-au adus aminte
Să facă milă-nainte.
Ce cînd i-au venitu-i toană,
Au luat mișel[9] în goană,
Om cu inema smerită,
Să-i dea moarte ovilită[10],
C-au iubit din tot îndemnul
De i-au venitu-i blăstămul.

Și s-au dosît de ferice,
De departe stînd cu price[11].
Ca-n cămeșe să va-nvește[12].
În blăstăm, ticăiește,
Și ca apa i-a-mplea zgăul[13]
Blăstămul, cu de tot răul,
Și ca măduha-n ciolane
Să să-mbrace, ca-n căftane,
Și cu brîu ce-a vrea să-ncingă
Cu blăstămul să să strîngă,
Pentr-acest lucru de ură
Ce-m fac la Domnul trăsură[14].
Grăind asupră-mi de suflet
Cu vicleșug, cu rău cuget.

Ibidem, p. 252.

[1] *Rost* = gură; [2] *trăsură* = pătimire; [3] *dosadă* = ponegrire; [4] *din vreme lungă* = de multă vreme; [5] *hăț* = laț; [6] *să-i cerce* = să-i ia; [7] *să-i oștintească* = să-l ajute; [8] *a apleca* = a hrăni; [9] *mișel* = sărman; [10] *ovilită* = chinuită; [11] *price* = ceartă; [12] *să va-nvește* = se va îmbrăca; [13] *zgău* = viscere; [14] *trăsură* = clevetire.

Varietatea tratării psalmilor în versificare este evidentă. Respectînd ideile psalmului original, Dosoftei îl îmbracă într-o haină nouă și întărește anumite note care-i vin în inspirație. Dacă în psalmul precedent, 103, a accentuat notele de poezie pastorală, de data aceasta apasă pe cele de imprecație, într-o transformare de limbaj și lexic, ce par de veacuri ale locului: „Zîlele să-i tai și vacul [viața], / Boieria să-i ia altul, / Și cuconii [copiii] să-i rămîie / Cu muierea-n sărăcie". Originalul are „dregătorie" nu „boierie" însuși Dosoftei în traducerea în proză avea „episcopie", ca în versiunea slavonă, și acum a schimbat. În original există „copiii" și „femeia lui", iar Dosoftei se exprimă viu, în limba vremii cu „cuconii" și „muierea". Pentru ultimul termen, Dosoftei folosise, în traducerea în proză „femiaia" și iar a schimbat. Așadar, el dă mereu psaltirii viață nouă.

Iar secvența următoare: „Ca-n cămeșe să va-nvește / În blăstăm, ticăiește [în chip ticăit, chinuitor, mizerabil] / Și ca apa i-a-mplea zgăul / Blăstămul, cu de tot răul, / Și ca măduha-n ciolane / Să să-mbrace ca-n căftane, / Și cu brîu ce-a vrea să-ncingă / Cu blăstămul să să strîngă", este o transformare radicală a discursului din original, unde se perorează simplu: „Și s-a îmbrăcat cu blestemul ca și cu o haină și a intrat ca apa înlăuntrul lui și ca uleiul în oasele lui. Să-i fie lui ca o haină cu care se îmbracă și ca un brîu cu care pururea se încinge". Chiar dacă originalul poate fi interpretat divers,

după cum se observă și din diferitele versiuni ale *Psaltirii*, expresiile lui Dosoftei, de o rară prospețime, îi dau o tonalitate aparte.

Trebuie să notăm că în cazul acestui psalm, și Jan Kochanowski (el întrebuințează catrene în dodecasilab, iar Dosoftei din nou celebrul său octosilab) dă glas unor imprecații în expresie proprie.

Blestemul expres (față de original) intervine și în alți psalmi (vezi mai sus, ps. 21) și, desigur, „blestemele" din poezia lui Arghezi nu sînt străine de Dosoftei. În faza lui dintîi Arghezi a „buchisit" poetic pe texte biblice, nerămînîndu-i necunoscut Dosoftei.

[LA APA VAVILONULUI (136)]

La apa Vavilonului,
Jelind de țara Domnului,
Acoló șezum și plînsăm
La voroavă ce ne strînsăm,
Și cu inemă amară,
Prin Sion și pentru țară,
Aducîndu-ne aminte,
Plîngeam cu lacrămi herbinte.
Și bucine[1] ferecate
Lăsăm prin sălci aninate,
Că acoló ne-ntrebară
Aceia ce ne prădară
Să le zîcem viers de carte
Într-acea streinătate [. . .]
Ce nu ni să da-ndemînă
A cînta-n țară streină.
De te-aș uita, țară svîntă,
Atuncea să-mi vie smîntă[2],
Și direapta mea să uite
A schimba viers în lăute[3]!
Și să mi să prinză limba
De gingini, jelindu-mi scîrba[4] [. . .].

Ibidem, p. 307.

[1] *Bucin* = instrument muzical cu coarde de felul cobzei; [2] *smîntă* = sminteală; [3] *a schimba viers în lăute* = a mînui coardele lăutei; [4] *scîrba* = mîhnirea.

Acest psalm, în ritm alert tot de octosilab, este încă o dovadă de integrare a spiritualității culturale românești și de intervenție creatoare a lui Dosoftei.

În primul rînd, nu se va găsi în nici o poetizare străină în versuri a psalmului (nici în traduceri în limbi naționale) o implantare, într-o tradiție de multe veacuri, a unei sintagme ca „acolo șezum și plînsem", pentru simplu motiv că în nici o limbă străină nu s-au

păstrat, drept supraviețuire, forme verbale vechi ca acestea, care au venit din vremuri de demult și s-au imprimat în șirul de psaltiri românești, de la *Psaltirea Scheiană* la Coresi *(Psaltirea slavo-română)* și mai departe. Poetul moldovean a legat versul său în mod deliberat de vechea tradiție, creînd și opt versuri frumoase de început, pentru o scurtă propoziție a textului de bază: „La rîul Babilonului, acolo am șezut și am plîns, amintindu-ne de Sion". Lîngă Sion însă, Dosoftei așează în evocare și „țara", care nu-i decît țara lui, fiindcă și mai jos, acolo unde originalul zice: „De te voi uita, *Ierusalime,* uitată să fie dreapta mea", el spune: „De te-aș uita, *țară svîntă,* / Atuncea să-mi vie smîntă [sminteală]", căci trăia în minte și în inimă întîi de toate cu țara sa (chiar dacă mai tîrziu, în textul reprodus de noi, apare și numele Ierusalimului). Psalmii vibrează pentru el și odată cu ei pămîntul românesc de sub picioarele lui.

*
* *

Comparația cu traducerea personală în proză și înlocuirile făcute la versificare arată că acestea au o dublă calitate: pe de o parte sînt mai expresive, pe de alta au fost căutate pentru buna structurare a versului: metru, ritm, rimă etc. Așadar, Dosoftei a muncit mulți ani (exact cinci), ca un maestru modern, pentru a turna bine *Psaltirea în versuri* și în limbă românească.

Lexicul și locuțiunile lucrării sale sînt dintre cele mai bogate și variate, prin elemente noi din graiul popular (de reținut și consoanele dure sau vocalele închise, tipic populare), prin altele create de el, prin sensuri noi acordate unor termeni cunoscuți (uneori cu nuanțe multe și surprinzătoare), ceea ce se poate vedea, în parte, și din notele explicative la textele de mai sus, ceea ce îl caracterizează ca pe un creator de clasă deosebită. De altfel, un dicționar al limbii lui literare, pentru toată opera sa, ar arăta că a avut una din cele mai bogate și colorate palete literare din întreaga literatură română veche.

Comparația *Psaltirii în versuri* cu alte asemenea psaltiri în limbi naționale (în formă integrală), dovedește că Dosoftei, prin echilibrul dintre păstrarea fondului scrierii originale și adaosele sale în culori de limbaj și imagini literare de mare artă creatoare, se așează neîndoielnic printre cei mai de seamă recreatori ai acestei celebre opere, remarcabil devenită națională sub pana lui.

Dosoftei a fost poet, nu simplu versificator, lucru vizibil în repoetizarea românească a psalmilor, cu sentimentele lui și ale neamului său, sau în tresărirea aparte cu comentarii, ca la *Psalmul 132,* pe care îl precede cu aceste versuri de actualitate pentru toate timpurile: „Cine face zid de pace / Turnuri de frățiie, / Duce viață fără greață [neajunsuri] / 'Ntr-a sa bogățiie. / Că-i mai bună, depreună, / Viața cea frățească, / Decît armă ce destramă / Oaste vitejească".

De asemenea, poetul din Dosoftei se vede și în alte numeroase încercări poetice, precum *Stihurile la stema Țării Moldovei, Cronologia domnilor Moldovei,* versuri inserate în operele în proză etc. sau *Prologul tragediei „Erofili"*, dar poet de rezistență rămîne mai ales cu *Psaltirea în versuri.*

TEXTE: Dosoftei, *Psaltirea în versuri,* publicată cu un studiu introductiv de I. Bianu, București, Ed. Academiei Române, 1887, XLI + 520 p.; idem, *Psaltirea în versuri 1673,* ediție critică și facsimilată de N. A. Ursu cu o prefață de Î.P.S. Justin Moisescu, Iași, 1974, LX + 1165 p.; idem, *Opere. 1. Versuri,* ediție critică de N. A. Ursu, cu un studiu introductiv de Al. Andriescu, București, Minerva, 1978, CI + 544 p.; idem, *Cronologia domnilor Moldovei,* ediție de Dan Simonescu, în *Cronici și povestiri românești versificate,* București, Ed. Academiei, 1967, p. 49—53 (completare de versuri după o altă redacție de Ion-Radu Mircea, în *Manuscriptum,* VII, 1976, nr. 1, p. 37—46); idem, *Prologul tragediei „Erofili"*, traducere din piesa lui Georgios Chortatzis în greceşte (reluare după *Orbecche* de Giambettista Giraldi Cinzio), ediție de Rodica Iovan, cu text în transcriere modernizată paralelă de Romulus Vulpescu și introducere de Dan Simonescu, în *Manuscriptum,* III, 1972, nr. 3, p. 28—41 (de fapt toate versurile au fost reeditate de N. A. Ursu în *Opere. 1 .Versuri*); Jan Kochanowski, *Psalterz Dawidów,* ediție cu studiu introductiv de Jerzy Ziomek, Wrocław, Ossolineum, 1960, CLXXVIII + 304 p.

STUDII: Romulus Todoran, *O copie ardeleană a „Psaltirei în versuri" a mitropolitului Dosoftei,* în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai", I, 1956, p. 291—296; Mirela Teodorescu, *O copie ardeleană fragmentară a „Psaltirii în versuri" a mitropolitului Dosoftei,* în „Limba română", XVII, 1968, nr. 5, p. 449—455; Al. Elian, *Dosoftei, poet laic,* în „Contemporanul", 26 mai 1967, p. 3 (descoperirea traducerii din Erofili); L. Gáldi, *Un grand disciple roumain de J. Kochanowski: le métropolite Dosithée,* în „Studia slavica" (Budapesta), VI, 1960, nr. 1—2, p. 1—21 (apropieri exagerate); H. Misterski, *„Psaltirea în versuri" metropolity moldawskiego Dosofteia a „Psalterz Dawidów" Jana Kochanowskiego,* Poznań, 1970, 64 p.; idem, *Izvoarele „Psaltirii în versuri" a lui Dosoftei,* în „Romano-slavica", XVII, 1970, p. 251—259; Augustin Z. N. Pop, *Glosări la opera mitropolitului Dosoftei,* Cernăuți, 1943; Mariana Costinescu, *Versuri necunoscute ale lui Dosoftei,* în „Limba română", XXII, 1973, nr. 2, p. 155—159; V. Kernbach, *Un poet uitat: Dosoftei,* în „Limbă și literatură", I, 1955, p. 142—164; Jerzy Ziomek, *Renesans* (în seria *Historia literatury polskiej*), Varșovia, 1973, p. 244 și urm.; I. C. Chițimia, *Primul poet român de clasă mondială,* în *Dosoftei 1624—1693; Bibliografie,* București, 1974, p. VII—XIX (lucrare colectivă: Laura Georgescu, Lidia Lepădatu, Maria Negraru, Anca Podgoreanu (redactor responsabil), Constantin Pompilian, Mihai Vatan de la BCU — București, în cadrul Aniversării UNESCO: 350 de ani de la nașterea lui Dosoftei; în întregul ei conține un tabel cronologic și o bibliografie sistematică a operei lui Dosoftei și a celor scrise despre el, în țară și străinătate); N. Șerbănescu, *O sărbătoare a cărții românești: trei sute de ani de la apariția „Psaltirii în versuri" a mitropolitului Dosoftei al Moldovei,* în BOR, XCI, 1973, nr. 11—12, p. 1216—1237; Florian Dudaș, *Carte veche românească în Bihor,* Oradea, 1972, p. 105—107 (circulația *Psaltirii în versuri* în zonă); Dan Horia Mazilu, *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea,* București, 1976, p. 283 și urm. (*Dosoftei. Intre poezie și rugă*); Horia Barbu Oprișan, *Precizări pe marginea exilului lui Dosoftei în Polonia,* în „Arhiva" (Iași), XLVII, 1940, p. 110—116.

[ACROSTIHUL SIBILIN]

1683 Moldova

În *Parimiile preste an...* tipărite în 1683 la Iași, Dosoftei introduce, pe lîngă cea de a doua versiune a poemului cronologic despre domnii Moldovei, 33 de versuri sibiline în limba latină (cu traducere românească interlineară), 40 de versuri în limba polonă despre judecata postumă, traducerea românească în proză ritmată a unui fragment cu caracter eshatologic după *Epitome divinarum institutionem* (66—67) a lui Lactantius (cca. 260 — cca. 325) și două fragmente cu caracter oracular după *Lexiconul* lui Suida (sec. X). Prezența acestor texte în cuprinsul tipăriturii lui Dosoftei își află justificarea în faptul că oracolele sibiline fuseseră puse, în arta și literatura medievală, în legătură cu galeria profeților, ale căror texte formează, în mare măsură, materia *Parimiarului*. În cronografe și în erminii, oracolele și figurile sibilelor sînt incluse în cadrul unor programe centrate pe vestirea nașterii Mîntuitorului. Textele au caracter emblematic; ele conțin descrierea iconică a figurilor sibilelor cu atributele lor simbolice și un text scurt, o *lemma* sau *devisa*, care apare de obicei și pe filacterul sibilei pictate. Numai că, în timp ce în cronografe și în textele literare care reunesc profeții *Vechiului Testament* și înțelepții elini apar mai multe sibile (8—12), în funcție de tradiția istoriografică și de cea a edițiilor umaniste ale oracolelor sibiline, în vechile programe iconografice românești din Moldova apare de obicei o singură sibilă, în cadrul temei *arborelui lui Iesei* și al celei a *Bunei Vestiri* (V. Grecu, A. Paleolog). Din textele cuprinse pe filacterul său, se vede că această unică sibilă era menită să rezume figural, din amplele texte ale oracolelor sibiline, *ideea mesianică* și *cultul Fecioarei*.

Mențiunile despre sibile, disparate și contradictorii la scriitorii antici (Cicero, Virgilius, Plinius cel Bătrîn, Tacitus etc.) și la primii scriitori creștini (Climent din Alexandria, Lactantius, Eusebius din Cesareea, Ieronim, Augustin ș.a.) sînt supuse, odată cu sfîrșitul sec. al XV-lea, criticii de text. Simultan, în tipărituri, multe fragmente ale oracolelor sibiline se răspîndesc ca părți componente ale unor scrieri cu tendințe confesionale și politice diverse.

Istoriografia umanistă, chiar dacă nu considera că între mișcarea astrelor și anumite evenimente istorice ar exista legături cauzale, cultiva totuși *semnele* („Astrae et stellae rerum signa non causae") și *formulele oraculare* în ordonarea narativă a evenimentelor. Rolul semnelor și al prezicerilor în structura narațiunii istorice este deosebit de important și în istoriografia umanistă românească (v. cronica lui Ureche). În *cronicile universale* din sec. XV și XVI, fenomenul era și mai evident. În *Liber chronicarum* (Nürnberg, 1493) a lui H. Schedel (1440—1514), imaginile sibilelor însoțesc, în versiunea latină, textul istoric (v. p. 56, 64, 69, 78, 93—94). În *Cronica universală* a lui J. Nauclerus, continuată de Nicolaus Baselius pînă la 1514 și tipărită la Köln în 1544, referirile la textele sibiline și la alte texte oraculare sînt de asemenea numeroase (Dosoftei, prin grija căruia este cumpărată această ediție pentru biblioteca Mitropoliei, face mai multe însemnări în dreptul referirilor la sibile; v. I. Bianu, N. Vornicescu). În *Kronika wszytkiego świata* a lui M. Bielski (1495—1575), tipărită la Cracovia în 1551 (ed. a II-a, 1554; ed. a III-a, 1564), apar 12 sibile, așa cum, prin analogie cu numărul profeților, apăreau sibilele și în pictura renascentistă. Direct sau prin intermediar (*Skazanje o 12 sivillah*, inclusă în cronografele rusești de redacție apuseană, v. I. Franko), mențiunile despre sibile din cronica lui M. Bielski au fost cunoscute lui Dosoftei și lui Milescu.

Și în cronografele de tradiție bizantină (Dorotei, Kigalas) rolul formulelor oraculare în economia narațiunii este destul de mare (v. cap. *Cronografe*, supra, p. 57), dar referirile directe la sibile lipsesc. Cronicile universale umaniste au introdus figurile sibilelor în desfășurarea istorică a evenimentelor, au selectat în sens politic textele oracolelor sibiline și au configurat, simultan cu edițiile umaniste ale oracolelor, tema literară și iconografică a sibilelor.

În a doua jumătate a sec. XVII, în spațiul ortodox se produce o recrudescență a tematicii oraculare. Reapariția motivului iconografic al sibilei și profeților la biserica de la Cetățuia-Iași (1672), alcătuirea tratatului despre sibile (1672—1673) de către N. Milescu, apariția sibilelor în erminii rusești (*Podlinnik*-ul din 1672; v. V. Grecu, *Darstellungen...*), tipărirea versurilor sibiline de către Dosoftei în *Parimiarul* din 1683, traducerea românească de la sfîrșitul sec. al XVII-lea a scrierii lui I. Galeatovski (m. 1688) *Cer nou* (1665), folosirea manticii cu direcție politică la Cantemir, circumscriu un fenomen cu determinări multiple, atît de ordin cultural, cît și politic.

Față de Milescu care, în tratatul său despre sibile, urmărește, cu erudiție enciclopedică și bazat pe o vastă bibliografie ordonată în spiritul definițiilor logice, să alcătuiască o scriere cu un pronunțat caracter politic (v. tîlcuirea antimahomedană a moto-ului scrierii) sau de Ioanichie Galeatovski care selecta din cronografe, ca material suplimentar, numai prorociile sibilelor despre Fecioara Maria ale cărei miracole le conține cartea sa, la Dosoftei și la Cantemir, oracolele sibiline sînt preluate și datorită particularităților stilistice ale acestui fel de scrieri.

[PROROCIA SIBILEI ERITREEA][1]

Aceasta o aflaiu acmu și-n Cartea a cincea lui Evsevie[2] Svîntul de Pamfilia, episcopul de Chesaria Palestinii, unde scrie Viața marelui Costantin împărat[3], în a cincea carte.

I Iuditii fuerit cum signum terra madebit
A giudeţului[4] sămnul fi-va, cînd pămîntul va asuda
E E coelo veniet princeps per secula futurus
Din ceriu veni-va domnitoriul prin veacii ce va să vie
S Scilicet ut carnem presens et iudicet orbem
Pentru ca trupul de faţă şi să giudece lumea
O Omnis homo hunc fidusque deum, in[di]vidusque videbit
Tot omul pre-acesta creştin domn, şi cel urît vedea-va
U Una cum sanctis excelsum fine sub aevi
Împreună cu svinţii prenaltul în sfirşit supt veacul
S Sede sedens animas censebit corpora et ipsa.
N-scaun şedzînd, sufletele va-ntreba şi trupure înse.
H Hersos erit mundus spinas ferit undique tellis
Ţelini-s-a lumea şi spini creaşte-vor pre tot pămîntul
R Reitiens simulacra homines, et munera ditis.
Lepădînd idoli(i) — ómeni şi darurile bogaţîlor,
I Inquirens portas infringet carceris atri
Cercînd porţîle, zdrobi-va a temniţei iadului
S Sic et enim cunctae venit lux libera carni
Aşea şi dară a tot va veni lumină slobodă trup
T Tunc sanctis: ignis sontes aeternus aduret.
Atunci svinţilor focul pre vinovaţi veacinici va arde
O Occultos actus omnes tunc quisque loquetur
Ascunsele fapte toate, atunci tot însul[5] va spune
S Sed tenebrosa Deus collustrans pectora pandet.
Ce-ntunecósele Domnul luminînd, piepturi va deşchide.
T Threnus erit cunctis et stridor dentis adesi
Jeale fi-va n-toţi şi scrîşnet dintelui ros.
E Effugiet solis iubar, astrorumque horae
Fugi-va sórelui radza şi a stealelor şireaguri.
O Omne poli lumen solvetur et aurea luna
A tot ceriu lucă[6] s-a rumpe şi acea de aur lună.
V Valles extollet, collesque avertice perdet
Văile nălţa-va, dealuri de vîrv gios le-a răsîpi-le.
U Usquam nec celsum mortalibus, aut grave quis quam.
Nici-au mai fost nalt mortacilor[7] sau greu ceva ca aceasta.
I Inde aequi montes campis hinc cerula ponti
Dincoace tocma munţi cu şesuri, dincolea apele mării
O Omne ratis spernem onus, hiscte fulmine tellis.
Tot a corabie or lepăda tar[8], va căsca cu fulger pămîntul
S Sic fontes simul arescent et fluminis alvei.
Aşea fintîni cu tot vor săca ş-a pîrăului matce.
S Stridula tum quaerulium sonitum tuba fundet Olimbo,
Zbierătoriu atunce gróznic sunet bucinul va da din ceriu.
O Orbis grande malum rugiens et damna futura
Lumii năvarnic rău rugind şi osînde fiitóre.

T Tartareum que Chaos monstrabit terra de hiscens
Ş-a Tartarului prăpaste va ivi pămîntul căscînd.
E Et venient omnes reges, domini ante tribunal.
Şi veni-vor toţii craii la Domnul nainte n-giudeţ.
R Refluent e coelo tunc sulfuris amnis et ignis
Va cura din ceriu atunci de iarbă pucioasă pîrău şi de foc.
S Sic cunctorum hominum fient manifesta sepulchra
Aşea tuturora oameni vor fi deşchise morminturi.
T Tunc lignum fidis erit ex optabile cornu.
Atunce lemnul svinţilor fi-va foarte dorit cornu
A Atque piorum vita hominum nocumenta que mundi
Ş-a bunilor viaţă oameni şi supărările lumii
U Undis lustrabunt bis seno in fonte vocatos
Cu apele limpedzî-vor într-a 12 fîntîni pre chemaţ.
R Rex pastoris erit nobis et ferrea virga
Crai a păstoriu fi-ne-va noă şi de her vargă.
O Omnipotens deus est proescriptus versibus istis
Totputearnic Dumnedzău iaste scrisul cu versuri-aceastea
S Servator nostro aeternus rex passus amore
Spăsîtoriu[9] pentr-a nostru veacinic crai ce-au păţit liubov.

Şi aceasta-i Sivila Eritreea, carea însăş pre sine a şeasea după potop rudenie[10] au trăit ş-au fost popă lui Apolon. Şi cu dumnedzăiască însuflare au prorocit cu versuri, la-ncepătură avînd tot versul careleş cîte una de-aceaste slove pre rînd, precum şi le-am scris pre marginea versurilor, carele dzîc aşea: Iisus Hristos, Theou nios. Sotir. Stavros, adecă Iisus Hristos, a lui Dumnedzău, fiiu. Spăsîtoriu. Cruce. Fost-au în dzîlele lui Ghedeon[11] Sivila Eritreea Erofili aceasta. Şi era mai cinsteşe de alalte sivile. Cînd Ghedeon au mîntuit pre izrailteani de Amalic[12]. De-aceasta scrie Apolodorus Eritreanul[13] să-i fie fost dintr-un oraş adecă din Eritru[14]. Scris-au de Troada că să va strica. Şi de alte monarhii. Să purta în port călugăresc şi purta în cap cămălaucă. Era miadză vîrstă[15]. Mîhnită la faţă. Sabie goală a mînă. Măr rătund supt picioare, cu stele, în chip de ceriu.

Scris-au ş-aceastea de domnul Hristos:

În ultima aetate humiliabitur proles divina, et puellari officio educabitur.

În veacul cel de-apoi să va smeri plodul lui Dumnedzău şi cu pruncească slujbă să va scoate.

Iungebitur humanitati deitas iacebit in feno agnus deus et homo, eligit quisibi ex piscatoribus electis numerum duodecinarium[16].

Smeritul Dosoftei, mitropolitul Suceavschii.

[1] *Sibila Eritreea,* alături de Sibila Tiburtina, este printre cele mai cunoscute dintre sibile. Se consideră că ar fi originară din Eritreea (în Asia Mică, pe coasta vestică, în dreptul insulei Hios). E cunoscută și sub numele de Erophili sau Hermophili; unele oracole ale ei sînt comune cu cele ale Sibilei Cumaea (Cumae-Italia). Situată, după cronologia biblică, în vremea lui Ahaz, rege al Iudeii (736—716 î.e.n.) sau în cea a lui Ezechia, fiul său (715—687 î.e.n.), după alte calcule (v. N. Milescu), cu 483 de ani înainte de distrugerea Troiei, și, în fine, confundîndu-se din nou cu Sibila Cumaea, în vremea lui Tarquinius (534—509 î.e.n.), cea mai cunoscută dintre proorociile ei este cea privitoare la risipirea Troiei. Tot de numele ei este legat și acrostihul cu numele lui Is. Hs.; în general textele atribuite ei au caracter eshatologic; [2] Eusebius din Cesareea (cca. 265—cca. 339), istoric al bisericii; [3] *Viața lui Constantin cel Mare* de Eusebius are numai 4 cărți (v. comentariul la text); [4] *giudeț* = judecată (aici: judecata de apoi); [5] *însul* = insul; [6] *luca* = lumina; [7] *mortacilor* = muritorilor; [8] *tar* = încărcătură, lest; [9] *spăsîtori* = mîntuitor; [10] *rudenie* = generație; [11] *Ghedeon,* personaj biblic, fiul lui Ioas din Ofra (Jud. 6,11), înfrînge oștile lui Madian și Amalec (Gen. 35,12; Jud. 6,3—25); [12] *Amalic,* personaj biblic, nepotul lui Esau, a fost înfrînt de Isus Navi (Iosua) la Refidim (Exod 17,8—16; Deut. 25,17—19). Aliat cu Madian, este înfrînt de către Ghedeon (v. supra); este interesant faptul că în *Palia istorică* oștile lui Ghedeon sînt numite *oști creștinești;* [13] *Apolodorus Eritreanul,* istoric, a scris vol. *Erythraïka;* nu i se cunosc anii vieții; [14] *Eritru* = Eritreea (v. nota 1); [15] *miadză-vîrstă* = de vîrstă mijlocie; [16] Dumnezeirea se va împreuna cu omenirea, în fîn se va culcuși mielul, dumnezeu și om, și va alege sieși, dintre pescarii aleși, doisprezece la număr.

Versurile oraculare tipărite de Dosoftei în *Parimiile preste an . . .* au o temă comună cu fragmentul din Lactantius, și anume aceea a *judecății din urmă* și a *semnelor* care o vestesc. În cuprinsul *Parimiarului,* aceste texte sînt situate înaintea canonului Blagovesteniei (Bunei Vestiri), ceea ce concordă cu sensul programelor iconografice și cu cel al ordonării materialului în unele tipuri de cronografe și rodoslovii. După cum se observă, în structura celor 33 de versuri traduse din latină de către Dosoftei, primele 26 au ca temă *judecata din urmă,* ultimele 7 vestesc jertfa mesianică și constituie un elogiu al acesteia. Diferența tematică nu se manifestă însă și în plan formal, ceea ce face ca ipoteza adăugirii ulterioare a ultimelor 7 versuri să fie greu de susținut (C. Alexandre, *Excursus . . .,* p. 335). Dimpotrivă, unitatea stilistică a poemului, care face parte din cartea a VIII-a a *Oracolelor sibiline* (versurile 217—250), i-a asigurat o circulație independentă cu totul remarcabilă, pe parcursul a aproape două milenii. Spre deosebire de scrierile oraculare de genul *Apocalipsului lui Pseudo-Metodie Patareanul* (v. vol. I al *Crestomației . . .,* p. 192, 198; v. Stock, *Pseudo-Methodius . . .*) sau de *Palia istorică* și de rodoslovii, poemul sibilin de mai sus nu organizează cursul expunerii pe baza corelației dintre episodul *păcatului originar* și cel al *jertfei mesianice,* ci pe baza corelației dintre episodul *judecății postume* („dzua giudețului", *dies irae*) și cel al *Bunei Vestiri.* Prima parte a poemului folosește același arsenal de imagini ca și fragmentul după Lactantius despre „dzua giudețului", cu care poemul sibilin se completează, deoarece în Lactantius ponderea o deține descrierea

semnelor judecății. Spre deosebire de imnul *Dies irae* și de versiunea poloneză din *Parimiar,* de fapt o prelucrare a primei părți din textul latin al acrostihului sibilin, poemul, în versiunea reprodusă și tradusă de Dosoftei, își bazează unitatea tocmai pe corelația celor două părți. Unitatea ideatică a poemului este susținută de unitatea formală; fiecare parte a poemului corespunde *temei* enunțate în cuvintele obținute prin însumarea inițialelor fiecărui vers. (v. pentru ultimele 7 versuri acrostihul *stavros = cruce*; despre explicitarea textului oracular prin acrostih se vorbește în una dintre primele mențiuni ale acrostihului, la Cicero, *De divinatione,* II, 54, p. 111).

Probabil de origine iudaică, acrostihul sibilin a fost remaniat în sens creștin pe la jumătatea sec. al III-lea. Forma grecească a acestui acrostih este considerată impecabilă. Ea constituie un summum și prin faptul că reprezintă un *acrostih în acrostih,* deoarece, la rîndul lor, inițialele primelor 5 cuvinte ale acrostihului formează cuvîntul *ihthis* — simbol cristic. Versiunile latine ale acrostihului reprezintă, gradual, încercări de a egala forma grecească. Versiunea augustiniană (*De civitate Dei,* XVIII, 23) este încă departe de a reprezenta o reușită; inițialele versurilor latine nu corespund cu acrostihul grecesc. În edițiile umaniste latinești ale lui Eusebius din Cesareea, apare o formă intermediară a acrostihului, cu inițialele latinești *Iesus Christus Dei Filius. Servator. Crux (Vita Constantini,* IV). Faptul că Dosoftei menționează drept sursă a textului latinesc reprodus de el cartea a V-a a *Vieții lui Constantin cel Mare* a făcut să se presupună că originea textului latin din *Parimii* se găsește în *Ad sanctorius coetum (Cuvîntarea la soborul sfinților de la Niceea),* care figurează în unele ediții drept cartea a V-a a *Vieții lui Constantin cel Mare* (V. Cândea, *Raționea dominantă,* p. 172). Acrostihul sibilei Eritreea a circulat însă și independent, cu indicația că provine din această a V-a carte. Pe un pergament grecesc din 1095 a fost adăugată, nu mult mai tîrziu, forma grecească a acrostihului cu mențiunea proveniență sale din a V-a carte a *Vieții lui Constantin cel Mare* (P. N. Papageorgiu). De asemenea, în culegerile de *Oracole Sibiline* exista această mențiune (v. ed. Paris, 1607, p. 26). Un exemplar al acestei ediții, provenit la BAR din biblioteca lui Iosif Naniescu, conține, la p. 437, forma latinească identică celei reproduse de Dosoftei în *Parimii.*

La începutul sec. al XVI-lea, acrostihul sibilei Eritreea circula, la Constantinopol, în numeroase manuscrise (v. J. Hartung, *Bibliotheca . . .*) și, în Apus, în ediții, ca o scriere independentă (v. E. Turdeanu, *Apocryphes . . .,* p. 167). În Transilvania sînt cunoscute două ediții brașovene ale lui J. Honterus (1498—1549), în care, în cuprinsul unor culegeri cu caracter mai larg, este tipărit și acrostihul sibilin: în 1539 (forma latină augustiniană) și în 1540 (forma grecească) (v. N. Vornicescu, *Primele scrieri patristice,* p. 192—197). N. Milescu,

în tratatul său despre sibile, reproduce forma grecească a acrostihului, cu mențiunea că a folosit o versiune manuscrisă (v. ed. O. A. Belobrova, p. 66). Două versuri (3—4) din forma grecească a acrostihului sibilin apar și pe filacterul sibilei de la Cetățuia-Iași. După tipăritura lui Dosoftei, acrostihul este reprodus într-un ms. din 1748, de către Matei Voileanu, care compune și niște versuri privitoare la prorocia sibilei Eritreea despre surparea Troiei (BAR, ms. rom. 3399, f. 198^r).

Succesul deosebit pe care l-a avut acrostihul atribuit sibilei Eritreea este datorat nu numai faptului că această sibilă era „mai cinstește", cum zice Dosoftei, decît alte sibile (v. și ed. venețiană menționată în bibliografie), ci și predilecției pentru anumite manierisme formale, între care, în tradiția iudaică, elenistică, alexandrină și bizantină, acrostihul nu reprezenta o formă prea complicată, comparativ cu techopaignion-ul (carmina figurata), cu mesostihurile, telestihurile, criptogramele ș.a. Dimpotrivă, acrostihul reprezenta chiar un mijloc mnemotehnic uzitat în didactica medievală. Numeroase învățături monahale sînt orînduite în așa-numitele *capete cu acrostihidă* și în *stihuri pe alfa-vita* (N. Vornicescu, *Primele scrieri patristice* . . .). De asemeni o serie de rugăciuni, al căror model îl constituie psalmul 118 din *Biblia* iudaică sînt orînduite după alfa-vita. Cea mai cunoscută este, în domeniul slav, așa-numita *Azbučna molitva*, alcătuită în sec. al X-lea.

Dosoftei, care în *Psaltirea* sa din 1673 realizase o versiune a ps. 118, cu respectarea „buchiilor evreiești", prezente ca atare în tipăritura sa, acordă și în *Parimii* o atenție deosebită acrostihului (v. f. 106^{r-v}). La f. 138^r din tipăritura sa întîlnim chiar un acrostih în ordinea inversă a alfabetului grecesc („Peasna 9, pre *az*, *veade*, îndărăpt . . .).

Acrostihul avea menirea de a marca *ordinea* și *dispoziția* dezvoltării *temei* și de a explicita sensul formulei oraculare (v. supra, Cicero, *De divinatione* . . .). Stilul eliptic, prezența asyndetonului, ambiguitatea semantică, predominanța viitorului ca timp verbal și, deci, dificultatea marcării consecuției timpurilor sînt caracteristici ale formulelor oraculare cărora punerea în evidență a temei prin acrostih le oferă o cheie interpretativă. Obscuritatea și esoterismul originar, complicate, în cazul traducerii românești a lui Dosoftei, de respectarea fidelă a topicii latine, ba chiar și a locului accentelor (recte cantității) silabelor, presupun din partea interpretului o inițiere în mistica numerelor. Mistica numerelor constituie o altă cheie pentru lectura acestui acrostih. Numărul de versuri (33), egal cu vîrsta lui Hs. (cf., de ex. *Testamentul* lui Villon, strofele 3 și 33, unde este menționat numele lui Hs.), diverse calcule bazate pe valoarea cifrică a literelor, așează acrostihul sibilin în rîndul scrierilor cu *compoziție numerică* (v. E. R. Curtius, *Literatura europeană și evul mediu latin*, excursurile XV și XVI). Interesat de mistica

numerelor, cum se vede și din fragmentul I din Suida, reprodus tot în *Parimii* (f. 139^r) și de sensurile textului literar în general, cum se vede din *Cuvîntul către cititori* al *Psaltirii* în versuri, unde, după Dosithei al Ierusalimului, menționează că „aceste patru înțălesuri le-am scris pentru cetitoriul iubit ce va avea osîrdie să-nțăleagă într-adîncul aceștii svinte cărți", Dosoftei era preocupat nu numai „să poată trage hirea omului către cetitul", ci și să determine efortul interpretativ al acestuia.

TEXTE: Preclarum Erithree Sibille Vaticinium ab Excidio Trojana usque ad seculi consummationem in Orthodoxe fidei Testimonium, în vol. *Opera nuper in lucem prodeuntia*, Veneția, 1522 (apud E. Turdeanu, *Apocryphes . . .*, p. 167); J. Hartung, *Bibliotheca sive Antiquitates Urbis Constantinopolitanae*, Argentoratae, 1578; *Oraculla Sibyllina*, Paris, 1607; Dosoftei, *Parimii preste an . . .*, Iași, 1683.
STUDII: C. Alexandre, *Oraculla Sibyllina*, I—II, 1841—1856; idem, *Excursus ad Sibyllina*, 1857; idem, *Oraculla Sibyllina*, 1869; Matei Voileanu, *Codicele Matei Voileanu*, 1891; Iv. Franko, *Apokrifi i legendi*, II, 1896; K. Krumbacher, *Die Akrostichis in der griechischen Kirchenpoesie*, în „Sitzungsberichte Bayer. Akad. der Wissenschaften", IV, 1903; I. Bianu, *Însemnări autografe scrise într-o carte veche de Dosoftei Mitropolitul Moldovei (1663—1686)*, în „An. Acad. Rom.", mem. secț. lit., seria II, t. XXXVI, 1915; T. Pamfile, *Sibile și filosofi în literatura și iconografia românească*, 1916; V. Grecu, *Darstellungen altheidnischer Denker und Schriftsteller in der Kirchenmalerei des Morgenlandes*, în „Acad. Roum. Bulletin de la Section Historique", t. XI, 1924; Dan I. Simonescu, *Sibilele în literatura românească*, 1928; V. Grecu, *Cărți de pictură bisericească bizantină*, 1936; Șt. Ciobanu, *Din legăturile culturale româno-ucrainene. Ioanichie Galeatovschi și literatura română veche*, în „An. Acad. Rom.", mem. secț. lit., seria III, t. VIII, mem. 6, 1938; V. Grecu, *Filozofi păgîni și sibile în vechea noastră pictură bisericească;* 1940; Stock, *Pseudo-Methodius und die Babylonische Sibylle*, în „Byzantinisch-neugriechische Jahrsbücher", XV, 1939; D. Stănescu, *Cultul Maicii Domnului la români. Sibilele. Proorociile lor . . .* (1941?); Teodora Voinescu, *Un aspect puțin cercetat în pictura exterioară din Țara Românească: motivul sibilelor*, în „SCIA", seria Artă plastică, t. 17, 1970, nr. 2; O. V. Tvorogov, *Drevnerusskje hronografy*, 1975; R. Crețeanu, *L'influence des livres populaires sur les beux-arts*, în „Synthesis", 1976, nr. 3; V. Cândea, *Rațiunea dominantă*, 1979; A. Paleolog, *Pictura exterioară din Țara Românească*, 1984.

VERSIFICAȚIE CLASICISTĂ

MIHAIL HALICI, fiul

(19.10.1643 — aprox. 1712)

Mihail Halici fiul s-a născut la 19.10.1643 la Caransebeș ca fiu al lui M. Halici, jurat în senatul orașului, trecut la calvinism și autor al unor traduceri de psalmi în limba română. Din toate datele cunos-

cute rezultă că limba română era cultivată în familie. Mihail Halici fiul se distinge printr-un număr de 85 de poezii scrise în latinește, dintre care un *carmen* este dedicat prietenului său Frank von Frankenstein. Între 1667—1669 este rector al Colegiului reformat din Orăștie, căruia îi va lăsa prin testament, în afară de alte bunuri, întreaga sa bibliotecă. În 1674 este nevoit, probabil din cauza atitudinii sale progresiste, să se refugieze la Sibiu, iar mai tîrziu să se exileze în Țările de Jos și în Anglia. Înainte de exil își redactează testamentul care atestă persistența relațiilor de prietenie cu Frank von Frankenstein. Moare probabil în 1712. Pe lîngă poeziile latinești se păstrează de la el o odă în limba română în cinstea lui Francisc Pariz de Papai.

Carmen primo et uni genitum
Linguae Romano-Rumanae
Honoribus
Fortunae et Auspiciis Impenetrabilis Dacici Argonautae
Praenobilis Domini
Francisci Paricii, Papensis etc.
Veteris oculissimi in Illustri Enyedina
Haliciastri: natum.

Cînt sănătate, sărind la voi, Rumanus Apollo,
La toți, cît svînta-n Împărăție ședeți!
De unde cunoștince așteptem și știință: ferice
De Amstelodam, prin chărți este-n omenie tipar.
Lege dreaptă au dată frumoasă cetate Geneva:
Ecz vine Franciscus, cinete Leyda, Paris!
Prindeți mîne surori, cu cest nou ospe: nainte
Frați, firtați, Nimfele iasă curînd
Domni buni, mari doctori, Dascălu și bunule Doamne
Cu pace ei fitz, cu pîne și sare, rugăm.

Oda a fost publicată în volumul *Vota solemnia quae Nobilissimi et Clarissimi Viri D. Francisci Pariz de Pápa Transilvano-Ungari Honoribus ab Amplissimo Medicorum in perantiqua Universitate Basiliensi Ordine . . .*, Basel, 1674 unde pe lîngă oda lui Halici apar poeme în latinește, grecește și franțuzește. Oda lui Halici este scrisă în distih elegiac (hexametru dactilic și pentametru), forma clasică a elegiei antice, și constituie prima încercare de adaptare a metricii clasice la limba română. Metrica cantitativă nu se potrivește limbii române, astfel încît versurile șchioapătă. *Rumanus Apollo*, juxtapunerea *Romano-Rumanae* atestă conștiința originii române a autorului. Apar și elemente de mitologie antică (zeul Apollo,

nimfele). Oda nu are virtuți poetice deosebite. „Limba e țărănească, și necultivată, pocită de influențe străine, atît în rostire, cît și în sintaxă, și mai ales ca grafie“ (Drăganu, p. 107). Intenția pe care a avut-o autorul este astfel caracterizată de N. Drăganu: „Dar forma savantă a odei este potrivită cu forma celorlalte poezii, cu care apare împreună, și e menită parcă să arate că și în limba românească, atît de puțin cunoscută pe acest timp, se pot scrie versuri ca și în latinește, grecește, franțuzește și ungurește“ (p. 109).

EDIȚII: Weszprémi, *Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia*, Leipzig, 1774, p. 127—128; G. Barit, *Cele dintîi versuri hexametre și pentametre în limba română, Foaie pentru Minte, Inimă și Literatură*, 10, 1847, 2; Cipariu, *Elemente de poetică*, Blaj, 1860, p. 135; A. Pumnul, *Lepturariu românesc*, vol. 3, p. 67—68; Hasdeu în *Columna lui Traian*, 1883, p. 413—414.

STUDII: N. Drăganu, *Mihail Halici (Contribuție la istoria culturală românească din sec. XVII)*, *Dacoromania*, 4, 1, 1927, p. 77—168; Vl. Streinu, *Versificația românească modernă*, București, 1966, p. 123.

VALENTIN FRANK VON FRANKENSTEIN
(1643—1697)

Valentin Frank von Frankenstein s-a născut la Sibiu la 20.10.1643 dintr-o familie de nobili sași. Învață la liceul reformat de la Sibiu unde se împrietenește cu Mihail Halici, fiul. Începînd cu anul 1665 el urmează studiile universitare la Altdorf, lîngă Nürenberg. În 1668 se întoarce în țară, unde ocupă funcții administrative: în 1679 pîrcălab la Turnul Roșu, și în 1681 notar. Cu timpul devine consilier intim al principelui Mihail Apafi, apoi judecător la Sibiu, iar în 1686 primește titlul de conte.

În 1679 Frankenstein publică o culegere plurilingvă de versuri inspirate de elegiile lui Ovidius și intitulată *Hecatombe Sententiarum Ovidianarum Germanice imitatum*, apărută la Sibiu. Limbile în care sînt publicate versurile: latină, germană, saxonă, maghiară, română. În această culegere se află 80 de versuri românești.

21

Deligitur nemo nisi cui fama secunda est,
quae simul intonuit proxima quaeque fugat

Valachice

Fiind mie bine mă cinstește lume
Cum fudge norocul sînt de djoc și glume.

47

Felix cui sua non feci dicere amica potest

Valachice

Fericitu-i cel bărbat
Care are pat curat,
Cui nevasta poate zice
Nu am făcut, O voinice!

55

Ut flerent oculos erudiere suos

Valachice

Verse măcar lacrimile
Fetele și muierile
Nu gîndi fii fără grije
Csel ce plînge nu se pise

75

Eximia est uirtus praestare silentia rebus
et contra gravis est culpa tacenda loqui

Valachice

Cine are minte o are să tacă
Și cînd nu se cade să se nu tot grăiască.

84

Pollicitis dives quilibet esse potest

Valachice

Ce-i făgăduiala
Fără dăruiala
Trecătoare brumă
Fum, vînt, praf sau spume
Iară ce-i în mînă
Nu este minciună

95

Si rota defuerit tu pede carpe diem

Valachice

Cine n'are cai și car să meargă cu folos
Strînge bine picioarele și umblie pe jos.

99

Scilicet omne sacrum mors inoportuna profanat,
Omnibus obscuras inicit illa manus.
Tendimus huc omnes, metam properamus ad unam,
Omnia sub leges mors vocat atra suas
Sed rigidum ius et inevitabile fatum.

Valachice

Cîți oameni cuprinde ceastă lume mare
Ce groaznică moarte în putere are
Muncească măcar cu tot chipul vraciul
Și ziuă și noapte, nu-i găsește leacul.

Frankenstein imită acele versuri ale lui Ovidiu care exprimă într-o formulă sintetică adevăruri universale, multe avînd valoare de aforism. Versurile sînt adaptate din *Epistulae ex Ponto*. Frankenstein nu încearcă, asemenea prietenului său Halici, să utilizeze metrica cantitativă în limba română, ci construiește versuri care de multe ori sînt de factură populară: „Ce-i făgăduiala / fără dăruiala? / Trecătoare brumă / Fum, vînt, praf sau spumă . . .".

Frankenstein nu traduce versurile lui Ovidiu, ci face variațiuni pe o temă. Textului latin de la nr. 84, un vers, îi revin în românește 6 versuri, iar celui de la nr. 99, 5 versuri, 4 versuri. El utilizează sistematic rima, inexistentă în originalul latin. Frankenstein realizează prima traducere în metru modern din elegiile latine. Limba utilizată curge firesc, dovedind că autorul posedă o bună stăpînire a ei. Totuși sentințele exprimate nu mai au valoarea de impact pe care o au versurile latinești.

EDIȚII: Editio Princeps: *Hecatombe Sententiarum Ovidianarum Germanice imitatarum*, Sibiu, 1679; N. Docan, *Lucrări de versificație românească publicate de un sas în veacul al XVII-lea*, „Arhiva", 12, 1901, 5—6.
STUDII: Egon Hajek, *Die Hecatombe Sententiarum Ovidianarum des Valentin Frank von Frankenstein*, Sibiu, 1923; N. Marinescu, *Cea mai veche traducere din limba latină în românește*, „Revista Clasică", IV, 1932—1933, p. 292—294.

CRONICI RIMATE

Cronica rimată este o specie limitrofă, o conjugare a versului cu narațiunea. Reprezentînd expunerea în versuri a unei acțiuni, epica versificată trebuie să îmbine planul expozitiv (narativ) — *proza* (etimologic: avansare în mod linear) cu repetabilitatea versului (etimologic derivat din *versus*, de la *verto, -ere:* a se întoarce, dar și a

se schimba, a se transforma). Caracterul hibrid al speciei cronicilor rimate, din perspectiva sistemului genurilor, nu implică și o judecată de valoare. În literatura medievală era cultivat foarte adesea poemul didactic, erau expuse în versuri tratate de mineralogie sau de zoologie fantastică (*Bestiariile* versificate), motiv pentru care îmbinarea dintre conținutul istoric și forma versificată nu era deloc considerată drept un lucru neobișnuit. În specia literară a cronicii rimate sînt încadrate de către istoria literară actuală scrieri cu un conținut destul de variat: poeme cronologice, elegii, epigrame, dispute versificate ș.a. După titlul pe care îl poartă în manuscrise aceste scrieri nu se poate face o distincție foarte clară în privința conținutului sau formei lor. Majoritatea se intitulează *istorii în stihuri*. Caracteristicile formale ale versurilor din aceste *istorii în stihuri* sînt destul de variate. Totuși se observă lipsa formelor strofice și a grupărilor monorime și predominanța ritmului iambic drept caracteristici mai generale. Din punct de vedere compozițional cronicile rimate au mult mai multe particularități comune, ceea ce face ca specia să aibă totuși anumite trăsături definitorii: astfel în majoritatea cronicilor rimate întîlnim *invocația elementelor cosmice* în preambulul cronicii, *distihuri cu caracter gnomic* care rezumă acțiunile narate și le extrag sensul moral, serii de *exemple istorice* menite să confere și ele un sens mai general acțiunilor înfățișate în cadrul cronicii.

Tonul general al cronicilor rimate este cel al lamentației. Modelele speciei sînt lamentațiile biblice. Prima cronică rimată de acest fel din literatura română a fost considerată (N. A. Ursu): *Cuvinte și jele la robie Ierusalimului, cînd din Ierusalim la Vavilon i-au mutat Navuhodonosor împărat*, atribuită lui Dosoftei. Față de această lamentație de origine biblică, *Povestea de jale ... asupra nedreptei morți a prea cinstitului Costandin Cantacuzino ...* se dovedește a avea o notă de originalitate mult mai puternică, nu numai datorită subiectului, ci și prin realizarea sa formală: versuri politice lungi, cu un ritm grav, în cadrul cărora se desfășoară în fapt un pamflet politic, plin de imprecațiile caracteristice cronicilor muntenești.

POVESTE DE JALE ȘI PRE SCURT ASUPRA NEDREPTEI MORȚI A PREA CINSTITULUI COSTANDIN CANTACOZINO MARELUI POSTEALNIC AL ȚĂRII ROMÂNEȘTI ...

Pămîntule și ceriule, stealele și tu, lună,
boiari, striini și rudelor, s-ascultați dă-mpreună,
împărații și prinții, și toată politiia,
de la mare pînă la mic, să vedeți istóriia,
pentru ca să vă minunați de marea strîmbătate,
care scrie că s-au făcut din multa răutate!
Zic dară, și voi, pietrilor și leamnelor, să plîngeți,

și tuturor săracilor, de jale să vă-atingeți! [sic]
Și toată ticăloasa țara această rumânească,
cu toate mănăstirile împreună să jălească
pre Costandin postealnicul, pre Cantacozinescul,
pre marele acela omu și [pre] prea înțeleptul!
Că priiatenii săi cei buni, care-i iubiia foarte,
acela l-au zavistuit și l-au adus la moarte,
cel ce cu blagocesvie[1] și frică dumnezeiască
și cu smerire pururea pohtiia să trăiască.
Priiatenii lui cei aleși, care-i trăgea nainte,
și pentru dînsul toți era la milă și la cinste,
că, din săraci și din nimic, i-au scos la boierie
și i-au făcut pre ei slăviți cu multă bogăție,
aceia sînt lui vînzători, multe minciuni mărturisescu-i
și, ca să-l omoară pre el, multe meșterșugescu-i,
zicîndu-i c[ă] ar fi umblat ca să schimbe domniia
și domnului care era să-aducă mazîliia.
O, strîmbătate ce-au făcut aceia vînzătorii
și de sînge [ne]vinovat aceia vărsătorii!
Și ca să știe tot omúl aceaia strîmbătate,
care-au făcut acei vrăjmași, cu multă răutate,
în carte-aceasta eu le-am scris precum s-au întîmplat,
că, cînd l-au omorît pre el, de față m-am aflat.
[. . . . . .]
Decii-așa numaidecît singur călătorește.
lăsînd pre toți alalți ai săi, la Țarigrad soseaște.
Și nici pre unul n-au luat dîn cîți era cu dînsul,
fără cît pre nepotu-său luatu-l-au cu dînsul,
pre Dumitrașcu adecă, căci îl avea mai bine,
nedespărțit de fiii lui, așa-îl avea mai bine
și, de ceale ce i să-ntîmpla, spre el avea credință,
numai cu el să sfătuia făr-dă nici o ferință,
neavînd nădeajde dăspre el să aibă răutate,
căce, nepot avînd pre el, știia o direptate.
Din Țarigrad era născut, a neamului stîlpare,
din mahala dă la Fener, tocma dă lîngă mare.
Și, rămîind el acolo sărac făr-dă părinte,
nepedepsit și neînvățat era și fără minte,
sărac lipsit, nenorocit, fără dă niciun bine,
el [mai] era și desfrînat și fără dă rușine.
Iar neamul lui nu l-au lăsat a fi-într-acea rușine,
ci l-au trimes la unchiu său, ca să-ș găsească bine,
ca să slujască, mult-puțin, să dobîndească minte.
Și unchiu său l-au priimit cu bine și cu cinste
și-între coconii lui îl-avea, la mare socotință,
ca pre un fiu îl iubiia, cu bună cuviință,

cu totul nevoindu-să ca să să pedepsească
și, de reale ce avea, el să să pedepsească.
Iar încăș și mătușă-sa, acea dă bună viță,
a domnului Șărban vodă fiică era iubită,
tocma ca oichii îl ținea, cu multă căútare,
și cu coconii să afla la multă dăzmierdare,
căce la blagorodniia[2] și bunătatea ei,
alta în lume nu să află, înaintea dumneaei,
la-înțelepciune ce avea și multa cunoștință,
la priimire de striini cu mare cuviință.
Iar și coconii dumnealor, tocma ca pre un frate,
așa-întru dînșii îl avea, neosebit la toate;
ce-învățătură n-au luat nimica de la dînșii,
nice el firea ș-au schimbat în cît au fost cu dînșii.
Că arapul, cu spălatul, nu poate să să-albească,
nice hirea cea rea, lesne, ca să să părăsască.
Iar încăș cu aceastea toate, fericitul acela,
ce hirea lui o cunoștea, înțeleptul acela
să nevoia cu-învățături, ca să-l învețe minte
și cu totul să siliia ca să-l scoață la cinste.
La domnul Costandin vodă, pre el l-au curtenit
și la cămara domnului pre el l-au rînduit.
Și înainte îl trăgea să aibă îndrăznirea,
iară curînd și acolea și-au arătatu hirea.
Și-n scurtă vreame l-au gonit pentru becisniciia,
că răutățile ce-avea nu-îngăduia domniia:
necurății și curvării, și multe furtișaguri,
să nu să tinză și mai multu, să facă ș-alte jafuri.
Și-așa norocul i-au slujit cu boiariul acesta,
că la pedeapsă-ar fi ajunsu becisnicul acesta,
că nu puține răutăți, ce multe făcea foarte,
iar Costandin postealnecul i-au scos capul din moarte.
Și iarăș, ca pre un fecior, de pururea îl iubiia,
nicedăcum uitîndu-să la ceale ce-auziia.
Nice dă lîngă dumnealui atuncea l-au lăsat,
ci, ca pre un bun credincios, cu dînsul l-au luat.
[. . . . . .]
Și el, numai cum s-au văzut la-atîta volniciie[3],
așa-i să năluciia ca cum ar hi avînd domniia.
Atuncea răutatea lui să-ascunză nu mai poate
și lăcomiia ce avea, să spui nu mi să poate.
Ca cîinile fără dă bățu, ca ursul dăzlegat
și ca șarpele dă iarbă, cînd iaste deșteptat,
ca lupul cînd întră în stînă și vulpea în coteț,
înalță-se, trufește-se și foarte e semețu.
Și oichii i să turbură de marea lăcomiie

și pre nimeni nu mai vedea, de multa trufășiie.
Scos-au biruri și nevoi atuncea pre creștin
și ei cu lacrămi plătiia și le da tot deplin.
Unde află de argintu, trimite dă-l răpește
și totdeauna el timin[4] șade de tipărește,
foarte mulți, nenumărați, la Țarigrad trimite
și de frica lui Dumnezeu nu-ș aduce aminte.
Și alte reale ce făcea, de nu sînt să să scrie,
nici-în urechile cuiva iaste ca să să spuie.
Iar bătrînul postealnecul în țară rămăsease
și cîtetrei feciorii-ai lui la oaste să dusease.
El nu putea îngădui, daca vedea de-aceastea,
mîhnește-se, întristează-se și-i zise: Ce-s aceastea,
bre, Dumitrașco, ce lucrezi? Bre, strînge-ți mintea-în cap
și socotește cea de-apoi ce-ți va veni la cap!
Că tu știi, țara-aceasta că mulți ca tine-au pus
și Dumnezeu, pre cei ce sînt răi, la bine nu i-au dus!
Precum aspidei[5] [i-]e cu greu cîntarea să auză
și, auzind, să turbură și fuge să nu-auză,
să otrăvește dă mînie, cît va ca să plesnească
și, de ar ști pre cîntărețu, ar vrea ca să-l zdrobească,
așa și lui cuvintele unchiu-său nu-i plăcură,
căce vedea și pricepea că reale de el fură.
Să sfărîma cu inema și vrea ca să să pleace,
gîndind că, de să va vădi, mai bine să să-îneace,
Și atîta să năcăjiia, nu știie ce va face,
veade că să dăscopere, miră-se ce-a mai face.
Și realele ce au făcut stă dă le socotește,
că multe-s și nenumărate aceastea el gîndește.
[și] că de vor veni boiarii din Țara Ungurească
și slujitorii ceialalți de Țara Românească
și vor afla ce au lucrat acest cîine turbat,
vor alerga, cu mic cu mare, ca cerbul însetat,
la izvorul cu apa reace, la Costandin, bătrînul,
și-ș vor plînge obidile de Dumitrașco păgînul.
Și el, știindu-i faptele, nu le va-îngădui,
ce-în față toate domnului i le va [și] vădi.
Derept aceaia socotește rău sfat să săvîrșască,
pre făcătoriul lui de bine, de viață să-l lipsească:
De nu-a lipsi bătrînul, zice, acesta de la mijloc,
el, toate cîte am făcut, scoate-le-va la mijloc
și piarde-voi cîte-am furat, zău, poate fi și viiața,
iar, daca va peri acesta, ieși-m-va toată ghiața,
toate pre voie îm vor fi, cinstea îm voi mări,
strînge-voi și-avuție și mă voi îmbogăți!

O, Iuda fără de leage, ce-s ceale ce gîndești
și dreptul Dumnezeu nimic nu chibzuiești?
[. . . . . .]
Și domnul cu mai rea scîrbă atuncea să pornească,
ca să-l omoară numaicît îndată porunceaște.
O, poruncă păgînească și mare tiranie!
Pîrîtul[6] nefiind de față, ei sînt toți mărturie.
Vrăjmașii-ii sînt pîrîși lui, ei mărturisesc
și foarte strîmbă judecată îndată săvîrșesc.
Grăbescu-să-împotrivnicii moartea să săvîrșască,
ca nu cumva lor faptele să li să dovedească.
Porunca dar numaidecît trimit la mănăstire,
la căpitanul poruncesc ca să-i facă peire.
Și acela, foarte degrab, să toace porunceaște
și bisearica o deschide, nimic nu zăboveaște.
Decii să duc și la boiariu, îi zic să să dăsteapte,
să meargă la bisearică, nimic să nu așteapte.
Și el, mirîndu-să, zicea: Oameni buni, nu e vreamea,
că dă cu seară încă iaste, de-utrăne[7] nu e vreamea!
Și cu degrabă să sculă, la bisearică mearse
și lacrăme neîncetate începu ca să vearse.
Veade făclii și lumînări că toate-era aprinse,
închină-se și roagă-se, cu inimă întinsă.
Atuncea-îi zic: Jupîne, mergi[8] să te priceștuiești[9],
că viiaț-această putredă vei să o priimenești!
Și-îndată să spovedui la duhovnic părinte
și cu smerire să ruga cerescului părinte.
Toată noaptea stă la rugă, cu multă osîrdie,
și dimineața s-au aflat la sfînta liturghie.
Și iertăciune, cu smerire, dăspre toți ș-au luat,
apoi cu frică el au mersu de au îngenunchiat
și cu preasfintele taine el să priceștuiaște
și mulțămita Domnului cu lacrămi săvîrșaște:
— Fie numele Domnului, de-acum blagoslovit!
Aceasta zice și tăcu acest prea fericit.
Nu să-ngrozeaște nice cum, nice să spăimîntează,
nice plînge cu obidă, nice să întristează,
ce, cum au fost el mai nainte la toate pedepsit,
așa și asupra morții au stătut îndîrjit.
Ieșiră dîn bisearică și mearseră în casă
și porunci egumenul să grijească dă masă,
să facă-ospăț boiariului ca să-l mai îmbuneaze
și de multa inema rea ca să-i mai alineaze.
Și el la masă au șăzut, după orînduială,
nimic din obște n-au ieșit fără de socoteală.
Iară din masă n-au luat nimic să bage-în gură,

niee bucate, nice ceva, sau măcar băutură,
ce zice: Eu am ospătat pîinea cea îngerească
și pahari eu am priimit, să-m dea viiață cerească.
Mîncat-am trupul lui Hristos, nu voiu-altă mîncare
și sîngele lui am băut să nu aibu-însetare.
Vreadnică iaste hrana-aceasta de sațiu ca să-m ție
și-altă mîncare nu pohtescu, măcară cum să fie!
[. . . . . .]

Bibl. Fil. Acad. Cluj-Napoca, ms. 216, ff. 106r–v, 107v—109r, 111r—113v.

[1] *blagocesvie* = bună cinstire; [2] =*blagorodnie* = noblețe, neam bun; [3] *volnicie* = libertate; [4] *timini* = veche monedă turcească; [5] *aspidă* = șarpe veninos; [6] scris: *pîrîșul;* [7] *utrănă* = utrenie, slujbă de dimineață; [8] scris de două ori; [9] *să te priceștuiești* = să te împărtășești.

Stihurile politice grecești care constituie modelul formal al versurilor din această cronică rimată erau în general de 12 silabe, cu cezură fixă după a cincea silabă și cu ritm predominant iambic. Versurile de față au, după cum se observă, 15 silabe, cu cezură după silaba a opta. Acest tip metric nu mai apare în alte cronici rimate românești decît într-un singur caz *(Uciderea lui Iordache Stavarache*, traducere destul de fidelă a unui original grecesc). În general în cronicile rimate românești s-a impus versul de 8—10 silabe, mai apropiat de cel popular. De aceea versurile cronicii rimate de mai sus păstrează, comparativ cu alte cronici rimate românești, un ton grav, pe care îl vom reîntîlni de-abia odată cu alexandrinul romantic. Imaginile frecvente din simbolica animală, trase din *Fiziolog*, încadrarea narațiunii într-un model prestabilit (nepotul nerecunoscător, v. *Archirie și Anadan*) sînt elemente ce țin de arsenalul tradițional de imagini al literaturii vechi românești. Realizarea metrică reprezintă însă un element novator comparativ cu această tradiție.

TEXTE: Bibl. Fil. Acad. Cluj-Napoca, ms. 216, ff. 106r—114v; *Cronici și povestiri istorice românești versificate*, studiu și ediție critică de Dan Simonescu, 1967, p. 35—48.
STUDII: Emil Turdeanu, *Contribuțiuni la studiul cronicelor rimate*, în „Cercetări literare", II, 1936; Mihai Moraru, *Versificație și compoziție în baladele populare și în poveștile în versuri*, în „LL", 1980, nr. 2.

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

I. Crestomaţii

Timotei Cipariu, *Crestomaţia sau analecte literare din cărţile mai vechi şi nouă româneşti*, Blaj, 1858.
Aron Pumnul, *Lepturariu românesc*, Viena, 1862—1865—1869.
Alexandru Lambrior, *Carte de citire*, Iaşi, 1882.
Mozes Gaster, *Chrestomaţie română*, Leipzig—Bucureşti, 1891.
Jacques Byck, *Texte româneşti vechi*, Bucureşti, 1930.
Alexandrina Mititelu, *Letteratura romena antica. Cenni storici. Breve antologia*, Padova, 1961.
Iorgu Iordan, (şi colectiv), *Crestomaţie romanică*, tom. I, Bucureşti, 1962, p. 143—194; II, Bucureşti, 1965, p. 5—153.
Boris Cazacu, *Pagini de limbă şi literatură română veche*, Bucureşti, 1964.
Mario Ruffini, *Antologia romena dei secoli XVI e XVII*, Torino, 1964.
G. Mihăilă şi Dan Zamfirescu, *Literatură română veche*, (1402—1647), Bucureşti, 1969.
Ştefan Munteanu, Doina David, Ileana Oancea, V. D. Ţâra, *Crestomaţie românească. Texte de limbă literară, alese şi adnotate de ~*, Bucureşti, 1978.
Dieter Messner, Johann Pögl, *Lesebuch zur frühen rumänischen Literatur*, Salzburg, 1983.

II. Izvoare de informare

I. Bianu, Nerva Hodoş, Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, Bucureşti, vol. I—IV, 1903—1944.
I. Bianu, Remus Caracaş, Florica Moisil, Gh. Nicolaiasa, L. Stoianovici, Gabriel Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. I—IV, Bucureşti, 1907—1967.
Ovidiu Bîrlea, *Mică enciclopedie a poveştilor româneşti*, Bucureşti, 1977.
I. C. Chiţimia, Dan Simonescu, *Cărţile populare în literatura românească*, Bucureşti, 1963.
Cronicari munteni, ed. îngr. de M. Gregorian, Introd. E. Stănescu, vol. I—II, Bucureşti, 1961.
Cronicari munteni, ed. îngrij. de Liviu Onu, Bucureşti, 1970.
Dicţionar cronologic. Literatura română, coordonatori I. C. Chiţimia, Al. Dima, Bucureşti, 1979.
Dicţionarul literaturii române de la origini pînă la 1900 (Institutul de lingvistică, istorie literară şi folclor al Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi), Bucureşti, 1979.
Florian Dudaş, *Cărţi româneşti călătoare*, Bucureşti, 1987.
Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, vol. I—III, supliment la vol. I. Bucureşti, 1877—1881, ed. II, ed. G. Mihăilă, Bucureşti, 1983.
Mihai Moraru, Cătălina Velculescu, *Bibliografia analitică a cărţilor populare laice*, coordonare ştiinţifică şi Introducere de I. C. Chiţimia, Bucureşti, 1976—1978.
Daniela Poenaru, *Contribuţii la Bibliografia românească veche*, Tîrgovişte, 1973.
Nicolae Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova*, sec. XIV—XVII, Bucureşti, 1971.
Gabriel Ştrempel, *Copişti de manuscrise româneşti pînă la 1800*, Buc., 1959.

Gabriel Ştrempel, *Catalogul manuscriselor româneşti*, vol. I—III, Bucureşti, 1978—1987.
Ion Rotaru, *Literatura română veche*, Bucureşti, 1981.
Ion Rotaru, *Valori expresive în literatura română veche*, vol. I, Bucureşti, 1976, vol. II Bucureşti, 1983.
Andrei Veress, *Bibliografia româno-ungară vol. I, Românii în literatura ungară şi ungurii în literatura română (1473—1780)*, Bucureşti, 1931.

III. Sinteze

Mircea Anghelescu, *Literatura română şi Orientul, (sec. XVII—XIX)*, Bucureşti, 1975.
Berichte im Auftrag der Internationalen Arbeitsgemeinschaft für Forschung zum Romanischen Volksbuch, 8 vol., Seekirchen, 1974—1988.
N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura românească, I, Epoca influenţei sud-slave. II. Epoca influenţei greceşti*. Cuvînt înainte de Dan Zamfirescu. Postfaţă de Mihai Moraru. Ediţie îngrijită de Alexandru Chiriacescu, Bucureşti, 1974, 2 volume.
N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, ed. a II-a, postfaţă şi bibliografii finale de Dan Simonescu. Prefaţă de Dan Zamfirescu, Bucureşti, 1980.
G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Bucureşti, 1941.
Virgil Cândea, *Raţiunea dominantă. Contribuţii la istoria umanismului românesc*, Cluj-Napoca, 1979.
Ştefan Ciobanu, *Istoria literaturii române vechi*, Bucureşti, 1947.
I. C. Chiţimia, *Probleme de bază ale literaturii române vechi*, Bucureşti, 1972.
I. C. Chiţimia, *Literackie studia i szkice rumunistyczno-polonistyczne*, Varşovia, 1983.
Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Valori şi echivalenţe umanistice*, Bucureşti, 1972.
Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Itinerarii în cultură*, Bucureşti, 1982.
Alexandru Duţu, *Cărţile de înţelepciune*, Bucureşti, 1972.
Alexandru Duţu, *Sinteză şi originalitate în cultura română*. Bucureşti, 1972.
Alexandru Duţu, *Umanişti români şi cultură europeană*, Bucureşti, 1974 (Variantă engleză în 1977).
Alexandru Duţu, *Cultura română în civilizaţia europeană modernă*, Bucureşti, 1978.
Alexandru Duţu, *Literatura comparată şi istoria mentalităţilor*, Bucureşti, 1982.
Alexandru Duţu, *Umanisme, Baroque, Lumières: l'exemple roumain*, Bucureşti, 1984.
Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Bucureşti, 1980.
L. Gáldi, *Introducere în istoria versului românesc*, Bucureşti, 1971.
Mozes Gaster, *Literatura populară română*, Bucureşti, 1883; ed. a II-a M. Anghelescu, 1984.
Nicolae Iorga, *Istoria literaturii româneşti*, ed. a II-a, vol. I—III, Bucureşti, 1925—1933.
Nicolae Iorga, *Istoria vieţii bizantine. Imperiul şi civilizaţia după izvoare*, Bucureşti, 1974.
Istoria literaturii române (Tratat) vol. I, Bucureşti, 1964.
Ion Istrate, *Barocul literar românesc*, Bucureşti, 1982.
G. Ivaşcu, *Istoria literaturii române*, I, Bucureşti, 1969.
Felix Karlinger, *Einführung in die romanische Volksliteratur*, München, 1969.
Felix Karlinger, Irmgard Lackner, *Romanische Volksbücher*, Darmstadt, 1978.
Dan Horia Mazilu, *Cronicarii munteni*, Bucureşti, 1978.
Dan Horia Mazilu, *Proza oratorică ...*, 2 vol., Bucureşti, 1986—1987.
G. Mihăilă, *Contribuţii la istoria culturii şi literaturii române vechi*, Bucureşti, 1972.

G. Mihăilă, *Cultură și literatură română veche în context european*, București, 1979.
Mircea Muthu, *Literatura română și spiritul sud-est european*, București, 1976.
Mircea Muthu, *Permanențe literare românești din perspectivă contemporană*, București, 1987.
Eugen Negrici, *Narațiunea în operele lui Grigore Ureche și Miron Costin*, București, 1972.
P. P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969.
Edgar Papu, *Barocul ca tip de existență*, București, 1977.
Al. Piru, *Istoria literaturii române de la origini pînă în 1830*, București, 1977.
Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române, epoca veche*, Sibiu, 1930.
Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare, vol. I. de la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*, ed. a II-a, 1971.
Mario Ruffini, *Aspetti della cultura religiosa ortodossa romena medievale (secoli XIV—XVIII)*, Roma, 1980.
Demostene Russo, *Studii istorice greco-romane*, București, 1939.
I. G. Sbiera, *Mișcări culturale și literare la românii din stînga Dunării în răstimpul de la 1504—1714*, Cernăuți, 1897.
Dan Simonescu, *Contribuții*, București, 1984.
Nicolae Stoicescu, *Unitatea românilor în evul mediu*, București, 1983.
Octavian Șchiau, *Cărturari și cărți în spațiul românesc medieval*, Cluj-Napoca, 1978.
Emil Turdeanu, *Apocryphes slaves et roumains de l'Ancien Testament*, Leiden, 1981.
Emil Turdeanu, *Etudes de littérature roumaine et d'écrits slaves et grecs des Principautés Roumaines*, Leiden, 1985.
G. G. Ursu, *Memorialistica în opera cronicarilor*, București, 1972.
Valori umaniste în gîndirea românească, secolele XV—XIX, antologie și prezentări de Georgeta Tănase, prefață de Al. Tănase, 2 vol., București, 1988.
Dumitru Velciu, *Miron Costin*, București, 1973.
Dumitru Velciu, *Grigore Ureche*, București, 1979.
Cătălina Velculescu, *Cărți populare și cultură românească*, București, 1984.
Dan Zamfirescu, *Studii și articole de literatură română veche*, București, 1967.
Dan Zamfirescu, *Contribuții la istoria literaturii române vechi*, București, 1981.

GLOSAR

Adia (a): a respira 81; (refl.) a se zbate 97
ai: ani 18, 30
amelița (a): a menționa 34
amistui (a se): a se ascunde 11; a distruge 91
amvrosie: (în mitologia greacă) hrană aromată a zeilor despre care se credea că dă nemurire și tinerețe veșnică 77
apleca (a): a hrăni 177
aprîndzu: prînz, amiază 31
arcale: (la pl.) sprijinitori 19
armaș: vechi dregător domnesc, însărcinat cu paza temnițelor, cu aducerea la îndeplinire a pedepselor capitale și cu aplicarea pedepselor corporale 46
aspidă: șarpe veninos 124
așăza (a): a organiza, a întări 7
atocma: deopotrivă, la fel 118
austru: vînt secetos care bate în țara noastră din sud-vest 49

Bărat: preot catolic 107
beșliu: ostaș de gardă la curte 46
birui (a): a stăpîni 94, 133
biv: (urmat de un titlu, de o funcție) fost 102
bivșug: belșug 18, 36
bîhniș: loc mlăștinos 21
blagocesvie: bună cinstire 195
blagodarenie: recunoaștere 127
blagorodnic: nobil 114
blagorodnie: noblețe, neam bun 196
bodz: idol 63
bogoslov: teolog 87, 118
boleac: bolnăvicios, suferind 27
bucin: vechi instrument muzical cu coarde, apropiat de cobză 179
bucina (a): a anunța (o veste) 136
buiac: smintit 166
buluci (a se): a se pregăti 8
bunătate: virtute 94

Canon: cumpănă 101
cap (pl. *capete*): capitol 76
capiște: templu păgîn 58
căci: de ce 146
cădere: pieire 37
căpcîni: oameni cu cap de cîine 124
celibiu: nobil 36
cerca (a): a lua 177; a cerceta 63, 94
ceriuresc: din ceriuri 67, 68, 69
cerși (a): a cere 43, 168
chelei: (la pl.) animal fantastic 125
chiar: clar 95
chip: caracter 97
chipuit: reprezentat, înfățișat 67
chîr: (precede nume de persoană) domn, jupîn, 116
chit: balenă 175
chititor: ctitor 117
chitre: (la pl.) citrice 36
chivot: corabie, arcă 98
cin: rînduială, ordine 107
chinghie: harpă 106
cislă: număr 106
ciudă: minune 44
ciuhaș: sperietoare 126
cîzlar-aga: dregător turc, șeful eunucilor (care păzea haremul) 19
clătire: înclinare, dispoziție 36
clevetnic: calomniator 171
clucer: boier care se ocupa cu aprovizionarea curții domnești 46
cocon: prunc 196; fiu (de boier) 136
colun: măgar sălbatic 174
comis: mare dregător în Țara Românească și Moldova, care avea în sarcina sa caii și grajdurile domnești 46
conceni (a): a stîrpi 51, 171
corona (a): a încorona 114
crang: ciclu, crug 106
cununa (a se): a se încununa 68
cura (a): a curge 7
cure (a): a alerga 127
custa (a): a ține în viață 107
cute: gresie 168

Dacă: oare 143
dajde: nevoie 70
dardă: lance 125
deavestăvnic: îndrumător (liturgic) 107

deni (sl.): zi 45
descăleca (a): a ajunge, a se statornici 33
desfătăciune: desfătare 36
desime: densitate 36
despuietor: stăpîn atotputernic 133, 134, 136
destulie: îndestulare 68
deznodat: rahitic 22
dîlboană: bulboană 125
dodeială: supărare 19
dosadă: ponegrire 176
dosădit: ponegrit 91
dor: dorință 107
dulceață: voluptate 95
dumestici (a): a îmblînzi 95
durăt: huruit 26
dvori (a): a cere 27; a sluji 63

Ehidnă: animal fantastic 124
eres: abatere de la credința ortodoxă 101
exarh: demnitate bisericească inferioară acelcia de patriarh și superioară aceleia de mitropolit, care se conferea, prin delegație, de către patriarhia din Constantinopol 114

Faeș: chipeș, arătos 126
falnic: îngîmfat 171
fătași: părinți 68
feredui (a): a bate (rău, cumplit) 63
fericie: fericire 18
ficlean: viclean 52
fire: natură, origine, cauză 95
foale: pîntece 174
frîși (a): a sfîrși 27

Gadenă: jivină 58, 175
gaiță: pasăre înrudită cu corbul, care poate imita sunete scoase de alte păsări (Garrulus glandarius) 107
giudeț: judecată 184
goni (a): a urmări 63
grozav: urît 63
gujmă: căciulă 48

Hadîm: eunuc 117
haraci: tribut 44
hatman: boier de divan, însărcinat cu grija armatei 135
hălădui (a): a scăpa (cu viață) 11, 13
hăț: laț 177
hează, heri, hiare: (la pl.) fiare sălbatice 134, 174
hiclean: viclean, trădător 27

hiecîndu: oricînd 19
hire: mod de a fi 36
hind: indian 37
hoarbă: sfat 170; grămadă 174
holbură: volbură, furtună 163
hotărî (a): a pune hotar, a opri 7
hrăborire: vitejie, bărbăție, curaj 47
hvală: falâ 48

Ijderi (a): a scorni 41
iscusenie: plăsmuire 36
iscusit: învățat 68; frumos 36
ispită: trudă, străduință 102
ispiti (a se): a fi încercat 97
ispravă: decret 20
iznoavă (de): repede 8
izumit: zăpăcit, uluit 125

Împlătoșa (a): a se înarma cu o platoșă 61
împresura (a): a învălui 174
închisoare: ascunziș, culcuș 175
încoifa (a): a purta coif 60
încrăvi (a se): a se întrema 174
încrede (a): a încredința 115
încredințat: cu credință, autentic 54
încurare: alergare, cursă (de cai), întrecere 62
îndărăpta (a): a îndepărta 10
îndireptătură: direcție, acțiune 27
însul: insul 184
întemeiat: temeinic, puternic 21
întoarce (a): a traduce 78
întrămare: întărire, fortificare 106
întreg (la minte): temperat 97
întregăciune: întregime, deplinătate 95
înțelepciune: prudență 94
învești (a): a îmbrăca 173
învîrteji (a se): a se întoarce 94

Jărtvinic: jertfelnic, altar 125
jocuri (a): a juca 38

Laturi (pl.): părți lăturalnice, ținuturi învecinate 114
lăcătar: locuitor 51
lămurit: curățit, limpezit 114
lăți (a): a înălța 38
leagăn: trăsură ușoară 12
leancă: deschizătură 128
limbă: informator 21; neam, popor 7, 94
liubov: iubire 69, 155
liubovnic: iubitor 36
litie: litanie 53
logoș: pitic, bufon, măscărici 63

lovi (a): a apuca, a se abate 24
lucă: lumină 184
lucru: faptă, eveniment 34
lunecare: deviere 88

Mas: popas (de noapte) 31
mastihă: mamă vitregă 134
măiestru: înțelept 166
mărmuri (a): a înmărmuri 60
mecet: moschee 44
meșterșug: artă 36
miadză vîrstă: de vîrstă mijlocie 185
minte: prudență 95
mișel: sărman, sărac 145, 166
minea (a): a poposi (noaptea) 31, 123
mîneca (a): a se scula în zori 26
mîrșăvi (a): a slăbi 87
moimă: maimuță 124
morococean: varză de calitate proastă 51
mortac: muritor 184
moșie: patrie 67, 94
moșnean, moștean: băștinaș 102
movilă: gloată 97
muricios: muritor 126
muscă: insectă 31

Năramză: portocală 36
neamăgeu: neamăgitor 36
neca (a): a îneca 164
nemeteț: văl subțire 127
nesilnic: puternic, tare 120
neștine: cineva 74
netocma: darămite, cu atît mai mult (sau mai puțin) 107
netocmală: neînțelegere 19
nevoi (a): a se strădui 34
nevoință: sîrg, îndemn 77, 87
ninie: păpușă 63, 64
noimă: sens, înțeles (al unui cuvînt) 102

Obicină: obicei 88, 106
obîrși (a): a sfîrși 128
oblădui (a): a guverna 58
oblici (a): a afla 34, 60
oborî (a): a doborî, a tăia 26
obraz: mască 97
ocină: moșie, proprietate 26
odărbirău: intendent 85
odoacă: chiar 129
olac: curier 21
olat: ținut 21
oloi: ulei 174
onochetavru: numele unei specii de maimuță fără coadă 124
osfinti (a): a ajuta 177
otac: colibă 12
otăcinic: pateric, colecție de povestiri monahale 154
ovilit: chinuit 128, 177

Paharnic: titlu dat boierului de la curtea domnilor români din evul mediu, care avea grijă de băutura domnului 51
patăr: lipsit de judecată, nesocotit, fără minte 107
patemi (pl.): pasiuni 94
patimă denpreună: simpatie 98
patronaș: ocrotitor, protector 86
păioară: văl subțire 127
păstorie: îndrumare, conducere 101
pătimaș: pasional 97
pecetlui (a): a imprima 97
pedepsi (a): a certa 43
pedepsit: iscusit, priceput 115
pementean: țăran 19
petrecănie: petrecere 36
petrecător: de petrecere, de amuzament 67
petrecere: stingere, moarte 115
pețiană: pană 24
pil: elefant 124
pisanie: scriere 58
pisariu: scriitor, funcționar de cancelarie 30
plean: pradă 21
poară: efort 126
pocitanie: învățătură, pildă 148
pohtă: poftă 134
poiadă: roi, șuvoi, mulțime 31
politică: rînduială statornicită 76
politie: cetate, oraș 75; viață obștească 75; bună deprindere 70
pomăzui (a): a unge 9
postelnic: dregător în orînduirea feudală în țările române 44
poticală: poticnire, pățanie 21
pozvolenie: învoire 24
prah: praf, țărînă 52
prajiu: de culoare verde, ca prazul 125
prejur: împrejur 95
prepune (a): a traduce 102; a bănui 148
prepus: intenție 18; bănuială 63
prestăvire, pristăvire: moarte 54, 114
prestol: masă de altar 53
price: ceartă 95; împotrivire 166
priceștui (a se): a se împărtăși 198
prihană: vină 50, 63
prilăsti (a): a înșela 52
pripăc: arșiță, dogoare 125

prisne: fără amestec, curat 127
pristăni (a): a fi de acord 46
privita (a): a întîmpina 127
proclet: ticălos, rău, păcătos 137
pronoitis: îngrijitor, protector 75
prost: simplu, de jos 85
prostatec: neinițiat, naiv 19
pucios: murdar, trîndav 63
purcedere: pornire, plecare (la drum) 106
purtătoriu: conducător 7

Ra*ia:* supus 44
rădica (a): a suporta 114
răsăditură: vlăstar 95
răsări (a): a năzări 20
răsipă: dezorganizare 7
răstopi (a se): a se topi 164
rîhni (a): a rîvni 18
rocoși (a se): a se răscula 7
rod: neam 76
rost: gură 76, 127
rudenie: generație 185

Sa*modărjeț:* autocrat 58
săbor: sobor, adunare 24, 86
săbornic: ecumenic 24
săcriu: cutie, ladă 63
sămăț: îngîmfat 171
scandelă: scandal 52
scăpa (a se): a se lipsi, a pierde 10
scîrbă: nenorocire 136; mîhnire, întristare, necaz 135, 136
scopi (a): a-l face steril 51
scopot [= scopos]: cîntec 143
scornit: prefăcut 27
scutitor: protector 98
seamă, pl. *semi:* un număr oarecare (de ostași) 41
seninat: senin 49
siială: frică 31
silihtar: spătar (dregător turc) 19
sinețaș: pușcaș 30
singlitic: senator 127
sîmbră: tovărășie 171
sîngerat: sîngeros 52
sîngur: însuși 24; unic 97
slovenesc: literar 67
sminteală: rătăcire 171
smîntă: rătăcire 167
socoti (a): a supraveghea, a avea grijă 140
sorț: decizie, alternativă 97
soție: tovărășie 106
spăsitor: mîntuitor 185
spodobi (a): a învrednici 69
staniște: port 61
stat, staturi: stare, stări 34
stătător: statornic 36
sterevie: pucioasă 162
stîlpare: viță, neam 195
stolit: adunat (de luptă) 21
stolnic: dregător din țările române, care purta grija mesei domnești 46
strămnină: peșteră, rîpă 125
strămuta (a se): a fi torturat 97
strămutare: tortură 97
strămutătură: tortură 98
stride: miere 125
sumă: sumar, cuprins 109
suna (a se): a se zvoni 26

Șl*ic:* căciulă 24
șpîrcuit: risipit, destrămat 21
șugui (a): a glumi 19
șupi (a): a înșfăca 81
șura a(se): a se furișa 75

Ta*gă:* tăgadă 168
taland: dar, har 115
tar: încărcătură, lest 184
tăbări (a se): a-și face tabără 49
tău: vale 174
ticăiciune: chin, trudnicie 67
ticăit: nenorocit, chinuit 69
ticăiește: trudnic, chinuitor 178
timini: veche monedă turcească 197
timpina (a se): a se întîlni 30, 31
tină: noroi 51
tinos: noroios 49
tinsori (pl.): legături (ale cortului) 173
tituluș: titlu 109
tîlni (a): a întîlni 124
tîmpi (a): a tempera 164
tocmeală: rînduială 36
trăgăna (a): a dura 24
trăgănat: prelungit 18
trăsură: clevetire 178; pătimire 176
treabă (de): necesar 94
trupină: tulpină (origine) 168
tulbă: tolbă 162
turbura (a se): a se năpusti 46

Ță*rcălam:* cerc 124

Un*de:* de aici 11
utrănă: utrenie, slujbă de dimineață 198

Va*l:* neajuns 19
vasilisc: animal fantastic 124
văznesi (a se): a se înălța, a se trufi, a se supraaprecia 69
vedere (a): deschis 20
vel: (precede un titlu sau un rang boieresc din orînduirea feudală) mare 46
venitor: viitor 67
veselie: nuntă 24
vezirazîm: marele vizir 44
voinic: ostaș 12
volnicie: libertate 196
voroavă: convorbire 137
vrăjealniță: oracol 58, 60

Za*vidi (a):* a pîrî 41
zavistie: invidie 133
zăbăvi (a se): a se distra 63
zăpodie: vale 68
zborî (a): a zburli 126
zgău: piept 164; viscere 178
znamăn: semn 124

SUMAR

Abrevieri 5

I. **LITERATURA ISTORIOGRAFICA**

Grigore Ureche, Letopiseţul Ţării Moldovei *(I. C. Chiţimia)* 6
Miron Costin,
Letopiseţul Ţării Moldovei *(I. C. Chiţimia)* 15
De neamul moldovenilor *(I. C. Chiţimia)* 37
Viaţa lumii *(I. C. Chiţimia)* 37
Letopiseţul cantacuzinesc *(Cătălina Velculescu)* 40
Cronografe *(Mihai Moraru)* 56

II. **LITERATURĂ ETICĂ ŞI FILOSOFICA**

Dioptra *(Mihai Moraru)* 66
Radu şi Şerban Greceanu, Mărgăritare *(Liliana Botez)* 73
Fiziologul *(Cătălina Velculescu)* 80
Chiriacodromion *(Liliana Botez)* 84
Ioan Zoba din Vinţ, Sicriul de aur *(Gh. Ceauşescu)* 90
Pentru sîngurul ţiitoriul gînd *(Virgil Cândea)* 92

III. **LITERATURĂ POLEMICĂ ŞI RELIGIOASA**

Mărturisirea ortodoxă *(Liliana Botez)* 100
Psaltirea din 1651 *(Stela Toma)* 105
Biblia de la Bucureşti *(Stela Toma)* 112

IV. **LITERATURĂ LEGENDARA**

Dosoftei, Vieţile svinţilor *(Mihai Moraru)* 122
Mîntuirea păcătoşilor *(Liliana Botez)* 133
Cer nou *(Nedret Mamut)* 139

V. **LITERATURA POPULARA**

Esopia *(Nedret Mamut)* 142
Sindipa *(Nedret Mamut)* 147
Povestire despre viclenia muierească *(Mihai Moraru)* 153

VI. **LITERATURA VERSIFICATA**

Dosoftei, Psaltirea în versuri *(I. C. Chiţimia)* 158
Acrostihul sibilin *(Mihai Moraru)* 182
Versificaţie clasicistă: Mihail Halici *(Gh. Ceauşescu)* 189
Valentin Franck von Franckenstein *(Gh. Ceauşescu)* 191
Cronici rimate *(Mihai Moraru)* 193

Bibliografie generală (Liliana Botez) 200
Glosar (Stela Toma) 204
Indice de nume (Nedret Mamut) 208
Indice tematic (Mihai Moraru) 215

BIBLIOTECA MUNICIPALĂ
MIHAIL SADOVEANU
SECŢIA RELAŢII

EDITURA DACIA

CRESTOMAȚIE DE LITERATURĂ ROMÂNĂ VECHE

„Crestomațiile și antologiile de pînă acum au stăruit, în ce privește literatura veche, în special asupra problemelor lingvistice și filologice. În crestomația prezentă se insistă pentru prima dată, în mod accentuat, asupra elementelor de artă literară, în creșterea lor progresivă, de la expresia ingenuă de început la expresia intenționat artistică sau simțită ca atare, cu rădăcini în limbajul viu al poporului, în forme vechi (uneori străvechi) și noi, imprimate istoric și în creația orală. Așadar, în crestomația de față nu ne rezumăm numai la considerații făcute la modul general, despre calitățile literare ale textelor, sau numai la alegerea «literară» a textelor, ci căutăm de fiecare dată să luminăm cu comentarii elementele concrete ale scrisului, în mijirea și creșterea lor artistică, fiorul vorbei de moștenire ancestrală, motive și arhetipuri literare, transmise cu viața și istoria, apoi inventivitatea tot mai frecventă a expresiei inspirat asociate. Sub crusta unui scris în aparență vechi, se ascund și se descopăr virtuți de artă literară, mai ales dacă știm să ne substituim momentului și reușim să ascultăm și să auzim cuvîntul timpului".

I. C. CHIȚIMIA

Lei 16,-

ISBN 973-35-0035-6